

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Birlikim

A Y L I K S O S Y A L İ S T K Ü L T Ü R D E R G İ S İ

Suriye ve mülteciler

MEHMET NURİ GÜLTEKİN ■

Ortadoğu'nun yeni şiddet sarmalı ve dış politika mezarlığı olarak Suriye

NERGİS CANEFE ■

Mülteciden sığınmacıya, başvurucudan göçmen işçiye: Suriye'den arafa giden yol

ÖZGE ÜNVER ■ *Kemalistler ve muhafazakârların Ortadoğu algısı ve oryantalizm*

EMİN BAKİ ADAŞ ■ *Hangi tarihin sonu? İşte halk hadi dans et!*

MESUT YÜCEBAŞ ■ *Gaziantep yerel basınında Suriyeli imgesi*

YUSUF EKİNCİ ■ *Suriyeli sığınmacılar ve sosyal dışlanma*

DOĞUŞ ŞİMŞEK ■ *Suriyeli sığınmacılar ve 'misafir' olma hali*

KEMAL VURAL TARLAN ■ *Irak'ın işgalinden "Arap Baharı"na Ortadoğu'da Çingeneler: Öteki sığınmacılar*

MUHSİN SOYUDOĞAN ■ *Ben Arus'tan Kobane'ye: Suriye'de bir savaşın anatomisi ve Türkiye*

EBRU EREN ■ *Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar ve göçün görünmeyen yüzü kadınlar*

YEŞİM YASİN-OSMAN ELBEK ■ *Sınır siyasetinin sıfır noktası: Sağlık hakkı: İnsanlık "sınır"da*

MERİN SEVER ■ *Göçmenin makbulü*

Ortadoğu

METE ÇUBUKÇU ■

İŞİD kurgu değil, uzağımızda da değil

SAİME TUĞRUL ■

İslâm ve şiddet

Sol

AKSU AKÇAOĞLU ■

Türkiye'de solun temsil krizi ve tebliğ siyaseti

Kitap eleştirisi

SAVAŞ KILIÇ ■

Cahil Hoca'nın "imkânsız" eğitimi

M A R T 2 0 1 5 ■ 10,00 TL

G E Ç E N A Y I N B İ R İ K İ M İ

6958888300004

ÖMER LAÇİNER AKP'nin "yeni" seçim stratejisi: Olgular, mantık ve yalanlar

311

Geçen ayın birikimi

- 3 ÖMER LAÇİNER
AKP'nin "yeni" seçim stratejisi:
Olgular, mantık ve yalanlar

Suriye ve mülteciler

- 7 MEHMET NURİ GÜLTEKİN
Ortadoğu'nun yeni şiddet sarmalı
ve dış politika mezarlığı olarak Suriye
- 17 NERGİS CANEFE
Mülteciden sığınmacıya,
başvurucudan göçmen işçiye:
Suriye'den arafa giden yol
- 27 ÖZGE ÜNVER
Kemalistler ve muhafazakârların
Ortadoğu algısı ve oryantalizm
- 31 EMİN BAKI ADAŞ
Hangi tarihin sonu?
İşte halk hadi dans et!
- 38 MESUT YÜCEBAŞ
Gaziantep yerel basınında
Suriyeli imgesi:
Yeni taşranın yeni suskunları:
Suriyeliler
- 48 YUSUF EKİNCİ
"Misafirlik dediğin üç gün olur!":
Suriyeli sığınmacılar ve
sosyal dışlanma
- 55 DOĞUŞ ŞİMŞEK
Suriyeli sığınmacılar ve
'misafir' olma hali

- 63 KEMAL VURAL TARLAN
Irak'ın işgalinden "Arap Baharı"na
Ortadoğu'da Çingeneler:
Öteki sığınmacılar

- 70 MUHSİN SOYUDOĞAN
Ben Arus'tan Kobane'ye: Suriye'de
bir savaşın anatomisi ve Türkiye

- 81 EBRU EREN
Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar
ve göçün görünmeyen yüzü kadınlar

- 87 YEŞİM YASİN - OSMAN ELBEK
Sınır siyasetinin sıfır noktası:
Sağlık hakkı:
İnsanlık "sınır"da

- 95 MERİN SEVER
Göçmenin makbulü

Ortadoğu

- 99 METE ÇUBUKÇU
İŞİD kurgu değil, uzağımızda da değil

- 102 SAİME TUĞRUL
İslâm ve şiddet

Sol

- 110 AKSU AKÇAOĞLU
Türkiye'de solun temsil krizi
ve tebliğ siyaseti

Kitap eleştirisi

- 114 SAVAŞ KILIÇ
Cahil Hoca'nın "imkânsız" eğitimi

AYDA BİR YAYIMLANIR • YEREL SÜRELİ YAYIN

Kurucular *Murat Belge - Ömer Laçiner*
İmtiyaz Sahibi *Birikim Yayıncılık Limited Şirketi*
Tüzel Kişi Temsilcisi ve Genel Yayın Yönetmeni: *Ömer Laçiner*
Yayın Koordinatörü: *Tanıl Bora*
Sorumlu Müdür: *Sezar Atmaca*
Görsel Tasarım: *Ümit Kıvanç*
Kapak: *Suat Aysu*
Kapakdaki Fotoğraf: *Kemal Vural Tarlan*
Sayfa Uygulama: *Hüsnü Abbas*
Ofset Hazırlık: *İletişim*
Baskı ve Cilt: *Sena Ofset SERTİFİKA NO. 12064*
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi
B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: (0212) 613 03 21
Dağıtım: *Punto Kitap Hizmetleri*
Tel: (0212) 496 10 50 Faks: (0212) 551 30 13

BİRİKİM YAYINLARI SERTİFİKA NO. 11248
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han, No.7/2
Cağaloğlu, Eminönü 34122 İstanbul
Tel. (0212) 516 22 60-64 Faks. (0212) 516 12 58
web: www.birikimdergisi.com
e.mail: birikim@iletisim.com.tr

Abone olmak için aşağıda belirtilen abone bedelini Birikim Ltd. Şirketi'nin ilgili banka hesabına yatırmanız; adınızı, adresinizi, posta kodunuzu ve abone işleminizin hangi sayıdan başlamasını istediğinizi belirtmeniz yeterlidir:

İş Bankası Cağaloğlu Şubesi
Yurtdışı: Dolar Hesap No: TR19 0006 4000 0021 0953 2742 43
Euro Hesap No: TR02 0006 4000 0021 0953 2742 58
Yurtiçi: TL Hesap No: TR75 0006 4000 0011 0950 6784 90

Abone bedelleri:
Yurtiçi: 100 TL
Avrupa-Ortadoğu: 80 Euro
Amerika-Avustralya: 120 \$

ISSN 1300-8358
Birikim - İstanbul: Birikim Yayıncılık Ltd. 1989

Birikim dergisinde ve derginin internet sitesinde yayımlanmasını istediğiniz yazıları ve çizimleri yazi-birikim@iletisim.com.tr adresine gönderebilirsiniz. Gönderilen yazılar en kısa sürede değerlendirilip yazarlara bilgi verilecektir.

Geçen
AYIN
BİRİKİMİ

Türkiye

AKP'nin “yeni” seçim stratejisi: Olgular, mantık ve yalanlar

Mevcut veriler pek değişmediği, gidişatın yönünü değiştirecek büyük ve beklenmedik bir gelişme olmadığında AKP'nin yine çoğunluğu ve tek başına iktidar konumunu koruyacağını neredeyse belli olduğu; ama onun dikta rejiminden pek de farkı olmayacağı şimdiden belli bir “başkanlık rejimi” kurmasına yetecek bir oy ve milletvekili oranı tutturup tutturamayacağını göreceğimiz Haziran 2015 seçim kampanyası Mart ayında fiilen başlamış olacak.

Muhalefetteki parti ve akımların tümünün karşı olduğu bu Başkanlık projesini geriletebilmek, yenilgiye uğratmak için ilk akla gelen propaganda temaları dışında neler yapacakları henüz meçhul. Buna mukabil AKP'nin Recep Tayyip Erdoğan yönetim ve yönlendirmesiyle nasıl bir kampanya yürüteceğinin işaretleri şimdiden verilme-ye başladı.

Daha önceki AKP kampanyalarından esaslı –ve önemle üzerinde durulması gerekli– bir farkı olacağı anlaşılıyor bu yeni kampanya stratejisinin. Özetle ifade edecek olursak daha önceki AKP kampanyaları seçmenleri etrafında toparlayacağı hesaplanan –demokrasi, “vesayetten kurtulma”, “milli irade egemenliği” vb.– siyasal temaların ve –“duble yollar”, “sağlık

düzeni”, köprüler gibi bir kısmı da “çılgın” – projelerin reklamı üzerine kuruluyor iken; bu kez toparlanmış seçmeni konsolide etmeye yönelik bir “algısal kuşatma” stratejisi yürürlüğe konuluyor.

İkisi arasındaki ayrım çizgisi gayet nettir. İlkinde, yani siyasal temalardan, ekonomik, toplumsal hizmet projelerinden bahsettiğinizde seçmen kitlesinin siyasal hafızasındaki olguları, deneyim ve sonuçları canlandırmaya çalışsınız. Hizmet projeleriyle yine zihinde ve gerçeklikte fayda ve çıkarın somut karşılıkları olan iş ve eylemleri parlatırsınız. Oysa az sonra örnekleriyle anlatacağımız algısal kuşatma stratejisinin olgunun, müktesebatın bizatihi kendisiyle ilgisi, hatta ilişkisi olması gerekmez. Tam tersine olguya, onun nesnel ve mantıkî bağlantılar ile ilgi ve ilişkisinin karartılmasına, kesilmesine yönelik ve stratejidir bu. Dahası or-

tada stratejinin ona dair kullandığı “kuşatma” malzemesinin tam zıddı özellikleri olan bir olgu dahi olabilir; hatta herhangi bir olgu da yoktur. Düpedüz bir yalan, uydurma üzerinden de bu malzeme devreye sokulabilir.

Bu iki strateji arasındaki farkı, kabaca 2011 seçimlerine –daha net bir tarihle Gezi İsyanı”na– kadarki AKP’nin propaganda portföyü ile bundan sonrakini yan yana getirerek görselleştirebiliriz. 2011’e, Gezi’ye kadar, rakamlar, şemalar, istatistik ve resimlerle gerçekliğine, olgusalılığına inandırılmak istenen bir büyüme, refaha erme ve daha özgür olma tablosunu her vesileyle öne çıkararak kendi propagandasını yapan bir AKP vardır. Daha sonra ise bu parlatılmış tablonun yerini komplolara maruz kalan, düşmanlarının karanlık emelleri hatta kıskançlıkları ile boğuşan, herhangi bir vesileyle tetiklenebilecek hükümet darbelerine karşı diken üstünde “millet desteği”ne sığınmış bir AKP tablosu alır. Bu tablo, olgusal kanıt göstermeye neredeyse hiç gerek görmeden çizilir. Örneğin bir darbe teşebbüsü olarak gösterilen Gezi İsyanı’nın ve 17 Aralık soruşturmalarının “hükümet darbesi” diye nitelenmesi için hukuken gerekli hiçbir unsuru taşıması, bu iddia ile mahkemeye çıkarılan kişiler hakkında “yandaş” hakim ve savcılarının dahi ciddi bir delil gösterememeleri AKP propaganda makinasını durdurmaz. Gezi ve 17 Aralık’tan sanki ortada kanıtlanma-

sına bile gerek olmayan apaçık bir olgu varmışçasına darbe teşebbüsü olarak bahsetmeye daha da ısrarla devam edilir.

Bu iki olayda da “hükümet darbesi” iddiası sadece bunların AKP hükümetini zor durumda bırakması duygusuna dayanır. Kuşkusuz bu duygu yeterli sayıldığında AKP hükümetine –ve özel olarak Erdoğan’ın niyetlerine– engel olan her eylem ve durumda darbe ihtimalini varsaymak “normal”leşir.

Ancak, 2015 seçimleri öncesinde AKP ve bizatihi Erdoğan’ın kampanya stratejisi, bu “normal”i de yeterli saymayan bir mantığa “zıplamış” görünüyor. Recep Tayyip Erdoğan’ın alelade bir muhbir konumuna düşmeyi de göze alarak şahsen duyurduğu kızı Sümeyye Erdoğan’a suikast hazırlığı iddiası ve aynı günlerde yandaş medyanın neredeyse emsalsiz bir zafer havasında sunduğu Süleyman Şah Türbesi’nin nakli operasyonu, bu mantıksal dibe zıplamanın açık örnekleridir.

Sümeyye Erdoğan’a suikast iddiasından başlayalım. İddianın kanıtı olarak Recep Tayyip Erdoğan’ın “hastası” olduğunu söyleyerek şişinen Ethem Sancak’a ait üç gazetede aynı anda yayınlanan Emre Uslu ve CHP milletvekili Umut Oran arasında geçtiği öne sürülen twitter yazışmalarının içeriğine dair söylenecek en hafif niteleme “deli saçması” olur. Bırakın Sümeyye Erdoğan’a yapılacak bir suikastın Erdoğan’dan başkadan hiçbir şekilde sıyrılma ya-

sağlamayacağını, onun tepe tepe kullandığı mağduriyet edebiyatına bitimsiz bir malzeme sağlamaktan öte bir işlevi olmayacağını... suikast gibi gayet ciddi bir konunun, Emre Uslu gibi gayet deneyimli bir polislik geçmişi olan biri ile CHP’yi diplomatik düzeyde temsil konumunda bir milletvekili arasında o şekilde konuşulabileceğine ihtimal vermek bile “akla zarar”dır. Kaldı ki yayımlanan yazışmalarda CHP genel başkanını aşağılamak, İsrail ve ABD’nin çıkarına hizmet etmeye gayret dahil AKP propagandasının kullanabileceği her şey de tıktırılmış.

İddia hakkında resmî soruşturma açıldığı, ismi geçen kişiler de ayrıca soruşturma talebinde bulundukları için konunun içeriği hakkında daha fazla konuşmayalım. Ama şundan gayet emin olabiliriz ki, soruşturma takipsizlikle sonuçlansa ve üstelik Emre Uslu ve Umut Oran iftira davası açıp kazanabilirler bile, Recep Tayyip Erdoğan ve AKP propaganda aygıtı, seçim meydanlarında “bunlar Cumhurbaşkanı’nın kızına suikast düzenlemeye dahi yeltendiler” anonsunu defalarca yapacaktır.

Bu tutum, “algısal kuşatma” stratejisinin ilk içeriksel unsurunun kalan “izi”nden yararlanılacak çamurlar olacağının bir göstergesi. Öbür içeriksel unsurunu ise kendi çamurunu mücevher gibi gösterecek sıvama malzemeleri oluşturuyor. Süleyman Şah “Operasyonu”nun

AKP-Erdoğan medyası tarafından sunum biçimi bu unsurun kullanılma tarzının örneği.

“Operasyon”un nesnel, olgusal temeli, içeriği Türkiye Cumhuriyeti’nin egemenlik alanına dahil bir toprak parçasının terk edilmesidir. Yani Türkiye Cumhuriyeti, o toprak parçası üzerindeki türbede bulunan uç sandukanın değil bizzat o toprağın da “sahibi”dir. Dolayısıyla sadece o üç sandukayı alıp, o toprağı koruyan askerlerinizi geri çektiğiniz vakit o toprağı(nızı) fiilen terk etmiş olursunuz. “Sandukaları kurtarmak”la bu gerçekliği bir yana itmiş olamazsınız.

Belirtelim ki elbette bir devlet, değil Süleyman Şah Türbesi gibi arazi parçasından, kendi homojen ülke sınırları içindeki bir sahadan dahi anlaşılabilir, hak verilebilir gerekçelerle geçici olarak çekilebilir. Böylece o saha üzerindeki egemenlik hakkından vazgeçmemiş ama –şimdilik– bu hakkı “askıya almış” olur. Bunu yapmasını esastan eleştiremeyiz. Nitekim Süleyman Şah türbesi vakasından da türbe arazisinden çekilmeyi makul gösterecek –çoğunun hepimizin bildiği– makul nedenler vardır.

Nutkumuzun tutulmasına yol açan şey, çekilmenin kendisi değil, bunun kamuoyuna sunulmuş biçimi. Normalde bir hükümetin “anlayış bekleyen” bir ifadeyle “mecbur kaldık” mahcubiyetiyle yapıp dikkatlerden mümkün olduğunca uzaklaştırmaya çalışacağı bu eylemi,

AKP propaganda aygıtı ve bizzat Cumhurbaşkanı ve Başbakan mevkisini işgal eden zatlar tam aksine “tarihi bir zafer” kazanılmış ve kendileri de bu zaferin kahramanları imiş gibi sunabildiler. Komikliğin dahi sınırlarını zorlayan, hatta delip geçen bir tutum bu.

Fotoğraf çekerken kaldırdığı tank kapağının başına düşmesi ile ölen bir “şehit”le de eksikliği tamamlanan bu “zafer tablosu” ile kimlerin gururlanacağını hesaplamış olabilir AKP stratejistleri. Herhalde AKP’ye karşı muhalefet saflarına zaten yerleşmiş olanları ve AKP ile muhalefet arasında kararsız olup, kaybetmediği idrak duygusuyla kampanya dönemi boyunca iktidar adaylarını kendi değer ve mantık ölçütleriyle gözden geçirip tercihini yapacak kesimleri değil. Gerek Sümeyye Erdoğan’a suikast söylentisi gerekse bu Süleyman Şah türbesi tanıtması, doğrudan doğruya –anketlerin ve diğer göstergelerin– AKP etrafında kümelenmesini –şimdilik– tesbit ettiği %40 ile %55 arasında tahmin edilen kesimi hedefleyen, bunları konsolide etmeye yönelik bir “algı operasyonu” bu. Bir anlamda “içe dönük” bir girişim. Ve öylesine içe dönük ki “dışarıdan” bu operasyonlara yönelik en ufak bir şüphe belirtisi dahi, bizzat Başbakanlık makamındaki şahıs tarafından “tarihe geçecek bir kara leke” diye nitelenebiliyor. AKP’li kitleye bir kahramanlık destanı gibi sunulan söz konusu “operasyon”u böylece bir dışarıdanlık çemberi

ile kuşatılmış gösterdiğinde, bu çemberin içinde kalanların olayı algılama kalıbını da cendereye almış olursunuz. Amaç da zaten budur.

Dolayısıyla bu kuşatma stratejisi, AKP’nin –giderek seyrekleşse ve bulanıklaşsa da– makullüğünü korumaya çalışan en üst düzey yetkilisi Bülent Arınç’ın bir süre önce yaptığı ikazı kale almadığı gibi tam aksini yapmaya kararlı bir perspektife oturuyor. Hatırlanacağı üzere Bülent Arınç, “toplumun % 50’sinin oyunu alıyoruz, ama diğer % 50 bizden nefret ediyor. Türkiye yönetilebilir bir ülke olmaktan çıkabilir” demiş ve AKP’nin siyasetini yumuşatması gerektiğini söylemişti.

Bu ikaz, biraz olsun dikkate alınmış olsaydı, örneğin “Sümeyye Erdoğan’a suikast” öne sürülen iddiada var olmayan çok daha ciddi kanıtlara dayalı olsa idi bile; makul ve ülkeden sorumluluğunun idrakinde bir hükümet elbette gereğini sessizce yapar ama asla “köpürtmez”di. Oysa tam aksine, Cumhurbaşkanı konumundaki zat köpürtme işine bizzat koşturuyor ise böylesi bir imanın cemaatinin nelere teşne olabileceğini düşünmek bile ürpertici.

AKP’nin ve özellikle Erdoğan’ın genel siyasal stratejisinin yumuşatmaya değil bilakis sertleştirmeye, kemikleştirmeye yönelik olduğu artık ek söz gerektirmeyecek kadar açık bir olgu. 2015 seçimlerine ilişkin kampanyalarının da bu doğrultu-

da sürdürüleceğini tespit etmek zaten malumu ilan demek.

Ancak dikkatten asla kaçırılmaması gereken nokta şu: Karşı karşıya olduğumuz herhangi bir “medeni” sıfatlı toplumda yürürlüğe konulabilecek bir sertlik politikası değil bu. Çünkü, her şeyden önce “medeni”lik özelliğini korumaya ortalama bir özen gösteren toplumlarda, iktidar-muhalefet ilişkilerini sertleştirecek bir politika izleyen taraflar genel olarak toplumun, özel olarak kendi ilk destek halklarındaki seçmenlerin, karşılarındaki siyasi kadroya yönelik kızgınlık ve tepkilerini harekete geçirmeye çalışırlar. O siyasi kadroyu destekleyenlere karşı nefret duygularını körüklemekten, aralarındaki insani-toplumsal ilişkileri kopartma tehlikesi taşıyan tutumlardan bilhassa kaçınmaya özen gösterirler. Oysa AKP ve özellikle Erdoğan, sadece seçim kampanyasının merkezinde olması muhtemel –Başkanlık rejimi gibi– temaları işlerken değil; magazin dahil ülke gündemine giren her konuda sarf ettiği sözlerle hem kendisini desteklemeyen kesime yönelik nefret sınırında gezinen öfkesini boşaltıyor; hem de kendisini arkalayacağını varsaydığı kesimde aynı duyguları depreştirmeye ısrarla çalışıyor.

İlk kez Gezi isyanı günlerinde eksiksiz bir sergilenmesine tanık olduğumuz bu tutum; öyle anlaşıyor ki 2015 seçim kampanyası döneminde Erdoğan’ın ve onun kişiliğinin bir aleti olmaya boyun eğmiş mevcut hükümet ve AKP üst kadrosunun ortaklaşa uygulayacağı bir strateji haline gelmiştir. Bu stratejinin ilk sergilenme durumunda ifade ettiğimiz gibi, en tehlikeli ve tahripkâr yönü, AKP seçmen kitlesinin erdem, değer ve nitelikli olma gibi salt insani kapasitesini harekete geçirmeye değil; tam tersine ilkel güdü, önyargı ve korkularına, tarihsel komplekslerine ve sayısal üstünlük gibi fiziki avantajlarına sarılıp kapanmayı teşvik etmesidir.

AKP vitrininin ortasına yerleştirilen Davutoğlu “ustası”ndan devraldığı bu politikanın beslendiği ve beslediği karanlık cürufu, Erdoğan’ın demagogik maharetine kendi akademik müktesebatından derlediği bir hamaset edebiyatını da katarak sıvamaya iyice alışmış görünüyor. “Karşıt” saydıklarına hayat hakkı tanımama noktasına gayet kolaylıkla gelebilecek o korku, içgüdü ve kompleks karışımı cürufun “beslenmesi” için sadece nesnel, olgusal gerçekliklerin çarpıtılmasına dayalı “algı operasyonları” ile yetinme sınırının da aşılabileceği-

nin işaretleri de görülmeye başlandı. Gezi İsyanı sırasında baş vurulan düpedüz yalanları dahi “arayacağımız” durumlarla karışmak hiç de ihtimal dışı değil. O sırada camiye can havliyle giren insanlar veya türbanlı kadınlara hakarete teşne bazı yaratıklar gibi yalanları çevreleyen sosyal gerçeklik kırıntıları vardı. İçgüdü, kompleks ve korkular cürufunu körüklemek mantığının dibine doğru hamle ettiğinin belirtilerini şimdi veren AKP ve Erdoğan’ın propaganda mekanizması bu kırıntılara dahi ihtiyaç duymayan mutlak yalanlar da üretebilecektir.

Sadece AKP’yi ve Erdoğan’ın şahsi hesaplarını geriletmek, yenilgiye uğratmak için değil; söz konusu propaganda aygıtının cenderesine sokulmak istenen seçmen yığınlarının bu kuşatmadan kurtarılabilmesi için Gezi İsyanı esnasında ipuçlarının küçük ama ısıltılı örneklerini gördüğümüz bir “gerçekliği anlama ve açıklama” kampanyasına, zekânın, zihni ve ahlaki donanımın parlak özendiriciliğine, davetine dayalı –“merkez” gerekmeden– bir kampanyanın –talimat beklemeyen– bir parçası olmak; bugün her şeyden önce bir yurttaşlık görevi değerindedir.

ÖMER LAÇİNER

Ortadoğu'nun yeni şiddet sarmalı ve dış politika mezarlığı olarak Suriye

MEHMET NURİ GÜLTEKİN

İlk başlarda, “Arap Baharı” denen ani olaylar silsilesi, bu memleket için uzaktan gelen hoş bir se- da gibiydi; gelen, nihayetinde, ‘bahar’dı, nesi kötü olabilir ki! Yakınlaştıkça mahiyeti netleşti. Öyle ya, Tunus, Fransız aksanlı Arapçaydı ve turist rehber kitaplarının ışıltılı sayfalarındaki egzotik fotoğraflardan ibaretti. Olayların seyri Türkiye’ye biraz daha yaklaşıncı, Libya’da tesiri daha bir hissedilmeye başlandı; zira müteahhit demek Türkiye demektir ve Libya’da da hatırı sayılır inşaat işleri vardı, alacaklar, ihaleler vardı, henüz bitmemiş, parası ödenmemiş. Öte yandan resmi ve popüler kültürün iki ögesi, Ömer Muhtar ve Trablusgarp da (milli) genç dimağlarda anlamlara sahipti. Libya’da işler istenildiği gitmeyince, bu vahşi savaş piyasasına herkes meşrebince dahil olurken, Türkiye de, elindeki en mühim ihraç kalemiyle, dönemin bakanı Zafer Çağlayan başkanlığında uçaklar dolusu müteahhitlerle, Libya’ya çıkarma yaptı;¹ sonrası malum. Fakat Arap başkaldırılarının ateşi yakına geldikçe, harareti daha çok yükseldi. Neo-Osmanlılık’la birleşen İhvan muhipliği, Mursi, Tahrir ve askeri darbe derken, Mı-

sır üzerinden Türkiye’nin Arap, Ortadoğu ve dünya siyasetinin de gerçeklerle yüzleşmesine vesile oldu. Ateş Suriye’ye sıçradığında işler çoktan çetrefilleşmişti...

Suriye’deki savaşın nedenleri ve sonuçları üzerine kamuoyu sayısız yorum, analiz, teori ve de malumata maruz kaldı, bugüne kadar. Bu sonsuz bilgi ve açıklama denizinde, en bilimselinden tutun da, daha çok da Twitter ve Facebook üzerinden akan komplocu derin analizlere kadar neredeyse bütün yorumların gelip dayandığı gerçeklik şu olsa gerek: (Zaten) Bir taraftan Ortadoğu’da olan Türkiye, kendini “Ortadoğu” olgusunun içinde, hem de baş (!) faillerden birisi olarak görüverdi. En başında (aslında her zaman) Türkiye siyasetinin ve de kamuoyunun gerçek niyet ve beklentisi bu türden karşılaşmalar değildi. Temel düstur, “kazan-kazan” veya nüfuz alanına dahil etmektir ama öyle de olmadı. Tam manasıyla bir çok karşılaşmaydı gerçekleşenler... Neredeyse yüz yıldır, kadim Ortadoğu’dan milli bir seferberlik haliyle kopartılıp, başka bir mecrada akıtılmaya çalışılan memleketin uluslararası politikası, kültürü, tarihi, üniversiteleri, coğrafi imgesi, bilumum hayat öğeleri ve en nihayetinde toplum, bir tür ‘bastırılanın geri dönüşü’nü yaşadı; hem de çok trajik vakalarla. Bugün Türkiye’de “Suriye” ve genel manada “Ortadoğu”, Esad’ın Esed ol-

1 <http://www.yenisafak.com.tr/politika/taslar-yerine-oturuyor-libya-yakin-markajda-363880> (Erişim: 09.12.2014). Türkiye’nin aynı ülkenin farklı iki siyasi dönemine nasıl aynı perspektifle yaklaştığını görmek için de bkz. <http://ekonomi.haberturk.com/makro-ekonomi/haber/198849-bakan-caglayan-libyaya-cikarma-yapti>. (Erişim: 09.12.2014).

masından (öyle ya, dostla düşman olunamayacağına göre yeni bir figür yaratılmalıydı!), misafirlerin sığınmacı ve mülteciye evrilmesine, Suriye'deki belli başlı pek çok kentin tamamen harabeye dönüştürülmüş görüntülerine, sınır kentlerinin cihatçı otobanlarına dönüşmesine ve sayısız örgütün kurulup birleşmesine, İslam ve cihad adına işlenen vahşi cinayet videolarından 'Türkmenlere silah götürürken'(!) durdurulan TIR'lara² kadar geniş çağrışımlara kapı aralıyor. Aynı zamanda, Suriye'nin neredeyse bütün kent ve kasabalarındaki sefalet manzaralarına ve yerle yeksan bir tarihe karşılık geliyor bugün. Ama son bir yıldan beri de resmi geçit forsunda sıralı tankları, gözetleme kuleleri, (ÖSO ve IŞİD denetimi dışındaki yerlere) kazılan hendekleri (o da yetmezse, "kırmızı çizgiler"), mayın tarlaları, "angajman kuraları" milli tezahüratları eşliğinde "düştü düşecek" denilerek acıları, yıkıntıları ve beklenen kati yenilgisi karşısında bundan siyasi zafer tadı almaya çoktan teşne siyasetçisinden basın ve sıradan vatandaşına kadar, anti-Kürt cephe ve 'küçük bir kasaba için ülkenin huzur ve emniyetini bozmak' demek, bugün Türkiye için Ortadoğu, ille de Suriye. Türkiye'nin farklılığından olsa gerek, "Ortadoğu dersi" de böyle öğrenildi/öğreniliyor, ne yazık ki!

Çok uzun, yıkıcı ve kanlı bir tarih olarak anılacak hep Suriye'deki savaş; tıpkı şu an yaşandığı gibi. Ortadoğu, daha öncesinden benzerlerini gördü ama bunun gibisi bir ilk, her bakımdan. Savaşın aktörleri, seyri, etkileri ve şu ana kadar gerçekleşen sonuçları itibarıyla bütün dünyayı etkileyen, nadir yerel (!) savaşlardan birisi olarak kayda geçiyor. Türkiye, dünya ve Ortadoğu açısından I. Dünya Savaşı ve 1948'deki İsrail'in kurulması kadar sarsıcı sonuçlar üretti

2 Bu "silah götürün TIR'lar" meselesi, Türkiye'de 17 Aralık sonrasında epey kullanıldı ama anlamı üzerinde fazla soru sorulmadı. Doğrusu, pek çok boyuta sahip bir olay. Birinci sorun şurada: Devletlerarası hukuk kısmına girmeden, bir ülke, başka bir ülke vatandaşı olan ve kendi devletin kurucu etnisitesinden saydığı bir gruba silah gibi çok ciddi bir kalemde "yardım" yapabilir mi? Böyle bir hakkı var mı? Ya da soruyu tersten soralım, aynı durumda Suriye'nin, 'kendi etnisitesinden' saydığı Türkiye vatandaşı Araplara silah göndermesi doğru olur muydu? Aslında cevap, dokuz ay sonra Kobane'ye "yardım koridoru" meselesi gündemdeyken Türkiye tarafından verildi!

ve bu olgu henüz tamamlanmış değil; geleceğini öngörmek de en son IŞİD ve Kobane meselesinde olduğu üzere, pek mümkün görünmüyor. Suriye'deki iç savaş, artık 2010 sonrasındaki Arap Başkaldırıları olgusundan ayrı ele alınacak derecede hem özgünleşti hem de ondan çok daha güçlü bir biçimde uluslararasılaştı. Bu ikili etki, Suriye'nin dünya ve Ortadoğu'daki yeriyle ilgili olduğu kadar, sürece bir şekilde dahil olan ve ya kendini dahil olmak zorunda hisseden bütün aktörlerin bölgesel ve küresel çıkar ve çelişkilerinin de sahnelendiği kanlı bir arena olmasından kaynaklanıyor.

Türkiye için de Suriye'deki savaşın çok katmanlı, çok yönlü, çok aktörlü sonuçları bulunuyor. Bu da Türkiye'nin Suriye özelinde, farklı politik, ekonomik ve askeri beklentilerinin olduğu manasına gelir ki, bugüne kadar gerçekleşenler bu minvalde. Suriye'de dört yıldan fazladır süren sıcak savaş, Irak'ta neredeyse çeyrek yüzyıldır yaşananlara eklenince Türkiye'nin kendi Ortadoğu'suyla yeni karşılaştığını söyleyebiliriz. Suriye'deki savaş öncesinde, Ortadoğu ve orada yaşananlar, "Kuzey Irak", "Kerkük-Türkmenler ve Kırmızı Çizgi" söylemiyle, "sınır ötesi harekât"tan öteye geçemeyen politik söylem ve eylemlerden ibaretti. 1988 ve 1991'deki Kürt mülteci akınını saymazsak (ki, Türkiye'nin büyük kısmını etkilemedi bu iki olay) ve aslında son yirmi beş yıldır Irak'ta yaşananlar haber bülteni başlığı ve seyirlik bir olaydı yani "yine Doğu'da bir şeyler oluyor"du. Fakat Suriye'deki kanlı iç savaşın öncesinde ve sonrasında ("zamanın ruhu"nun siyasi, sosyal, ekonomik koşullara ve enformasyon çağının özelliklerine eklenmesiyle) Türkiye'deki basın, kamuoyu, üniversiteler ve tabii ki en başında siyaset, yaşananları Irak'taki gelişmelerle birleştirerek okumaya ve anlamaya başladı; çünkü yaşananlar Ortadoğu olgusuyla, toplumun bütün katmanlarıyla, ciddi bir karşılaşması anlamına geliyordu. Kentler, köyler, sınırlar, tarım, sanayi, ekonomi, sağlık, siyaset, eğitim, sosyal güvenlik, etnisite, mezhep gibi envai çeşit olgu ve etkenin iç içe geçtiği tam bir kaos ortamı doğdu. Doğrusu, bundan kaçınmak da mümkün değildi ve oldu. Fakat bütün

KEMAL VURAL TARLAN

bu kaotik ortam, yaşananları anlamlandırma kalkışmamıza –her değerlendirme eksik de kalsa– engel değil. Suriye’deki savaşın Türkiye’ye yansıyan ya da Türkiye’nin Suriye iç savaş üzerinden karşılaştığı Ortadoğu olgusunun öne çıkan birkaç başlığı, olgunun karmaşıklığını gösterir mahiyette.

“EKONOMİK” MEVZULAR

Bilinenleri tekrar etmeye gerek yok. Zira son dört yıllık Suriye’deki savaşın en acımasız yanlarından birisiydi, büyük bir nüfusun yerinden edilmesi. Suriye içinde ya da dışında bütün varlığını geride bırakıp yer değiştiren milyonlarca insanın büyük bir kısmının yolu (çoğu kez, mecburiyetten) Türkiye’ye düştü. Fakat ilk yıl sadece sınır kentleriyle gündeme gelen, sayısını resmî kurumların dahi tam olarak bilemediği, yaklaşık iki milyon insanın³ zamanla Türkiye’nin

her kent ve kasabasında, her fabrikada, o göklere çıkarılan her Organize Sanayi Bölgeleri’nin en sefil koşullarında, turizmde ve neredeyse bütün tarımsal üretim sahalarında görülmelerinin sonuçlarını yani büyük karşılaşmaları 2014’ün yaz aylarından itibaren Türkiye yaşamaya başladı. Bütün tartışmaların gürültüsü içinde Suriye’den gelen insanların iş ve çalışma gibi ekonomik sorunları diğer pek çok sorunun çözümünü de içerdiği için öncelikli bir hal alıyor. Gelen nüfusun en az yarısının⁴ iş arayacak potansiyelde olması, Türkiye ekonomisinin mevcut koşullarıyla birlikte ele alındığında durum netleşiyor. İnşaat ekonomi politığının son yıllarda Türkiye ekonomisinde yaşanan durgunluğu nispeten

Türkiye’deki kayıtlı Suriyelilerin sayısı 1 milyon 645 bin. Fakat bu rakama şüpheyle yaklaşılmasının pek çok haklı sebebi var. Suriye krizinin ilk yıllarındaki kayıtsız girişlerin çokluğu ve gündelik hayattaki karşılaşmalara bakılırsa, bu sayının epey üstünde bir nüfusun Türkiye’de olduğunu tahmin etmek zor değil. <https://www.afad.gov.tr/TR/IcerikDetay1.aspx?IcerikID=747&ID=16> (Erişim: 09 Aralık 2014)

3 Türkiye’deki Suriyeliler yani ilk başta “misafir” olup şimdi-lerde “sığınmacı” olabilen ama ülkenin mevzuat ve politika garipliğinden dolayı bir türlü “mülteci” olamayan nüfusa dair açıklamalar spekülasyonlara her zaman kapı aralar mahiyette. Çünkü AFAD raporlarına göre Kasım 2014 itibariyle

4 İstatistiklerde 19-54 arası “çalışma yaşı” olarak gösterilse de, özellikle, sığınmacıların zor koşulları dikkate alındığında çocuk işçiliğinin de ciddi olarak hesaba katılması gerekiyor ve böylece oran daha da büyüyor.

hafif atlatmasında, Suriyeli ucuz emeğin katkısı büyük. Fakat sadece inşaat ve müteahhit ekonomisinin kaldırabileceği bir olgu yok karşımızda; çünkü gelen her sığınmacının inşaat sektöründe çalışması söz konusu değil. Dolayısıyla şimdiye kadar bir şekilde idare edilen ekonomik hususlar bundan sonra kendini çok daha şiddetli hissettirecek gibi. Şöyle ki, Türkiye’de beyan edilen kayıtlı işsiz sayısı son yıllarda 3-3.5 milyon arasında değişiklik gösteriyor ve bu da kamuoyuna rutin açıklanan işsizlik oranlarının %10 civarında olması anlamına geliyor. Fakat 2011 yılından bu yana (yani Suriyeli sığınmacıların kitlesel akınlarının başlaması) ilk defa Eylül 2014’te işsizlik %11 civarında oldu.⁵ Tarım ve mevsimlik işçiliğin yoğun olduğu yaz aylarından hemen sonra bu oranın çıkması aslında geleceğe dair işaretleri de içeriyor. Yine AFAD’ın raporunda kayıtlı olan yaklaşık 1 milyon 700 bin kişinin yarısının çalışma yaşında olduğunu ve bunlardan da en az yarısının piyasadan iş talebinde bulunacağını varsaydığımızda, gelecekteki işsizlik oranlarının yukarıya doğru etkileneceğini kabul edebiliriz. Şunu hemen belirtmekte yarar var: Yakın zamanda hükümet genelgesiyle Suriyelilere SGK sistemi içinde çalışma izninin verilmesi önemli bir adımdır. Ama asıl sorun, kayıtlı olmayan Suriyelilerin kayıtdışı çalıştırılması ve bunun zincirleme etkilerinin Türkiye’de işsizlik rakamlarına etkilerinde ortaya çıkacak gibi görünüyor. Fakat iş ve ekonomik boyut burada durmuyor: Suriye’den gelen nüfusun genç ağırlıklı olduğunu unutmadan, Türkiye’deki genç işsizliğinin en iyimser tahminlerle %20 civarında olduğu söyleniyor.⁶ Yani bu oranların da değişeceği muhakkak. Aslında, şimdi yaptığımız işsizlik tartışması bile, Suriyelilerin Türkiye’deki varlığının kalıcılığını gösteriyor. Ve bundan sonra yapılacak tartışmaların da bu nüfusun ‘bir gün döneceği’ üzerine değil, mevcut koşullarının nasıl iyileştirileceği ve Türkiye’deki

sosyal koşullarla karşılaşmaları sonucunda oluşan sorunlarının nasıl azaltacağı üzerinde yürütmesi gerektiğini dayatıyor.⁷ Çünkü artık bütün Türkiye için sınırlar ötesinde tartışılan bir dış politika meselesinden çok, bir iç toplumsal mevzudur Suriyeliler meselesi; bunu net olarak ortaya koymakta fayda var. Mesela, Suriyeli sığınmacılara yönelik yerleşmeden sağlık ve eğitime, iye yardımından kamp ve güvenlik hizmetlerine oradan sağlığa dair çalışmalar bütünüyle AFAD denetiminde. Ve gazeteciden akademisyene kadar bu alana gelen herkes AFAD bilgilerini kullanıyor. Burada birkaç cümlede özet vermek sanırım daha açıklayıcı olacak. Suriye nüfusunun en az yarısı gerek ülke içine doğru gerekse de dışa doğru yer değiştirmek zorunda kaldı. Bu nüfusun önemli bir bölümü Türkiye’ye aktı. Burayı transit geçiş için kullananlarla, geri dönenler ve dönmeyenlerle birlikte Suriye’deki savaşın fail ve mağdurları açısından Türkiye bir merkeze dönüştü. Buna coğrafi, siyasi, askeri, ideolojik, ekonomik ve kültürel bin bir türlü açıklama getirilebilir, pekâlâ. Ama elimizde somut olan şey büyük bir insani trajedi; diğer gelişmelerin hepsi bunun ardına sıralanır. İşte öncelikle bu insani krizin tek kayıt tutucusu AFAD verilerinden birkaç satır: Türkiye’deki Suriyeli sığınmacıların %50’si çocuk; kamplarda kalan Suriyelilerin %70’e yakını Gaziantep, Şanlıurfa ve Kilis’te; Suriyeliler için 850 derslikte toplam 70 bin öğrenci okuyor (müfredatta nelerin öğretildiği başka bir yazı konusu!). Savaş mağduru insanların sosyo-kültürel dayanışma örüntülerine dair bir diğer veri de, kamplarda bir çadır veya konteynerde ortalama 5 kişi yaşarken, kent merkezlerinde kendi imkânlarıyla hayata tutunmaya çalışanlar bir evde (biz bunu rahatlıkla, ‘eve benzeyen’ bir göz oda olarak okuyabiliriz) ortalama 9 kişi yaşıyor. Öte yandan, Kasım 2014’e kadar 5.9 milyon Suriyeliye poliklinik hizmeti verilmiş. Ama en ilginç AFAD verilerinden birisi şu olsa gerek: “7 Kasım 2014 itibariyle barınma merkezlerindeki sağlık merkezlerinde 171 bin 552 ameli-

5 <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-de-issizlik-orani-artti-gundem-1984660/> (Erişim 17.12.2014); benzer husustaki bir başka değerlendirme için bkz. <http://www.internethaber.com/turkiye-ekmegini-paylasiyor-16913y.htm> (Erişim: 09.12.2014).

6 <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-de-issizlik-orani-artti-gundem-1984660/> (Erişim 17.12.2014).

7 Hacettepe Üniversitesi’nden Murat Erdoğan’ın bu yöndeki açıklamaları için bkz. http://tr.sputniknews.com/rsfmradio.com/2014_11_25/2-milyon-suriyeli-turkiyede-yerlesik-olacak/ (Erişim: 09.12.2014).

yat gerçekleştirilmiştir⁸ Ama şunu da eklemeyi unutmamalı: Suriye'den Türkiye'ye gelen sığınmacıların dramları ve zorlukları hiçbir etnisite ve mezhep farkı gözetmeden, artarak devam ediyor. Sefalet sahneleri, gerilimler hatta yer yer başarı öyküleri ("Suriyeli dahi piyanist" örneğindeki gibi) ve sancılı her türlü uyum süreci, Türkiye'deki ekonomik, sosyo-kültürel ve pek tabii, sınıfsal gerçeklerle karşılaşmaya devam ettikçe, bu olgu da yeni veçheler kazanacak. Suriyeli sığınmacılar/misafirler/mülteciler olgusunun pek çok yönü yazılıp çizildi, bu konular üzerinde bundan sonra daha kafa yorulacak gibi. Doğrular ve yanlışların birbirine geçtiği bir bilgi karmaşasının (buna, kirlilik de diyebiliriz, rahatlıkla) yanında yazılı ve görsel basında her gün onlarca Suriyeli haberinden geçilmiyor. Bütün bunlar artarak devam edecek çünkü Türkiye topyekûn bir Suriye etkisini yaşamının henüz başında. Bu alana dair çok şey duyup okuyacağımız kesin görünüyor. Şimdiye kadar Suriye, savaş, sığınmacı, radikal örgütlerin vahşetleri, muhalifler ve pek tabii, Kürtler gibi mevzular, sadece olay mahaline yakın sınır kentlerinin sorunu, bu meseleye ilgi duyan dış güçlerin bir oyunu veya bu bölgeye zaten düşman ve buraları karıştırmak isteyen yabancı ajansların iktibas ettikleri haber başlıkları gibi ele alınıyordu. Ama Suriye sahasındaki savaşın her aktörü ve bunun sonuçları artık Türkiye'deki iç meselelerle ilintili bir başlığa dönüştü. Belki de Kıbrıs meselesinden bu yana, Ortadoğu'nun özellikle de Suriye'deki savaşla birlikte, bir dış politika mevzusunun, ilk defa bu derinlikte ve yaygınlıkta toplumsal hayat nüvelerine nüfuz ederek etkilemesine ve değiştirmesine şahit olmaktayız.

8 <https://www.afad.gov.tr/TR/IcerikDetay1.aspx?IcerikID=747&ID=16> (Erişim: 09.12.2014). Bu rakamlar fazlasıyla dikkat çekici; zira AFAD'ın kendi verdiği sayılarda sığınmacı sayısı 1 milyon 645 bin (Gelip dönenleri de katarsak 2 milyon kişi). Ve bu da gelen sığınmacıların, bırakın aşılama, poliklinik veya ayakta tedavi hizmetlerini (o hizmetlerin zaten 5.9 milyon olduğunu belirtiyor rapor), % 10'unun ameliyat gibi çok ciddi bir sağlık hizmeti aldığını gösteriyor. Gelen sığınmacıların bir kısmının ciddi savaş yaraları olduğu kabul edilir ve öyleydi de. Ama bu oran insanda, muhalif ya da yabancı savaşçılara yapılan ameliyatların sığınmacıların hesabına yazıldığı izlenimi de oluşturmuyor değil, doğrusu.

TÜRKİYE İÇİN ESKİ DEFTERLER YENİ HESAPLAR

Suriye'deki savaşın Türkiye'nin tarihsel Kürt odaklı güvenlik kaygısı paradigmasıyla topluma sunulması ve buna yönelik politikaların üretilmesi kendini sığınmacı politikasında da ele veriyor. Kobane ve Şengal'den gelen sığınmacılardan önce olan kontrolsüz sınır geçişleri ve açık kapı politikası, doğrusu, Kobane ve Şengal'den gelen Kürtler mevzu bahis olduğunda ahkâm kesme, had bildirme, ders verme ve burun sürtmelerle birlikte ağırdan alınan ve özellikle de dış kamuoyu baskısıyla yapılmış izlenimi veren uygulamalara sahne oldu. Bütün kurumları dört yıllık Suriye savaşından Türkiye'ye sığınanların sayılarını tam olarak bilmez ve sayılar arasında yüz binlik farklar varken, Kobaneli ve Şengalli sığınmacıların sayılarının harfiyen bilinmesi, hatta Ezidiler örneğinde olduğu gibi pasaport sorulması, devletin Kürt meselesine yönelik algısından kaynaklanıyor olsa gerek.⁹

Irak'taki şiddet sarmalının Suriye'deki (iç) savaşa eklemlenmesiyle Türkiye'de devletin de, bu alanda çalışanların da, basının da bildiği (ama kamuoyunda pek dillendirilmeyen) bir olgu çok kuvvetli bir şekilde kendini hissettirdi. Türkiye'nin Güneydoğu ve Doğu'da (gerçekten) komşuları kimdi ve oralarda neler oluyordu? Özellikle 1991 Körfez Savaşı sonrasında açığa çıkmaya başlayan ve Suriye'deki iç savaşta daha da belirginlik kazanan olgular zinciri, kamuoyunun Doğu ve Güneydoğu sınırları boyunca Irak ve Suriye "ulus"-devletleri (!) üzerinden bildiklerinin yanlış olduğunu ortaya koydu; Türkiye'nin sınırdaki komşuları, bir iki nokta dışında Kürtlerdi! Türkiye'de kamuoyu, devletlilerin zaten bildiği bu "sır"ra vâkıf oldu, özellikle de son iki yıldır. Ve bütün gürültü ve kafa karışıklığının sebeplerinden birisi de bu. Çünkü bir güç olarak Kürtlerin Irak ve Suriye'yle olan bin kilometreden uzun sınırdaki ortaya çıkışı, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Kürtlerin konumlandırılması ve kurgulanmasından farklı bir gerçekliğe tekabül ediyordu. Ve devletin resmi ideolojisinin, sürdürücüsü

9 <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/Kobaneden-goc-dalgasi-yavasladi> (Erişim: 09.12.2014)

ve yeniden üreticisi bütün iktidar ya da muhalefet partileri, basın, üniversiteler ve pek tabii sıradan bireylerin çoğu (bu 'bireyler' için başka türlü bir varoluş imkânı da yok) bu söylemin bir gerçek inşa etmesi için çabalayıp durdular, onlarca yıl; ama olmadı. Gerek bu şaşkınlık ve gerekse de geçmişin gerçekliğe tekabül etmeyen zorlama ideolojik argümanlarından dolayı, Kürtlerin Irak'tan sonra Suriye'de bir aktör olarak ön plana çıkması Türkiye'nin dış politika ayarlarını bozduğu gibi, bu politikada direktmenin iç siyasete yansımaları, yanlış başka bir ısrarı da beraberinde getirdi; ve şuursuz, rijid bir söylemle, 'ne kadar doğru politika izlendiğine' dair, her türlü eleştiriden azade bir algı oluşturulmaya çalışıldı, devletin geleneksel ideolojisinden beslenenler ve AKP iktidarının her eylemini mutlak doğru kabul eden zevvat tarafından (Kürtler konusunda, CHP'sinden AKP'ye Gülen Cemaati'nden ulusalcı tabir edilenlere kadar neredeyse herkesin hemfikir olması da ayrı bir mevzu).

Fakat sahadaki gerçekliğe dair uygulama ve politikalar, daha karmaşık bir hal aldı. Savaşın başından beri, kendini niteliği ve niceliği epey tartışmalı muhalif grupların bazılarıyla birlikte tanımlayan Türkiye (her şey "büyük umutlar" içindi!), ilerleyen süreçte anlaşılması zor, tarifi kolay siyasetler güttü. Ama az önce söylediğimiz tarihsel korkuyu varoluşunun merkezine yerleştiren bir devletin ve siyasetin, Suriye 'sahasında' izlediği yol takip edildiğinde, savaşın somutlaştırdığı bazı inkârı zor olguları da kristalize ettiğini gözlemliyoruz.¹⁰

DEVLET VE HÜKÜMET POLİTİKASINDA SURIYE VE KÜRTLER

Suriye'de çoklu cepheelerde devam eden savaşın kristalize ettiği hususlardan birisi, Türkiye açısından ikili bir sarkacın Ortadoğu politikasında sürekli çalışmasıdır. Bu testere misali siyaset, Suriye'de ve pek tabii Ortadoğu'nun tümünde, (Türkiye'de) iktidardaki partiye, bir yere kadar yani devletin geleneksel, değişmez ve kemikleşmiş

ideolojisini bütünüyle yok edemeyecek kadar bir marj tanıyor; fakat yapının müsaade ettiği oyun sahasındaki iktidar oyuncusu, iktidardan uzaklaştığında veya işler ters gitmeye başladığında, çok kısa bir süre içinde devlet siyasetine (diplomasiyle) geri dönülerek yoluna, fasıladan evvel, kaldığı yerden devam ediyor (Bu siyaset Irak'ta son 20 yıldır uygulanmaya çalışıldı aslında ama Türkiye'nin geleneksel muhatabı olarak Irak'taki devlet kurumsal olarak farklılaşmıştır; bu da çok geç anlaşıldı). Çünkü özellikle Türkiye'deki siyasi tarih, devletin diplomasi, hükümetin siyaset olduğunu gösteriyor, Kürt meselesinde. Özellikle de Suriye'deki iç savaşta ve öncesinde de ("Kardeşim Esad" çağlarında) Suriye ve Kürt siyasetini de bu bağlamda öcumak gerektiğini düşünüyorum. Son dört yıllık dönem bunu daha da görünür kıldı. Kürtlerin Rojava'da statü sahibi olmaması, olacaklarsa da mümkün mertebe, çok dar bir bölgede (misal, Cezire'nin küçük bir alanında) sıkışmalarını için Türkiye'nin yaklaşık yüz yıllık kemikleşmiş, kurumsallaşmış devlet politikası alttan işlemeye devam ederken, iktidardaki hükümet de Suriye sahasındaki bütün enstrümanları kullanarak, gerek Esad'a karşı gerekse de haz etmediği (PYD) Kürtlere karşı en radikalinden en ılımlısına bütün muhaliflere bu olmazsa olmazlar üzerinden destek verdi. Zira pek yakında İran, Suriye, Türkiye ve yapabildiği ilk fırsatta Irak'ın, kendi iç iktidar politikalarını da bir tarafa bırakarak Kürtler üzerine uzlaşacağını öngörebiliriz. Özellikle Türkiye'deki iktidar partisi (ve işler istenildiği şekilde gittiği müddetçe devlet) Türkiye'de Kürtlerle "müzakere aşamasındaki görüşmelere" rağmen, yapabildiği her fırsatta açıktan veya gizliden Suriye'de Kürtlere karşı her türlü oluşumu desteklemiştir. Kobane'deki son altı aylık gelişmeler ve Halep çevresinde savaşlar da bu yönde ciddi emarelere sahip. Dolayısıyla, Suriye özelinde devlet-hükümet politikasının IŞİD-Nusra ikili enstrümanı (buna gerektiğinde, Irak'taki Kerkük Türkmenleri kartının benzeri, "Bayır-Bucak Türkmenleri" argümanı da katılacak) devam edeceğini öngörmek zor değil. Çünkü Ortadoğu'da devlet olarak İran, Türkiye, Irak ve de Suriye'nin aralarındaki bütün ihtilaflara rağmen, Kürtlerin 1920'li

10 Türkiye'nin son doksan yıla sığan, amiyane tabirle "Kürt anasını görmesin siyaseti" Suriye'deki savaşta da kendini açık etti.

yıllarda şekillenen statüsü (daha doğrusu statüsüzlüğü) üzerinden en büyük varoluşsal uzlaşıya sahip olduklarını akıldan çıkarmamak gerekiyor. İşte tam da bu noktada, özellikle Türkiye, diğer büyük uzlaşı ortaklarından daha ileri bir demokratik siyasi hayata sahip olmasından dolayı, seçimlerle iktidara gelen siyasi harekete (diğer üç ülkede olmayan) büyük uzlaşı doğrultusunda hareket etme marjı tanır; sözünü ettiğim siyaset budur. Bu hükümet siyasetine, devletin temel ideolojik yapısına halel getirmedeği sürece, müsaade edilir ve kazanım halinde, iktidardaki partiye sahip çıkılır. Ama temel göstergeler değişmez. Sistem içindeki tartışmalar, temel ideolojik direklere zarar vermediği sürece ve egemen bürokratik sınıfların ayrıcalıkları konumuna (moda deyimle, vesayet) dokunulmadığı müddetçe, marjda iç ve dış siyaset serbestiyeti vardır.¹¹ Fakat gelişme-

ler, hükümetin siyaseti devletin kurumsal ideolojisine zarar vermeye başladığında, hükümet siyaseti yerine devlet siyaseti yani diplomasi geçirilerek, geleneksel egemenlik sürdürülür. Suriye ve Ortadoğu mevzularında, hükümetin Mısır, Libya veya İsrail politikası devlet açısından sürdürülebilir ve katlanılabilir bir siyasettir; buralar uzaktır ve bu ülkelere yönelik herhangi bir aykırı durum, kuruluş ideolojisinin temel direklerine zarar vermez. Zira bir hükümetin bozduğu ilişkileri bir diğeri tamir edebilir; hatta AKP örneğinde olduğu gibi, aynı hükümet farklı zamanlarda farklı siyasetler güdebilir. Mesela, hükümetin tutumlarına rağmen İsrail’le de, Mısır’la da devlet ilişkisi (istihbarat, ekonomi, askeri vs.) devam ediyor. Fakat Suriye’ye veya Irak’a gelindiğinde durum hemen değişir. İkili politika, hükümetin kaybedebileceği, devletinse asla kaybetmeyeceği bir noktada duruyor. Riski, hükümet siyaseti sırtlarken, kazanım olursa hükümete rağmen devlete yazılır ve bunun adı da başarılı diplomasi ya da ilişkilerin normalleşmesidir. Eğer olur da, Suriye’deki gi-

11 Bunun en iyi göstergesi geçtiğimiz on üç yıllık iktidara ve bin bir türlü ‘vesayeti yok ettiğini’ ileri sürmesine rağmen, AKP, geleneksel devlet işleyişinin en yüksek mertebedeki “olur”uyla gerçekleştiği herkesin malumu olan 1990’lardaki binlerce faili meçhul dosyasını, ciddi ve kararlı bir şekilde (moda deyimle “ucu nereye varırsa”) hiç gündeme getirmemesidir. Bırakalım AKP öncesi faili meçhulleri, Şemdinli, Uğur Kaymaz, Ceylan Önkol, ve tabii ki, Roboski olayındaki tavır bu iddiamız için kafidir. Birkaç göstermelik dosya aç-

lır gibi yapıldıysa da, asıl meseleye hiç gelinememiş, sorumlular bir şekilde aklanarak, kurucu ideolojinin hassasiyetine asla dokunulamamıştır.

bi, hükümet yalpalarsa devletin diplomasisi açığı kapatır. Suriye ve Irak mevzularında Kürtlerin yoksun olduğu enstrüman devlet ve hükümet eksikliğinin yanında parçalı devlet kurumu, ideolojisi ve bu ideolojinin bekçisi silahlı gücü (ordusu) olmayan parti politikalarıyla var olma çabalarıdır. Bunun bu zeminde bir geçerliliğinin olamayacağı, hem Irak'ta hem de Suriye'deki Kürtlerin kazanımlarının sürekli saldırı altında olmasıyla açıklanabilir. Devamında, yarın olası bir devlet kararıyla, AKP ne kadar istemiyor görünse de, ülkenin ali menfaatleri gereği (devlet ve diplomasi) Suriye ve hatta Esad'la ilişkilerini savaş öncesi, fabrika ayarlarına getirebilir ve bunun çok güçlü işaretleri de yok değil. Çünkü deminden beri çerçevelendirmeye çalıştığım Ortadoğu'daki ikili politik geçerlilik tam da Suriye ve Irak'taki yükselen Kürt hareketleri üzerinden test ediliyor bir kez daha. Devletin, tarihsel ve kurumsal hafızanın gereği olarak, alınan başarısız sonuçlardan sonra, hükümet (iktidardayken de) politikasının terk edilecek, İran üzerinden tekrar Suriye'yle diplomatik ilişki kurma isteğinin işaretleri dolaşıyor kamuoyunda. Doğrusu, Türkiye'nin kadim devlet politikasına dönüşü için yeterince sebep de var. Fakat yaklaşık yüz yıl sonra, Irak'taki gelişmeler ve Suriye'deki iç savaşın sonuçları üzerinden gidilerek, 20. yüzyılın başındaki paylaşım ve sınırların netliği daha çok tartışılmaya başlandı. Ama az önceki iddiamız açısından şurası çok net: Bu ikili siyaset ve çoklu enstrümanlar, imkân ve fırsatlar ölçüsünde, Ortadoğu'da ve Suriye'de en çok Kürtleri zor durumda bıraktı ve bundan sonra da bırakacak gibi görünüyor.

Bu iddiaları güçlendirmek adına şu noktaların da akılda tutulması gerekiyor: Birincisi, büyük emperyal güçlerin (ABD, Rusya, Çin, AB) ve onların periferideki bağlantılarının (Suriye, Lübnan-Hizbullah, Türkiye, İran, İsrail, Irak, Kürdistan Bölge Hükümeti, Ürdün, Mısır) Ortadoğu ama özellikle de Suriye'ye dair politikalarını çoklu etkenlerle şekillendirdiği ve savaş uzadıkça daha farklı başlık ve etkenlerin işin içine dahil olduğu. Bu da Suriye sahasında insanlık trajedisine dönüşen savaşın geleceğinde, en az sahadaki güçlerin aleni pozisyonları kadar uzak çıkarları-

nı ve amaçlarını da belirleyici etkenlere dönüştürmekte. Mesela, Suriye'de savaş başladığında Rusya önemli bir aktördü, hem Batı açısından hem de Suriye açısından. Ama Suriye savaşının ortasında, Rusya'nın Ukrayna ve Kırım hamleleri, hem Suriye'deki savaşın aktörlerinin hem de Rusya karşıtı cephenin (ABD, AB) siyasetleri üzerinde etkili olmaya başladı. Artık Suriye ve Ortadoğu'daki savaş Ukrayna ve Kırım satrancıyla beraber değerlendirmek daha zaruri görünüyor. İkincisi, İran'ın Suriye savaşındaki konumu ve izlediği çok boyutlu siyasettir. İran'ın uzun devlet ve diplomasi tarihinin billurlaştığı anlardan birisini anlamak için, sanırım en iyi örnek, Suriye'de ve Irak'ta izlediği siyasete bakmak. İran, 1979'dan sonra da, kendi savaşını hep başkasının toprağında veya sahasında yürütmüştür. Müttefikleri olan veya çeşitli siyasi ve dini nedenlerle desteklediği bütün ülke, grup, mezhep ve partileri, geleceği kesin gibi görünen bir savaşı kendi toprağından uzak tutmanın tahkimat unsurları olarak kullanır. Doğrusu, bu siyaseti uygulamak için Ortadoğu'dan uygun bir coğrafya da yok. Ve böyle yaparak, bir tür maliyet hesabı da yaptığı aşikâr. Çünkü, kendi toprağına doğru geleceği belli olan IŞİD'le veya Arap başkaldırılarının aktör ve sonuçlarıyla, Suriye ve Irak sahasında, İran'dan gönderdiği birkaç binlik doğrudan askeri güç ve yardımlarla, donattığı yerel unsurlarla önde savaşmakla, hem tehlikeyi İran toprağından uzak tutmuş olmakta hem de nüfuz sahasını genişletmekte. Yani İran, Batılı emperyal güçlerin ilk sıraya koyduğu ekonomik çıkarı, listede birkaç madde sonraya yerleştiriyor. Bu siyasetin başka bir yararı, Suriye'deki gibi sıcak bir savaşın yaşanmadığı dönemlerde, desteklediği unsurların bağlılığını sürekli kılmak için uzak tarihsel düşmanlık söylemini canlı tutmaya yardımcı olması. Örneğin, kendisinden coğrafi olarak uzak olan Suriye ve Hizbullah'ın İsrail problemini (malum, İsrail imgesi, Ortadoğu'daki bütün otoriter devletlerin, liderlerin ve ideolojilerin can simidi) kendi emperyal siyasetinin argümanına dönüştürür (Batılı güçlerin yaptığının benzerini yaparak). Dolayısıyla, İran'ın "sana yönelebilecek bir savaşı başkasının toprağında yap" şiarını çok iyi uygulamakta olduğu kesin. Irak'ta hiçbir

şey yapmadan elde ettiği kazanım veya Bahreyn, Yemen ve Suudi Arabistan'da elde edeceği muhtemel güç, İran'ı kendi sınırlarının tahkimatında kârlı konuma yükseltiyor. Dolayısıyla Suriye savaşında Rusya'nın Ukrayna ve Kırım'da yaptıklarının bir biçimini İran, farklı aktör ve siyasetlerle gerçekleştiriyor. Öyle ki İran, Suriye'de Türkiye'nin düştüğü hatalara düşmedi ve yer yer kendi siyasetini sürdürebilmesi için IŞİD'in hamlelerini bile kullandı (Esad'ın muhaliflere karşı siyasetinde de İran etkisi açıkça görüldü). Az önce sözünü ettiğim, Ortadoğu'da Suriye, Türkiye, Irak ve İran'ın Kürtlerin mevcut statüsüzlüğü üzerinden gerçekleşen ve her türlü siyasi, ideolojik ve dinsel çelişkinin (!) üstünde yer alan kendi ulus-devletlerinin var oluş sebebi olan büyük uzlaşmayı hiç akıldan çıkarmayarak, IŞİD'in çoğunlukla Kürtlere yönel(til)mesinde, aleni veya zımni çıkarların da hesap edildiği anlaşılıyor (Kerkük, Kobane, Şengal'de olduğu gibi). İran, kendi Batı sınırlarını bütünüyle garantiye almak için, Kürtlerin, Rojava'daki kanton modeline, hele hele kantonlar arasındaki bölgelerin de Kürtler tarafından ele geçirilmesine karşı çıktı ama hep uygun zamanı bekledi (ve bununla da tarihsel ortaklarının hislerine de tercüman olduğu sır değil!). Dolayısıyla Suriye'deki iç savaş, en çok da İran'ın kendi politikalarını, başkalarının hatalarını iyi kullanarak başıyla uyguladığı zaman olarak da kayda geçiyor.

TÜRKİYE İÇİN MÜHİM İKİ OLGU (SORUN/SONUÇ)

Suriye'de ve Irak'ta devam etmekte olan bu kanlı savaşın, Türkiye'ye yansıyan pek çok etkileri oldu. Ve bunlar arasında, şüphesiz en büyüğü sığınmacı/mülteci olgusuydu; bu olgu da yeni boyutlar kazanarak Türkiye'nin önemli bir iç sorununa dönüştü, daha da dönüşecek. Bundan kaçış yoktu; en azından, sırt çevirmek mümkün değil. Fakat bunlar dışında iki yeni durum söz konusu. İlki, darmadağın olan ve acil güncellenmesi gereken, algıdan, coğrafyadan, sınırdan, etnisiteden, mezhebî ve millî vurgulara kadar bir bütün olarak Türkiye'nin Ortadoğu politikası. Diğeri, ilkinin temel olmazsa olmaz önermelerine yaslanarak uygulanan ve ülkenin kadim korkularıyla

ve tuhaf acul ergen hevesleriyle birleşip Türkiye'yi çok ciddi bir Selefi örgütler güzergâhına (hatta karargâhına) çevrilmesi meselesi. Her iki olgu ya da sorun da iç içe olduğu ve ilki, ikincisine sebep olduğu için aynı membanın ürünü olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Aslında Türkiye, Suriye'deki savaşta (çok önce-leri Irak'ta da) çok daha olumlu ve barışçıl roller oynayabilecekken, büyük umutlar yüklü müteahhit ekonomi politığının (zımni) Sünnici/Neo-Osmanlıcı emperyal soslu heveslerinin hayalperestlikle izdivacının ürünü (ama temelde Ortadoğu olgusu hakkındaki bilgisizlikten mütevellit) açgözlü bir siyaset güttü. Bunun sonucunda, iler tutar yanı kalmayan bir Ortadoğu politikası(zlığı) ve sadece Türkiye'nin kendi tarihsel Kürt meselesini referans alan çelişkilerle dolu, günü birlik ama bir o kadar da yanlıştaki ısrarcı uygulamaları kaldı. Bunların sonucunda çok net birkaç soru hâlâ masada duruyor: Türkiye, gerçekten Suriye'de ne istiyor? Ne yaptı ve ne yapıyor? Bunları yaparken kendi toplumsal katmanlarını, etnik ve mezhepsel hassasiyetlerini, insanlarını, sınırlarını, sorunlarını, hayata geçirmeye çalıştığı iç siyasi süreçleri ne kadar düşündü? Sanırım bu sorulara kimsenin verebileceği düzgün bir cevabı yok; çünkü somut uygulamalar buna izin vermiyor.

Ama bu politikanın net sonuçları gecikmeden kendini hissettirmeye başladı bile. Türkiye'nin Ortadoğu'ya, özellikle bu bölgenin önemli sorunlarına dair çok sert, bükülmez (ve temelde kendi çözüme kavuşmayan iç sorunlarından kaynaklı) argümanlarından taviz vermez tutumu, Suriye'de Esad'a karşı (Kürtler hariç) bütün muhalifler desteklenirken, bundan Selefi örgütlerin¹² maksimum düzeyde istifade edebileceği gerçeğine kulak tıkaması, hatta bunlara karşı (bilinçli) müşfik bir politikayı devreye sokmasıyla sonuçlandı. Türkiye giderek, uluslararası alanda 'radikal örgütleri destekleyen ülke' şeklinde anılmaya başlanırken, doğruyu söylemek gerekirse, IŞİD'in Kürtlere saldırması, Türkiye'nin "hayır" diyemeyeceği muhtemel kazanımlar da sunuyordu. Ama

12 Selefi örgütler hakkında oldukça kapsamlı, güncel ve iyi bir değerlendirme için bkz. Seda Altuğ, "IŞİD ve benzerlerine dair" *Birikim*, Sayı: 306, s. 9-24.

Fehim Taştekin'in dediği gibi IŞİD ya da benzeri "kullanışlı bela"larla iş tutanlara, bu örgütlerin bir geri dönüşü de olacaktı. Ve nihayetinde, IŞİD'in (veya Nusra'nın) Kobane'de, Şengal'de, Musul'da durduğu gibi durmayacağı anlaşılmaya başlandı, son günlerde. Özellikle sınır kentleri başta olmak üzere, Türkiye'nin (de) radikal Selefi örgütlerin eylem yapabileceği sahalar olduğunu hatırlatan istihbarat raporları dolaşıma girdi. Tesadüf değil, elbette. Son birkaç yıldır, Türkiye'deki sınır kentlerinin ama özellikle de Gaziantep'in Peşaverleşme tehlikesine hep dikkat çekildi. Ve bu tehlike, devletin yayımladığı uyarı mahiyetindeki raporlarla netleşti. Bu raporlara gelmeden, sanırım, ilk önce, pek tabii mümkünse, son dört yılın muhasebesinin yapılması yerinde olacak ama Türkiye'deki politik kültürün böyle bir gelenekten yoksun olduğu da malum. Yani Suriye ve Kürtler konusunda neden bu kadar hata yapıldığının açık-

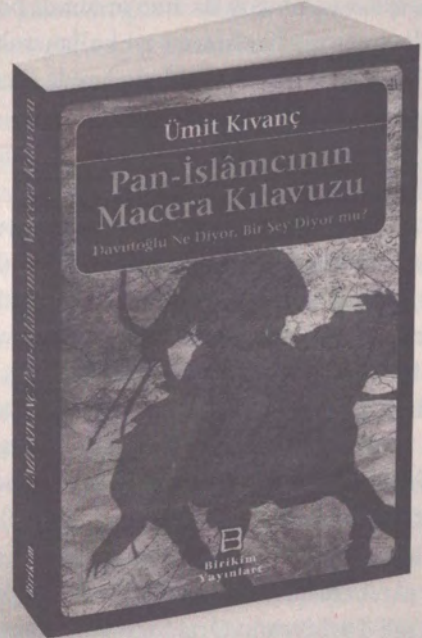
lamasının bir nedeni olsa gerek! Ama en azından Türkiye açısından şunu söylemek mümkün: Yaşadıklarımız, bu ülkenin (ve de hükümetin) Ortadoğu politikasının, yüzyılın başından kalan ideolojik argümanlar, kabuller, hayaller ve *sine qua non*lar yerine daha gerçekçi, çoğulcu, demokratik ve seküler temellere dayanması gerektiğini gösteriyor. Bu tür bir değişiklik, şimdiki ve gelecekteki pek çok insani krizin etkilerini azaltacağı gibi bu kadim bölgede yaşayan milyonlarca insanın, kendi kadeşleri üzerinde, uzak savaş oyuncularını ve sürdürücülerinden daha çok etkili olmalarının kapısını aralayabilir. Uzun veya kısa vadede, daha insani bir perspektifin olmaması, saat yönünde veya tersinde, bölgedeki şiddet sarmalının ve kan banyosunun tekrarlarla devamı demek olacak, ne yazık ki! Türkiye'nin ve Ortadoğu'nun tehlikeleri de, fırsatları da, imkânları da büyük oranda örtüşüyor, çünkü.

Birikim Yayınları

Ümit Kıvanç, Davutoğlu'nun onlarca baskı yapmış *Stratejik Derinlik* kitabının derinlerine inerek, "sınır tanımayan" emperyal hâkimiyet fantezisine dikkatimizi çekiyor. "Afroavasya" ölçeğinde, yani Asya'dan Avrupa'ya ve Afrika'ya yayılan bir hâkimiyet iddiasını, ezeli bir "misyonla" meşrulaştıran bir söylemle karşı karşıya olduğumuzu gösteriyor.

ÜMIT KIVANÇ
PAN-İSLAMCININ MACERA KILAVUZU
DAVUTOĞLU NE DİYOR? BİR ŞEY DİYOR MU?
251 sayfa

Mülteciden sığınmacıya, başvurucudan göçmen işçiye Suriye'den arafa¹ giden yol

NERGİS CANEFE

Dünya genelinde sayıları 5 milyona yaklaşan Suriyeli mültecilerin en az üçte biri Türkiye'ye sığınmış durumda.² Ancak halihazırda yüz binlerce Suriyeli, büyük şehirlerde kaçak işçi olarak sömürülmeye, dilencilige, evsizliğe, özetle ağır yaşam ve çalışma koşullarına mahkûm. Mart 2011'den beri Türkiye'ye göç eden Suriyelilerin sayısının sınırdan 'yasadışı' girenler de hesap edildiğinde, verilen resmî rakam olan 1 milyon 600 bini çok aştığı tahmin ediliyor.³ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) Temsilcisi Carol Batchelor, bu gözlemi doğrulayan mercilerin başında yer alıyor. Keza devlet organı Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi (AFAD) Başkanı Fuat Oktay da ortaya çıkan bu kriz durumu konusunda BM ile hemfikir. Her iki uzman bürokrat da, Suriye'de iç savaş sürdüğü müddetçe, sığınmacıların Türkiye'ye gelmeye devam edeceğinin de altını çizmekte.

- 1 İslam dininde Araf, günah ve sevapları eşit olduğundan cennet ya da cehenneme giremeyenlerin bekletildikleri yer olarak tasvir edilir.
- 2 Bu rakam 2014 sonunda verilen resmi rakama tekabül etmektedir, bkz. [http://www.ikv.org.tr/images/files/Akademik-Perspektif-Aralik-2014_30-35\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/files/Akademik-Perspektif-Aralik-2014_30-35(1).pdf) (son erişim tarihi 31 Ocak 2015).
- 3 Gayri resmî rakamlara göre bu sayının 3 milyona yakın olduğu tahmin edilirken, Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin ise yüzde ellisinin 18 yaşından küçük olduğuna da dikkat çekmekte fayda var.

Bir buçuk ile iki milyon arasında insan ne demek? Mesela Türkiye'deki iller skalasında, nüfusu bu rakama tekabül eden yerleşim merkezleri arasında Balıkesir, Aydın, Samsun, Diyarbakır, Kayseri, Mersin, Konya ve Adana'yı saymak mümkün. Yani Türkiye'deki Suriye vatan-daşlarının hepsi bir araya gelseler, varoşu ile, endüstri mahallesi ile, merkezi ile, tarımsal periferi ile koskocaman bir şehir ederler. Peki, bir şehir kendini nasıl ayakta tutar? Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi verilerine göre, 2 Temmuz 2014 itibarıyla yakın coğrafyadaki Suriyeli mültecilere Türkiye 10 ilde yaklaşık 220 bin Suriyeliye evsahipliği yapan 22 kamp kurmuş durumda. Geri kalan Suriyeliler ise büyük şehirlere dağılmış haldeler. Son iki buçuk yılda hem kamplarda hem de kamp dışında yaşayan Suriyeliler için sağlanan sağlık hizmetlerine ücretsiz erişimin yanı sıra Türkiye gerek devlet gerekse özel teşebbüs kanalı ile gıda, barınma, eğitim ve kamplarda mesleki eğitim de sağlamakta. Yine Birleşmiş Milletler verilerine göre, Türkiye'nin Suriyeli mülteciler için bugüne kadar harcadığı para miktarı üç buçuk milyar dolara ulaşmış durumda. Ancak bu önlemlerin hiçbirisi akın akın ülkelerini terk etmeye devam eden Suriye vatan-daşlarının insanî ihtiyaçlarını karşılamaya yetmiyor. Yetmemesi de doğal, çünkü koskoca bir şe-

hir dolusu insan, aylık yardım ile hayatını idame ettiremez.

Ama hikâyemiz burada bitmiyor. Türkiye’de vatansız vatandaşlıksız hayat mücadelesi veren ve tarifieden hacet insan dramlarında toplumsal olarak seyreylediğimiz başka aktörler de var. İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Hatay, Gaziantep ve Şanlıurfa gibi metropollerde işsizlik ve barınacak yer ihtiyacı nedeniyle çok ciddi zorluklarla karşılaşan Suriyelilerin, aslında pek çok ‘rakipleri’ var. Birçokları otobüs duraklarında, parklarda ve metruk binalarda yaşamaya çalışırken, bu ‘mekânları’ kendileri gibi Türkiye’ye sığınmış veya kaçak girmiş olan, Afgan, Nijeryalı, Kenyalı, Irak Kürdü, Azerbeycanlı hatta Çinli sahipsiz insanlarla paylaşıyorlar. İş bulabilecek kadar şanslı olanlar, yine bu sessiz ve genelde kayıtsız yaşayan, ‘şehrin gölge vatandaşları’ güruhunun içinde, inşaat, tekstil, makine gibi sektörlerde güvencesiz olarak yaşıyorlar ve yarı yevmiyeye talip-ler. Suriyeli sığınmacıların geri dönüş ihtimallerinin azalacağı öngörüsüyle, her ne kadar Türk makamları özellikle onları hedefleyen yeni kanun ve yönetmelikler yoluyla iş gücü düzenlemesi mahiyetinde çözüm üretme çabasında olsalar da,⁴ sonuç itibariyle Suriyeliler yasal veya yarı yasal bir şekilde, Türkiye şehirlerinin çoğunda, ‘iç varoş’ tabir edilen bölgelerde gölge insan veya denizen olarak saflarını almış durumdalar. Bu hali devlet biliyor, biz biliyoruz, Suriyeli sığınmacılar biliyorlar, fakat her ne hikmetse, bir hikâye olarak birbirimize anlataduruyoruz. Sanki bu olaylar başka bir toplumda ve uzak bir coğrafya-

4 Yabancıların Türkiye’de çalışmalarını izne bağlamak ve kendilerine verilecek çalışma izinleri ile ilgili esasları belirlemek amacıyla çıkartılan 4817 sayılı “Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun,” özel olarak Suriyeli mültecilerin çalıştırılmasına yönelik uygulamaları düzenlemektedir. Bu konuda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın <http://www.csgb.gov.tr/csgbportal/yabancilar.portal> internet adresinde belirtilen usul ve esaslara göre hareket edilmesi, Emniyet Müdürlüğü ve tüm diğer ilgili devlet organları tarafından yaygın olarak duyurulmakta. Ekim 2014’ten önce, yabancı uyrukluların çalışma izni alabilmesi için, süresi dolmamış en az altı ay süreli ikamet tezkeresi şartı aranıyordu. Geçici koruma statüsünde bulunan yabancıların ikamet tezkeresi bulunmadığı için, çalışma izin başvurularını da yapmaları mümkün değildi. Yürürlüğe giren bu yeni yönetmelik kapsamında, geçici koruma statüsünde bulunan Suriye’li sığınmacıların çalışma izni alabilmesi mümkün hale getirildi.

da cereyan ediyormuşçasına duruma yabancılaşmış olarak.

Mesela sadece İstanbul’daki Suriyeli kaçak olarak barınan mülteci sayısının 100 bini aşmış olduğu tahmin ediliyor.⁵ Özellikle kentin Avrupa Yakası’nda genelde göçmen işçi yerleşimine açık Fatih, Bağcılar, Bahçelievler, Küçükçekmece ve Başakşehir gibi ilçelerde, yoğun olarak Suriyeli nüfusu bulunmakta. Bu semtlerdeki Suriyelilerin arasında artan sayıda sığınmacının geçimini aileleri ile birlikte dilenerek sağlamaya çalıştığından yakınan yerel belediyeler, her ne kadar hem mevzuat hem de maddi yetersizlik nedeniyle yapılan resmî yardımların çok kısıtlı olduğunu defalarca dile getirmiş olsalar da, ne kaymakamlık ne diğer resmî kurum ve kuruluşlar nezdinde seslerini duyuramıyorlar. Bu tür şikâyetlere, “Suriyeli mülteciler için Pendik ve Tuzla’da kurulan kamplara ulaşimleri sağlanıyor bu yeterli” şeklinde yanıt veren devlet makamları, zaten mütemadiyen sığınmacılara yapılacak ‘ek yardımların’ hayırsızlık ve halk dayanışmasına havale edilmesinden yana oy kullanmakta. Yani yine biliniyor ama bilinmiyor durumu söz konusu. Keza Mazlum-Der Genel Başkanı Ahmet Faruk Ünsal’ın ısrarla belirttiği gibi, Türkiye’nin mevcut kaynakları dahilinde gelen mültecilerin ancak beşte birinden azı kamplarda barınabilmekte. Kaldı ki kamp koşulları ilden ile ve kamptan kampa büyük değişiklik gösteriyor ve çoğunda ciddi sıkıntılar yaşanıyor. Peki neden biliyoruz ama bilmiyoruz gibi yaşıyoruz Suriyeliler konusunda? Kendi derdimize yetiyecek halimiz olmadığından mı? Yoksa aslında devletin ve toplumun bu durumdan başka beklentileri mi var? Türkiye’nin Suriyeli mültecileri “geçici sığınma” statüsünde ağırlamasının en ciddi yan etkisi, statü belirsizliği ve bunun sonucu ortaya çıkan katmanlı hak ihlali veya hak tanımsızlığı durumu. Yani yarım kabul. Bu yazıda bu yarım kabul durumunun toplumsal, iktisadi ve vicdani açıdan esasen neye tekabül ettiğini küre-

5 Rakam tahminleri için bkz. <http://www.dw.de/suriyeli-multeciler-sorunu-buyuyor/a-17776714>. Bu konuda hazırlanmış kapsamlı bir rapor için bkz. <http://www.brookings.edu/~media/research/files/reports/2013/11/18%20syria%20turkey%20refugees/usakbrookings%20report%20final%20version14november13.pdf> (son ulaşım tarihi 31 Ocak 2015).

HÜSEYİN TÜRK

sel bir perspektiften bakarak biraz olsun açmaya çalışacağım.

ESARETİN CESARETİ VE KÜRESEL CAN PAZARLARI

2015'e girdiğimiz şu esnada, dünya genelinde 232 milyon göçmenin ve 4.5 milyon siyasi mültecinin olduğu, yılda 7.6 milyon insanın savaşımlardan dolayı ülkesini terk ettiği, 8 milyon göçmenin köleleştiği ve umut yollarında binlerce insanın düzenli olarak yaşamını yitirdiği bir döngüde özellikle zorunlu göç, insanın kendi emeğine, varoluşuna ve insanlığına yabancılaşmasının en bariz ifadesi haline gelmiş durumda. Uluslararası hukukta yer alan ilke düzeyindeki pek çok yaptırıma rağmen,⁶ baskı ve zulüm sebebiyle ülkelerin-

den kaçan insanların yasal olarak korunması şöyle dursun, mültecilik ile göçmen veya kaçak işçilik arasındaki ayrımın gitgide anlamsızlaştığı bir sürece tanıklık etmekteyiz. Bir yandan göçün genel tabiatı, zorla yerinden edilmenin tüm dertlerini beraberinde getirirken, diğer yandan her gün sayıları artan mülteciler, sığınmacılar, sürülenler ve vatansızlar korunacak, sahiplenilecek özneler olarak addedilmek ne kelime, tam tersine iktidarların siyasal malzemesi ve özellikle Türkiye gibi ikinci kuşak kapitalist ekonomilerin ucuz ve esnek iş gücü kaynağına dönüşmüş halde. Zorunlu göç ve kitlesel sığınma durumlarına ilişkin kalıcı çözümler üretme ve insanlığın birbirine yap-

6 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi, 1967 tarihli Protokol ve 1969 Afrika Birliği Ör-

gütü Sözleşmesi günümüzde göç, mülteciler, iltica ya da vatansızlık meselelerinde hem hukuki hem de normatif olarak yetersiz geri veya cevapsız kalmaktadır ancak bu başlı başına ayrı bir müzakere konusudur.

tığı kasıtlı ve planlı zulme ket vurabilme amacıyla 1945'ten bu yana sıra sıra evrensel sözleşmeler imzalanmış olduğu doğru. 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi, 1967 tarihli Protokol ve 1969 Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi çerçevesinde yürütülmesine rağmen, yürürlükteki protokol ve sözleşmelerin uygulanması BM genelinde çok sınırlı. Kaldı ki bugünkü dünyada cefa çeken mültecilerin çoğu, Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme'de bahsedilen tanıma uymuyor. Bu tanım, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti ya da siyasi görüşleri nedeniyle zulme uğrayan mağdurları hedefleyerek, özellikle vatansızlık, iç savaş, uzun vade iktisadi, siyasi ve kültürek ayrımcılık gibi nedenlerle yerinden yurdundan kaçan insanlar için hemen hemen hiçbir işe yaramıyor.

Bu nedenle 1980'lerden bu yana göç ve iltica konularına yaklaşım, insanî yardım ve insan hakları bağlamında yeniden şekillenmeye başladı. Mültecilere yönelik kalıcı çözümler üretme konusunda vurgu daha ziyade çalışma hakkı üzerine yapılırken, diğer yandan da sığınmacıların ülkelelerine geri dönüşlerini sağlama yönündeki çabalar ağırlık kazanır oldu. Öyle ya, hele de Küresel Güney'de, durmadan o sınırdan bu sınıra insan taşınması ile hemen her devletin demografik izan bahsindeki huzuru kaçmış durumda. Bir başka ekol de zorunlu göç sorununa insanlar yerinden edildikten sonra çözüm aramak yerine daha henüz yerlerindeyken çözüm üretilmesi şablonları üzerine yoğunlaşmayı hedefleyen, insanî gelişim ve insanî güvence ekolü ki, bunun müritleri daha ziyade Kanada ve İskandinavya'da yani uzun vade refah ve siyasi barış vizyonunu devletleştirmiş zengin toplumlarda bulunuyor.

Savaş, yoksulluk, iklim değişimleri, siyasal baskılar, diktatörlükler, soykırımlar, sistematik toplumsal terör, geç kapitalist dönem ve neo-liberal sömürü politikaları ve toplu yersiz yurtsuzlaştırmalar, sirküler ucuz işgücü transferleri ve modern versiyonları ile köle ticareti, göç ve göçmenlik sorununu tekil olaylar dahilinde anlayabilme çabalarının ne kadar da yetersiz kalacağıının çoktan habercisiydi. Burada üç merci bizler için önemli: toplumsal vicdanı temsil eden aktör,

sınıf ve zümreler, kapitalist üretim sisteminden rant elde eden ve her daim gözleri aç özellikle de yükselen sınıflar ve devlet. Türkiye'de devletin ve yükselen sınıfların başlarını siyasi hesaplarından kaldırıp da bu insan akımlarını terbiye etmesi ve kendi çıkarlarına göre kullanılabilir hale getirmesi olgusu, Suriyeliler ile formel bir şekil aldı diyebiliriz. Ama toplumsal vicdanı temsil eden aktörler, ki bunların içinde insan hakları çalışanları, aktivistler, yazarlar, akademisyenler, düşünürler, yerel siyasetçiler ve benzeri gurupları saymak mümkün, halihazırda şaşkınlık, öfke ve isyan durumundalar. Oysa vakit, hattı müdafaa değil sathı müdafaa vakti. Yani toplumsal kesişmeler ve dönüşümleri, sığınmacılar, mülteciler ve göçmen işçileri de dahil eden bir bakış açısı dahilinde değerlendirmeye alışma ve zorunlu göçü istisnai olgu kategorisinden çıkartma vakti.

Bu vaktin çoktan geldiğinin en belirgin göstergesi, son yıllarda mültecilere ve sığınma hakkı talep eden insanlara yönelik şiddet içeren saldırılarda göze çarpan artış. Yerel alt sınıfın, küresel güneyin vatansızlarına öfkesini yönlendirmesine kaynak sağlayan faşizan ve ırkçı eğilimler eşliğinde, yalnız kalan sığınmacı hemen her zaman bir fiziksel saldırı korkusu ve olası tehditlerle beraber yaşıyor. Tarihsel olarak her coğrafyada evraksız yabancılar ve bunların içinde özellikle savunmasız bir grup olarak görülen mülteciler, ırkçı saldırıların ilk hedefini teşkil ederler. Türkiye'de de bunun tezahürlerinin artmasına dolayısıyla şaşkınmamak gerekir.

Fakat bu demek değil ki mültecilik ve sığınma hakkı arayan insanlar başlı başına bir kategori oluşturmazlar. Sığınmacılar, mülteciler, ekonomik göçmenler, kaçak işçiler, muhacirler ve mevsimlik işçiler sık sık topluca 'yabancılar' olarak tanımlanmakta. Bunun sonucunda mültecilerin korunması ve tehlike arz eden koşullara geri gönderilmeme ilkeleri tekrar tekrar ihlal edilmekte. Ek olarak mülteci sorunu, insanî değil siyasî bir sorun olarak irdelendiğinden ötürü, göç politikaları ile sığınma politikaları arasındaki sınırlar tamamen bulanıklaşmış durumda.

Yıllardır sığınmacılara ve göçmenlere karşı izlenen politikalar, özellikle Avrupa'da yaygın olarak

kullanılan 'gemi doldu' metaforu ve kıta genelinde sığınmayı suç, sığınmacıyı 'asalak' olarak damgalayan toplumsal söylem nedeniyle, zorunlu göçün yakıp yıktığı hanelerin insanları artık ağırlıklı olarak Türkiye gibi coğrafyalardan medet ummak durumunda.⁷ Bunun farkına varmış olan devlet makamları, bu akımları çok yönlü şekilde düzenleme konusunda aktif olarak adım atıyorlar. Mesela 'illegal göçle mücadele' adı altında yasalar çıkarılıp, sınır güvenliği için devasa bütçeler ayrılırken, öte yandan çalışma yasalarında yeni düzenlemeler ile vatandaşlığı olmayanların da belirli koşullarda ve geçici ya da yenilemeye tabi olarak özellikle ucuz işgücü gerektiren sektörlerde istihdam edilmesini özendiriyorlar.

İçinde bulunduğumuz düzen, kaçınılmaz olarak mülteci üreten bir düzendir. Ulus-devlet sistemi yaklaşık dört asırdır yani Avrupa'yı özerk devlet birimlerine bölen 1648 Westfalya Anlaşması'ndan bu yana, kitlesel insan atıkları ile kendini ayakta tutmaktadır. Tarih boyunca masum, mazlum ve mağdur olan her zaman yerinden olmuş, yerinden edilmiştir. Savaşlar, işgaller, diktatörlükler, baskıcı yönetimler, açlık, darlık, işsizlik ve yoksulluk özet itibarıyla şuna tekabül ediyor: Küresel kapitalizm ve buna endeksli olarak hareket eden devlet sistemleri, bir yandan özellikle zorunlu göçmenliğin koşullarını hazırlarken, öte yandan göçmen işçilerin ucuz emeğini iştahla sömürüyor. Ne mensubiyet ne de hak sahipliği iddiasında olabilecek bu hareket halindeki sahipsizleştirilmiş insan güruhları, vardıkları yeni sınırlarda her an kapı dışarı edilme tehdidi ile çaresizlik içerisinde hayatta kalmaya çalışırken, güvensiz, sendikası, gerekirse kayıtdışı olarak karın tokluğuna çalışmaya boyun eğmek zorunda kalı-

yorlar. Bu yeni küresel alt sınıf, her burjuvazinin ve her neo-liberal devletin renkli rüyası. Göçmen ve kaçak işçilerin bulunduğu ülkelerde, yerli işçi ve emekçi sınıflar milliyetçilik zehri ile göçmen ve mültecilere karşı tavır alarak bu rüyayı daha da cazip kılıyor. Neo-liberal formatı ile kendini yenilemeye devam eden kapitalist düzenin dalgalanan sektörel ihtiyaçlarını karşılamak için savaşlardan sürgünlerden kendini kurtarabilmiş nispeten genç, çaresiz, esaretin cesareti ile kendini can pazarına atan ucuz ve esnek işgücü kaynağı her yükselen sınıfın baş tercihi. Özellikle küresel güneydeki bu bağlamda Çin, Hindistan, Zimbabve, Türkiye gibi bölgesel devlerin altını çizmek gerekir.

TURNALAR... YA DA TÜRKİYE'DE GÖÇMEN İŞÇİLERE YAKILAMAYAN AĞITLAR

Türkiye toplum olarak 1980'lerden bu yana göçmen işçilerin sırtından bolca kâr ediyor. Ülkeye yasal ve yasadışı yollardan her yıl tahmini 350 bin kişi giriş yapıyor. Fakat bu uzun ve hazin bir hikâyenin sadece ilk satırı. Sadece eski Sovyet Cumhuriyetleri'nden Türkiye'ye akmış göçmen işçi sayısı iki milyona yakın.⁸ Ev hizmetleri, dönemsel tarım, turizm, madencilik, tekstil, eğlence, fuhuş gibi sektörlerde ve merdiven altı atölyelerde çalıştırılan kaçak ve göçmen işçiler, yerli işçilerin yarısı kadar paraya talip olmak mecburiyetindedir. İhbar edilmek ve ülkelere geri gönderilmek tehdidi altında, vatandaşlık haklarından mahrum olarak ve tamamen patronların ve işverenlerin insafına terk edilmiş bir yaşam süren bu gölge emekçi sınıfı, gün geçtikçe büyüyor fakat büyüdükçe her nasılsa daha da görünmez bir hale bürünüyor. Bunun en önemli sebebi ise 'kronik vatansızlık' durumu.

Her ne kadar göç akımlarının büyük bir kısmı Irak, Afganistan, Pakistan ve İran'dan gelse de, son on yılda Romanya, Ukrayna, Rus Federasyonu, Bangladeş ve Gürcistan'dan da önemli ölçüde göçmen, ülkeye yasal veya kaçak olarak giriş yaptı. Suriyeliler bu zincirin en son ve belki de en belirgin halkasını teşkil ediyorlar. Topyekün bakıldığında, kaçak ve göçmen işçi olgusunun kayıtdışı

7 Bariz bir örnek olarak, Avrupa Birliği'nin sınırlarını korumak için kurulan, yüksek teknolojiyle donatılan Frontex'i verebiliriz. Bu sistemin görevi ve hedefi, AB'ye giriş yapmak isteyen sığınmacıları daha sınıra yaklaştırmadan geri çevirmek olarak belirlenmiştir. Nitekim göç, göçmenlik, mülteci ve sığınma politikalarını gün geçtikçe daha da ısrarla bir 'güvenlik' sorunu olarak algılayan Avrupa'da, AB üyesi ülkelerde yaşayan her on Avrupalı'dan altısının mülteciler veya göçmenleri istememesi, her on kişiden yedisinin göçmenleri kategorik olarak suçlu veya zanlı addetmesi gibi veriler uzun zamandır dünya kamuoyuna yansıyor. Bu konuda bkz. <http://www.yeniozgurpolitika.org/index.php?rupel=nuce&id=26559> (son erişim tarihi 31 Ocak 2015).

8 Bu veriler Uluslararası Çalışma Teşkilatı raporlarının doğrulanmakta.

şı ekonomi ile sistematik olarak eklemleendiği gerçeği artık inkâr edilemeyecek kadar kendini belli etmiş durumda. Özellikle küçük ve orta kademe- de işverenler ucuza ve esnek çalışan, uzun saatler boyu çalışabilecek ve vardiya pazarlığına girmeyecek, temel işçi haklarını aramayacak, disiplinli, çalışkan becerikli ve can derdinden her koşula evet demek zorunda kalan bu işgücünü istihdam etmeyi tercih ediyor. Nasıl II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa göçmen işgücü ile yeniden inşa edildiyse, Türkiye de küresel olarak artık bu tür bir insan gücü rantından istifade etmeyi içselleştirmeye başlamış durumda. İki büyük iktisadi krize rağmen Türk ekonomisinin yüksek büyüme temposu ve coğrafi konumuyla kaçak göç için bir cazibe merkezi haline gelmiş olması sayesinde, özellikle tekstil, inşaat, gıda, eğlence ve fuhuş sektöründe çalışan kaçak göçmen sayısının giderek artması da bunu teyid ediyor. 163 farklı ülkeden gelip de gölge işgücüne katılan ve sayıları artık milyonları bulan bu emekçilerin türküsünü yakacak hiç kimse yok, çünkü kâğıt üstünde bir kayıtları bulunmuyor ve dahası, zaten çoğunun dönebilecekleri bir ev veya vatan da yok.

Mesela Beykoz'da bir fırın sahibi, yanında çalışan göçmen işçi işten ayrılmasını diye önce parasına el koyuyor. İşçi yine de ayrılmak isteyince "buradan ancak cesedin çıkar" diyen patron, 9 metrelik bir zincirle işçiyi hamur teknesine zincirleyip zorla çalıştırmaya devam ediyor. Ayağında 9 metrelik zincirle kaçmayı başaran işçi polise verdiği ifadede "1000 lira parama el koydu, paramı versin şikâyetçi olmayayım" diyor.⁹ Bu ve benzeri örnekler açıkça gösteriyor ki, marangozhane, ekmek fırını, küçük ölçek imalathane, halı yıkama gibi genelde kayıtsız olarak çalışan veya denetime tâbi tutulmayan işletmelerde, göçmen işçiler yaygın olarak işyerinde yatıp kalkarak, sınırsız ve taksatsız iş saatleri ile çalıştırılmaktalar.

İstanbul Serbest Muhasebeciler ve Mali Müşavirler Odası'nın (İSMMM) hazırladığı bir rapora göre Türkiye'deki patronlar kaçak göçmen iş-

çi çalıştırmak suretiyle ciddi kâr elde ediyor.¹⁰ Asgari ücretin bile altında ücretle çalıştırarak yılda 432 milyon, SGK primi ve vergi kaçırma sayesinde de 1 milyar 60 milyon TL ekstra kazanç sağlıyor. Sağlık ve sosyal güvenceden yoksun çalıştırılan bu işçilerin son 15 yılda Türkiyeli patronlara sağladığı ekstra kazanç 12.2 milyar doları geçiyor. Göçmen işçinin ayağına zincir vuran bir zihniyetin, bu işçiler iş kazalarında öldüğünde ve hele de kayıtsızlarsa cesetlerini bile yok edebileceğinden korkmak'gerekir.

YAŞAR NE YAŞAR NE YAŞAMAZLARDAN GAYRISINA HİTABEN HAK VERİLMEZ ALINIR...¹¹

1951 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Cenevre Sözleşmesi imzalandı. 1954 yılında yürürlüğe giren bu sözleşmeye göre ırkı, dini, "bir sosyal gruba mensubiyeti", milliyeti ve siyasi düşünceleri nedeniyle zulme maruz kalan ya da kalmaktan korku duyan şahıslar, kendi ülkeleri dışındaki ülkelere, başka bir devlet otoritesine sığınmaları halinde "mülteci" olarak tanımlandı. Bu nedenlerden dolayı ülkesini terk eden bir kişi sınırı aştığı anda sığınmacı olarak adlandırılacaktı. Sığınma nedenlerinin "doğruluğu araştırılıp" karara bağlandıktan sonra "mülteci" statüsü kazanmanın kuralları bütününe ise Mülteci Hakları Hukuku dendi ki bu dal, hemen bütün Avrupa ülkelerinde ve Kuzey Amerika/Avustralya ekserisindeki Anglo-Amerikan geleneğinde hukuk fakültelerinde İnsan Hakları dersi başlığı altında bir madde olarak yer alır.

Bu bağlamda vazgeçilemeyecek ilk koşul, can güvenliği tehdit altındaki sığınmacının hiçbir koşulda kaçtığı ülkeye iade edilmemesidir. Bu koruma ilkesi, Türkiye'yi ilgilendiren bir merci olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2. ve 3. maddesi ile, yani yaşam hakkı ve işkence görme-

⁹ Bu durum gazetelere yansırken, sınıfsal analiz açısından şimdiye kadar maalesef çok az kişi tarafından ele alındı. Bir istisna için bkz. http://marksisttutum.org/pdf_oku/157 (son ulaşım tarihi 31 Ocak 2015).

¹⁰ Bu raporun tam künyesi ve yorumu için bkz. <http://www.milliyet.com.tr/ismmmo-dan-kacak-yabanci-isci-raporu/ekonomi/ekonomidetay/24.06.2012/1558131/default.htm> (son erişim tarihi 31 Ocak 2015).

¹¹ Bilindiği üzere, bu Aziz Nesin'in Türkiye'de devlet, bürokrasi ve insanın değersizliği üzerine bir taşlama olarak yazdığı ilk radyo oyunu olup, 1974'te beyaz perdeye aktarılmış ve sahneye de uyarlanmıştır.

me hakkı ile kesin olarak düzenlenmiş durumda. Cenevre Sözleşmesi mültecilik tanımını Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerde yaşayan insanlarla sınırlamaktaydı ancak bu durum 1967 yılında ortadan kaldırıldı. Burada ilginç olan, Türkiye'nin bu bağlamda hareket etme konusunda yaklaşık yetmiş senelik ısrarı. Açıklaması tabii mevcut, sonuçta bu özel koruma statüsünün Balkanlar'dan gelen Türk kökenli tabir edilen 'soydaşlara' uygulanması siyasi bir arzunun hukukî izdüşümü. O nedendir ki Türkiye 1967 protokolünü coğrafi sınır şartı koyarak imzalamakla kalmayıp, bir de, 'geçici sığınma hakkı' sıfatı ile uluslararası hukukta çığır açan, yeni bir kavramsallaştırmaya da ev sahipliği yapmakta. Yani Türkiye'ye giren sığınmacının, eğer Avrupa'ya dahil bir coğrafyadan gelmiyor ve bunu belgeleyemiyorsa, mültecilik iddiasında bulunmaya hakkı yok.

Sığınmacılar kendi ülkelerinden bir başka ülkeye geçerken çoğunlukla yasal olmayan yolları kullanıyorlar. Bazen sahte belgelerle, bazen hiçbir belgeye sahip olmadan sınırı geçiyorlar. Asker veya polis tarafından yakalandıklarında sığınma amacıyla geldiğini anlatamadan yasadışı göçmen muamelesine tabi tutuluyorlar. 1951 sözleşmesine göre, ülkeler kendilerine sığınan kişileri sınırları yasadışı yollarla aşmış oldukları için cezalandıramazlar. Ama Türkiye'de yasadışı göç eden kişiler neden kaçtıklarına bakılmadan, peşinen suçlu olarak kabul ediliyor.

Türk soyundan olan göçmenler için hazırlanmış özel kanunları saymazsak, Türkiye hâlâ bir iltica-göç yasasına sahip değil. AB'ye üyelik süreciyle zoraki olarak hazırlanan "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu" adı altında 2013'te yürürlüğe giren kanunla yeniden düzenlenen bu iltica-mülteci-zorunlu göç hukuku, halihazırda sığınma hakkına odaklanmış durumda, mülteciliğin tanınmasına değil.¹² Bunun en belirgin ifadesi, geçici mültecilik statüsü tanımında ve ikincil koruma mekanizmalarına yapılan atıflarda kendini göstermekte. Yani Türkiye'nin sistemi, Ortadoğu'da en yoğun şekilde sığınmacı kabul eden bir

devlet olarak, bu insan akışının geçici ve sirküler yani ikamet ve çalışma izinleri yenilemeye tabi işgücü haline gelmesini, üstelik de insan hakları çerçevesinde, yasallaştırmış durumda.

Bu durum, haliyle uluslararası hukuk çerçevesinin yaratıcı bir yorumu. Çünkü mesela Vatanlılığın Azaltılmasına İlişkin 1961 Sözleşmesi'nin başlıca amacı, aksi halde vatansız kalacak olan ve ülke toprakları üzerinde doğum veya nesep yolu ile devletle bağları olan kişilere vatandaşlık verilmesini ve bir devletin vatandaşlığını istemeden kaybedip, vatansız kalacak kişilerin vatandaşlığının korunmasını sağlamayı bir uluslararası yükümlülük olarak addeder. 1967 Birleşmiş Milletler Devlete Sığınmaya İlişkin Beyanname ile bir arada ele alındığında, ortaya çıkan tablo sığınmanın barışçıl ve insani bir hareket olduğunu ve bu nedenle de, herhangi bir başka devlet tarafından hasmane bir davranış olarak algılanmaması gerektiğini açıkça belirtir. Yani gelenleri bir başkası sahiplenene kadar bekletmek, bu arada da bazılarının geçici çalışma ve ikamet izni vermek, milyonlarca sığınmacıya Yaşar ne Yaşar ne Yaşamaz statüsüne hapsedmeye eşdeğerdir.

ÇİLELİ BEKLEYİŞLERİN DEĞİŞEN MAĞDURLARI YA DA HEP AYNI HİKAYENİN YENİ TEFRIKALARI MESELESİ...

Iran yıllarca Türkiye'ye gelen sığınmacıların çıkış ülkeleri arasında başı çekmekteydi. Ancak Amerika'nın Irak'ı işgalinden sonra Irak birinci sıraya yerleşti. Bunu Afganistan, Pakistan, Somali gibi savaşı ve açlık sorunlarının yoğun olduğu Orta-doğu ve Afrika ülkeleri izledi. Gelen insanların, özellikle İranlı mültecilerin Türkiye deneyimleri artık başlı başına bir edebiyat kolu oluşturmuş durumda. Benzer bir durum Irak'tan gelen Kürtler ve Afgan sığınmacılar için de geçerli. Şimdi ise sırada Suriye var. Bu tarifieden hacet insan dramlarının hepsinde bir ortak payda var, insanlara teşekkür ve minnet ve devletten korku.

Türkiye, Avrupa ülkeleri dışından gelenlerin gerçekten zulümden kaçtığına kanaat getirse bile, bu insanlar için kalıcı bir çözüm yaratamayacağını açıkça ifade ederek, yıllardır Avrupa dışından gelenlerin kalıcı olarak üçüncü bir ülkeye yerleş-

12 Bu kanunun tam metni için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm> (son ulaşım tarihi 31 Ocak 2015).

tirilmeleri görevini Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)'ne havale ediyor. Bu senaryoya bağlı olarak, sığınmacılar ilk olarak UNHCR'ye başvuru yaptıklarında emniyet müdürlüklerine yönlendiriliyorlar. Emniyet müdürlüğüne başvurdukları zaman ise UNHCR'ye yönlendiriliyorlar. Kaydı alınıp kimlik tespiti yapıldıktan sonra kişilere bir tanıtma kartı düzenleniyor ve bir mülakat tarihi veriliyor. O mülakat tarihi gelene kadar bu kişilerin nerede barınabileceğiyle, nasıl yaşayacağıyla ilgili farklı uygulamalar mevcut. Beklemeye alınmış sığınmacılardan bazıları geldikleri ülkeden olan diğer mültecilerin evlerinde konaklıyorlar, diğerleri bekleme evlerine alınıyorlar, ancak çoğunluk kendi başının çaresine bakmak mecburiyetinde. Resmî başvuru yapmış olanların mülakatları alındıktan sonra bu şahıslar yabancılar polisi tarafından kaydediliyor ve isimleri İçişleri Bakanlığı'na gönderiliyor.

Mülakat formunun incelenmesi bittikten sonra sığınma başvurusunda bulunan kişilere UNHCR'in kararını beklemek üzere Türkiye'de 30 tane uydu şehirden biri gösteriliyor ve o şehirde ikâmet etmeleri zorunlu kınıyor. İkâmet ettiği il merkezinin dışına çıkmak için sığınmacıların İçişleri Bakanlığı'ndan ve il emniyet müdürlüklerinden izin almaları gerekli. Ancak bir şehirde on-on beş bin sığınmacının olması çok da tercih edilmiyor. Dolayısıyla sürekli bir envanter tutulması ve şehir rotasyonu söz konusu. UNHCR'nin mülakat tarihleri bir yılı aşkın süreleri bulabiliyor. Eğer başvurular 1951 sözleşmesinde belirtilen mülteci tanımına uyuyorsa başvuranlara UNHCR tarafından mülteci statüsü tanınıyor ve uluslararası koruma altında üçüncü bir ülkeye yerleştirilme işlemleri başlatılıyor. Ancak bazı durumlarda henüz UNHCR'deki başvuru prosedürü tamamlanmadan İçişleri Bakanlığı bir kişi hakkında sınır dışı kararı verebiliyor ya da UNHCR tarafından mülteci statüsü tanınsa bile İçişleri Bakanlığı yine de sığınmacıyı kamu güvenliği gerekçesi ile sınır dışı edebiliyor.

Nitekim sığınmacılar emniyet müdürlüğüne ya da UNHCR'ye ulaşmadan polis tarafından yakalanırlarsa ya da haklarında güvenlik tehdidi oluşturacaklarına dair bir polis kanaati oluşur-

sa emniyet müdürlüklerindeki eski adıyla "misa-firhane" ve yeni adıyla "geri gönderme merkezi" olan gözaltı merkezlerine gönderiliyorlar. Bu gözaltı merkezlerinden Edirne, Kırklareli ve İstanbul Kumkapı'dakiler en büyük kapasiteli olanlar. Bunların dışında da son beş yılda neredeyse her şehirde küçük kapasiteli gözaltı merkezleri kurulmuş durumda. Bu merkezlerde sığınmacılar yargı kararı olmaksızın, polis kararıyla aylarca tutsak edilebiliyorlar. Bu merkezlerden sadece Kırklareli'nde dışarı çıkıp temiz hava almaya ve spora izin var. Aşırı kalabalık yüzünden Kırklareli, Kumkapı ve İzmir'de yeni gruplar geldiğinde yere şilte atılıyor.¹³

Uzun süre ceza hukukundan ve yargıya erişim hakkından mahrum olarak kapalı kalmak, toplumdan tecrit, çalışma imkanlarının olmaması, ailelerinden ayrı tutulmaları (kadınlar ve erkekler ayrı koğuşlara bölüştürülüyorlar) çeşitli sağlık sorunları yaşamalarına rağmen tedavi olamamaları, beklemeye alınmış sığınmacı nüfusun en başta gelen sorunları. Nitekim sağlık hizmeti almaları, kaldıkları gözaltı merkezindeki görevli polis memurlarının insafına bırakılmış durumda. Gözaltındaki sığınmacı, görevli polisler tarafından olduğunu ispatlayabilir ve doktora görünmesi gerektiği konusunda ikna edebilirse, polis onları gözaltı merkezinden alıp, kendi nezaretinde ve masrafları Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı bütçesinden karşılanmak üzere bir hastaneye götürme yetkisine sahip. Bunun dışında gözaltı merkezlerinde herhangi bir sağlık personeli ve ekipmanı yok.

Sığınma prosedürüne giren ve uydu kente gönderilen göçmenler ise, bahsi geçen bu alıkoyma merkezlerinde kalanlar gibi müşahade altına alınmadıkları yahut da zanlı muamelesi görmediklerinden ötürü, farklı imkânlarla sahipler. Mesele çoğu kaçak işçi piyasasına direkt giriş yapmak-

13 Mesela Kumkapı'daki merkez hakkında detaylı bilgi için bkz. http://www.multeci.net/index.php?option=com_content&view=article&id=298%3Atuerkiyenin-utandran-merkezi-kumkap-geri-goenderme-merkezi&catid=31%3Agenel&Itemid=1&lang=tr (son erişim tarihi 31 Ocak 2015). Türkiye genelinde tüm merkezlerin envanteri için bkz. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü resmi sayfası http://goc.gov.tr/icerik3/geri-gonderme-merkezleri_283_286_288 (son ulaşım tarihi 31 Ocak 2015).

ta. Barınma ihtiyaçlarını ise yine 'illegal' veyahut da kent varoşlarında veyahut da özelleştirmeye tabi tutulmamış ve üst sınıfların kullanımına henüz açılmamış eski kent merkezi viranehanelerinde karşılamak mecburiyetindeler. Çünkü bu gruptaki göçmenlere sadece yaşayacakları kent dikte ediliyor ve o kentin dışına çıkmaları yasayla yasaklanmış durumda. Kaçak olarak çalışmaya başlayan bu 'sığınmacılar,' Yeni Türkiye'deki iş piyasasının en ezilebilir, en rahat sömürülebilir, suistimale uğrayabilecek ve hiçbir durumda yasal hak iddia edemeyecek katmanını oluşturuyor.

Her ne kadar Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkındaki Kanun'a göre, bir sığınmacıya iş vermek isteyen bir işveren, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na başvurup izni alabilse de, fiiliyatta bunun denetimi yapılmadığından, işveren konumundaki kişi veya merciler, kaçak işçi çalıştırma konusunda gayet kayıtsızlar. İnşaatlarda, sanayide, merdiven altı atölyelerde ve diğer ağır işlerde ucuza çalıştırılan sığınmacı işçilerin ücretleri ödenmediğinde şikâyetle bulunma hakları haliyle olmadığı gibi, emniyete gitmeleri durumunda zaten suçlu konumuna düşüyorlar. Özetle, son otuz senedir Türkiye'de mülteciler ve sığınmacılar hayatta kalabilmek için enformel kölelik koşullarında çalışmaya boyun eğmek mecburiyetindeler.

Hayatta kalmaları konusuna geldiğimizde ise, yine çileli bir tablo ile karşılaşyoruz. 2014'te yürürlüğe giren genel sağlık sigortası uygulaması ilk gündeme geldiğinde, hükümet, sığınmacıların da bu sigortadan yararlanacağını belirtti. Kanuna bakıldığında genel sağlık sigortası kapsamından yararlanacak kişiler arasında "sığınmacılar" kelimesi geçmekte. Fakat Türkiye'de hukukî olarak sığınmacı statüsü alan kimse olmadığından, bu ibarenin fiili sağlık hizmeti sağlanması açısından hiçbir geçerliliği bulunmamakta. "Başvurucu" şeklinde addedilen yarı-hukuki statü ise, yasal haklardan yararlanma talebi için yeterli değil. Bu başvuruçulardan küçük bir grup, ancak UNHCR tarafından üçüncü bir ülkeye yerleştirilmelerini beklemeleri esnasında sığınmacı statüsü kazanıyorlar.

Artık her il ve ilçede bulunan sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarına başvuran sığınmacı-

lar, tedavi giderlerinin karşılanmasını talep edebiliyorlar. Ancak tıpkı gözaltında tutulan statüdaşları gibi, buralarda muayene ve tedavi olmak için öncelikle polisi ikna etmek zorundalar. Bir sığınmacı hastalandığı zaman, önce dilekçesini yazıp valiliğe gitmek zorunda. Valilik bu dilekçeyi il emniyetine, il emniyeti de yabancılar şubesine havale ediyor. Daha sonra yabancılar şubesine gidiliyor. Eğer polis bu kişinin gerçekten hasta olduğuna ve doktora gitmesine gerek olduğuna kanaat getirirse, kişiyi sosyal yardımlaşma vakıflarına havale ediyor. Sosyal yardımlaşma vakfının müteveli heyeti yardım verilmesine karar verirse bu kişi hastaneye gönderiliyor ve sağlık masraflarının belli bir kısmı, belli bir limite kadar vakıf bütçesinden karşılanıyor. İlaçların temini için de tekrar aynı prosedürün tamamlanması gerekiyor. Uzun süreli tedavilerde ise ciddi sorun yaşanabiliyor. Acil durumlarda, bir kaza durumunda ya da doğumda sığınmacılar doğrudan acil servislere gidebiliyorlar ve hastane eğer bakmayı kabul ederse tıbbi müdahale mümkün. Bazı durumlarda ise tedavi masrafları karşılığı sığınmacıya bir senet imzalatılıyor. Özetle, sadece Suriyelilerin değil, Türkiye sınırları içinde sığınmacı, başvuruçucu veya ikincil korunma altına alınmış vatansız insanların tümünün hayatı, toplumsal vicdana pamuk ipliği ile bağlanmış durumda. İşte tam da bu yüzden, devletten medet ummak yerine, toplumsal bilgilendirme, aktif sahiplenme ve bir siyasi duruş olarak vatansızların vatandaşlığına yönelik adımlar atmak, Yabancılar Kanunu ile uğraşmak veya Türkiye'ye giren herkese çalışma izni çıksın diye teorik ve tekil bir talepkârlık sergilemekten çok daha anlamlı belki de.

BEN GAMLI HAZAN, SENSE BAHAR, DİNLE DE VAZGEÇ...¹⁴

Mayıs 2010'da gizli tanık olarak mahkemeye ifade veren bir jandarma istihbarat çavuşu on üç yıl

14 Bu şarkı bestesi Melahat Pars'a ait ve Zeki Müren'in 1971 yapımı *Rüya Gibi* filmindeki seslendirmesi ile dimağlara kazınmış olan, Hicazkâr makamında bir Türk musikisi klasigidir. Burada başlık olarak kullanmamın nedeni, mülteciden sığınmacıdan zaten feleğin tokadını ağır yemiş insanlardan taze kan ucuz işgücü veya yeni bir işçi sınıfı yaratma sevdasında debelenen, sağdan sola pek çok versiyonu bulunan söyleme karşı duyduğum tedirgin öfke.

önce Van'ın Başkale ilçesinde geçici görevdeyken İran sınırından kaçak yollarla Türkiye'ye giriş yapan kırk mülteciyi öldürüp bir çukura gömdüklerini, bu insanlara ait toplu mezarın yerini de gösterebileceğini açıklamıştı. İddianameye göre, kendisine kırk mültecinin yakalandığı haberi verilen tugay komutanı tuğgeneral, "bu kişiler savcılığa çıkarılsa serbest bırakılır, sınırdışı edilseler de bir süre sonra tekrar ülkeye girmeye çalışacaklar, hepsini öldürün" talimatı vermiş. Talimat üzerine elleri arkadan bağlı mülteciler karakola 5 kilometre uzaklıkta dağlık arazide taranarak öldürülmüşler. Ardından cesetler iş makineleriyle kazılan bir çukura gömülmüş. '90'lı yılların sonlarında gerçekleşen bu katliam, yetkililerin siyasi veya iktisadi olarak rant getirmeyeceği ve hesap sorulmayacağına inandıkları durumda mülteci sorununu dolaysız halledecek çözümlere yöneldiklerinin acı bir örneğidir.¹⁵

Türkiye devlet geleneği her ne kadar mülteci ve sığınmacılara kategorik olarak farklı 'öncelik' ve 'geçici haklar' yahut af düzenlemeleri ile ünlü olsa da, ki buna en iyi örnek '80'li yıllarda Bulgaristan'dan kaçarak Türkiye'ye sığınan "soydaşlara" kucak açılması mevzuudur, nihayetinde göçmen işçi her zaman en alt basamağa itilmiş ve iktisadi anlamda soysuzlaştırmaya tabi tutulmuştur. Kimseye mültecilik statüsü tanımayan Türkiye'nin, dönemin siyasi çıkarları gereği Bulgaristan göçmenlerine vatandaşlık verip, hatta gelen ailelerden bazılarına hazine arazilerinden toprak tahsis ettiği doğrudur. Ancak bu 'insanî adım' kısa vadede kazanım hesabı olduğu için, 2000'li yıllarda gi-

riş yapan 'Bulgar Türkü soydaşlar' geçici işçi ordusuna alındılar. Devletin siyasi ve iktisadi çıkarlarına göre nasıl değişken bir kamu ve çalışma hukuku politikası izleyebildiğinin bir başka bariz örneği de Türkiye'ye Ermenistan'dan gelen göçmen işçiler. Ermeni Soykırımı'nı kabul eden yasa tasarılarının ABD ve İsveç parlamentolarında gündeme gelmesi üzerine Başbakan Erdoğan, Ermenistan'a şöyle seslendi:

Benim ülkemde 170 bin Ermeni var; bunların 70 bini benim vatandaşımıdır. Ama yüz binini biz ülkemizde şu anda idare ediyoruz... Benim vatandaşım değil bunlar... Ülkemde de tutmak zorunda değilim.¹⁶

Sonuç itibarıyla, özellikle de sahipsiz, vatansız ve savunmasız insanların hayatlarını çirkin pazarlıklara alet etmek, neo-liberal iktisadın istihdam politikasının en temel şartlarından biri değil midir? Suriyeliler örneğinde, baskı ve eziyetten kaçan vatansızlaştırılmış insanların Türkiye'de mülteci statüsü kazanabilmesi talebine, devlet onların vasıfsız işçi olarak çalıştırılmalarına ait geçici iş izni rejimi mevzuatı ile karşılık vermiştir. Göçmenler ve mülteciler vatandaşlık haklarından yararlanabilmelidir dendiğinde, haliyle akla gelen tek veya ilk hak, en düşük ücret ve en zor işlerde, sendikasızsız sosyal güvencesiz çalışma 'hakkı' dendi. Vurguyu bunun üzerine yaptığımız müddetçe, vatansızlığın yeni bir sömürü sisteminin temel taşlarından birini oluşturmasına, belki bile rek ve isteyerek değil fakat dolaylı yoldan da olsa, toplumsal olarak çanak tutmuş oluyoruz.

¹⁵ Bu konuda detaylı bilgi için, bkz. <http://failibelli.org/davalar/jitem/jitem-davasi/> (son erişim tarihi 31 Ocak 2015).

¹⁶ Konuşmanın tam metni için bkz. http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/03/100316_bbc_erdogan_intw_update.shtml (son erişim tarihi 31 Ocak 2015).

Kemalistler ve muhafazakârların Ortadoğu algısı ve oryantalizm

ÖZGE ÜNVER

Oryantalizm, temelde Batılıların, Doğulular üzerindeki algılarının eksik, yanlış ve çarpıtılarak anlatılmasına dayanan ve Batı'nın kendisini eylemsel ve düşünsel temelde egemen ilan ettiği oryantalist söylemin sürekli kendisini yeniden ürettiği bir olgudur. Oryantalist söylemin üretilmesi artık sadece Batılı ülkelere özgü bir durum değil, bizzat Müslüman ülkelerin kendisinin de oryantalist söylemlerin içine düştüğü ve onları yeniden ürettiği bir hal almıştır. Kendini her yerde Müslüman kabul eden Türkiye'de de bu oryantalist söylemlere rastlanmakta. Kemalist kesimin İslâm hakkındaki düşüncelerinde de bu oryantalist söylem rahatlıkla görülür.

1920'lerin ortasından itibaren Kemalistler 'İslâm'ın çağa ayak uyduramadığını, geri kalmışlığın sebebinin İslâm'ın bizzat kendisi olduğunu ve çağı yakalayabilmek için de Batılı tarzda modernleşmek gerektiğini' söylerler. Genel kanı, Kemalistlerin amacının dinî eğitim üzerindeki seküler denetimin İslâm'ı tamamen ortadan kaldırmak değil de aslında dinî eğitimi geleneksel değerler ve kurumlardan ayırmak ve İslâm'a modern ve rasyonel bir içerik kazandırmaktı. Onlara göre, 'İslâm aslında moderndir ancak hurafeler, şeyhlik, tarikatlar İslâm'ı geri bırakmıştır' Kemalistler, İslâm'ı geleneksel tarzından ayırıştırarak dönüşüme tâbi tutup dini yeniden tarif etmeye çalışmışlardır.

Bu yaklaşım toplum analizinin sosyolojik imgesel yapısından kopmasına neden olur. Sonunday- sa bu yaklaşım Kemalistlerin sürekli muhafazakâr kesim tarafından eleştirilmesine neden olmuştu. Genel görüş, Kemalist kesimi zayıf bırakan noktanın bilinçli olarak "taklitçi" olması ve modernleşmenin tek yolunun Batı'dan geçtiği düşüncesinden hareketle toplumun kültürel değerlerinde ani bir değişim yaratmaya çalışmasıydı. Aslında Kemalizmin Batı'yla olan bu ilişkisi, bize oryantalizmle olan ilişkisini de göstermekte.¹ Kemalizm,

Doğu'yu oryantalist muhakemeye egemen olan bir perspektifle ele almış, yani onu başta dinsel olmak üzere karanlık, gerici, koşullarını kendi kendisine değiştirme olanağından yoksun bir coğrafya ve zihniyet olarak tasarlamıştır.²

Bundan daha da tehlikeli olan ise Kemalizmin örtük olarak oryantalizmi sürdürüyor olmasıdır.

1 "Kemalizm'in Batı ile olan ilişkisinde ikili bir süreç söz konusu. Avrupalı değerlerin ithal edildiği 1930 yıllarda "bir yandan bu süreçte açık ve keskin bir oryantalizm yapılırken bir yandan da aynı özelliklere sahip bir Oksidentalizm gerçekleştirilmiştir..." Şöyle ki "Kemalizm Batı karşısında ikili bir tavır ve tutum içindedir. Batı'ya karşı verilmiş bir savaşın ardından kendisini kurumsallaştırması nedeniyle Batı'yı belli bir mesafede tutmaya özen göstermiştir. Buna mukabil özellikle kültürel, toplumsal ve siyasal düzlemde kayıtsız koşulsuz bir Batılılaşmacılık içine girmiştir" Kahraman, B. 2002. "İçselleştirilmiş, Açık ve Gizli Oryantalizm ve Kemalizm", *Doğu Batı*, Sayı:20. s. 161-184.

2 Kahraman, B., a.g.e, s. 184.

Bu durum neticesinde Kemalizm, kendi toplumunu açıklarken öncelikle Doğu'yu değil, Batı'yı tanımlayarak kendi çizgisini meşrulaştırır.

Kemalistlere direnen, onların karşısında yer alan ikinci grup ise geleneksel değerlere bağlı olan muhafazakâr kesimdi. Bu kesimin siyasal hareketinin doğuşunda, ideolojik yapısında ve toplumsal tabanında da önemli oranda 'Batı karşıtlığı' vardı. Genel görüşse, Batı'nın yalnızca egemen güç olarak değil, bir medeniyet ve kalkınma modeli olarak da reddedilmesi idi. Bu kesim, Kemalistlerle sürekli bir çatışma halinde oldu. Hem Kemalist projenin onların dünya görüşüne ters düşmesi hem de Kemalistlerin müdahaleci tavrı, yaşam alanlarına dokunuyordu. Dinî kurumların kapatılması, muhafazakâr kesimin gittikçe siyasi gücünü ve prestijini yitirmesine neden olmuştu. Tarikat liderlerinin Kemalist öncü kadrolarca cezalandırılması, ekonomik kaynakların Kemalistlerin/devletin elinde olması, yine muhafazakâr kesimlerce Kemalistlerin bir tehdit unsuru olarak algılanmasına yol açmıştı. Bu, muhafazakâr kesiminin farklı düzlemlerde her zaman, açık ya da zımni biçimlerde Kemalizme direnç göstermesiyle sonuçlanmıştı.

Muhafazakâr kesim, neticede Kemalist proje başarısız oldukça onları eleştiriye tâbi tutuyor ve bu başarısızlık karşısında İslâm'ı kurtuluş yolu olarak gösteriyordu. Kemalistlere hep "Batı taklitçiliği" göndermesiyle, sürekli orijinal olanın taklitlen farkına dikkat çekmeye çalışıyorlardı. Kemalizmin Batı taklitçiliğinin karşısına orijinal olan yani toplumun içinden çıkmış, toplumun değerleriyle uyduğu varsayılan geleneksel İslâmcı ilke ve değerlerle çıkmaya çalıştı. Kemalistlerin simgesel düzenine ters düşecek sakal, sarık, çarşaf gibi nesnelerde hayat bulan Batılı olmayan bir giyim tarzını benimsediler. Yakın zamanlara kadar sıklıkla tartışılan ve günümüzde de devam eden türban meselesinin kamusallaşması da bu duruma bir örnek. Tüm bunlar, Kemalizme ilişkin negatif yükün ağırlaşmasına ve muhafazakâr kesimin Kemalizmi sürekli negatif bir kurgu içinde sunmasına neden oldu. Muhafazakâr kesim her ne kadar Kemalistlerden farklı bir yolu tercih etmiş olsa da onlar da oryantalist söylemin içine düşmek-

ten kurtulamadı. Oryantalistlerin negatif söylemlerinin karşısına pozitif bir yaklaşımla çıkmayı seçen muhafazakâr kadronun gerçek İslâm'a dönüş çabaları havada kaldı, içi boşaltılmış bir amaca dönüştü. Kendi toplumlarına ilişkin analizlerinde toplumun kendine özgü dinamiklerini gözden kaçırarak Batı ile karşılaştırmalı bir analiz yolunu seçtiler. Toplumun kültürel değerlerine, toplumsal kimliklere vurgu yapılmış olsa da neticede Batı'dan bağımsız bir Doğu tasavvuru çizilemedi. Sonuçta muhafazakâr kesimin algısında da Doğu, karşımızda salt Doğu olarak durmadığından yani Batı ile birlikte var olduğundan Kemalistlerden farklı bir sonuca ulaşılabilmiş değil. Her iki kesim de oryantalist söylemden kurtulamayıp bu durumu farklı şekillerde sürdürmeye devam etti.

Kemalist ve muhafazakâr kesimin oryantalist söylemleri sürdürme ve sürekli yeniden üretmesinde medya şüphesiz önemli ve etkili bir işlev gördü. Özellikle 1990'ların başından beri, Türkiye'de toplumsal gerçekliği meydana getiren "dışlayıcı pratikler", ağırlıklı olarak Kemalizm ile İslâmcılık arasındaki gerilimler çevresinde merkezileştirdiğinden, iyice güçlenen bu çatışmacı karakterleri görebilmek için medya faydalı bir araç oldu. Buradaki kilit nokta laik basın ve muhafazakâr sağ basının aynı olaylara ilişkin haber yayımlamada ideolojik yönelimden kaynaklanan farklılıklarının ortaya çıkması.

Cumhuriyet gazetesi ve muhafazakâr kesimi temsil eden *Zaman* gazetesinin aynı olaya ilişkin haberlerinde farklılıklar bulunuyor. Bu durum, iki gazetenin de yaptığı haberlerde, habercilik ilkesinin gereği olan "tarafsız habercilik" ilkesinin ihlal edildiğini gösteriyor. Örneğin Mavi Marmara Olayı'nda *Zaman* gazetesi haber sunumunda taraflı bir şekilde halkın olaya "en az kendileri kadar" tepki verdiğini okuyucularına yansıtmaya çalışır. Mesela, o gün yapılan bir eylem haberinde "yoğun katılım oldu" şeklinde habercilik ilkelerine ters düşen bir ifade kullanılması da bu duruma bir örnektir. Bu yorum içerikli haberler aynı zamanda *Zaman* gazetesinin iktidar partisinin görüşlerine katıldığını gösterir. AKP-Cemalat çatışmasından sonra hükümetin Ortadoğu politikalarını destekleyici tavrı ortadan kalksa da bu

durum gazetelerin ideolojik yönelimleri yansıttıkları gerçeğini değiştirmez. *Zaman* gazetesi, görüşlerine yer verdiği kişilerin/kurumların sosyal hayatlarındaki İslâmi kimlikleri, İslâmcı ideolojinin savunucusu olan bir parti mensubu olmaları ve İslâm kurallarına göre yönetilen bir devletin temsilcisi olmaları gibi ortak paydada buluşulan noktaları dikkate alır. Aynı gün *Cumhuriyet* gazetesinin Mavi Marmara olayına ilişkin haber sunumunda ise “Saldırının Zemini Büyük Ortadoğu Projesinde Aranmalı” gibi bir başlık kullanılıp *Zaman* gazetesinden farklı olarak saldırının sorumlusunun ABD olduğu düşüncesinden hareketle hükümetin Ortadoğu’yla ilişkilerindeki artış eleştirilir. Bu da aynı olayda saldırının sorumlusunun kim olduğundan hareketle temelde hükümet politikalarını olumlayıcı ya da olumsuzlayıcı ifadelerin kullanılmasının arka planında ideolojik yönelimler olduğunu gösterir. Bu ideolojik yö-

nelimler muhafazakâr ve Kemalist kesimin hem haber sunmada hem de oryantalist söylemi yeniden inşa etme konusunda dikkate değer benzerlik ve farklılıkların görülmesini kolaylaştırır.

Türkiye’nin son yıllarda yönünü Ortadoğu’ya dönmesi *Zaman* gazetesinde Osmanlı benzetmesi ile bağdaştırılırken *Cumhuriyet* aynı konuyu kendi ideolojisini yansıtan kaynaklarla farklı şekillerde aktarır. Genelde Türkiye’nin Ortadoğu ile herhangi bir ilişkisi ya da Türkiye toplumunu özellikle kültürel anlamda Ortadoğu’yla yakınlaştıracak her türlü bağlılıktan uzak tutulur ve daha çok ticari ilişkiler gibi çıkar ilişkisine dayalı bir ilişki yansıtılmaya çalışılır. Örneğin *Cumhuriyet* gazetesinin, “Türkiye Ticaret İçin Yönünü Doğuya Dönüyor” ya da İngiliz *Financial Times* gazetesi, ‘Türkiye’nin doğuya dönüşünü, Osmanlı İmparatorluğu’nun yeniden inşasıyla değil ticaretle ilgili’ şeklinde yansıtmış olması Kemalistlerin, Türkiye’nin Ortadoğu’yla yakın ilişkiler kurulmasında-

KEMAL VURAL TARLAN

ki rahatsızlığını gösterir. *Cumhuriyet* gazetesinin genel olarak Osmanlı göndermelerine karşı çıktığı, Türkiye’nin Ortadoğu liderliği konusunda *Zaman* gazetesinden farklı bir çizgide yer aldığı ve Kemalist değerlere bağlı kaldığı görülür. Genelde hükümet aktörlerine ve Ortadoğu politikalarına ilişkin daha çok olumsuz bir içeriğe yer verilir. *Cumhuriyet* gazetesinin Ortadoğu algısı daha çok negatif bir içeriğe sahip. Örneğin, Ortadoğu’da peçenin yasaklanmasına ilişkin bir haberden bahsederken “Burka ve çarşaf yasakları Avrupa’da tartışılırken, bir peçe yasağı da bu kez alışılmadık bir coğrafyadan, Ortadoğu’dan geldi” şeklindeki bir yazıdaki “alışılmadık” ifadesi gazetenin Ortadoğu’ya olan yaklaşımını zaten açıkça gösterir. Okuyucuya aslında Ortadoğu’da bu tarz “modern hareketler” olmaz ama bu bir istisnadır, mesajını verir. Bu örnekte de yine ideolojik kodlar gün yüzüne çıkar. Genel olarak *Cumhuriyet* gazetesi Ortadoğu’yu geri kalmış üçüncü dünya ülkeleri ola-

rak görüp daima din ile bağdaştırdı. Ortadoğu haberlerinde aynı Batı medyasının oryantalist söylemlere düşmesine benzer şekilde gereksiz Müslüman tiplerini kullandı. Tüm bunlar söylemsel olarak *Cumhuriyet* gazetesinin metin diline de yansdı. *Cumhuriyet* gazetesi Atatürk'ün karizmatik kişiliğine çoğu zaman olumlu/pozitif göndermeler yapıp Türkiye'nin laik, Kemalist, demokratik, modern kimliğinden kopmaması gerektiğinin altını çizdi.

Cemaat-AKP ilişkilerinin bozulmasına kadar, *Zaman* gazetesi *Cumhuriyet* gazetesinden farklı olarak sürekli Türkiye'nin dış politikasında ne kadar aktifleştüğinden özellikle AKP döneminde Ortadoğu'da etkisinin hızla arttığından bahsedip durdu. *Zaman* gazetesi Türkiye'yi Ortadoğu'nun lideri olarak gördüğünü ve bu konuda iktidarla aynı görüşe sahip olduğunu daima yansıttı. Açıkça söylenmese de dış politikaya ilişkin haber içeriklerinde "Yeni Osmanlıcılık" fikirleri kendisini göstermekte. Buna bağlı olarak metin içeriklerinin çoğunda Türkiye'nin Ortadoğu'da önemli bir rolde olduğu ve sözünün geçtiği mesajlarını verdi. Cemaat-AKP ilişkilerinin bozulmasına kadar muhafazakâr kesimi temsil eden hükümet aktörlerinin konuşmalarında sıkça Ortadoğu ülkeleri için "kardeş ülkeler", "kardeşkanı dökülmesin" gibi ifadelerle Ortadoğu'ya olumlu bakış söylemsel olarak yükseltilmeye, ılımlılaştırılmaya çalışıldı. Bunların arka planında aslında Batılı değerler ya da başka değişimlerle Türkiye'nin önderliğinde sözde "geri kalmış" Ortadoğu ülkelerine gelişmişlik getirecek mesajı vardır. Buradan hareketle muhafazakâr kesimin nasıl oryantalist söylemin içine düştüğü, bu söylemleri sürdürdüğü görülebilir. Muhafazakâr kesimin cemaat kanadı, hükümetle araları bozulmadan önce bir yandan hükümetin bir lider olarak Ortadoğu'ya girişine olumluluk yüklerken bir yandan da Ortadoğu ülkelerine negatif bir içerik yükleyerek bu bölgeyi istikrarsız ve kaos ortamının olduğu bir yer olarak tasvir etti. Eksen kayması tartışmalarında da net olarak görüldüğü gibi muhafazakâr kesim Türkiye'nin bu bölgedeki liderliğinin dışında aslında Ortadoğu'ya dair hemen hemen hiçbir pozitifliğe yer vermedi. Örneğin "AKP hükümeti Or-

tadoğululaşmakla suçlanıyor" gibi sanki Ortadoğu'yla ilişkiler kurulması suçmuş algısı yaratıldı. Muhafazakâr kesimin gözünde AKP hükümeti bu bölgede sadece demokratik Batı değerlerini aktarabilecek pozisyonda olan bir ülke olarak görüldü. İslâmcı kesim, Türkiye'nin demokratik bir ülke modeli sunduğunu düşündüğünden "sıradan bir Ortadoğulu ülke" muamelesi görmesinden rahatsızlık duyduğunu da sıklıkla dile getirdi.

AKP hükümetinin son dönemde cemaatle olan çatışması, Ortadoğu üzerine muhafazakâr kesimin negatif algısını çok da değiştirmedikçe aksine özellikle cemaat aktörlerinin negatifliğini daha da görünür kıldı. Bu görünürlük biraz da aradaki kavganın da etkisiyle cemaatin salt hükümet politikalarını eleştiriye odaklanması sayesinde Ortadoğu hakkındaki gerçek fikirler ortaya çıktı. İlginç olan ise hükümete kızgınlık arttıkça Kemalist kesim ile Muhafazakâr kesimin cemaat kanadındaki Ortadoğu algısı benzerlik göstermeye başladı. Hükümetin *Zaman* gazetesine yapmış olduğu operasyon sonrasında *Zaman* gazetesi Ahmet Altan'ın sosyal medyada da o günlerde dikkat çeken bir yazısına yer verdi. Burada "Türkiye'yi yöneten siyasi iktidar, ancak bir 'çıldırma' ile açıklanabilecek bu operasyonla Batı dünyasıyla, özellikle de Avrupa Birliği'yle iplerini koparttı. Rotasını Ortadoğu'ya çevirdi" gibi bir olumsuz Ortadoğu algısı açıkça dile getirildi. "Onlar, (AKP hükümeti kastediliyor) bir 'reis' tarafından yönetilen, iktidarına hesap sorulamayan, iktidarın devletin ve milletin parasını canının istediği gibi kullanabildiği, rahatça yolsuzluk ve hırsızlık yapılabildiği Ortadoğulu bir ülke kurma peşindeler" şeklindeki sitem dolu metinde nendense olumsuz olan her şeyin kaynağı sonunda Ortadoğulu bir ülke olmaya bağlanıyordu. Sonuç itibarıyla burada gözden kaçmaması gereken nokta her ne kadar Kemalistleri sürekli eleştirmiş olsalar da muhafazakârların da Ortadoğu toplumlarına negatif bir içerik yükledikleri ve oryantalist söylemin hem muhafazakâr kesimde hem de Kemalist kesimde gözlenmesiydi. Oryantalizm artık sadece Batı'nın yarattığı bir şey değil, Doğu'nun da bu söylemlere katıldığı ve sürekli yeniden inşa edildiği bir hal aldı.

Hangi tarihin sonu? İşte halk hadi dans et!

EMİN BAKİ ADAŞ

Tunus'ta Bouazizi adlı gencin kendini yakmasıyla başlayan Arap halk ayaklanmaları birçok Ortadoğu ülkesinde otoriter rejimlerin iktidarını sarsmış ve demokratikleşme umutlarını bölgede artırmıştı. Arap İsyanı Ortadoğu ülkeleriyle sınırlı kalmamış, İspanya ve Yunanistan'dan ABD'ye kadar birçok mücadeleye ilham ve kaynaklık etmiştir. Bu ayaklanmalar, yukarıdan devlet iktidarını ele geçirmeyi hedefleyen devrimci hareketlerden daha ziyade, radikal demokrasi talep eden ihtilaller tipolojisi içinde tanımlanabilir (Bozarslan 2012: 14).¹ Ne var ki 'Arap Baharı' da olarak adlandırılan bu süreç oldukça karmaşık alt üst oluşları beraberinde getiren bir siyasal iklimle sonuçlanmıştı: Mısır'da kısa süreli Müslüman Kardeşlerin iktidarından sonra askeri darbe ile eski rejimin tesisi, Libya'da ABD liderliğinde askeri müdahale sonucu yaşanan bölünme ve iç savaş, Suriye'de direnen Esad rejimi ile süregiden iç savaş ve Tunus'ta uzlaşma ile sürdürülen demokratik bir geçiş. Tüm karmaşık ve çelişkili süreçleri ile birlikte bölgenin tarihsel bir değişim süreci içinden geçtiği söylenebilir. 20. yüzyılın başı, 'Ortadoğu' için nasıl kurucu bir önemi haiz ise, 21. yüzyıl başı da yapısal dönüşüm dinamiklerini içinde barındıran bir öneme sahiptir.

Bu bağlamda, Arap ayaklanmalarının sonuçlarını "oryantalizm" ve "oksidantalizm" kolaycılığına düşmeden değerlendirmek ve üzerine düşünmek gerekiyor. Arap ayaklanmalarının bölgenin siyasal süreçlerini anlama açısından üç önemli sonuç ve etkisinden bahsedilebilir. Birincisi, tüm Oryantalist klişe ve önyargılara karşı, Arap halkalarının Ortadoğu'nun siyasi coğrafyasını ve tahayyülünü dönüştürme kapasitesine sahip demokratik bir özne olarak ortaya çıkmasıdır. İkincisi, post-İslâmcılık olarak da adlandırılan siyasal İslâm'ın demokratik biçimlerinin bölge halkalarının ekonomik ve siyasal talep ve beklentilerini karşılama potansiyeli ve taşıma kapasitesinin olmadığına açığa çıkması, yani post-İslâmcılığın iflası, buna karşılık selefi cihadizmin yükselişidir. Üçüncüsü ise, bölgedeki Libya, Suriye ve Yemen, Bahreyn, Irak gibi despotik tahakküme dayalı post-kolonyal devletlerin çözülmesidir.

HİC POPULI HİC SALTA!²

2011 yılında Arap Ayaklanmaları, yarattıkları demokratik heyecan, yayılma hızı ve sonuçları açısından 'Avrupa Halklarının Baharı' olarak tanımlanan 1848 Devrimi'yle ilginç benzerlikler ta-

1 Bozarslan, H. 2014. *Ortadoğu'nun Siyasal Sosyolojisi: Arap İsyanından Önce ve Sonra*. İstanbul: İletişim Yayınları.

2 İşte halk haydi dans et! deyiminin orijinali Ezop masalından alınmadır ve Marx tarafından da kullanılır: Hic Rhodus Hic Salta (İşte Rodos Haydi Atla). Siyasal söylemde, haydi yeteneğini göster anlamına gelir.

şır. Fransa'da Louis Philippe'in 24 Şubat 1848'de tahttan indirilmesiyle başlayan demokratik isyan, henüz Facebook ve Twitter'ın icat olmadığı zamanlarda, çok hızlı bir şekilde birçok Avrupa kentine yayılmıştı.³ Nitekim, Marx ve Engels'in 1848'de kaleme aldıkları *Komünist Manifesto*'nun dili ve üslubu o günlerin devrimci ruhunu ve coşkusunu yansıtır. Ancak, halk ayaklanmaları umulan demokratik dönüşümü yaratamamış ve Avrupa'da egemen sınıflar ve monarşiler devrimi bastırmıştır. Marx üç yıl sonra 1851 yılında *Louis Bonaparte*'in 18 Brumaire'i adlı eserinde bu başarısızlığın nedenlerini analiz eder. Marx, devrimci kriz döneminin taşıdığı demokratik potansiyelin doğru kavranmasının önündeki kültürel engellerin (geleneksel bellek, mitler ve semboller) ve karşı devrimci güçlerin (burjuvazinin ve devletin) bu süreçteki rolüne vurgu yapar. İnsanlar tarihi yapmak üzere harekete geçtikleri devrimci kriz dönemlerinde, durumun barındırdığı demokratik ruhu kavramak ve bilinç düzeyine çıkarmak yerine, geçmişin hayaletlerinden, kişiliklerinden, sloganlarından medet umar ve onları yardıma çağırırlar. "Geçmiş kuşakların geleneği yaşayanların bilincine bir kabus gibi çöker." Oysa, Marx'ın veziz ifadesiyle, "19. yüzyılın devrimi kendi şiirsel anlatısını geçmişten değil, gelecekte almalıdır."⁴

Marx'ın 1848 Devrimi'ne ilişkin yaptığı değerlendirmeye *Arap İsyanı*na ilişkin yaklaşımlarda da kendini göstermektedir. Zira, Tunus'tan başlayıp hızla Mısır, Suriye, Libya, Yemen, Bahreyn gibi neredeyse tüm Ortadoğu ülkelerine yayılan isyanları ne akademik uzmanlar, ne de siyasi örgüt ve yapılar öngörebildi. Bölgenin siyasi geleceğine dair ana tezlerden biri, 20. yüzyıl boyunca milliyetçilik, sosyalizm ve İslamcılık ekseninde yaşanan siyasal mobilizasyonların ve her bir projenin başarısızlığı karşısında yaşanan umutsuzluk ve siyasal yorgunluğun sonucunda despotik iktidarlara

rın sınırlı 'açılımları' ile yetinen bir siyasi uzlaşının Ortadoğu siyasetinin temel belirleyeni olacaktıydı (Petras, 2011; Benhabib, 2012; Bozarslan, 2012).⁵ Bu, bölgedeki gençliğin karakterine dair saptamalarla da desteklenmekteydi: bölgedeki gençlerin – ki Mısır ve Tunus nüfusunun % 70'e yakın bir bölümü 35 yaş altındadır – 'pasif,' 'beklemede,' ve apolitik bir kuşak olduğu sıklıkla dile getirilen tezlerden biriydi (Herrera, 2013).⁶ Sosyal bilimlerin tarihi, topluma dair kehanette bulunmanın tüm cazibesine rağmen bunun kaçınılmaması gereken bir tutku olduğunu tekrar tekrar bize göstermiştir. Çünkü yanılmak neredeyse kaçınılmazdır. Ancak, 'bilimsel tutarlılık' elbette teorinin değil, 'gerçekliğin' yanlışlığında ısrar etmeyi gerektirir! Nitekim, Oryantalizmin uzun zamandır işlediği uysal ve pasif, değişim yaratma yeteneğinden ve siyasal bilinçten yoksun "Müslüman toplum" yaklaşımı ile birleşen "Otoriter rejimlerin dayanıklılığı" tezi bölge üzerine siyasal söylemin hakim temalarından biri olagelmıştır. Ortadoğu'ya dair yaklaşımlara egemen olan bu Oryantalist perspektifin en ilginç yanlarından biri, her durumda kendi kendini "doğrulama" gücüne sahip olmasıdır: Değişim yaratmaktan aciz 'Müslüman Toplum,' değişim için isyan ettiğinde de, sağ ve sol oryantalist söylemin kahredici doğruluğuyla bir kez daha yüzleşmek durumundadır. Zira, dogmanın doğasındadır şaşmaz doğruluğu!

Nitekim, Arap ayaklanmalarının hız ve yaygınlık açısından şaşırtıcı gelişimi karşısında gerek bölgedeki otoriter iktidarlar, gerekse ulusal-cı sol entelektüel ve çevreler, ayaklanmaları oryantalizmden ödünç alınmış kalıplar içinde tanımlama eğilimi içine girmiştir. Buna göre, bu ayaklanmalar 'dış mihrakların' veya 'emperyalizmin oyunu,' kısaca 'ismarlama isyandır' (Ramadan, 2012).⁷ Arap isyanını, Batı veya ABD emperyalizminin bölgeyi dizayn etmek için harekete ge-

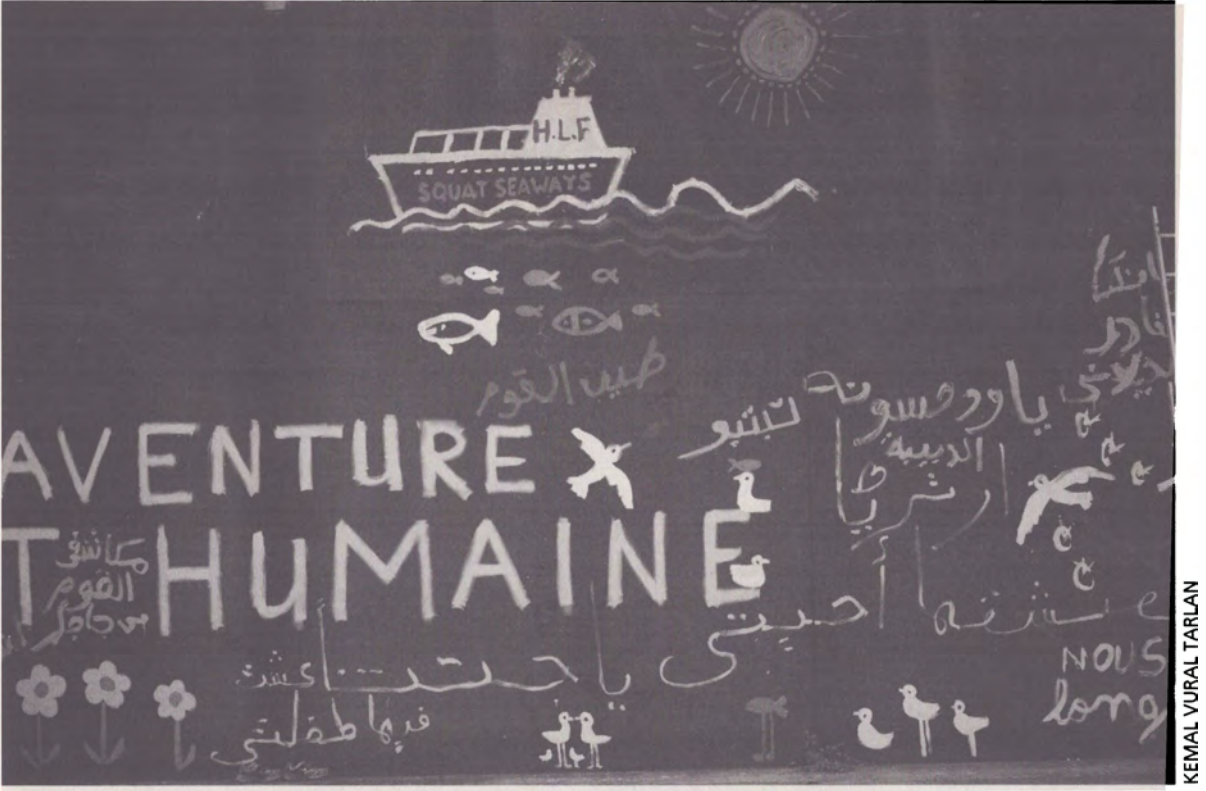
3 Ayaklanmalar, kısa sürede Mannheim (27 Şubat), Cologne, Leipzig ve Stuttgart (3 Mart), Münih (6 Mart), Vienna ve Berlin (13 Mart) Kopenhag (20 Mart) gibi farklı Avrupa kentlerine üçer beşer gün arayla sıçramıştı. Weyland, K. 2012. "The Arab Spring: Why the Surprising Similarities with the Revolutionary Wave of 1848?" *Perspectives on Politics* 10(2)4: s. 917-934.

4 Marx, K. 2013. *Louis Bonaparte*'in *On Sekiz Brumaire*'i, çev. Tanıl Bora, 3. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

5 Benhabib, S. "The Arab Spring: Religion, revolution and the public sphere" (erişim: www.eurozine.com); Petras, J. (2011) Washington Faces the Arab Revolts: Sacrificing Dictators to Save the State, *Journal of Contemporary Asia*, 41:3, 483-490.

6 Herrera, L. 2013. "Revolution in the Age of Social Media." Londra: Verso

7 Ramadan, T. 2012. *The Arab Awakening: Islam and the new Middle East*. Londra: Allen Lane Press.

KEMAL VURAL TARLAN

çirdiği ayaklanma olarak nitelemek, bölge halklarının mücadelesinin içerdiği demokratik potansiyeli görmekten uzaktır. Daha da vahimi, post-kolonyal dönemde sözde “emperyalizm karşıtlığı” üzerinden kendi otoriter rejimlerini meşrulaştıran despotik iktidarların yanında konumlanan bir bakıştır. Demokrasi, özgürlük ve sosyal adalet talebinde bulunan kitlelerin ayaklanmasının barındırdığı demokratik ethosu kavrayan bir yerden siyasal özgüven inşa etmekten yoksun bu komplocu düşünce ne yazık ki, Ortadoğu siyasal kültürünün en sorunlu alanlarından biridir (Gray, 2010).⁸ Toplumsal mücadelelerin meşruiyetini zayıflatan bu söylemlerin iktidarlar ve egemen sınıflar tarafından kullanılması anlaşılır olmakla birlikte, bölgedeki bazı sol entelektüel ve örgütlerin jargonunda da yer etmesi üçüncü dünya sol milliyetçiliğinin paradoksudur. Din kitlelerin ise, “emperyalizm” de Üçüncü Dünya entelektüellerinin *afyonudur*. Küreselleşme çağında ‘emperyalizm’ toplumsal mücadeleleri milliyetçi paranoya-

lara hapseden boş göstergeye dönüşmüş bir kavram haline gelmiştir.

Arap İsyanı demokratik ve epistemik bir isyan olarak tanımlanabilir. Ortadoğu tarihçisi Raşid Halidi, ayaklanmanın ilk günlerinde, isyanı hem bireysel hem de kolektif anlamda *haysiyet ayaklanması* olarak tanımlamaktaydı: Bireysel anlamda insan onuruna yakışır bir yurttaşlık hukukunun egemen olduğu demokratik bir toplum talebini dile getirirken, kolektif manada ise tüm oryantalist önyargıları reddeden, ‘Arap toplumu’ olarak dünyanın saygın halkları arasında yerini alma talebinde bulunan bir isyan olduğunu belirtmekteydi.⁹ Hamid Dabashi, Arap isyanını rejime karşı ayaklanmanın çok ötesinde, kolonyal ve post-kolonyal siyasal modernite içinde şekillenmiş, “İslâm ve Batı” karşıtlığına dayalı tüm ulusalcı ve İslâmcı ideolojik okumaları reddeden “post-ideolojik” epistemik bir isyan olarak tanımlamaktadır. Dabashi, siyasal ve toplumsal modernite arasında bir ayrım yaparak, Arap isyanının si-

8 Gray, M. 2010. *Conspiracy Theories in the Arab World: Sources and Politics*. New York: Routledge.

9 Khalidi, R. 2011. “The Arab Spring” *Nation*, March, 21, 2011, s. 7-9.

yasal ve kültürel içerimleri ile toplumsal moderniteyi temsil ettiğini dile getirir. Devlet ve siyasal elitler eliyle oluşturulan, yukarıdan aşağıya, otoriter ve ikili karşıtlıklar üzerine kurulan siyasal moderniteye karşılık, Arap isyanı çoğulcu niteliğiyle farklı sınıf ve toplumsal kesimleri bir araya getiren, post-seküler ve demokratik bir karakter taşıyan, toplumsal modernitenin egemen olduğu bir isyandır. Her ne kadar isyanın örgütlenmesinde twitter ve facebook gibi sosyal medyanın rolü üzerinden ilerleyen hareketlerin orta sınıf karakterine sıklıkla vurgu yapılsa da, isyanın farklı toplumsal sınıf ve katmanların bir araya geldiği bir koalisyon olduğu söylenebilir. Hareketin gelişiminde öğrenciler, kadınlar, çalışanlar ve sınıf örgütlerinin, özellikle Mısır ve Tunus'ta, hem isyan sürecinde hem sonrasında önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekir (Dabashi, 2012; Hanieh, 2013).¹⁰

Isyanın bir diğer özelliği ise, başlangıç itibari ile isyanın ortaya çıkması ve örgütlenmesinin geleneksel siyasal yapı ve partilerden bağımsız bir biçimde gelişmesidir. Ne geleneksel sol hareketlerin ne de İslamcı örgütlerin Arap isyanlarının siyasal öznesi olduğu söylenebilir. Tarık Ramadan'ın da belirttiği gibi, Ne Tunus'ta ne Mısır'da, ne de Ürdün, Libya ve Suriye'de kitlesel eylemleri başlatanlar İslamcılar olmuşlardır. Hem Tunus'ta hem de Kahire'de isyanın başlamasından ancak birkaç hafta sonra *En-Nahda* ve Müslüman Kardeşler eylemlere katılmıştır. Isyanın örgütlenmesi ve başlangıcı geleneksel örgüt ve yapılardan bağımsız ve spontane olmakla birlikte, geçmiş mücadele deneyimi ve birikimi halk ayaklanmalarının altyapısını oluşturmuştur. Ortadoğu sokakları 1980'ler ve 1990'lar boyunca neo-liberal politikaların yarattığı ekonomik eşitsizlikler, yoksulluk ve otoriter yönetimlere karşı sokak gösterilerine ve mücadelelerine tanıklık etmiştir. Örneğin Mısır'da 2004 yılında Kifaya (Yeter!) Hareketi, 7 Nisan (2006) tekstil işçilerinin büyük çaplı grevi, Tahrir'in öncülünü oluşturan mücadele-

lerdi¹¹Bunda neo-liberal kapitalist küreselleşmenin ve post-kolonyal sürecin yarattığı kültürel ve toplumsal değişimin devlet algısında ve meşruiyetinde kuşaklar arası önemli bir kırılma ve farklılık üretmesinin de payının olduğunu belirtmekte yarar var. 1980 öncesindeki yaşlı kuşak açısından devlet baskıcı olmakla birlikte belirli ekonomik büyüme ve gelişmenin sağladığı refah düzeyi (konut, eğitim ve kamu istihdamı ve gıda yardımları vs.) ile olumlu bir algıya sahip iken, genç kuşaklar tarafından ise devletin büyük ölçüde otoriter, baskıcı ve beklentilere yanıt ver(e)meyen bir zor aygıtı olarak deneyimlendiği söylenebilir.

POST-İSLAMCILIĞIN İFLASI

Bu sürecin bir diğer önemli sonuçlarından biri de, bölgenin siyasal gelişmelerinde ve geleceğinde İslamcılığın rolü ve konumudur. Batı'nın kolonyal genişlemesine karşı tepkisel bir ideoloji olarak siyasallaşan İslamcılık, post-kolonyal dönemde inşa edilen laik otoriter rejimlerin modernleşme projelerine karşı muhalif bir harekete dönüşmüştür. 1970 ve 1980'li yıllarda Sosyalist Blok'un genişlemesini sınırlandırmak isteyen baskıcı rejimlerin içeride sosyalist ve sol muhalefetin karşısında muhafazakâr dinî yapıları teşvik etmesi sonucunda güçlenen İslamcı hareketler, 1990'larda Kuzey Afrika'dan Ortadoğu ve Asya'ya kadar birçok Müslüman ülkede seküler rejimleri tehdit eden bir güce erişmiştir. Devleti ele geçirerek İslamlaştırma hedefi güden bu hareketler, sistemin baskısı karşısında şiddete başvuran örgütlenmelere yönelmiştir. Diğer taraftan, ABD' ve Batı Avrupa ülkelerinin baskıcı otoriter rejimlere verdikleri destek ve Filistin sorunu karşısında İsrail'i destekleyen politikaları nedeniyle, 1990'ların ortasından itibaren İslamcılar, özellikle ABD'yi hedef alan saldırıları ile bölgesel bir düzlemde küresel siyasetin gündemine taşınmıştır. El-Kaide'nin 11

11 2004'te kurulan "Kifaye" (Yeter) isimli protestolarda binlerce kişi işkenceyi, haksız tutuklamaları protesto ediyor ve Mubarek'in devrilmesi çağrılarını yapıyordu. 7 Nisan 2006'da Mahalla'nın tekstil fabrikalarında 24 bin işçinin katıldığı grevler dördüncü gününde işçilerin taleplerin kabul edilmesi ile sonlandı. 2006 yılında işçilerin düzenlediği ortak eylemlerin sayısı 2006'da 202 iken 2007'de 617'ye çıktı. (Özbay, 2013) <http://arap-bahari.blogspot.com.tr/2013/10/msrda-snf-savasl.html>

10 Hanieh, A. 2013. *Lineages of Revolt: Issues of Contemporary Capitalism in the Middle East*. Chicago: Haymarket Books. Dabashi, H. 2012. *The Arab Spring: The End of Postcolonialism*. Londra: Zed Books.

KEMAL VURAL TARLAN

Eylül saldırısı ile İslâmcı şiddet sadece Müslüman ülkelerin siyasal sistemleri için değil, küresel kapitalizmin işleyişini de istikrarsızlaştıran bir niteliğe bürünmüştür.

Buna karşılık, 2000'li yıllarda hem Müslüman ülkelerde çatışmanın ürettiği gerilim ve şiddet sarmalı hem de 11 Eylül saldırısının neden olduğu politik iklim İslâmi örgütler içinde şiddetten ziyade siyasal mücadele araçlarını benimseyen 'ılımlı İslâm', ya da Bayat'ın ifadesiyle post-İslâmcılığın yükselmesine yol açtı. Post-İslâmcılık, İslâmi muhafazakâr ve siyasal talepleri liberal siyasal lûgat içinde kuran, İslâmcılığı bireysel hak ve

özgürlükler bağlamında ifade eden ve küresel kapitalizm ile uyumlu bir dönüşümü ifade etmekteydi. Özellikle 2000'li yıllar boyunca AKP hükümetleri iktidarında Türkiye'nin 'model Müslüman ülke' olarak teşvik edilmesi Ortadoğu'da post-İslâmcı bir yönelimin güç kazandığı bir dönem oldu. Mısır'da Müslüman kardeşlerin siyasal partisi Özgürlük ve Adalet Partisi, Fas ve Türkiye'de AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi), Tunus'ta En-Nahda gibi partiler post-İslâmcı olarak nitelendirilebilir.

İslâmcılar, her ne kadar Mısır ve Tunus başta olmak üzere isyan sürecinin başlangıç aşama-

sında meydanlara çıkmadıysa da, örgütsel yapı ve toplumsal tabanları nedeniyle iktidarın en güçlü adayı olarak ortaya çıkmıştır. Mısır'dan başlayarak Müslüman Kardeşler ilişki ağları üzerinden bölgede bir post-İslâmcı siyasal iklimin yaratılması, hem demokratik enerjiyi sönmölendirecek düzenin tesisi, hem de yerel ve küresel sermaye çevrelerinin çıkarlarını güvence altına alacak geçişin önemli aktörü olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ancak, toplumun ekonomik ve demokratik beklentilerine karşılık veremeyen, iktidara geldikten kısa bir süre sonra otoriter ve anti-seküler, Sünni İslâm eksenli sekteryen bir siyaseti Ortadoğu'da egemen kılmaya çalışan Müslüman Kardeşler ve AKP öncülüğündeki siyasal İslâmcılık, Mısır'da, Suriye'de, Libya'da ve Türkiye'de istenilen dönüşümü gerçekleştirememiş; bölgede siyasi krizi derinleştirmiştir. Mursi iktidarına karşı Haziran 2013 Ayaklanması Mısır tarihinde en kalabalık kitlesel eylemi gerçekleştirmiştir.¹² Benzer bir biçimde, Türkiye'de AKP iktidarının otoriter İslâmcı yönelimlerine karşı Gezi İsyanı, Libya ve Suriye'de ortaya çıkan iç savaşın yarattığı çatışma ve bölgesel istikrarsızlık, İslâmcılığın hem toplumun demokratik beklenti ve sorunlarını çözmede yetersiz kaldığını, hem de bölgede Sünni İslâmcılığın hakim bir ideoloji ve düzen üretmede başarısız olduğunu göstermiştir.

Mısır'da Mursi'nin askeri darbeyle iktidardan düşmesiyle başlayan sürecin Ortadoğu açısından post-İslâmcılığın da iflası anlamına geldiği söylenebilir. Öte taraftan, ılımlı İslâm'ın bölgede istenilen dönüşümü gerçekleştirememesi, Suriye ve Irak başta olma üzere radikal cihadist grupların konumunu güçlendirmiştir. Özgür Suriye Ordusu liderliğinde muhalefetin Suriye'de rejimi iktidardan düşürmede başarısız olması, El-Kaide türevi cihadist örgütlerin Suriye ve Irak'taki etkinlik alanını genişletmesine zemin hazırlamıştır. Son dönemde, özellikle Irak-Şam İslâm Devleti (İŞİD) örneğinde olduğu gibi, İslâmcılığa sempati besleyen birçok kesimin bile tahammül sınırlarını zorlayan, kadın ve sivil halka uyguladığı şid-

detle gündeme gelen cihadist örgütlerin yapısı, eylem biçimleri ve ideolojisi yerel sorunlarla birleşen küresel ekonomik ve kültürel dışlanmanın yarattığı nihilist bir dinci şiddetin bölgede gelişimine işaret etmektedir.

POST-KOLONYAL DEVLETİN ÇÖZÜLÜŞÜ

Arap isyanı süreci bölgedeki devletlerin ve siyasal rejimlerin otoriter yapısı ve kendi halkları nezdinde devletin meşruiyetinin büyük ölçüde zayıf olduğunu gösterdi. Özellikle, Suriye, Irak, Libya ve Yemen gibi bölge ülkelerinde rejimin zayıflaması veya yönetici elitlerin iktidarda düşürülmesinin devletin çözülmesi ve toplumun fragmantasyonunu beraberinde getirmesi Ortadoğu'daki devletin yapısı ve niteliği konusunda tartışmaları yeniden gündeme getirdi. Bölgede İran, Türkiye ve Mısır gibi ülkeler dışındaki ülkeler, monarşi veya nominal cumhuriyet temelinde, kırılan bir zemin üzerinde kurulmuş siyasal rejimlerdir. Kuşkusuz, Ortadoğu'da devlet yapısı ve siyasal sistemlerin tümünü anlamlı bir şekilde kapsayıcı bir bütünlükte bir genelleme yapmak mümkün değildir. Her ülkenin tarihsel, siyasal ve toplumsal özgünlükleri dikkate alınmalıdır. Ancak, Ortadoğu'daki birçok ülkenin büyük oranda despotik bir lider etrafında, çoğunlukla tek parti hegemonyası üzerine inşa edilmiş otoriter rejimler olduğu söylenebilir.

Monarşi veya nominal cumhuriyete dayalı olsun bölgedeki siyasi yapıların önemli bir bölümü, kolonyalizmin yıkıcı ve kurucu şiddetini deneyimlemiş, dolayısıyla kolonyal modernite içinde ve ona tepki olarak ortaya çıkmış devletlerdir. Bölgedeki birçok devlet, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransa ve İngiltere'nin yapay bir biçimde sınırlarını tayin ettiği aşiret, mezhep ve etnik kimlik açısından tarihsel olarak oluşmuş aidiyet ve ilişki ağlarını parçalayan ve yeniden şekillendiren bir biçimde kurulmuş teritoryal siyasi yapılarıdır. Bölgenin yaygın olarak Arapça konuşan halklarının parçalı politik yapılara bölünmüş özelliği, post-kolonyal dönemde (seküler veya dinsel) bir siyasal birlik düşüncesini taşıyan siyasal akım ve girişimler, devletler arası çatışma ve gerilime kaynaklık etmiştir. Özellikle, güçlü, des-

12 Mısır Ekonomik ve Sosyal Haklar Merkezi'nin raporuna göre Mursi'nin Başkanlık döneminin 15 aylık süresinde toplam 6217 grev ve gösteri gerçekleştirilmiştir (Özby, 2013).

potik ve karizmatik liderler etrafında Arap Birliği (pan-Arabist) ve/veya İslâmcı ümmetçilik anlayış etrafında birleşme girişimlerinin tümü başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Diğer taraftan, bu girişimlerin bölgedeki küçük devlet ve prensliklerin iktidarını tehdit etmesi nedeniyle, bölgenin siyasal elitlerinin küresel güç merkezlerinin desteğini alma ihtiyacını derinleştirmiştir.¹³

Bu rejimlerde ulusal kimlik ve bütünlükten ziyade, mezhep ve/veya aşiret bağlılıkları üzerinden bir iktidar yapısı kurulmuştur. Suriye, Irak, Yemen, Bahreyn, Libya vs. gibi birçok devlet mezhep-aşiret dinamikleri üzerine kurulmuş politik yapılara örnek gösterilebilir. Irak, Suriye, Libya, Yemen ve Bahreyn'de Arap isyanı sürecinde yaşananlar teritoryal iktidarların meşruiyetten yoksun, büyük oranda emperyal destekli, yaygın güvenlik ve istihbarat ağına dayalı iktidar yapıları olduğunu göstermektedir. Emperyal destek ortadan kalktığında, mezhep ve aşiret eksenli bölünme ve çatışmanın derinleştiği görülmektedir. Etnisite, aşiret ve mezhepsel ayrışma tarihin derinliklerinden gelen kültürel bir ayrışma olmaktan ziyade sömürge dönemi ve sonrası iktidar elitleri arasındaki mücadelenin ürettiği ve modern siyasal süreçlerin derinleştirdiği bir ayrışmadır. Devlet kaynaklarına (ekonomik ve politik güce) erişmek için yürütülen mücadele, sınıf temelli olmaktan çok bölgesel, etnik, aşiret veya mezhep dayanışması zemininde gerçekleşmektedir. Ulus-devletlerden çok, emperyal destekle ayakta kalabilen, mezhep ve/veya aşiret ittifakına dayalı birer despotik 'prenslik' ve 'şeyhlik' olan bu yapılar, or-

du, parti ve geniş güvenlik/istihbarat ağı üzerinden muhalif toplumsal kesimlerin kontrolüne dayanır. Bireysel-politik hak ve özgürlüklerin sınırlı düzeyde olduğu bu rejimler, kendi yurttaşları arasında uzun süreli içselleştirilen bir meşruiyetten yoksundur. Despotik rejimin iktidardan uzaklaşması aynı zamanda toplumda yeni şiddet sınırlarının ve aşiret ve mezhep temelinde çatışma ve fragmantasyonun derinleşmesine yol açmaktadır. IŞID'in Irak ve Suriye'de Rakka'dan Musul'a kadar çok kısa sürede geniş bir alanda askeri hakimiyet kurması, ABD'nin Irak'tan çekilmesi sonrasında Sünni, Şii ve Kürtler arasında ortaya çıkan ayrışma ve çatışma, Libya'da Kaddafi sonrası dinsel ve aşiret eksenli çatışmalar, otoriter yapının çökmesi ile birlikte toplumun kendini yönetemez bir sürece evrildiği görülmektedir. Kurumların ve siyasal otoritenin demokratik meşruiyetten yoksun olduğu durumlarda, rejimin çözülmesi toplumun da çözülmesine yol açmaktadır.

Kuşkusuz bir yazı sınırları içerisinde Ortadoğu'ya dair kapsayıcı bir çözümleme yapmanın imkânsızlığını teslim etmek gerekir. Ortadoğu'daki siyasal gelişmeler ve değişim üzerine geniş bir neşriyat ve külliyat mevcuttur. Ortadoğu'daki dinamikler hemen her gün Ortadoğu üzerine söylenmiş sözleri kısa sürede aşındırma potansiyeline sahip. Bildiğimiz Ortadoğu hızla çözülmekte; sosyal, ekonomik ve siyasal yapıların derin bir kriz ve kaos içerisine sürüklendiği gözlenmektedir. Hem bölgedeki yerel ve geleneksel güç odaklarının hem de küresel güç merkezlerinin yaşanan kaos ve kriz karşısında bir düzen oluşturma ve geleceği öngörme kapasitesinin oldukça yetersiz kaldığı söylenebilir. Bölgenin demokratik geleceği için isyan, Tahrir'den Taksim'e ve Kobani'ye Ortadoğu'da devletçiliği kutsayan tüm kolonyal ve post-kolonyal sağ/sol ulusalcı ve İslâmcı tahayyüllerin ötesinde bir politik bilinç ve öznenin ortaya çıkmakta olduğunun ipuçlarını veriyor, ve 'tarih' devam ediyor.

13 Örneğin, 1958-1961'de Nasır'ın Mısır ve Suriye arasında yarattığı Arap Birliği ve 1990'larda Saddam'ın askeri genişleme girişimi gerek bölgedeki küçük devlet ve prensliklerin iktidarını tehdit etmesi nedeniyle, gerekse Filistin meselesi üzerinden İsrail karşısında alınan askeri yenilgiler, post-kolonyal devletlerin bölge içinde meşruiyetini önemli oranda aşındıran bir etkiye yol açmıştır. Haliiday, F. 2005. *The Middle East in International Relations: Power, Politics and Ideology*. New York. Cambridge University Press, s. 86.

Gaziantep yerel basınında Suriyeli imgesi

Yeni taşranın yeni suskunları: Suriyeliler

MESUT YÜCEBAŞ

Suriye'deki savaştan kaçanların sığındığı kentlerin başında Gaziantep geliyor. Gaziantep son yılları büyük sanayi atılımları ile geçmiş ve günümüzde Güneydoğu'nun kalkınmayı başaran şehirleri arasında gösteriliyor. Kalkınmanın, hizmetin, inşaatın, hızın, büyümenin, enlerin şehri aynı zamanda Gaziantep. AKP iktidarının medar-ı iftiharlarından bir şehir. Hızın, büyümenin, kâr dürtüsünün gündelik hayatın her alanına sirayet ettiği ama geleniğin durağanlığını da yaşamak isteyen, olmazların şehri. Son yıllarda Suriye'deki savaştan kaçan sığınmacı, misafir ve mültecilerle önemli bir sınav veriyor. Aslında göçmenlerle, yabancıyla, bilinmeyenle karşılaşan kalkınmış, kalkınmakta olan, yeni Türkiye'nin trend kentlerinin algısal düzeyini buralarda görmek, tahlil etmek mümkün. Dolayısıyla mesele sadece Gaziantep ile sınırlı değil, söz konusu olan şey Türkiye'ye egemen olmuş yeni bir aklın, yeni bir bünyenin toplumsal ve kültürel alanı tanımlayış biçimleri. Bu biçimlerin nasıl şekillendiğini ise Gaziantep örneğinde ve hatta Gaziantep'te yayımlanan yerel basın içeriklerinden gün yüzüne çıkarmak mümkün görünüyor. Zira yerel basın, şehre egemen olmuş anlamlandırma pratiklerinin yansıtıldığı değil ama üretildiği, tek olmasa da önemli alanların başında geliyor.¹

ÖNCE MISAFİRLİK

Gaziantep yerel basınında öncelikle savaştan kaçıp gelen Suriyelilere kucak açan, sorunlarını paylaşan ve bunlara çözüm önerileri sunan konukseverlik söyleminin *ön plana çıktığını* görmek mümkün. Geleneksel misafirperverlik mitidir bu. Geleneksel misafirperverlik miti, yabancıya duyulan saygıya, hoşgörüyeye ve kucak açıcılığa gönderme yapar. Ancak her mit gibi doğallaştırdığı toplumsallığı veya hakikat haline getirdiği kültürü yani biz olanı yeniden üreten bir işlevsellığe sahiptir. Bizi olumlayan, bizi diğerlerinden ayıran bir özelliştir misafirperverlik...

Örneğin Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı Fatma Şahin'in yerel basına yansıyan bir açıklaması bolca 'biz'le örülmüştür: "Şimdi bize düşen şey, bizim inancımız, bizim medeniyetimiz bizim hayata bakış açımız açısından komşuda bir yangın varsa bize düşen şey onlara yardımcı olmak ve kapılarımızı açmaktır" (Suriyelilerin Sorunları Konuşuldu, <http://www.telgraf.net>, 29.05.2014). Aynı zamanda bu misafirperverlik, misafir edileni değil, *biz'i* bize kanıtlayan, kendimizle onur duymamıza sebep olan bir anlamı barındırır. Misafirperverlik, misafiri değil, onu ağırlayanın onurudur. Bu nedenle misafir de misafir olduğu yerin

koşullarını benimsemeli, umduğunu değil bulduğunu yemeyi öğrenmelidir. Şahin'in açıklamalarının gazete sütunlarına yansıması bu içeriği kanıtlatır niteliktedir:

Bugün itibari ile Türkiye Cumhuriyeti'nin hükümeti, sivil toplum kuruluşları ve Türkiye halkı burada muhteşem bir başarı hikâyesi gösterdi ve evini, gönülünü, toprağını, yüreğini kardeşlerine, misafirlerine açtı. Kısa vadede kesin bir çözüm gözüküyor. Özellikle kendi bölgemiz ve kendi şehrimizde daha yapısal dönüşümlerin ve bugün toplumun kendi içerisinde yaşadığı birtakım sorunlara bir model oluşturmak ve burada kendi vatandaşımızın memnuniyetini, kendi vatandaşlarımızın hakkı ve hukukunu koruyarak, mültecilerimizin sorunlarını da beraber yürütecek bir modele ihtiyacımız olduğunu düşünüyoruz (Suriyelilerin Sorunları Konuşuldu, <http://www.telgraf.net>, 29.05.2014).

Misafirperverlik söylemi aynı zamanda kendi içerisinde önemli bir iktidar talebini gizler. "Müthiş" misafirperverlik, karşıdan alacaklı olmayı içerir. Burada da kendi vatandaşının hakları elbette ki önceliklidir; demek ki öncelikli olmadığını duyumsayan birileri vardır ve söylemsel olarak öncelikle onore edilmelidirler. Onun onuru kaybolmadan, hakkı yenmeden misafir ağırlandırılmalıdır.

Gaziantep'e gelen araştırmacı-yazar Ebubekir Kurban'ın "Türkiye Sevgisi İmandandır" konulu panelinin gazetelere yansımalarında da benzer içerikleri görmek mümkündür:

Türkiye sığınak bir ülke. Kırım'dan, Ortadoğu'dan, Halepçe'deki katliamdan kaçan kardeşlerimiz Türkiye'ye gelmişler, Gaziantep'e gelmişler. Balkanlardan gelen kardeşlerimiz de Türkiye'ye gelmişler, sığınak mekân olarak görmüşler. Suriyeli mülteciler de Türkiye'de. Burada onlara da çok güzel şefkat gösteriliyor. Onlarla arkadaşlık yapılıyor. Yapmamız da lazım. Daha çok ilgi göstermemiz lazım. Benim çılgılığım bu. Gaziantep'te bunu söylemeye geldim ("Türkiye Sevgisi İmandandır", <http://www.telgraf.net>, 09.05.2014).

Evet! Türkiye sığınılacak bir liman... Ama şüphesiz bu herkes için böyle değil. Açıklamaların niyeti değil burada söz konusu olan, her iyi niyetli açıklamanın altında bize özgü dışsallığın dinamikleri okunabiliyor, sezilebiliyor oysa. Gelenler

kardeşimiz gibi olduğu sürece söz konusu konukseverlik işlerlik kazanıyor. Şefkat tam olarak bizden olmasa da bize bir türden yakınlığı, akrabalığı, kardeşliği bulunana gösterilebilecek bir duygu! Oysa malum, tüm dünyada göç önemli bir sorun. Ancak kardeş, kardeş olmayan ayrımları üzerinden çözölemeyecek kadar da derin bir mesele. Misafirperverlik söylemlerinde çoğunlukla, politik olandan ayrıştırılmış bir duygusallık, bir arada olma hissi, içtenlik ve hoşgörü süzülüyor. Duygudaşlığın, hissiliğin, gönüldaşlığın, tüm kalbî hisselerin siyaset üstü söylemi, aslında siyasetin meşru düzleminin çerçevesini çizen bir niteliğe sahip. Söz konusu duygulanımları uyandırmayanlar bu birleştirici, uzlaştırıcı duygudaşlıkların ötesinde kalacaktır. Nefret edilenler ve âşık olunanlar, gözyaşı dökülenler ve dökül(e)meyecek olanlar, hiç de siyasi gibi gözükmeyen bu duygusallıklar evreninde inşa edilir.

Suriyeliler gözyaşı dökülecekler arasında görülür. Ama tüm duygusal paylaşımlara, içsel konukseverliklere rağmen gelenlerin huzur bulacakları yer, kendi ülkeleridir. Başkan Şahin'in gazetelere yansıyan açıklamalarında bunu görmek mümkün:

Bölgede yaşanan iç çatışmalar nedeniyle yüzlerce Suriyeli kentimize akın etti. Buraya ve Türkiye'nin dört bir yanına yayılan Suriyelilere kapımızı açarak onları ağırlıyoruz... Süreç boyunca misafir olarak kabul ettiğimiz Suriyelilerin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışacağız. Umarım bölgedeki sorun bir an önce biter ve buradaki Suriyeli kardeşlerimiz ülkelerine dönerek huzur içinde yaşarlar" dedi ("Şahin ve Espinoza Suriye'yi Konuştu", <http://www.telgraf.net>, 01.05.2014).

Buradaki aktarımlarda çoğunlukla şehri konuk olunan bir ev (yuva-vatan içerikleri ile birlikte) gibi kurgulayan söylemlerle karşılaşmaktadır. "Ev" metaforu ile tanımlanan şehir oysa çoktan, piyasalaşmıştır. Şehir rantın, kâr dürtüsünün parsellediği büyük bir arsadır. Emlak piyasası özellikle Suriyelilerin gelişi ile daha da içinden çıkılmaz bir hale gelmiş; arsa, konut veya ev, meta değeri taşıdığı ölçüde anlam kazanır olmuştur. Bu nedenle "küçük bahçeyi epeydir bir 'emlak' haline gelmemiş gibi şu anda bile şefkatle sulayan ama girmek isteyebilecek yabancıyı da korkuyla

geri çeviren el, siyasal mültecinin sığınma talebini de reddetmiştir çoktan” (Adorno, 2000: 35). Bu nedenle eve (şehre) gelen mülteci, buraya gitmek üzere gelmiş olmalıdır. Kültürel karşılaşma burada bir kayıp ve yokluk üzerine kurulmuştur. Misafirin (mültecinin) kalıcı etkiler bırakmaması gerekir evde, ev bize ait olan, bizde bizim gibi kalması gereken bir şeydir. Mültecinin ev ile ilişkisi ise evin/yuvanın yokluğu, hissedilmemesi ve kayıp, yitip gitmesi üzerine kurulmuştur. Kiracıdır burada, mülteci...

Misafirin “ev”e yönelik bir tehdit olduğuna dair bir inanç muhtemel lince de kapı aralayabilir. Endişeli ve hassas vatandaşların huzurunu kaçıranlar cezalandırılabilir. Genellikle bu gibi durumlarda medyanın dili de gerginliğin kaynağını lince maruz kalana gönderebilme yeteneğine sahiptir. Meselenin özü iki kelime ile tercüme edilir: “Suriyeli gerginliği” “Aman Dikkat!” başlıklı bir haberde Suriyeli bir mültecinin evsahibi ni öldürmesi üzerine kentte başlayan olaylar verilirken, “Ünaldı Mahallesi’nde Hıdır Çalar’ın öldürülmesi ile tırmanan Suriyeli gerginliği, kentte yaşayanları da tedirgin etti” ifadeleri kullanılır (http://www.gaziantep27.net, 13.08.2014). Bu söz, aslında şiddetin muallakta kalan sahipsizliğini imliyor. Sözdiziminin muallaklığı, birçok soruyu ortaya çıkarıyor: Kentte yaşayanlar kimlerdir? Suriyeliler bu kentte degiller mi? Tırmanan Suriyeli gerginliği Suriyelilerin kendilerinden mi kaynaklanmaktadır? Cümle tüm bu belirsizlikleri ile şiddetin muallaklaşmasına sebep olur. Şiddetin müsebbibi arenadan çekip alınmış gibidir. Linc karşısında erkânın talebi ise sağduyuya davettir. Habere göre Vali, “Meydana gelen olayın art niyetli kişiler tarafından kullanılarak toplumsal bir olay haline getirilmesine asla müsaade edilmeyecektir. Sağduyulu ve yardımsever Gaziantep halkımızın bu tür müessif olaylar karşısında soğukkanlı davranarak birlik ve beraberlik içerisinde hareket edeceği inancındayız” diye konuşmaktadır (“Aman Dikkat”, http://www.gaziantep27.net, 13.08.2014). Neyse ki haberden anlaşıldığı kadarıyla şehrin belediye başkanı da bu durumu geçici olarak tanımlamakta ve söz konusu eylemin tüm Suriyeliler yansıtılmaması gerektiğini söylemek-

tedir. Taşlı sopalı saldırılar ise başkanın gözünde provokatif eylemler kuşkusuz. Bu eylemlere katılanlar da “çok genç, delikanlı grubu” (Aman Dikkat, http://www.gaziantep27.net, 13.08.2014). Tabii lince katılanlara yönelik tanımlamalar bunlarla sınırlı değil. Bir başka haberde örneğin sadece “öfkeli vatandaşlar” olabiliyorlar:

Dünkü yaşanan olayın ardından olaya tepki gösteren birçok öfkeli vatandaş, kentin çeşitli yerlerinde eylem yaptı. Kentin sokaklarını savaş alanına çeviren vatandaşlar, onlarca Suriye plakalı aracı taş ve sopalarla kullanılamaz hale getirdi. Önüne geleni yakıp yıkan öfkeli kalabalık 10’a yakın mahallede önüne çıkan Suriyeli sığınmacılara da saldırdı” (“Suriyeli Gerginliği Sürüyor”, http://www.gaziantepgunes.com, 13.08.2014).

Öfkeli vatandaşların yaptığı “eylem”ler, eylem kavramının içeriğini de taş ve sopalarla yapılan saldırılarla sınırlandırıyor.

KRİZ Mİ, FIRSAT MI?

Suriye iç savaşı şehre her zaman kriz olarak da yansımış değildir. Birçok olumsuzluktan, zorluklardan söz etmek mümkündür ama gazetelere yansıdığına göre bazı kesimler krizi fırsata çevirmeyi de bilmektedir. Örneğin Gaziantep’te düzenlenecek büyük bir halı fuarı öncesi bir gazete- de yer alan haberde, ana pazarları Ortadoğu olan Gaziantep’li halıcıların Suriye’deki kriz sonrası ihracat yelpazelerini genişlettiğinden söz edilmektedir (“Suriye’deki Krizi Fırsata Çevirdik”, http://www.telgraf.net, 24.05.2014). Böylece Gaziantep’li işadamları gelecek öngörülerini ile krizi bir fırsata çevirmeyi bilmiş, yeni koşullara ayak uydurarak kârın yeni olanaklarını tespit edebilme imkânı bulabilmişlerdir. Ayrıca Gaziantep’li üreticiler için Suriyeli göçmenler önemli bir ucuz işgücü havuzu oluşturmaktadır. Fuarı düzenleyen kurumlardan birinin başkanı gazetelere yansıyan ifadelere kalifiye eleman sorununu Türkiye’ye sığınan Suriyeliler ile kapatabileceklerini belirtmekte, Suriyelileri (haberde ‘bunlar’ diye ifade edilmiş) 3 veya 6 ay içerisinde yetiştirip, kalifiye eleman seviyesine getirebileceklerini söylemektedir. Haberdeki açıklamalara göre bu sayede hem devlet prim alacak hem de Suriyeliler çalışıp evine ekmek götüreceklerdir (“Suriye’deki Krizi Fır-

ta Çevirdik”, <http://www.telgraf.net>, 24.05.2014). Suriyelinin ücretli işgücüne dahil edilmesi, aynı zamanda yayılcı ve kalkınmacı bir zihniyete işaret etmesi açısından da önemlidir. Mülteci, kontrollü bir şekilde büyümenin dinamiklerinden biri haline gelecektir.

Söz konusu ucuz işgücünün koşullarını başka bir haberde de görmek mümkün:

Suriye'deki iç savaştan kaçan sığınmacılar ekmek, işveren ucuz işgücü derdinde olunca, Gaziantep'te Suriyeli işçi pazarı kurulmaya başladı. Boş bir parkı mekan edinen sığınmacılar, gün boyu kendilerine iş verecek bir işveren bekliyor. Suriyelilerin çoğunun 10 TL yevmiyeye bile razı olduğu belirtildi (“10 TL'ye Razılar”, <http://www.telgraf.net>, 22.05.2014).

Haber, mültecilerin tamamen ücretli emek kategorisine sokulduğunda karşılaşılabilecekleri durumu özetler nitelikte.

Öte yandan Suriye sadece bir emek havuzu değil, aynı zamanda yeni sermaye oluşumunun da kaynakları arasında görülüyor. Yabancı yatırımcıların büyük bölümü de Suriye'den. Gazetelerde de zaman zaman bununla gurur duyan ifadeler rastlanıyor: “Gelişen sanayisiyle ülkemiz ekonomisinin önemli lokomotif şehirlerinden Gaziantep'te yabancı yatırımcı sayısı artıyor. Gaziantep'te halihazırda 29 ülkeden 220 yabancı sermayeli yatırımcı bulunuyor. En fazla yatırımcının olduğu ülke ise 107 yatırımcı ile Suriye'den...” (“En Fazla Yatırımcı Suriye'den”, <http://www.telgraf.net>, 20.05.2014). Dolayısıyla Suriye, Gaziantep'e sınıfsal ayrımları ile birlikte geliyor aslında. Sermayedar, yatırımcı ve girişimci olmak, Gaziantep'in koşullarına uyum sağlamanın göstergeleri, çalışanlar ise gerekli eğitimleri aldıklarında Gaziantep'teki emek açığını kapatacak!

Gaziantep'te trafikte 5 bin civarında Suriye plakalı araç bulunuyor. Hastane, tramvay, kuaför, telefoncu, lokanta gibi kısacası yaşamın her alanında onları görmek mümkün. Nüfus bu kadar fazla olunca, ihtiyaçların karşılanması noktasında da Suriyelilere yönelik yeni bir ekonomi doğuyor. İşletmelerde Suriyelilerin geleneklerine, kültürlerine ve damak tatlarına uygun üretimler yapılıyor. Bazı işletmeler doğrudan Suriyelilere hitap ediyor. Tabii Suriyeli müteşebbislerin sayısı da artıyor. Ticaretten sanayiye kadar girişimler artarak

devam ediyor. Yaşanan en büyük sıkıntı ise ‘Statü sorunu’. İşletme kurma ya da çalışma izni konusunda birtakım belirsizlikler devam ediyor. Gaziantep’li işletmeler işçi bulamama sorununu Suriyeliler ile çözmek istiyor ve çalışma izni çıkmasını bekliyor” (“En Fazla Yatırımcı Suriye'den”, <http://www.telgraf.net>, 20.05.2014).

Gaziantep'e gelen Suriyeliler, Gaziantep'in sınıfsal ayrımlarına dahil oluyorlar. Öncelikle bir öteki olarak konumlanmışlarsa da ekonomiyeye yaptıkları katkılar bağlamında değerli görüyorlar. Bu algıda, Suriyelilerin Gaziantep'teki varlıklarını meşru kılan, zenginlik üretiyor olmaları. Zaten yeni taşranın kenti de yerellelikle birlikte kalkınmacılığın yeni motifi değil miydi? (Bkz; Turan, 2012: 497). Suriyeli mülteciler zenginleşen kente, artı zenginlik katmak zorundalar. Bu da muhtemelen gelen mültecilerin ücretli emek kategorisine dahil olmasını gerektirdiği gibi, zengin Suriyelinin de yasal olarak işyeri açabilme ve işletme özgürlüğü ile gerçekleştirebilecektir. Genellikle mülteciler ucuz emek olarak kentteki diğer ucuz emeği işinden etme tehlikesini barındırırken, açtıkları yeni kâr olanakları ile yüzümüzü de güldürebilirler. Buna örnek haber şu şekilde:

Bir zamanlar ‘Nur yağıyor’ diye anılan Bit Pazarı da Suriyeli sığınmacılardan nasibini aldı. Günde 10-15 liraya çalışan Suriyeliler, maaşları daha iyi olan personeli işinden ederek zarar verirken, yaptığı alışverişle esnafın yüzünü güldürdü. Bit Pazarı esnafı gelen Suriyeliler nedeniyle durgun olan işlerinin açıldığını belirtiyor” (“Bit Pazarı'nda Suriyeli Bereketi”, <http://www.telgraf.net>, 29.04.2014).

Aktarılan kimi başarı hikâyeleri de çoğunlukla girişimci Suriyelinin piyasaya ayak uydurma yeteneği üzerinde duruyor:

Suriye'de matematik bölümünü bitiren ve gümürük müşaviri olarak çalışırken iç savaşın patlak vermesiyle Gaziantep'e gelen Bossam Alhamdow, daha önceden hiç bilmediği ekmek üretimine Gaziantep'te başlamış ve şimdi ekmeğini yine ekmekten çıkarıyor. Öyle ki yalnız kendisi değil çalıştırdığı ekmek fırınında 32 Suriyeliye iş imkanı sağlıyor ve günde 8 ton ekmek üretiyor” (“Suriye'de Gümürükçü Gaziantep'te Fırıncı”, <http://www.telgraf.net>, 20.05.2014).

Bir tür çelişki var bu tür haberlerde, acaba mülteciler bir yük mü, fırsat mı? Gazete haberlerinden görüldüğü kadarıyla bu, tam olarak açıklığa kavuşmıyor. Bu çelişkinin kaynakları aslında Suriyeli mültecilerden kaynaklanmıyor kuşkusuz. Söz konusu olan Türkiye'nin kalkınma ve büyüme trendine dahil olmuş şehirlerinin içsel dinamikleri. Bu, öyle bir dinamik ki mülteciden ucuz emek, girişimci, terörist, hırsız veya gelin üretilebilecek bir karmaşıklığa sebep olabiliyor. Dolayısıyla ele aldığımız mesele Türkiye'nin son on yılının sosyo-ekonomik gelişmeleri ile ortaya çıkan toplumsallığın savaşa, mülteciliğe, yabancılara bakışını da açığa çıkarır cinsten.

Yeni taşra kenti, eskinin sakin, uzak, dingin kenti değil artık. "Taşrada birçok il ve iri kıyım ilçe merkezi, şehir kültürünün ürünleri ve imgeleleriyle alışveriş içinde. Kültür endüstrisi, davranış kodlarına ve imge paketlerine doldurduğu şehirliliği genişleyen ölçekte ve mekânda pazarlıyor" (Bora, 2005: 41). Şehirimsi göstergeleri ile modern dünyaya dahil olmak isteyen, modern kapitalizmin imkânlarından yararlanan, üniversitesi, yerel televizyonu, gazetesi, medyası, alışveriş merkezleri, eğlence alanları ile Batı'nın şehirlerinde ya da modern olarak algılanan yer her neresi ise onunla ilgili her şeyin bulunabileceği kentler buralar. Ama alkolsüz olanın, kontrollü davranışların, açık saçık olmayanın, itidalin, düzenin, meşruluk söylemlerinin çerçevesini çizdiği alanlar içerisinde sınırlandırılmıştır burada kent. Dolayısıyla aynı zamanda yerelliği, yerliliği ve buradalığı politik bir ideoloji haline de getirebilmiş kentler bunlar. Hızın, kâr dürtüsünün, zenginliğin, rantın açığa çıkardığı dinamizme rağmen çok da bozulmamış kalmayı arzulamaktır, günümüz Anadolu kentinde yaşıyor olmak. Çokça da esnaf pragmatizminin girişimcilik olarak algılandığı, eşraf mantığının yeni kalıplar (insan kaynakları, halkla ilişkiler vs. endüstrisi aracılığı) ile süslediği kentlerdir buralar. Bozulmamışlık, cami avlularında endamını göstermekle ilan edilirken, çağın gereklerine uymak kapitalist girişimciliğin sığ sularında aranır. Dolayısıyla taşranın kendilik vurgusu ile kapitalist bütünleşmenin yarattığı dışsallaştırmalar taşra şehrinde birbirini örten

bir hale gelmiştir. Bizden olmayan ile yoksul ve yoksunların dışsallığı arasında ince bir çizgi vardır. Taşrada olmak soyut bir bize, kolektif, organik bir orta hale işaret etmektedir. Bu ortamın dışında kalmak aynı zamanda bizden olmayan olarak yaftalanmaya sebep olabilir. Dolayısıyla yeni taşranın dinamikleri eskinin aşılmasını değil, onu yeni biçim ve ilişkiler içerisinde yeniden ama bu sefer işlevsel bir biçimde tanımlıyor olmaktan geçer. Taşra ortalamasının dışında kalmak aynı zamanda kimliksiz olmaktır. Bu nedenle ortalamanın dışında kalanın sesi de yoktur. Sadece taşra ortalamasının vicdani yükümlülüğüne seslendiklerinde kimlikleşirler (ya da tam tersi, tehdit oluşturduklarında). Ancak bu yardımseverlik de hiçbir zaman yabancının ve yoksulun mutlak yokluğuna (yani üstesinden gelmeye, aşılmasına) da olanak tanımaz. Bu nedenle dışarıda bırakılmışın, erişilmezliği, aşılamazlığı, taşra yoksunluğuna (ve yoksullarına) ait bir sessizliğe, hayatta kalma dürtüsünün hakimiyetine ve çatlaklarda var kalma çabasına neden olmaktadır. Suriyeli imgesinin şehre ait egemen algıda dayanağı da budur. O da ulaşılamaz sessizliği ile kabalaşmakta, ikircilikleşmekte ya da tanımı gereği vicdana seslendiği kadar endişeye, korkuya veya bilinmeyene de çağrışım yapabilmektedir. Suriyelilere ilişkin yaklaşımlar ve imgeleştirmeler böylesine bir ortamın ürünü. Dolayısıyla Suriyelilere ilişkin ikircikli anlamlandırmaları da bu toplumsal realiteden hareketle kavramak gerekiyor. Onlar şehrin çatlaklarında; şehrin çeperinde kalabalık ve dar evlerde ikamet eden, hatta kuytu bir park köşesinde yaşayan, inşaatta ve en ağır işlerde çalışan misafirlerdir. Neticede her misafirperverlik gösterisinin ardında bozulmaması istenen bir yerelliğin kurnaz sırtışı da hissedilir.

Suriyelilerin şehre gelişi, hem bir imkânı (ucuz işgücü ya da yeni iş imkânları olarak) hem de düzenin bozulmasından duyulan endişeyi açığa çıkarır. Tüm endişeler ve korkular ise Suriyeliye ilişkin perspektifin dışlaştıracı niteliklerine kaynaklık etmektedir. Suriyeli işimizi elimizden almakta, kültürümüzü yozlaştırmakta ya da esnafın işlerini sekteye uğratmaktadır. Oysa sıradan insanın karşılaştığı bu dinamikler

üst sınıflar için pek görünür değildir. Dolayısıyla Suriyeliler açısından baktığımızda kendilerini buldukları ortam yoğun bir rekabetle biçimlenmiş çelişkilerden ibarettir. Bu, kendi aralarında oluşması muhtemel çelişkinin de üreticisidir. “Toplumsal ürünün yabancı uyrukların payına düşen kısmı her zaman yetersizdir ve bu yüzden de genel rekabetin içinde kendi aralarında umutsuz bir ikincil çekişmeye girmek zorunda bırakır onları” (Adorno, 2005: 34). Böylece Suriyelilerin gelişi ile Gaziantep şehrinin toplumsal dinamiklerinin kesişmesi daha açık bir hal alır. Suriyelilerin geldikleri şehir, hızla gelişen kapitalizmin açığa çıkardığı dinamiklerle toplumsal ‘artığını’ üretir durumdadır. Toplumsal çelişkileri derinleştiren bu koşullara Suriyeliler de dahil olmuşlardır. Bu nedenle tek bir Suriyeli imgesinden çok, parçalı, çelişkili, rekabet halinde olan Suriyeliler vardır. Suriyeliler için bu durum, kentliler kadar ve hatta kentte yerleşmiş bulunanların çelişkilerinin bir uzantısı olarak daha da katı bir şekilde deneyimlenir. Üstelik tüm dışarıda bırakılmışlığın katmerliliği ile... Adorno şöyle diyor:

Yurtsuzlar arasındaki ilişkiler, toplumun yerleşik üyeleri arasındakilerden bile daha zehirlidir. Bütün vurgular yanlıştır, bütün perspektifler çarpık. Özel yaşam, bir vampir gibi, her zamankinden daha hırslı, daha gözü dönmüş bir halde öne çıkar: Artık var olmadığı için, hâlâ canlı olduğunu kanıtlamaya çabalamaktadır (2005: 34).

Bu canlılık talebi, Gaziantep’li için bir tehdittir. Kendi çelişkileri içerisinde var kalmaya çalışan ve bu çabaları ile yerleşik sistemde olmasa da bunun aktörleri arasında bir gedik açan Suriyeli imgesi ile karşı karşıyayız artık.

DÜZENİ BOZANLAR

Düzen bozan Suriyeli imgesi, gazete haberlerinde sıklıkla işlenir:

Atatürk Bulvarı esnafı, iş merkezlerini kirala-
yan Suriyelilerden rahatsız. Suriyelilerin giyim
kuşamlarına dikkat etmeden, pencere önlerin-
de oturduklarını söyleyen esnaf bundan hem ça-
lışanlarının hem de müşterilerinin rahatsız oldu-
ğunu belirtiyor (“Vatandaş da Esnaf da Tedirgin”,
<http://www.gaziantep27.net>, 29.05.2014).

Haberin devamında söz konusu edilen ikircik-
li tutumu daha açık bir şekilde görmek mümkün.

Esnaf, iç savaştan kaçarak gelen ve masum olan Suriyelileri misafir olarak kabul ettiklerini, ancak bu arada iş merkezlerine yerleşen ve sabah-tan akşama kadar oturan Suriyelerin kendilerini tedirgin ettiğini belirtiyor. Esnaf, ‘Bu kişiler pencere önünde kıyafetleri de uygunsuz şekilde gün boyunca oturuyor. İşyerlerimizde bayan da çalışıyor, öte yandan bayan müşterilerimiz de var. Ne yiyorlar, ne içiyorlar bilmiyoruz. Ellerinde telefon sürekli birileriyle konuşuyorlar. Bunlar kim? Tedirgin olmaya başladık. Birileri bize bu kişilerin güvenli olduğunu söylesin, bizde rahatlayalım’ dediler (“Vatandaş da Esnaf da Tedirgin”, <http://www.gaziantep27.net>, 29.05.2014).

Masum olan Suriyeliler ile olmayanlar nasıl ayırt edilecek? Esnafın haberden süzülen tepkisi de bu ikiliğin aşılmasına yönelik bir talep ile şekilleniyor. Ancak burada söz konusu ikilik Suriyelinin kendisinden çok, daha önce söz ettiğimiz gibi kentten kaynaklanıyor. Kentin girişimci talebi, Suriyeli’den beklentisini iki yönde tesis ediyor. Konukseverliğini gösterdiği masum, çalışkan (ücretli iş gücüne dahil edilebilir, yani iktisadileştirilebilir) Suriyeli ile bilinmezliği, öngörülemezliğinden dolayı endişe duyulan, düzeni tehdit etmesi muhtemel Suriyeli. Muhtemelen her ikisi aynı Suriyeli’de bile vücut bulabilirdi. Haberde aktarıldığına göre, sonunda bir muhtar nihai çözümünü sunuyor: “Bunların kalıcı olduğuna kanaat getirmeye başladım. Çözüm bulunmalı. Bir eve 3 kişi geliyor 25 kişi oluyorlar. Yabancılar şubesi el atmalı. Bunları şehir dışına çıkarsınlar” (“Vatandaş da Esnaf da Tedirgin”, <http://www.gaziantep27.net>, 29.05.2014). Bu söylemin bir uzantısı olarak, Gaziantep’e Suriyeliler yerleşmeden önce de mevcut olan kimi sorunlar, yeni gelen mültecilere bağlanabilir (Geçmeden vurgulamak gerekiyor, şehrin önceki mültecileri çoğunlukla Kürtlerdi). Sigara kaçakçılığı buna bir örnektir. Bir habere göre, kaçak sigara Suriyelilerin en önemli geçim kaynağıdır. “Kaçak sigara bölgenin ve Suriyeli sığınmacıların en önemli geçim kaynağı durumunda. Suriye’den hergün binlerce karton sigara Türkiye’ye sokuluyor ve piyasada paketinin 2 liradan satılıyor olması nedeniyle tiryakiler tara-

findan özellikle tercih ediliyor” (“Kaçak Sigara Sığınmacıların En Önemli Geçim Kaynağı”, <http://www.gaziantepsabah.com>, 18.05.2014). Gaziantep ayrıca kültürel sermayesini gurme kenti olma üzerine kurmuş bir şehir. Bu nedenle Suriyelilerin mutfak kültürüne ya da gıda sektörüne olası etkileri de Gaziantep basını için önemli bir sorun. Örneğin bir habere göre Ciğer Kebapçıları Odası Başkanı ciğer fiyatlarının düşüşünü Suriyelilere bağlıyor:

Ciğerin kilosu 24 liraydı şu anda 21 liraya düştü. Satın alınmadıktan sonra isterse 1 lira olsun. Suriyeliler esnafımızı mahvettiler. Sadece ciğer değil gıda maddesi ile uğraşan bütün esnaf mağdur durumda. Her yere dükkân açtılar ama ne maliyele-ri ne de ruhsatları var. İnönü Caddesi'ne girdiğinizde kendinizi Suriye'de zannediyorsunuz. Yetkililerin buna bir çözüm bulmalarını istiyoruz. Bizim tespit ettiğimiz ruhsatsız Suriyelilerden dolayı kendi esnafımız, ruhsatlarını çıkartmıyorlar. ‘Onlar çıkartmıyor, ben de çıkartmıyorum’ diyorlar. Şahinbey Bölgesinde çok ruhsatsız, tarife kullanmayan yer var. Şehitkâmil’de açılan bir dükkânı hemen kapatıyorlar (Suriyeliler Kötü Örnek Oluyor, <http://www.gaziantepusula.com>, 05.05.2014).

Gaziantep’te son birkaç yıldır konut sıkıntısı yaşıyor. Ev ve kira fiyatları astronomik seviyelere ulaşmış durumda. Bu yükseliş de genellikle Suriyelilere bağlanıyor. Şöyle ki: “Suriye’deki iç karışıklıklar dolayısıyla Gaziantep’e gelen Suriyeliler, bir yandan emlak sektöründe fiyat artışlarına sebep olurken diğer yandan ise evlere zarar vermelerinden ve apartman sakinlerini rahatsız etmelerinden dolayı sorun yaratıyor” (Suriyeliler Emlak Sektörünü Vurdu, <http://www.gaziantepgunes.com>, 29.05.2014). Oysa malum, emlak piyasasında yükselişe sebep olan ev sahiplerinin büyük bölümü Gaziantep’li. Yakınmalar emlak piyasasındaki artışla bitmiyor. Daha da ötesinde Suriyeliler taşkınlık yapan ötekiler...

Gaziantep gün geçtikçe değişim içinde. Türkiye içinde doğudan büyük göç alan Gaziantep, yanı başımızdaki sınır komşumuz Suriye’de yaşanan iç savaştan kaçanlar, Gaziantep’e akın ettiler. Her geçen gün Gaziantep’e yerleşmekte, yaşam alanının her kısmında yoğun olarak görünmektedirler. Açık park alanları, AVM’ler ve oyun salonla-

rı, her 10 kişiden 7 kişi Suriyeli. Zaman aman taşkınlık yaparak da dikkati çekiyorlar (“Burası SuriGaziantep!” <http://www.gaziantephaberler.com>, 28.05.2014).

Öte yandan bir de bu karşılaşmaların cinsiyet boyutu var. İki kültürün bir araya gelişi kadın ve erkek ilişkilerinde de sorunlara neden oluyor. Ancak Suriyeliler tacizci taraf:

Gaziantep’te yaşayan ve ekonomik durumu iyi olan Suriyeli gençler, araçları ile Gaziantep sokaklarında dolaşp, gözlerine kestirdikleri kızlara Türkçe bilmedikleri için kâğıda yazılı notla arkadaşlık teklif ediyorlar. Türk ve Suriyeli gençlerin olası bir karşı karşıya gelişlerinde ciddi sorunlar yaşanabilir... Genç kızları ve kadınları tek gördükleri anda sözlü taciz eden birçok Suriyeli hiç çekingenlikleri olmadan pişkinliklerine devam ediyor. Gazetemizin bayan muhabiri de haber için çıktığı yolda Suriyeli bir kişiden kâğıtlı tacize uğradı... (“Gaziantep’te Kızlara Suriyeli Tacizi”, <http://www.gaziantephaberler.com>, 15.01.2014).

Suriyelilere ilişkin yukarıda örneklerle sunmaya çalıştığımız ikircikli tutum kuşkusuz Gaziantep’in yerel egemen perspektifi değil sadece. Türkiye’nin neresinde olursa olsun, yabancı ve yoksullara gösterilen tavrın benzer nitelikleri var. Bu bağlamda, Türkiye kentsel hayatına yerleşikleşmiş, yeni tarzda bir taşralılığın hâkim olduğunu görmek mümkün. Taşra, yeni haliyle hızlı bir girişimcilige emeği heba ediyor. Ama öte yandan gelenekselligi, dinginligi, düzenliliği arayan diğer yanıyla arzuladığı durağanlığı tüm gelişme eğrilerinin dışında bırakılmışların sessizliği ve kabullenişleri ile birlikte aşabilen bir niteliğe sahip. Suriyelilerin tanımlanışlarını bu gelgitli heyula içerisinde anlamak gerekiyor.

Suriyeliler tüm bu düzen bozan nitelikleri ile şehrin cazibe merkezi olma, yani markalaşma iddiasına göstergesel bir set çekiyor. Günümüzde kentlerin içinde bulundukları koşullar içinde (neo-liberal kent politikaları) kendi ayrıcalık ve biricikliklerini pazarlama nesnesi haline getirebilmek her şeyden önemli. Harvey, bu olguyu şöyle dile getiriyor:

Tekel rantı elde edebilmenin koşulu benzersiz, otantik, münferit ve özel olma iddiası ise, bu tür-

den bir talep için tarihsel olarak oluşmuş kültürel ürün ve edimler ile çevrenin kendine haz niteliklerinden (mimari, toplumsal ve kültürel çevre de tabii ki dahil olmak üzere) daha iyi bir alan olabilir mi? (2012: 158).

Ancak benzersiz mekânsal ve kültürel niteliklerin pazara koşulması işlevi her zaman istenen sonuçları doğurmuyor. Nitekim en başta yerlilik söyleminin kendisi bile, adı konulur konulmaz uçucu bir niteliğe kavuşuyor.

...Kendi ayrıcalıklı konumunu sergilediğini zannettiğinde ve bundan dolayı bir ayrıcalık talep ettiğinde, taşıdığını umduğu sahiçiliği kaybetmeye başlamıştır bile. Yerlilik düşünsel bir tavır olarak sonradan ve dışarıdan atfedilen bir özellik biçiminde var olabilir; özellikle kendine yönelik olarak (Çiğdem, 2001: 66).

Dolayısıyla tüm sahici ve özlü ifadelerine rağmen, yerlilik sonradan üretilen, içerikleri toplumsal dinamiklerdeki belirleyici odaklar veya hegemonik mutabakatlarla inşa edilen bir niteliğe sahip. Yerliliğin piyasa mantığında ifadesi, kentin marka değerinin üretilmesinde açığa çıkar. Harvey'nin hatırlattığı şekliyle bir şehrin başarıyla markaya dönüştürülmesi ise bu markaya uymayan herkesin ve her şeyin ihraç edilmesini veya kökünün kazınmasını gerektirebilir (2012: 164). Dolayısıyla Suriyeli mültecilerin de yerlilik ve tekillikten üretilmiş bu marka imgesine uygun hale getirilmeleri de şehri yönetenlerin başlıca hedefleri arasında yer almaktadır.

ŞİMDİ TEMİZLİK ZAMANI!

Suriyeliler, oldukları gibi kalma talepleri ile düzenlenmeli, buraya ait kılınmalı; yabancılığı, bizden farklılığı, bizim ayrıksılığımız içerisinde mas-sedilmeli. Bundan sonra ele alacağımız haberler de bu talebi dile getiriyor. Suriyelinin temiz, bakımlı ve sağlıklı kılınması gerekiyor örneğin;

Suriyeli vatandaşların barındığı İslahiye Mülteci Kampı'nda Gaziantep Üniversitesi (GAÜN) İslahiye Meslek Yüksekokulu ve İslahiye Sosyal Hizmetler Merkezi Müdürlüğü işbirliğiyle düzenlenen 'Temizlik ve Hijyen' konulu seminer verildi. 10 bin Suriyeli mültecinin barındığı İslahiye Mülteci Kampı'nda Suriyeli hanımlara yönelik olarak düzenlenen temizlik ve hijyen ko-

nusunda seminer verildi ("Çadır Kentte "Temiz ve Hijyen" Eğitimi", <http://www.telgraf.net>, 24.04.2014).

Sadece fiziki temizlik değil burada söz konusu olan. Suriyelinin bedeni, temizlenmesi, hijyenik hale getirilmesi gereken bir nesne... Üstelik "hanımların" bilmesi gereken bir konu bu. Bedenin temizliği ve terbiyesi bundan sonra fikrin, aklın terbiyesine, yani eğitime yönelecek. Bunu da elbet şehrin en yüksek ilmi mektebi gerçekleştirecektir.

Aralarında doktor, mühendis, öğretmen ve avukatların da bulunduğu bir grup Suriyeli, günlük hayatlarını daha kolay sürdürebilmek için Türkçe okuma ve yazma öğreniyor. Ülkelerindeki iç savaştan kaçarak Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin, Türkçe bilmedikleri için günlük hayatlarında iletişim konusunda sıkıntı yaşamaları üzerine harekete geçen Şahinbey Belediyesi, Gaziantep Üniversitesi (GAÜN) işbirliğiyle Yaşar Torun Gençlik Merkezi'nde Türkçe okuma ve yazma kursu açtı. Kursa katılan Suriyeliler, Türkçeyi iyi derecede öğrenerek yaşamlarının kolaylaştırmaya başladı. Suriyeliler, sorun, sıkıntı ve isteklerini daha kolay aktararak, iletişimlerini güçlendirdi ("Suriyeliler Türkçe Öğreniyor", <http://www.telgraf.net>, 14.04.2014).

Eğitimlerin sadece Türkçe ile sınırlı kalmadığını çeşitli protokollerle Suriyelilere yönelik eğitim atığının Gaziantep'te güncel bir konu olduğuna değinip geçelim. Ancak geçerken değinmek gerekiyor: taşra, gün geçtikçe daha fazla karşıtına, merkeze, otoriteye benzemeye başlıyor. Bu nedenle artık kendisi de eğitici, düzenleyici ve terbiye edici bir konuma yerleşiyor. Artık kendilik pazarlanabilir, ihraç edilebilir veya başkasına dayatılabilir bir hal alıyor ve bu bağlamıyla bir kendilik hali olmaktan da çıkmış durumda. Bunun en güzel örneği merkeze veya otoriteye (modern akıl, modernite, Kemalizm her ne ise) duyulan karşıtlıkla hakikatini tesis etmiş bir siyasi geleneğin, geleneği yeniden icat ederek bu icadını ihraç etmeye başlaması gösterilebilir. Artık kendilik evreninin dışına çıkmıştır geleneğin temsilcisi taşra... Zaten "yerlilik, tashihçi bir tutum, bir dikkatli olmaktan öte bizatihi bir siyasal tavra dönüşme istidadı gösterdiğinde, böylece ontolojik bir konuma oturtulduğunda, milliyetçi ve muhafazakar bir ideolojik tavır niteliği kazan(mamakta mıdır?)ır"

(Bora, 2003: 445). Yerlilik ve taşra, anlam ve değer icat eden, bunu sunan ve değiştirmek için dayatan, ideoloji ihraç eden bir ideoloji konumundadır bundan sonra. Eğitim ve terbiye de bunun aracı olmakla tamamlanacaktır. "Konteyner Kentte Kutlu Doğum" başlığı ile verilmiş bir haber, bu tür bir dönüşüme işaret etmektedir. Haberde Nizip ilçesindeki konteynır kentte barınan Suriyelilerin, düzenlenen Kutlu Doğum Haftası etkinliğinde, ülkelerindeki savaş ortamının sona ermesi için dua ettiği belirtiliyor (<http://www.telgraf.net>, 21.04.2014). Haberde ayrıca okunan dua sırasında bazı Suriyelilerin uygulandığının görüldüğü de ifade ediliyor. Uygulandıklarına göre Suriyeliler de bizdendir; eğitimlerini tamamlamışlardır!

Tabii Suriyeliler bizden kılınmamışsa başka çözümler devreye girecektir: gönderilmek mesele. "Riskli Suriyeliler Gönderiliyor" başlıklı haber hangi Suriyelilerden kurtulunacağına işaret ediyor. Haberde "isteyen ülkesine, isteyen kampa" denildikten sonra yapılan açıklamalar şöyle:

Bir evsahibinin Suriyeliler tarafından bıçaklanarak öldürülmesi üzerine patlak veren ve artarak devam eden olaylar üzerine düğmeye basıldı. Muhtarlarla da yapılan iş birliği sonrası mahallelerde uygun olmayan yerlerde yaşayan 7 bin Suriyeli tespit edildi. Daha sonra bu aileler İl Emniyet Müdürlüğü ve AFAD ekipleri tarafından araçlarla toplanarak İstasyon Meydanına getirilmeye başlandı. Burada bekletilen otobüslere geniş güvenlik önlemleri altında bindirilen Suriyelilere ülkelerine gitmek isteyip istemedikleri soruldu. İsteyen gönderilirken, kalanlar ise boş olan çadır kentlere gönderildi (<http://www.telgraf.net>, 15.08.2014).

Haberde linç, meşru düzleme taşınıyor. Daha sonra düğmelere basılıyor ve Suriyeliler dönülebilecek bir ülke varmış gibi anlamsız iki tercih karşısında bırakılıyor. Neticede şehir muhtelif ye-

rindeki Suriyelilerden kurtuluyor, muteberliğine tekrar kavuşuyor. Üstelik tercihleri de sorulduktan sonra: "İsteyen gönderilirken, kalanlar ise boş olan çadır kentlere gönderildi." Kalmanın da gönderilme anlamına geldiği, tercih edilen dilin son fiilinde ayyuka çıkıyor böylece.

SONUÇ

Şimdi belki de taşra muhafazakârlığının tüm doğrucu siyaset söylemlerine inat, Suriyeliler aracılığıyla kendisini açığa çıkarışına tanık oluyoruz. İdeolojiler üstü olma iddiasının, kendilik evreninde kurulmuş bir biriciklik talebinin, bizim gibi olmanın ayrıksılığının pek de ideolojik tahayyüllerden ırak kalamadığının bir göstergesi bu. Ne olursa olsun gelsinciliğin sınırlarını çizmesi, biz ile diğeri arasındaki bulanık evrenin nasıl çözülmesi gerektiği konusundaki ısrarlı inadin da iması aynı zamanda. Kendi gerçeğini, karşıtına ittiği her şey ile tekrar yeniden tesis etmesi öte yandan. Dolayısıyla Suriyeliler, taşranın kendi olma halini hiçbir zaman tamamlanmayacağını kanıtlarcasına, onun tüm olamamışlığını üstüne boca ettiği bir boş gösteren. Aslında Suriyeliler kalkınan, gelişen, büyüyen Anadolu kentlerinin yeni türdeki muhafazakâr dinamizminin eskiliğini görünür kılıyor. Cümlelerin birbirine karıştığı; yeni söylemlerin, dayanışmaların, gelişmelerin, dinamizmlerin ayağını tökezleten, dilini sürçmelere uğratan ve muallaklaştıran bir duruma karşılık geliyor taşranın mülteciyle karşılaşması. Çünkü mülteci taşrada sessizliğin dili, yokluğun gölgesi aynı zamanda. Hasan Ali Toptaş'ın *Gölgesizler*'indeki (2013) zift gibi koyulaşan gecenin içindeki gece gibi... Son bakışta fark ettiğimiz bir çift göz. Dolayısıyla dile getirildiğinde huzurunu, güvenini bozuyor, dili sürçüyor yeni taşranın.

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor W. (2000). *Minima Moralia*. Çev., Orhan Koçak ve Ahmet Doğukan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bora, Tanıl (2003). "Muhafazakâr Yerlilik Söylemi". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık* 5. Ahmet Çiğden (der.) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 445-459.
- Bora, Tanıl (2005). "Taşralaşan ve Taşrasını Kaybeden Türkiye" *Taşraya Bakmak*. Tanıl Bora (der.) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 37-66.

- Çiğdem, Ahmet (2001). *Taşra Epiği*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Harvey, David (2012). *Asi Şehirler*. Çev., Ayşe Deniz Temiz. İstanbul: Metis Yayınları.
- Toptaş, Hasan Ali. (2013). *Gölgesizler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turan, Ömer (2012). "Kudretli Devlet, Manevi Kalkınma, Ağır Sanayii: Türk Sağı ve Kalkınma" *Türk Sağı Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*. İnci Özkan Kerestecioglu, Güven Gürkan Öztan (der.) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 459-505.

“Misafirlik dediğin üç gün olur!”:

Suriyeli sığınmacılar ve sosyal dışlanma

YUSUF EKİNCİ

“Bugünlerde Arap olmak hoş değil!”

– Samir Kassir, *Arap Talihsizliği*¹

Suriye halkı, 2011 yılında sokak gösterileriyle başlayan ve rejimin bu olayları şiddetle bastırması sonucu giriftleşen ucu açık bir savaşın içine düştü ve ölümün, trajedinin hâkim olduğu; insan olmanın en asgari koşullarının bile ortadan kalktığı bir sürecin aktörleri olmak zorunda kaldı. Kimi savaşın göbeğinde ölüm ve acıların kurbanı oldu, kimi ise dayanamayıp köyünü, şehrini, ülkesini terk etti. Savaşın tüm insan-dışlıklarına maruz kalan insanlar; ölmediyse eğer evlerini, işlerini ve taşıyamadıkları tüm mallarını bırakıp göç etmek zorunda kaldı. Silah seslerinin, keskin nişancıların, ideolojik bölünmelerin, bombaların ve tankların arasında yaşamak yerine, vatanlarını terk ederek komşu ülkelere sığınabilenler kendilerini şanslı hissedenlerdi.

Komşu ülkelere sığınanlar, iki şekilde yerleştiler. Birinci kesim, mülteci kamplarına yerleşti. Burada hükümetlerin sunduğu imkânlarla çadır veya konteyner kentlerde yaşamaya başladılar. İkinci kesim ise sığındıkları ülkelerde sınıra yakın yerlere ya da ülkedeki büyük şehirlerin çeperlerine yerleştiler. Bunların bazıları ekonomik olarak tüm taşınır birikimlerini yanlarına aldılar. Fakat bir süre sonra var olan birikimlerini de tüketip yoksullaştılar/işçileştiler. Bir diğer kesim ise Su-

riye’de de zaten yoksul olan ya da çok az birikimi olanlar. Bunlar sığındıkları şehirlerin toplumsal tabakasının en dibinde temsil edildiler² ve çoğu zaman en temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir imkânları bile olmadı. Birçoğu günlerce otgarlarda, parklarda, boş ambarlarda, dükkânlarda ve benzer mekânlarda yaşamak zorunda kaldı ve bunlar da ilk fırsatta buldukları barınaklarda, kiralandıkları evlerde kaldılar.

Savaştan kaçıp zor şartlar altında özellikle sınıra yakın şehirlerin çeperlerine tutunarak yaşam mücadelesi vermeye başlayan Suriyeliler, Gaziantep’te de yüz binleri bulan bir nüfusa ulaştı. AFAD’ın resmî rakamlarına göre Gaziantep’te kamp dışında yaşayan Suriyelilerin sayısı 250 bin civarında. Fakat gayri resmî rakamlar bunun çok üzerinde. Zira görüşmelerimiz sırasında geçici kimlik kartı olmayan çok fazla Suriyeli ile karşılaştık.

SURIYELİLERE YÖNELİK SALDIRILAR VE SOSYAL DIŞLANMA

Neredeyse tüm göç olaylarında bir olgu olarak görüldüğü gibi, göç edilen şehirlerin kültürel ve sosyo-ekonomik dokusunda çeşitli dönüşümler mey-

dana gelir. Bu süreç, bir takım toplumsal/siyasal/ekonomik sebeplerin, karşılaşmaların ve şehir ef-sanelerinin de etkisiyle yerleşik halkın bir kısmı-nın göçle gelenlere karşı olumsuz kanaatler besle-mesine zemin hazırlar. Göçle gelen toplumsal ke-simler ile “yerleşik” toplumsal kesimler arasında çeşitli temelli gerilimler yaşanır ve çoğu zaman bu gerilimler şiddete dönüşmek için küçük bir kıvılcım bekler. Memleket tarihinde bunun çok fazla örneğini saymak mümkün. Azınlık kimliklere mensup kesimler başta olmak üzere, makbul kim-liğin dışında kalan neredeyse tüm kimliklerin lin-çe dair en az bir hikâyesi vardır. Kimisi Kürt oldu-ğu için ve Kürtçe konuştuğu için dövülerek has-tanelik edilir, kimisi Alevi olduğu için linç edilir (Çorum, Maraş, Sivas, Gazi), kimisi Roman oldu-ğu için saldırıya uğrar (Bursa-Osmangazi, Mani-sa-Selendi), kimisi ise Ermeni (1915) ya da Rum olduğu için (6-7 Eylül) göçe, yağmaya ve ölüme maruz bırakılır.³ Ülkedeki linç olayları, gazetele-rin üçüncü sayfasında “tehlikeli gerginlik” ya da “karşıt görüşlü iki grup arasındaki kavga” söy-lemleriyle yumuşatılır ve sıradan bir vakaya indir-genir. Bununla beraber resmî açıklamalarla üzeri örtülür, linççi hassas vatandaşlara “sabır” tavsiye edilir ya da linçe maruz kalanlar Gaziantep’te ya-şanan olaylarında da görüldüğü gibi yerinden edi-lerek cezalandırılır.⁴

Suriyelilerin sınıra yakın şehirlere yerleşme-sinin ardından linç literatürümüze bir de “Arap linçi” eklendi. Kahramanmaraş, Şanlıurfa, İstan-bul, Ankara, Gaziantep gibi Suriyeli sığınmacıla-rın yoğun olarak yaşadığı birçok şehirde Suriye-lilere yönelik linç olayları yaşandı. Özellikle Ga-ziantep’te Suriyeli bir kiracının ev sahibini öldür-mesinin ardından yaşanan linç olayları, ellerinde sopa ve döner bıçaklarıyla toplanan kalabalığın

Suriyelilere ait ev ve iş yerlerini tahrip etmesiyle, sokakta gördükleri Suriyelileri bıçak ve sopalar-la yaralamasıyla sonuçlandı. Olaylar sırasında bir-çok Suriye plakalı araç yakılarak ya da sopalarla vurularak kullanılmaz hale getirildi,⁵ evlerindeki eşyaları alamadan kaçmak zorunda kalanların ev-leri hırsızlar tarafından yağmalandı, birçok Suri-yeli bıçaklı, sopalı ve döner bıçaklı saldırıya uğra-yarak yaralandı. Elbette bunların yanında Suriye-li komşularına yardımcı olan ve onları koruyanla-rın olduğunu da belirtmek gerekir. Gözlem ve gö-rüşmelerimizde buna dair örneklerin de olduğu-na şahit olduk. Fakat Suriyeli komşularını koru-yan ya da misafir edenler de mahalleli tarafından “Suriyelileri korudukları” gerekçesiyle baskıya ve tehdide maruz kaldıklarını söylediler.

Saldırıların sonrasında, neredeyse tüm linç saldı-rılarında olduğu gibi, saldırıya uğrayan taraf böl-geyi terk etti, dışarı çıkmaktan korkar hale geldi ya da kimliğini gizlemek zorunda kaldı. Olayların ardından Suriyeliler linçe ve tacize maruz kalma-mak için ve Suriyeli oldukları anlaşılmaması diye çeşitli taktikler geliştirdi; bazı kadınlar başörtüle-rini (bonesiz başörtüsü ve alna yapışık, genellik-le tek renk örtü) ve kıyafetlerini Antepli kadın-lar gibi giymeye, erkekler ise Suriye’ye özgü yerel kıyafetlerini (Cellabiye) değiştirip Antepli erkek-ler gibi giyinmeye başladı; bazıları ise saldırıların ardından olayların yaşandığı mahalleleri terk et-ti. Öte yandan bazı Suriyeliler linçler sırasında ve sonrasında evlerine ve işyerlerine Türk bayrağı astı. Bayrağın linç kovucu bir unsur olduğunu ve milliyetçi linçe karşı işlevsel bir çözüm aracı ola-rak kullanılabilirliğini komşularından öğrenmiş-ler.⁶ Suriyelilerin sözü edilen kamuflemlerini, Cer-teauyen anlamda birer taktik olarak yorumlamak mümkün. De Certeau’ya göre taktikler “hesap-lı eylemler”dir ve ötekinin mekânında, “yabancı bir gücün yasalarıyla düzenlenmiş haliyle kendi-

3 Türkiye’de linç olgusuyla ilgili bir çalışma için bkz. Tanıl Bo-ra. (2014). *Türkiye’de Linç Rejimi*. Birikim Yayınları, İstanbul.

4 Gaziantep’teki olayların ardından Belediye Başkanı Fatma Şa-hin, basına verdiği demeçte “bizim önceliğimiz kendi vatan-daşlarımızdır” sözüyle olaya karışan kalabalığın “talepleri-ni” karşılayacaklarını zımnen de olsa ifade etmiştir. Öte yan-dan “vatandaşlarımız sabırlı olsun” ya da “Suriyeliler kural-lara uymak zorunda!” gibi sözleri sarf ederek, suçluların ce-zalandırılması gerektiğini vurgulamak ve bu linç olaylarının insanlık-dışılığına vurgu yapmak yerine linççilerin adeta sırt-larını sıvazlamış, olayın mağduru olan Suriyelilere “kuralla-rın” hatırlatmıştır.

5 Bazı Suriyeliler, olayların ardından Suriyelilere ait olduğu an-laşılmaması diye araçlarının plakasını sökmüştür.

6 Suriyeliler tarafından Türk bayrağı, linç olayından korunmak ve “biz de sizdeniz” imajı vermek için taktiksel ve pragmatik bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu olaylarda bayrağın “linç-ten korunma yöntemi” olarak kullanıldığına dair bir başka örnek için bkz. “Saldırıya Türk Bayraklı Çözüm”, (16 Eylül 2014). Gaziantep *Detay gazetesi*, http://detaygazetesi.org/ha-ber-4964-saldiriya_turk_bayrakli_cozum.html

sine dayatılan alanda” kurulan oyunlardır. Düşman tarafından denetlenen uzam içinde gerçekleştirilen harekettir. Çatlaklardan sızar ve kendisini var kılabilecek bir kamufraj kullanır. Kısacası “zayıfın sanatı”dır.⁷ Bu anlamda yukarıda sayılan kamufrajlar; kılık/kiyafeti hakim kimliğe uydurma, ev ve dükkanlara Türk bayrağı asma ya da araçların plakasını gizleme gibi pratikler, Suriyeliler tarafından “var kalmak” için ve saldırıya uğramamak için kullanılan taktiklerdir. Olayların ardından Suriyelilerin bir kısmı sözü edilen taktikleri kullanarak var kalmanın bir yolunu bulmaya çalıştı, bazıları Gaziantep’in farklı mahallelerinde yaşayan akrabalarına sığındı, bazıları ise alınıp kampa götürüldü ya da birçok kişinin teyit ettiği gibi savaş ve ölümün kol gezdiği Suriye’ye dönmek zorunda kaldı. Görüştüğümüz Suriyeliler, olaylardan sonra yaklaşık 10 gün boyunca dışarı çıkamadıklarını ifade etti. Dışarı çıkanların birçoğu, köşe başlarında bekleyen gençler tarafından “Suriyeli misin, Türk mü?” sorusuna maruz kaldığını ve darp edildiğini söyledi.⁸ Hal böyle olunca Suriyelilerin kimliklerini dışa yansıtan kültürel sembollerini kullanmaktan kaçınmaları, kamufraj kullanmaları ve taktiksel yöntemlerle var kalma stratejileri geliştirmeleri kaçınılmaz olmaktadır.

Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı birçok şehirde benzer olaylar yaşandı. Bu saldırıların bir yönüyle biriken “Suriyeli nefreti”nden kaynaklandığı rahatlıkla söylenebilir. Gaziantep ve Kilis’te yaptığımız araştırma verilerinin de göster-

diği gibi, Suriyeli sığınmacıların gelmesinin ardından evlerin kiralari bazı yerlerde iki-üç katına çıktı. Öte yandan Suriyelilerin ucuz işgücü olarak kullanılması ve enformel sektörlerde çalışmaya başlaması, Gaziantep’li işçilerin maaşlarında düşüşlere ve “iş kaybı kaygısı” yaşamalarına sebebiyet verdi. Bununla beraber kamusal alanlarda; otobüslerde, hastanelerde, parklarda ve trafikteki karşılaşmalar da önyargı ve nefreti besleyen önemli etkenlerden. Tüm bu sebeplerin etkisiyle Suriyelilere yönelik nefret, bir olgu haline dönüşmeye başladı.

Elbette Suriyelilere yönelik toplumsal nefret ve dışlamayı besleyen bir bilinçaltı da hazırda beklemekteydi. Zira toplumda zaten bir “Arap nefreti”ni besleyen bolca malzeme vardı. Mesele milli eğitim sisteminde bir ezber olarak zikredildiği gibi tarihte “Araplar bizi arkamızdan vurmuştu” (bu cümleyi, Suriyeliler hakkında olumsuz kanaatlerini ifade eden birçok Gaziantep’li görüşmecisi kullandı). Kemalist ideolojiyle harmanlanmış eğitim sisteminin başarılı bir ürünü olan ortalama bir milliyetçinin algısında Arap, Ortaçağ karanlığında debelenen ve modernleşmenin tarihsel olarak hep gerisinde kalmaya mahkûm bir karikatür olarak resmedilir. Bu nefretin izlerine, nesilden nesle aktarılan deyimlerde de rastlamak mümkün. Örneğin muhayyel bir Arap algısının da etkisiyle tüm Araplar siyahî zannedildiğinden siyah köpeklere Arap ismi takılır, anlaşılmayan bir durumu ifade etmek için “anladığımı Arap olayım” ifadesi kullanılır ve “Arap saçıcı” söylemi üzerinden Arap kadınları aşağılanır. Tüm bunlar, toplumsal bilinçaltında biriken Arap nefretini besleyen malzemenin boyutları hakkında ipucu vermektedir.⁹

Suriyelilere yönelik toplumsal nefret ve dışlamanın bir diğer sebebi ise halkın dilinde Suriyelilere dair olumsuz kanaatlerin dolaşımını sağlayan şehir efsaneleri. Gaziantep’te halk arasında, Suriyelilere atfedilen ve gerçekte ilgisi olmayan çok fazla söylenti dolaşımda. Bu söylenti ve dezenfor-

7 Michel, De Certeau. (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi – I: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. (çev.) Lale Arslan Özcan. Dost Kitabevi, Ankara, s. 113.

8 Bu soruya maruz kaldığını söyleyen Cemil ise, Suriyeli olduğu anlaşılınca polislerin gözü önünde bıçaklandığını ve polislerin müdahale etmediğini anlattı: “Benle amcamın oğlu Unaldı mahallesine gidiyorduk. Akşam saat 10 buçuk gibiydi. Yürüyüş yapanları gördük. 50-60 kişi yürüyordu. Amcağımla dönelim dedim, ‘bir şey olmaz’ dedi, ‘yaklaşalım onlara’. Köşeye vardığımızda bir genç içlerinden geldi, ‘sen Suriyeli misin Türk müsün?’ diye sordu. Türk’üm dedim. Sonra Türk olup olmadığımın emin olmak için ‘saat kaç’ diye sordu. Ben 11’e ‘rubû’ var dedim, bizde çeyreğe ‘rubû’ denir. Sonra telefonuma bakmak için elini cebime koydu, telefonum Arapça mı Türkçe mi diye. Ardından birkaç genç aniden etrafımı sardı, arkamdan bacağıma bıçak vurdular, yürüyüp gittiler. Kanlar içinde kaldım. Ambulans geldi, hastaneye götürdü beni. Polisler hiçbir şey yapmadı.”

9 Yusuf Ekinci, Abdurrahim Çelik, Mehmet Alkış, Sabri Sayan. (2014). “Gaziantep’te Suriyelilere Yönelik Saldırıları ve Toplumsal Nefretin Sebeplerinin Analizine Dair Rapor” <http://gaziantep.mazlumder.org/fotograf/yayinresimleri/dokuman/Suriyeliler-1.pdf>, MAZLUMDER, Gaziantep, s.18.

KEMAL VURAL TARLAN

masyonlar, Antep'linin Suriyelilere yönelik algısını nefretle besliyor. Birçok görüşmecinin tekrar ettiği bu efsanelerin bir kısmı şöyle:

"Suriyeliler sürekli şunu söylüyor: Antep'li çok iyi, onlardan eşlerini dahi istesek verirler."

"Suriyeli kadınlar fuhuş yapıyor, toplumun ahlakını bozuyor."

"Suriyeli erkekler kadınlarımızı, kızlarımızı taciz ediyor."

"Suriyeliler şehrin su şebekesine fare zehri atmış."¹⁰

"Suriyeliler adamın birini öldürüp güneş enerjisinin içine atmış."

Bu anlatılarla ilgili herhangi bir kaydın veya haberin olmadığı gerçeği bir yana, dikkat edilirse bu şehir efsanelerinin tamamı, sadece (gerçekleşmişse) cürmü işleyenlere değil tüm Suriyelilere atfedilmekte ve genelleştirilmektedir. Diğer bir ifade ile etnik olan kriminalleştirilmekte (suç etnikleştirilmekte) ve toplum algısındaki Suriyeli kimli-

ği bu vesileyle kötücülleştirilmektedir. Halk arasında yaygın biçimde dolaşımda olan bu gibi şehir efsaneleri, zaten olumsuz olan Suriyelilere yönelik algıyı, şiddete dönüşmesi muhtemel bir nefretle körüklüyor.

"ARAP AMA SEVİYELİ İNSANLAR!"

Suriyeli sığınmacıların yoğun olarak yaşadığı şehirlerdeki işsizlik olgusu, onların işverenler tarafından bir anlamda "ucuz işgücü" olarak çalıştırılmasıyla birlikte yeniden gündeme geldi. Bu durum, yaşanan işsizliğin nedenlerinden biri olarak görülmekte ve sığınmacılara yönelik öfkenin önemli bir etkeni olarak işlev görmektedir. Aynı şey kira artışları için de geçerli. Kira artışları ev sahiplerine değil, Suriyelilerin gelmesine bağlanmakta ve nefretin ibresi Suriyelilere yönelmektedir. Gaziantep'te Suriyelilere yönelik saldırılar Ünalı, Karayılan, Yavuzlar, Güzelvadi ve Şehreküstü gibi şehrin yoksul semtlerinde gerçekleşti. Bu mahallelerde oturanlar genellikle işçi ve esnaf. Bu semtlerdeki nefret potansiyeli; Emek, Sarıgül, İbrahimli, Karataş gibi görece varlıklı kesim-

10 Bu efsanenin dolaşımda olduğu gece Gaziantep'te hastaneler hınca hınç dolmuştu.

lerin yaşadığı semtlere oranla daha fazla. Gündelik hayatlarının önemli bir kısmını kendi güvenli semt ya da sitelerinde geçiren varlıklı kesim için göçmenlere değmeden yaşamak, yoksullara oranla daha mümkün. Dolayısıyla bu tabakada Suriyeli nefreti yeterince görünür olmamakta, bir “olgu”ya tekabül etmemektedir.

Fakat işçi ve esnaf kesiminin ya da diğer bir ifadeyle düşük gelir grubunun yaşadığı semtlerdeki Suriyeli nefreti daha ziyade sosyo-ekonomik bir temelde görünür olmaktadır. Bunun en bariz örneğini, kira artışları ve ucuz işgücü olguları üzerinden gelişen Suriyeli karşıtı söylemler oluşturmaktadır. Gaziantep’li görüşmecilerin ortak şikâyeti kira artışlarıdır ve kira artışları da Suriyelilerin şehirde birikmesine bağlanmaktadır. Dolayısıyla kira artışlarından kaynaklanan bu öfkenin ibresi, mülk sahiplerine değil, sığınmacılara yönelmektedir. Öte yandan işverenler ya Antepli işçi çalıştırmak istemiyor, ya da çalıştırsa da Suriyeliyle aynı ücreti, yani düşük ücreti vermek istiyor. Hal böyle olunca Antepli işçilerin nefreti işverenlere değil de Suriyelilere yöneliyor. Tıpkı kiralara yükselmesinde olduğu gibi burada da öfkenin ibresi yanlış belirleniyor. Böylece sosyo-ekonomik problemler Suriyeli kimliğine bağlanarak, sınıfsal olana içkin bir milliyetçi nefret vücut buluyor. Başka bir deyişle, sınıfsal olan nefret kimlikli olanı da kuşatarak nefretin alanını genişletiyor. Zira “hâkim kimliğin azınlık kimlikleriyle gerilim yaşadığı ortamlarda, azınlık kimliklerine bir de sınıfsal konum ekleniyorsa işler iyice karışır ırkçılığın boyutları büyüyebiliyor.”¹¹

Nefretin sınıfsal belirlendiğini gösteren somut bir örnek için 33 yaşındaki Mustafa’nın görüşleri kullanışlı olabilir. Mustafa işsiz, ailesi yıllar önce Siirt’ten Gaziantep’e taşınmış. Olayların yaşandığı mahallelerin birinde, Ünalı’da yaşıyor. Suriyelilerle ilgili düşüncelerini sordüğümüzda, Suriyelileri Gaziantep’te istemediğini söylüyor. Mustafa, “zengin” ve “yoksul Suriyeliler” ayrımı yaparak, yoksul olanların ve dolayısıyla “psikolojisi bozuk olanların” hep kendi mahallelerinde oldu-

ğunu, zenginlerin ise lüks semtlerde “seviyeli” bir şekilde yaşadıklarını söylüyor:

[Suriyeliler] aramızda yaşadıkları için olumsuz olaylara çoluk çocuk şahit oluyoruz. Polisler, gaz bombaları, sopalar, yaralıları, kanlar... [Burada olay gecesini anlatıyor]. Bu olaylara biz şahit oluyoruz, niye? Çünkü işi iyi olan zengin Suriyeliler iyi semtlerde, keyifleri yerinde, rahatlar. Yoksullar ve suça bulaşanlar da bizim mahallelerde. Her şeyi biz yaşıyoruz; yaralanmalar, kavgalar, cınayetler vs. (...) Tüm sorunlu Suriyeliler yoksul mahallelerde. Mesela gidiyorum İbrahimli’deki [Antep’teki zengin semt] akrabalarımızın yanına, oh be! Adamların Jip’i kapıda, Arap plakalı. Daire almışlar fıstık gibi. Peki orada olay çıkıyorlar mı? Yok! Peki niye? Çünkü adamlar seviyeli insanlar. Arap ama seviyeli İnsanlar. O semtlerde; Emek, Sarıgüllük, İbrahimli’de evler almışlar, mutlu mis gibi bir hayat yaşıyorlar. Fakir, psikolojisi bozuk olan, yakınlarını kaybedenler bizim semtte...

Mustafa’nın yoksul ve zengin Suriyeliler arasında zengin Suriyeliler lehine yaptığı bu ayrım, aslında sınıf-içi nefrete ya da ezilenler arasındaki çelişkiye işaret etmesi bakımından önem arz ediyor. Mustafa, hem kendi işsizliğini hem de civarda işlenen çeşitli suçları “mahalleye” sonradan gelmiş olan yoksul Suriyelilere bağlamakta ve böylece Suriyeli kimliğini değil, yoksul Suriyeli kimliğini kriminalize etmektedir. Buradan hareketle, “yoksul Gaziantep’li” de tezahür eden nefretin tüm Suriyelilere karşı olmadığı, çoğunlukla yoksul Suriyelilere karşı olduğu çıkarımını yapmak mümkün. Varlıklı Suriyelilere yönelik muhtemel nefret/öfkenin kaynağı ise kent içerisinde lüks araçlarıyla dolaşmaları, eğlenmekten ve bakım yapmaktan taviz vermemeleri veya lüks mağazalardan alışveriş yapıyor olmaları gibi cool görünür-lükleri ve pratikleridir.

KAMUSAL ALANDA KARŞILAŞMALAR VE ÇATIŞMA

“Sığınmacıların kentlere, kamplara veya bölgelere dağılımında akrabalık bağları kadar sınıfsal özellikler de etkilidir.”¹² Özellikle kentleri tercih edenler, gelirlerine uygun olan semtlere yerleş-

yorlar. Böylece yoksul semtlere görece yoğun bir Suriyeli nüfus birikmekte ve Suriyeliler ve Gaziantep'li/Kilis'li, gündelik yaşamlarında mahalle ve semtlerinin belirli alanlarında karşılaşma imkânı bulmaktadırlar. Bu karşılaşmayı sağlayan temel etken ise her iki kesimin yoksulluğu. Zira bu semtler, diğer bölgelere nazaran daha az bir bütçeyle geçinebilmeyi mümkün kılmaktadır. Şehir içi otobüsler, parklar, pazar yerleri vb. mekânları birlikte kullanan bu her iki kesim, gündelik hayatta yüz yüze ilişki kurmakta ve birbirlerini tanıma imkânı bulabilmektedir. Antep ve Kilis'li Suriyelilerle ilgili şikâyetlerinde, Suriyelilerin parklarda, hastane kuyruklarında, otobüslerde vb. yerlerde çok fazla görünür olduğunu ve bu sebeple artık parklarda ailece oturamadıklarını, otobüslerde yer bulamadıklarını, hastanelerde sıra alamadıklarını söylüyorlar. Bu şikâyetler, kendi kamusal alanlarının Suriyelilerce istila edildiği ve yerel kültürel dokunun bozulduğu düşüncesinden de besleniyor. Bu düşünceye göre Suriyelilerin gelmesiyle birlikte eskiden homojen ve nispeten "yerli" olan kent kültürü, zamanla melezliğin hâkim olmaya başladığı bir biçim almaktadır. Bu melezlik, kendi kültürünün yok olacağı endişesini diriltmekte ve "yabancı"yı bir istilacı olarak görme eğilimini kuvvetlendirmektedir. Böylece kamusal alanın "yabancılar" tarafından işgal edildiği düşüncesi, "yabancıları" artık muhtemel her suçun ve kötülüğün kaynağı olarak görmeye imkân tanımaktadır.¹³

Antep'te artık ezber bir söyleme dönen "Suriyeliler geldi huzurumuz bozuldu", "parklarda oturamaz olduk" gibi şikâyetler, halkın Suriyeli algısının olumsuz bir boyuta taşınmasının önemli göstergelerinden. Bazı görüşmeciler Suriyelilerin gelmesinin ardından artık kendilerini güvende hissetmediklerini ifade etmektedir. "Kendini güvende hissetmemek" ya da daha varoluşsal bir noktadan söylersek "kendini evinde hissetmemek" durumu, evin işgal edildiği düşüncesinden beslenmektedir. Antepli bir görüşmeci, Suriyelileri niçin istemediğini anlatırken "ev" metaforunu şöyle kullanıyor: "Mesela sen evinde 5 kişilik ailenle yaşıyorsun. Evine 5 Suriyeli alır mı-

sın? Almazsın. Nasıl güvенеceksin, namusun o ev senin!" Bu görüşmeciye "ev" ile neyi kastettiğini sorduğumuzda, "şehrini", "ülkesini", "vatanını" kastettiğini söylüyor. Bir diğer görüşmeci bu durumu şöyle dile getiriyor: "Antep'e çok Suriyeli geldi, çok yüklendiler. Gerçekten artık nerede yaşadığımızı şaşırdık" Görüşmecinin vurguladığı bu nokta, Gaziantep'te kamusal alanda konuşulan ve dükkânlarla tabela olan bir dilin yaygınlaşıyor olmasının Gaziantep'lilerin "artık nerede yaşadığını şaşırmaya" ve bunu bir şikâyet unsuru olarak kullanmasına sebebiyet verdiği görülmektedir. "Kendini evinde hissetmemek" durumu ve bu işgal edilmişlik hissi; "yabancıyı", "ötekiyi" ve "düşmanı" da kolaylıkla yeniden üretebilmekte ve nefreti diri tutabilmektedir. Bunun bir sonucu olarak da, bazen şiddete dönüşme potansiyeli olan bu nefret, kendi "otantik" kültürünün farklı bir kültür tarafından "işgal edilip bozguna uğratılacağı" korkusundan beslenmektedir. Çünkü "toplumsal varlığın bazı bölümlerini yabancı otlar olarak"¹⁴ niteleyen görüşe göre "yabancı" olanlar, dilimizi, kültürümüzü ve hatta varoluşumuzu "yok" etmek üzere aramızdadır. Bu durum, yerleşik nüfus ile dışarıdan gelen nüfus arasındaki farklılık ne kadar belirsiz olsa bile, yani aynı etnik, dinsel, kültürel kodları paylaşıyor olsalar bile böyledir: Dışarıdan gelen nüfus, yerleşikler tarafından "istilacı" olarak görülme potansiyeline sahiptir.¹⁵ Gaziantep ve Kilis'e sığınan Suriyeliler de yerleşik halk tarafından "istilacı" olarak görülmekte ve dolayısıyla toplumsal dışlamanın kurbanı olurken dinsel veya etnik kimliği ayırt edilmeden "Suriyeli" kimliği üzerinden dışlanıyor. Zira görüşmeciler içerisinden Türkçe'yi iyi konuşan bazı Türkmenler de dışlamaya maruz kaldığını söylemektedir. Örneğin bir görüşmeci, yaşadığı hayal kırıklığını şöyle anlatıyor: "Biz Suriye Türkmeniyiz. Suriye'deyken bizi 'Osmanlı piçi' diye aşağılardı. Ama biz

14 Zygmunt Bauman. (2007). *Modernite ve Holocaust*. (çev.) Süha Sertabıboğlu. Versus Kitap, İstanbul, s. 129.

15 Zygmunt Bauman. (2013). *Sosyolojik Düşünmek*. 9. basım, (çev.) Abdullah Yılmaz. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.60. Bauman, dışarıdan gelenlerin, yerleşikler tarafından "istilacı" olarak görülmesi ile ilgili yukarıdaki yorumu, Norbert Elias'ın *The Established and the Outsiders* (Yerleşikler ve Hariciler) adlı eserine atıfla yapıyor.

gurur duyardık Osmanlılığımızla. Türkiye'ye geldik aynı aşağılanmayı, horlanmayı burada da gördük. Yaşadığımız büyük bir hayal kırıklığı."

Suriyeli sığınmacılara dair halk arasındaki yaygın söylemlerden biri de, onların Türkiye'nin sunduğu olanakları vatanlarına tercih ettikleri yönünde. Bu görüşe göre Suriyeli kadın, yaşlı ve çocukların gelmesi anlaşılabilir bir durumken, "savaşabilir" yaşta olan Suriyelilerin Türkiye'ye gelmesinin anlaşılır bir tarafı yoktur. "Onlar, vatanlarında savaş varken bir kadın gibi ve haysiyetsizce kaçmışlar, dolayısıyla vatan hainliği yapmışlardır!" Vatan hainliğinin her koşulda "büyük suç"lardan biri olarak görüldüğü bir siyasal/toplumsal vasatta, böyle bir ifadeye şaşırmamak lazım. Bir diğer şikâyet, Suriyelilerin "sanki ülkelerinde savaş ve katliam yokmuş gibi lüks giyindikleri, makyaj yaptıkları, eğlendikleri, kahkahalar attıkları, yerleşik halktan daha mutlu ve duyarsız oldukları" yönünde. Bu düşünce, Suriyelilerden gündelik hayatın her anını bir ağıt ve yas

havasında yaşamalarını beklemekte. Bu görüşün bir başka versiyonu, onların "vurdumduymaz ve utanmaz misafir" oldukları yönünde. Bu görüşe göre Suriyeliler misafir gibi davranmıyor, yeri geldiğinde burada kendisini ev sahibinden daha fazla "sahip" hissediyor. Dolayısıyla Suriyelilerden beklenen; sürekli utanıp sıkılmaları, muhtaç olmaları ve misafir gibi hep "ev sahibinden yardım bekleyen" pozisyonda olmalarıdır. Bir görüşmeci şöyle söylemektedir: "Misafir dediğin üç günlük olur, bunları kaç yıldır burada, artık misafir değiller!"

Suriyelilerden "misafir gibi davranmalarını" bekleyen ya da "misafir" olmadıklarını ifade eden bu görüş, hükümet yetkililerinin Suriyelilere mülteci statüsü vermek yerine onları "misafir" olarak görmesinin toplumda nasıl bir karşılık bulduğunu göstermesi açısından da önemli. Bu anlamda hükümet yetkililerinin söylemlerinin toplumsal nefreti besleyen boyutunu da göz ardı etmemek gerekir.

Suriyeli sığınmacılar ve ‘misafir’ olma hali

DOĞUŞ ŞİMŞEK

Dünyada milyonlarca insan savaş, zulüm, etnik çatışma ya da başka nedenlerle ülkelerini terk etmek zorunda kalıyor. Göçlerle birlikte, mültecilerin korunması, sığınma politikaları ve göç etmek zorunda kalan insanların yaşam koşulları, dünyanın en karmaşık sorunlarından biri haline geliyor. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) verilerine göre; 2014 yılı sonunda dünyada yaklaşık olarak 11.699.278 mülteci bulunuyor, 42.873.743 kişi ise ülkelerinde gördükleri baskı ve zulüm nedeniyle zorunlu olarak göç ediyorlar.¹ Yine rapora göre; 1994 yılından bu yana en yüksek rakamlara ulaşan zorunlu göçmen sayısındaki artışın en önemli nedenini Suriye, Afganistan, Somali, Irak ve Sudan'daki savaş ile Kongo ve Mali'de yaşanan çatışmalar oluşturuyor. Raporda, Suriye'deki savaş ise, "küresel zorunlu göçün en yeni ana faktörü" olarak öne çıkıyor.²

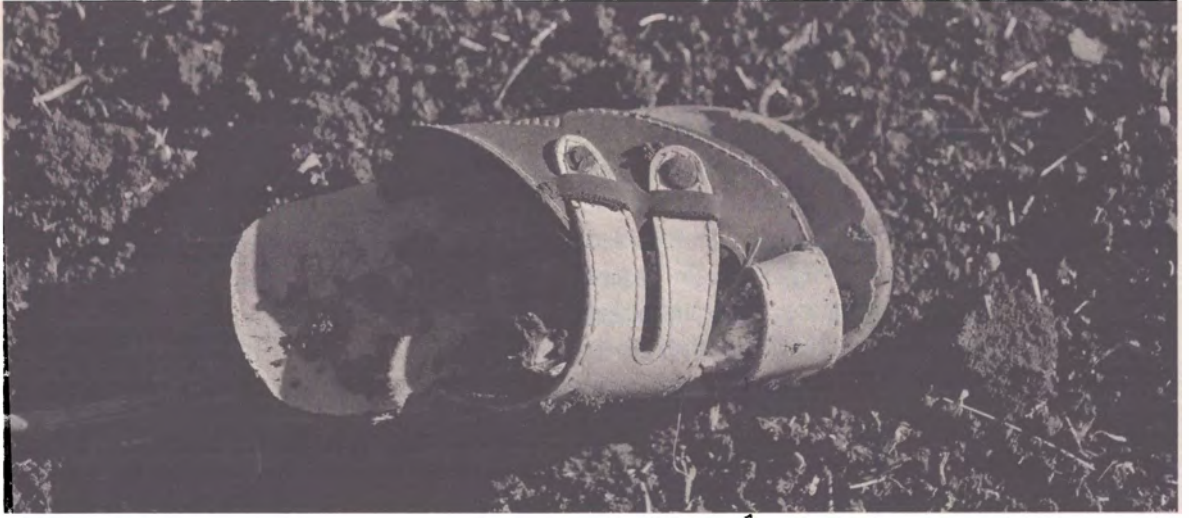
Avrupa'da yaşanan sığınmacılar ve mülteciler üzerine yapılan birçok akademik araştırmada, devletlerin mülteci girişini önlemek için uyguladıkları politikalar ve aldıkları önlemlere de değiniliyor (De Genova, 2002; Hampshire, 2008). Birçok sığınmacı ve mültecinin yaşamlarındaki belirsizlik, toplum tarafından dışlanma olgusunun

da etkisiyle yeni bir boyut kazanıyor. Gelişmiş ülkelerde hükümetler sığınmacıların tanımlanması konusunda zorlanırken, sığınmacıların sınırdışı edilmesi amacıyla düzenlenen kampanyaların sayısı da giderek artıyor (Bloch and Schuster, 2005; Willen, 2007). Mülteciler Avrupa'da ise ulus-devlete karşı bir tehdit ve çözülmesi gereken bir sorun olarak görülüyor ve göç akışını kontrol etmeyi amaçlayan birçok yasa çıkartılıyor, yeni politikalar uygulanıyor (Nyers, 2006; Penninx, Spencer ve Van Hear, 2008; Waever ve d. 1993).

Uluslararası göç, özellikle de zorunlu göç, göç alan ulus-devletin varlığını, devamını ve gelişimini tehlikeye sokan ve kontrol edilmesi gereken bir olgu olmuştur ve uluslararası göç politikaları da özellikle göçmenlerin ve mültecilerin göç ettikleri ülkeye uyumunu esas almıştır (Fitzgerald, 2000). Ancak Faist'in (2000: 30) de belirttiği gibi, uluslararası göç, çok sayıda bağ ile çok sayıda ulus-devlet içindeki, iki ya da çok konumu ve hareket edenlerle kalanlar arasındaki çeşitli bağları özetleyen, çok boyutlu ekonomik, siyasi, kültürel ve demografik bir süreçtir. Dolayısıyla, uluslararası göç sosyal dönüşüm süreci içerisinde değerlendirilmesi gereken karmaşık bir olgudur (Castles, 2003). Devletlerin uyguladığı göç politikaları göç akışını kontrol etmeyi amaçlamıştır fakat göçü sosyal bir dönüşüm içerisinde değerlendirmedik-

1 <http://www.unhcr.org/5461e5ec3c.html>.

2 <http://www.unhcr.org/52a722c49.html>.

leri için başarısız olmuşlardır. Örneğin, Amerika göç politikaları ile yasal olmayan girişleri, sığınmacılar ve mültecilerin çalışmalarını durdurmayı amaçlamıştır. Fakat göçmen işçiler ucuza çalıştıkları için işverenlerin tercihi olmuşlardır; işverenler ile kaçak çalışan mülteciler ve sığınmacılara uygulanan yaptırımlara rağmen sayıları artmıştır (Castles ve Miller, 2003; Martin ve Miller, 2000). Avustralya da savaş sonrasındaki göç politikasını ülke nüfusunun beyazlar ve İngilizler'den oluşmasına yönelik olarak düzenlemesine rağmen çok kültürlü ve çok ırklı bir toplumdur.

Avrupa'nın zorunlu göçü kısıtlamak üzere uyguladığı son dönemdeki politikalar ise insan kaçakçıları için uluslararası kârlı bir iş alanı yarattı (Castles, 2004). Bu örnekler göz önüne alındığında, uluslararası göç politikaları; göç sürecini uzun vadeli bir sosyal dönüşüm olarak değerlendirmedikleri için başarısız olmuştur (Portes, 1997). Uluslararası göç süreci, göçmenlerin göç alma kararından, göç ettikleri ülkeye yerleşmeleri ile ikinci ve üçüncü nesilleri de kapsayan uzun vadeli bir süreçtir. 1990'lı yıllara kadar uluslararası göçü kontrol etmeye yönelik uygulanan politikalar, göçmenlerin "geçici" olmadığı dikkate alınınca, "entegrasyonu" da içermiştir. Ancak, bazı ülkeler³ için göçmen girişini kontrol etmek, entegrasyon politikalarından daha önemli olmuştur (Sole, 2004).

Uluslararası göç özellikle de düzensiz göç ve zorunlu göç, dünyada hem uluslararası hem de ulu-

sal düzeyde politik gündemi oluşturan en önemli konu olmuştur. Bu alanda yapılan birçok akademik araştırma, mülteci ve sığınmacı politikalarını (Bloch, 2000; Joly 1997, Schuster, 2005; Schuster and Solomos, 1999), mültecilerin ev, iş, eğitim ve sağlık hizmeti hakları (Bach ve Carroll-Seguin 1986; Bloch 1997a; Cohen 1994; Robinson 1993; Van Steenberg 1994), mültecilerin vatandaşlık hakkı (Brubaker, 1992; Oommen 1997) ve mültecilerin entegrasyonu (Lloyd, 2003; Loescher, 1993; Valtonen 1994; Weiner, 1996) üzerine yoğunlaşmıştır. Ulusal ve uluslararası mülteci ve sığınmacı politikalarını eleştiren bu çalışmalar, politikaların insan faktörünü yeteri kadar dikkate almadığı konusunda hemfikirdir. Örneğin, Bloch (2000) İngiltere'de sığınma hakkı arayanların ve sığınmacıların 'göçmen statüsü' olmadığını kendilerini güvende hissetmediklerini ve bununla birlikte hem duygusal hem de yapısal olarak sığındıkları toplumda yer edinemediklerini, iş bulamadıklarını ve hayatlarını kurmakta güçlük çektiklerini belirterek İngiltere'nin sığınmacı politikasını geliştirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Lloyd (2003) ise Fransa'nın sığınmacı politikasının benzer nedenlerden dolayı yeterli olmadığını belirtmiştir. Uluslararası göç ve sığınmacı politikaları ülkeden ülkeye değişse de ulus-devletlerin sınırlarını kontrol etmek, ulusal kimliklerini, vatandaşlarını korumak ve sığınmacılara sundukları kalacak yer, eğitim ve sağlık hizmetlerini sınırlandırmak üzerine yoğunlaşmıştır (Schuster, 2003).

KEMAL VURAL TARLAN

Bazı araştırmacılar, ülkelerini terk etmek zorunda kalan insanların sığınacakları ülkeyi, çalışma, kalacak yer, sağlık ve eğitim gibi hakların verilmesi, göç veren ve alan ülkeler arasındaki ilişki,⁴ gidecekleri ülkenin politik ve ekonomik durumu,⁵ coğrafi yakınlık, sınır kontrolleri ve sığınacakları ülkede aile üyelerinin bulunması ve sosyal ağların varlığı gibi faktörleri dikkate alarak seçtiklerini belirtmiştir (Boyd, 1989; Gilbert and Koser, 2006; Gurak and Caces, 1992; Haviga and Bocker, 1999; Koser, 1997). Savaş ve çatışma ortamından kaçan Suriyeliler, kapılarını açan komşu ülkelere sığınmak durumunda kalmışlardır. Dolayısıyla seçim şansları yok denecek kadar azdır. Bu durumda, küresel zorunlu göçün en yeni örneği olan Suriyeli sığınmacılar, sığınma nedeni, sığındıkları ülke ve ülkenin sığınma politikası dikkate alındığında Avrupa'daki sığınmacı ve mültecilerden farklılaşıyorlar. 1951 yılında imzalanan Cenevre Sözleşmesi'ne göre mülteciler zulümden ve çatışmalardan kaçan, ülkesine dönüş yapamayan veya dönmeye gönüllü olmayan kişiler olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla sığınmacılar sığındıkları ülkede mülteci statüsüne sahip olabilirler. Türkiye'nin mülteci hukuku, Anayasası'nın 1968 yılından itibaren 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne dayanmasına rağmen uluslararası hukuk tanımlarından farklı olarak mülteci ve sığın-

macı kavramları coğrafi kısıtlamaya göre belirlenmiştir. Bu nedenle Türkiye sadece Avrupa Konseyi üyesi ülke vatandaşlarına mülteci statüsü verebilmektedir. Avrupa Konseyi üyesi olmayan ülkelerden gelen kişilere 1994 İltica Yönetmeliği ile üçüncü bir ülke tarafından mülteci olarak kabul edilinceye kadar Türkiye'de ikâmet etmelerine izin verilerek "geçici koruma" sağlanmaktadır.⁶ Türkiye'ye sığınan Suriyeliler sığınmacı olarak kabul edilmişlerdir ve mülteci statüsü almaları için coğrafi kısıtlamanın kaldırılması gerekiyor. Bu durum da Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin hakları ve güvenlikleri ile ilgili engeller doğurmaktadır.

"Geçici koruma" Yugoslavya'daki savaş sonucunda yerlerinden edilen yarım milyon Bosnalı'nın Batı Avrupa'ya iltica etmesiyle birlikte daha sonra Kosovalı Arnavut mülteciler için de uygulanmıştı. 'Geçici koruma' kapsamında olan sığınmacılara "geçici oturma hakkı" verilerek güvenli bir ortam sağlandıktan sonra ülkelerine dönecekleri öngörülüyordu (Koser ve d., 1998). Göç sürecini kısa vadeli değerlendiren politikaların uygulanmasıyla Bosnalı mülteciler "geçici" olarak tanımlandıkları için kendilerini güvende hissedememişler, iş bulamamışlar ve toplum tarafından dışlanmışlardır (Koser, 2007).

Almanya, 1955 yılından 1973'teki petrol krizi-

4 Örneğin devam eden sömürge bağı, kültürel bağlar ve benzerlikler, politik ve ekonomik ilişkiler.

5 Örneğin göç ve sığınmacı politikaları, ülkenin imajı.

6 Bkz.: İltica, uluslararası göç ve vatansızlık: kuram, gözlem ve politika, UNHCR 2011, sayfa 47, http://www.unhcr.org/tr/uploads/root/i._bölüm.pdf.

ne kadar gelişmekte olan ülkelerden aldığı işçileri “geçici göçmen” statüsünde değerlendirerek göç sürecini kısa vadede tanımladığı için göç politikaları birçok sorunun çözümünde yetersiz kaldı. “Geçici” olarak görülen göçmenler zaman içinde ailelerini de getirdiler, göç ettikleri ülkede iş kurdular, yatırım yaptılar, ikinci ve üçüncü nesiller göç edilen ülkede dünyaya geldi. Kalıcı olan göçmenler için birçok Avrupa ülkesi 1990’lı yıllarda göçmenlerin topluma entegrasyonunu amaçlayan kanunlar çıkarttı (Penninx, 2005). Fakat uygulanan entegrasyon politikaları ulus-devlet çıkarlarını gözettiği ve göçmenlerin ihtiyaçlarını dikkate almadığı için başarılı olamadı. Dünya genelinde yaşanan örneklerden yola çıkarak, Suriyeli sığınmacıların Türkiye’de kalıcı olma ihtimali göz önüne alındığında, Türkiye’nin yeni göç politikaları geliştirmesi ve mülteci statüsü almaları için coğrafi kısıtlamanın kaldırılması gerekiyor. Suriyeli sığınmacılar için açık kapı politikası izleyen Türkiye, Suriyelileri de sınır kapılarına yakın bölgelerde kurulan mülteci kamplarına kabul etti. İlk sığınmacı kafilesi, 29 Nisan 2011 tarihinde Tür-

kiye’ye giriş yaptı.⁷ 252 kişilik bu ilk katile, önce “misafir” olarak tanımlandı. Ardından Nisan 2012’de Başbakanlık tarafından yayımlanan genelge ile sığınmacıların ‘geçici koruma’ altında oldukları bildirildi.⁸ 4 Nisan 2013 tarihinde kabul edilen ve 2014 yılının Nisan ayında yürürlüğe giren “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” Suriyeli sığınmacıların ihtiyaçlarını ve güvenliğini sağlamaya yönelik bir hukuki çerçeve sunsa da, sığınmacıların hakları ve insani koşullarda yaşamlarını sürdürmeleri ile ilgili kalıcı çözümler önermiyor.⁹ Birleşmiş Milletler’in 2015 Şubat verilerine göre Türkiye’de toplamda 1.662.839 Suriyeli sığınmacı olduğu, bu rakamın 1.450’sinin kayıtlı olduğu resmî kurumlar tarafından bildirildi. Bu rakamın yüzde 15’i sınır şehirlerde bulu-

7 Bkz.: Sınırlar arasında yaşam savaşı Suriyeli Mülteciler, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Rapor No: 13-04, http://www.usak.org.tr/images_upload/files/suriyeli%20mülteciler%20film%20nete.pdf

8 Bkz.: İnsan hakları ve mazlumlar için dayanışma derneği, Türkiye’de Suriyeli mülteciler İstanbul örneği http://istanbul.mazlumlar.org/webimage/suriyeli_multeciler_raporu_2013.pdf.

9 A.g.e. s. 41.

KEMAL VURAL TARLAN

nan 24 mülteci kampında ikamet ediyor. Kamp-
ların kalabalık olması, ülke içinde hareket özgür-
lüğünün kısıtlı olması ve Türkiye’de kalıcılıkları-
nın uzun süreli olması ihtimaliyle yüzde 85’i şe-
hirlerde yaşıyor.

Geçici Koruma Yönetmeliği’nin 11. maddesine
göre Bakanlar Kurulu kararı ile sonlandırılabilen
‘geçici koruma’ uygulaması çerçevesinde ‘misafir’
statüsü ile Türkiye’de bulunan Suriyeli sığınmacı-
lar sınırdışı edilme korkusu ile yaşıyorlar. Bunun
yanısıra bu statü özellikle kamp dışında yaşayan
Suriyeli sığınmacılara çalışma, barınma, iş yeri aç-
ma ve eğitim hakkı da sağlamıyor. Hukukî boş-
luklar barındıran ‘misafir’ statüsü aynı zamanda
toplumsal sorunların oluşmasına da neden olu-
yor. Suriyeli sığınmacılara imtiyaz verildiğini ve
artık dönmeleri gerektiğini düşünen yerel halk
Türkiye’nin birçok şehrinde Suriyelilere karşı linç
girişimlerinde bulunuyor.

2014 yılının bahar ayından itibaren Türkiye’nin
birçok şehrinde Suriyeli sığınmacılara karşı ırkçı
saldırıları meydana geliyor. Suriyeli sığınmacılar,
konut kiralalarının artması, düşük ücrete çalıştık-

ları için işsizlik oranını arttırdıkları, suç oranları-
nı yükselttikleri ve hatta trafik sıkışıklığına neden
oldukları gibi bahanelerle bölge halkının saldırı-
larına maruz kaldılar ve kalmaya da devam edi-
yorlar. Ankara’da Suriyeli sığınmacıların yaşadık-
ları binalar yakılırken, Suriyeli sığınmacılara kar-
şı yürüyüşler de yapıldı. Gaziantep’te ise Suriye-
li sığınmacılar ırkçı gruplar tarafından hedef gös-
terilerek saldırılara maruz kaldılar. Bir Suriyeli sı-
gınmacının Türkiye’li evsahibi tarafından öldürül-
mesinin akabinde bölgedeki halkın Suriyeli sığın-
macılara sopalar ve bıçaklarla sokaklarda ve park-
larda saldırmaları sonucu 10 Suriyeli yaralanmıştı.
İstanbul İkitelli’de bir kadının taciz edildiği iddi-
ası üzerine mahalleliler Suriyeliler’e ait araç, dai-
re ve işyerlerine zarar verdiler. Suriyeli sığınmacı-
lara yönelik saldırılar Şanlıurfa, Kilis, Kahraman-
maraş, İzmir, Kayseri, Adana ve Antalya’ya da ya-
yıldı. Hatta, Antalya valisi Muammer Türker, tu-
rizmi olumsuz yönde etkiledikleri gerekçesiyle
şehirde yaşayan 1500 Suriyeli sığınmacının şeh-
ri terk etmeleri için tebligat yaptırdı. Vali Türker:

Yeter ki düzgün dursunlar, işlerini yapsınlar. Ya-

ni dilencilik gibi, çeşitli asayışı ilgilendiren olaylara karışmasınlar. Biz elimizden geldiği kadar onlarla da birlikte yaşamının yollarını arıyoruz ama prensip olarak Suriyelilerin Antalya'da kalıcı olmaması planlanıyor. Antalya'nın özelliğinden dolayı sadece Antalya'ya sağlanmış bir imtiyaz bu. Prensip olarak gelenler engellenecek, olanlar gönderilecek. Prensip bu ama şu anda kışta kıyamette insanları bir yere göndermek kolay değil, bu nedenle açıkçası biraz tolerans tanıyoruz.

Jandarma ile Suriyelilere "15 gün içinde burayı terk edin" tebligatı gönderten Antalya Valisi'nin Suriyeli sığınmacıları toplumda tehdit olarak gösteren bu sözlerinin ardından Antalya'nın Manavgat ilçesinde yaklaşık 200 kişi Suriyeli sığınmacıların evlerine ve araçlarına saldırdı. Vali Türkmen'in yanısıra *Sözcü* gazetesi köşe yazarı Yılmaz Özdil,

Bunlar oturacak..Yedireceğiz, içireceğiz, ceplerine para koyacağız, hastanelerde bedava bakacağız, oturma izni vereceğiz, çalışma izni vereceğiz, canları isterse İzmir'de dükkân açacaklar, canları isterse İstanbul'da şirket kuracaklar, çalışmak istemezlerse trafik ışıklarında dillenecekler, para vermeyenin camını yumruklayacaklar... Bunlar, ekmek elden su gölden, yan gelip yatacak, "Türk Memet" bunların vatanını kurtarmak için, bunları yerine nöbete gidecek öyle mi? Yok öyle!

ifadeleri ile yazısında Suriyeli sığınmacıları hedef göstermişti. Anaakım medyadaki birçok haberde de Suriyeli sığınmacılardan suçlu, hırsız, dilenci, problem yaratan göçmenler olarak bahsediliyor. Toplum tarafından istenilmemek, ırkçılığa maruz kalmak, gidecek başka yerlerinin olmaması, devlet politikası ile kaçak çalışmaya mahkûm edilmek, hukuki statülerinin ve güvencelerinin olamaması Suriyeli göçmenlerin yaşadığı başlıca sıkıntılar arasında. Çoğu sığınmacı statüleri olmadığı için kendilerini güvende hissetmiyorlar ve bununla birlikte hem duygusal hem de yapısal olarak sığındıkları toplumda yer edinemediklerini, iş bulamadıklarını, kaçak çalışmaya mecbur edildikleri için emek sömürsüne maruz kaldıklarını ve hayatlarını kurmakta güçlük çektiklerini vurguluyorlar. Suriyelilerin yaşamlarını tehdit eden ırkçı saldırılar; işsizlik ve suç artışı gibi sorunlar üzerinden kendine yer buluyor. Geçmiş-

ırkçılık şimdi de Suriyelilere yapılıyor. Hükümet, Suriyeli sığınmacıların güvenliğini sağlamayıp, insani haklarını da vermediği gibi maruz kaldıkları linç girişimlerini görmezden geliyor. Anaakım medya, bazı siyasetçiler ve köşe yazarları da bu sorunlar üzerinden Suriyelilerin varlığını tehdit olarak görüyorlar ve Türkiye'nin birçok şehrinde gerçekleşen Suriyelilere yönelik saldırıları teşvik ediyorlar. Ölümden kaçıp Türkiye'ye sığınan Suriyeliler sığındıkları ülkede de ölüm tehlikesi ile yaşıyorlar. Görülmek istenmeyen ve giderek artan yabancı düşmanlığı, nefret söylemi, linç saldırıları ve ırkçılığı önlemek için, Suriyelilerin yaşamlarını güvence altında sürdürebilmeleri, toplumun bir parçası olarak görülmeleri ve çalışma, barınma, eğitim, sağlık haklarına sahip olmaları için yasal düzenlemelerin yapılması gerekiyor.¹⁰ Suriyeli sığınmacılar büyük sıkıntılara rağmen dilini bilmedikleri bir ülkede yaşamaya çalışıyorlar.

"GELECEĞİMİZDEN UMUTLU DEĞİLİZ"

İstanbul Okmeydanı, Esenler ve Zeytinburnu'nda görüştüğüm Suriyeli aileler kötü şartlarda yaşam mücadeleleri veriyorlar. Eşit koşullarda çalışıp para kazanmak istediklerini söyleyen Suriyeliler, en çok pahalı kiralardan, çalışmamaktan, emek sömürsünden, ve eğitim haklarının olmamasından dolayı mağdur oluyorlar.

Suriye'den Türkiye'ye göç eden birçok kişinin kendine özgü, zor hayat hikayeleri var. Türkiye-liler onların farklı hayat hikâyelerini, etnik, dinî ve sınıfsal farklılıklarını göz ardı ederek 'hırsız', 'dilenci', 'vatan haini', 'seks işçisi', 'gündelik yaşamı adapte olamayan göçmenler' gibi birçok negatif tanımlama ile özdeşleştiriyorlar. Ülkelerindeki iç savaş nedeniyle yerinden edilen milyonlarca Suriyeli, toplumun onlara biçtiği kimlikler çerçevesinde yaşamlarını sürdürmeye çalışıyorlar. Çocukları ile birlikte Suriye'den Türkiye'ye göç eden bir kadın yeni ülkesindeki yaşamını anlatırken birçok sıkıntıya değindi:

1.5 sene önce beş küçük çocuğumla birlikte Suriye'den Türkiye'ye gelmek için 3 gün boyunca

10 Doğu Şimşek: "İrkçılığın yeni kurbanları Suriyeliler", *Bianet*, 22 Ekim 2014, <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/159353-irkciligin-yeni-kurbanlari-suriyeliler>

KEMAL VURAL TARLAN

yürüyerek sınırı geçtim. Kocamın yaşayıp yaşamadığını bilmiyorum...İki yıldır haber yok...İstanbul'a kız kardeşimin yanına geldim. Bir odalı bu daireye aylık 600 dolar kira veriyoruz. Bir odada 8 kişi yaşıyoruz. Ben küçük çocuklarıma bakıyorum. 14 ve 15 yaşlarındaki iki oğlum çalışıyor. Fakat şu anda işsizler çünkü en son çalıştıkları araba tamircisinde işçilerin saldırısına uğradılar, kablolarla dövüldüler...Bacaklarındaki morluklara bakın...Çalıştıkları yerden maaşlarını alamadan ayrılmak zorunda kaldılar...Çocuklarının okula gitmesi gerekirken çalışıyorlar. Başka çaremiz olmadığı için buraya geldiğimizi anlamıyorlar, bizi burada istemiyorlar. Burada hiçbir destek almadan, bu koşullarda yaşamaya çalışmak çok zor...

Bu sorunlar çoğu Suriyeli ailenin gündelik yaşamlarını olumsuz yönde etkiliyor:

Eşim Suriye'de öldürüldü, evim yakıldı. Suriye'de kimsem kalmadı. Türkiye'ye oğlum ile birlikte geldim. İstanbul'a gelen bir tanıdığımız bize burayı önerdi. İki sene önce İstanbul'a geldik. Bir odalı bu daireyi Suriyeli bir aile ile paylaşıyoruz. Evde altı kişi kalıyoruz çünkü tek başımıza kirayı ödeyemiyoruz. Burada kiralalar çok pahalı. Oğlum hamlalık yapıyor...Çok az kazanıyor, iş garantisi de

yok. Ben sağlık sorunlarım olduğu için çalışmıyorum. Burası çok pahalı, geçinemiyoruz... Burada yaşam çok zor.

Toprağımız bizim için çok önemli, değerli...Elimizde olsaydı Suriye'den gitmezdik...Tek ümidimiz savaşın bitmesi ve ülkemize geri dönmek. Sekiz çocuğumla birlikte 1.5 sene önce İstanbul'a geldik. Burada çok zor şartlar altında yaşıyoruz. Sadece iki çocuğum çalışıyor; diğerleri çok küçük. Çocuklarımin kazandığı paranın çoğu kaldığımız bir odalı evin kirası ve faturalar için harcanıyor. Kamplar çok kalabalık, orada da yaşam zor ve Türkiye'de uzun süre kalacağımızı bildiğimiz için yerleşik bir şekilde yaşamak istedik. Bu yüzden İstanbul'a geldik. Tek isteğim yasal bir şekilde, insani koşullar altında çalışmak. Dil bilmediğimiz için buradaki halk ile iletişim kuramıyoruz. Dolayısıyla izole bir yaşam sürüyoruz. Burada iki Suriyeli aile dışında kimseyi tanımıyoruz.

Sığındıkları ülkede zorlu bir hayat mücadelesi veren Suriyeli sığınmacıların çoğu Avrupa'ya gitmenin yollarını arıyor:

Türkiye, Birleşmiş Milletler'den para alıyor ama bize yardım etmiyor. İsveç'e gitmek istiyorum. Orada devlet ev veriyor, para veriyor. Çocuklarımin orada okula gidebilirler. Burada hükümet barın-

ma, çalışma ve eğitim hakkı vermiyor. Çok düşük ücretler karşılığında günde 12 saat çalışarak para kazanıyorum ve kazandığım paranın büyük bir kısmı kiraya gidiyor. Çocuklarım okula gitmeleri gerekirken çalışıyorlar. Burada çocuklarım ve kendim için gelecek göremiyorum.

Görüştüğüm Suriyeli ailelerin hemen hemen hepsi aynı sorunlardan şikâyet ediyorlar. İstanbul'da yaşayan Suriyelilerin zorlu hayat şartlarını ve yaşam mücadelelerini gösteren bu örneklerin insanca yaşamaları için yapılması gerekenlerin de altını çiziyor. Bu zor şartlar altında Türkiye'de yaşamının güç olduğunu belirten birçok Suriyeli, Avrupa'ya gitmenin yollarını arıyorlar:

Avrupa'ya gitmek istiyorum çünkü burada hayat çok pahalı. Devlet yardım etmiyor. Her şeyi kendimiz ödüyoruz. İsviçre, Almanya ya da İngiltere'ye gitmek istiyorum. Oralarda ev veriyorlar, çalışabiliyoruz, kira vermemize gerek yok. Ama Avrupa'ya gitmek çok pahalı. 10 bin dolar istiyorlar oraya götürmek için. Çoğu insan Avrupa'ya gitme hayali ile bu yola girdi ama dolandırıldılar.

Avrupa'ya gitme yolunda göçmen kaçakçılığı mağduru olan birçok Suriyeli sığınmacı Avrupa hayalini kursalar da Suriye'de güvenli bir ortam oluşması halinde Suriye'de yaşamak istediklerini söylediler.

SONUÇ

Bazı araştırmalar, Suriyeli sığınmacıların uzun süre Türkiye'de kalacaklarını, Suriye'deki çatışma dursa bile Türkiye'de yaşamaya devam edeceklerini gösteriyor.¹¹ Suriyeli sığınmacıların 'geçici koruma', 'misafir' statülerinin varsaydığı gibi geçici değil kalıcı olduklarını dikkate alınarak 'mülteci' statüsü altında değerlendirilmeleri, insani haklarının verilmesi, kamplarda yaşayan Suriyelilere sağlanan imkânların şehirlerde yaşayan sığınmacılara da sağlanması gerekiyor. Kayıt altındaki Suriyeli sığınmacıların yasal olarak çalışmalarını sağlayacak mevzuatın çıkacağı önemli bir gelişme fakat yeterli değil. Suriyeli sığınmacıların barınma, eğitim ve sağlık hizmetlerinden de yararlanmaları için çalışmaların yapılması gerekiyor.

Suriyeli sığınmacıların insani koşullarda yaşamaları için gerekli koşulları oluşturmak temel haklarının sağlanmasının yanı sıra toplumda Suriyeli sığınmacılar ile uyum içinde yaşamaya yönelik adımlar da atılmalı. Yerel halk ile Suriyeli sığınmacılar arasında iletişimin sağlanması için ortak kullanım alanları oluşturulabilir. Toplum içinde yaygın olan Suriyeli sığınmacıların oy kullanma haklarının olduğu, devletten para aldıkları gibi riayetleri engellemek için hükümetin Suriyeli sığınmacılara yönelik politikaları halk ile paylaşılmalı. Avrupa'da yaygın olan, işsizlik ve suç oranlarının artması üzerinden kendisini besleyen yabancı düşmanlığını Suriyeli sığınmacılar üzerinden deneyimleyen Türkiyeliler, Suriyelilerin emeğini sömüren, içinde bulundukları durumdan yararlanan kişileri, kapitalist sınıfları, devleti suçlayacakları yerde yabancı olanı, Suriyelileri suçluyorlar.

İleride telafisi zor olacak durumlardan kaçınmak için anaakım medyanın, bazı köşe yazarlarının ve siyasetçilerin halkı ırkçılığa davet eden söylemlerden kaçınmaları, karşı çıkılması gerekenlerin Suriyeliler değil, Suriyelilerin emeğini sömüren, içinde bulundukları durumdan yararlanan Türkiyeliler olduğunu hatırlatmaları, hükümetin Suriyeli sığınmacıların insani bir şekilde yaşaması için gerekli adımları atması, Suriyelilerin barışçıl bir ortamda yaşaması için Suriyeliler ile ilgili yayımlanan geneltelerin halk ile paylaşılması, Suriyelilerin 'misafir' statüsünden kurtulması ve mülteci statüsüne sahip olmaları onların insani bir şekilde yaşaması için gerekli. İstanbul'da görüştüğüm birçok kişi devlet politikasından dolayı Suriyelileri 'misafir' olarak, onlara sunulan bazı imkânları da hak değil imtiyaz olarak görüyorlar ve misafirliğin uzadığını, artık dönmeleri gerektiğini düşünüyorlar. Diğer ülkelerde uygulanan göçmen politikalarının da gösterdiği gibi ulus-devleti merkeze koyan politikalar başarısız olmuştur. İnsan faktörünü yeteri kadar dikkate almayan, göçmeni merkeze koymayan politikalar toplumda gerilimin artmasına neden olmuştur. Daha eşitlikçi bir ortamın oluşturulması için Suriyeli sığınmacılara mülteci statüsü verilmeli ve sığınma hakkının insan hakkı olduğu unutulmamalı.

11 Bkz. 'Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye etkileri', Orsam Rapor no: 195, Ocak 2015; 'Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye ekonomik etkileri', Orsam Rapor no: 196, Ocak 2015

Irak'ın işgalinden “Arap Baharı”na Ortadoğu’da Çingeneler: Öteki sığınmacılar

KEMAL VURAL TARLAN

Biz *Gadjoların*¹ tarihi, savaş ve kahramanlıklar üzerinden yazılsa da, Çingenelerin, sözün büyü-sünden kurtulup henüz yazılmamış, tarihlerinde savaş ve savaş kahramanlarına yer yok. Bu halk, *Gadjoların* bu delirmiş hallerinden olabildiğince uzak durmakta ve genel olarak savaşlarda tarafsız kalmakta. Onlar için devlet; kolluk kuvvetleri ve yasaklarıyla hayatı zehir etmekten başka bir anlam taşımaz. *Millet* ise kabileden öteye bir mana ifade etmez. Sınırlar insanların ve toprağın boy-nuna takılmış bir halkadır. Yani *Gadjo*'ya kutsal gelen, uğruna ölüp öldürdüğü ve kutsallaştırdığı bu kavramlar Çingenelere her daim ölüm, açlık, acı ve yoksulluk getirdi. Bu altüst oluş zamanlarında, yine de en büyük acıyı bu halk çekti, açlık, yoksulluk ve her türlü şiddetle yüz yüze geldi. *Sulhun* olduğu yıllarda dahi ayrımcılığa uğrayan, ötekileştirilen bu insanlar, sağlık, eğitim, barınma gibi asgari ihtiyaçlardan dahi yararlanmayan bu topluluk, iç savaşların olduğu durumlarda, ne kadar tarafsız kalırsa kalsın çatışmalardan çok fazla etkilendi. Zaten hayatın “sıfır noktasında” yaşamaya çalışan bu insanlar, derme çatma evlerinden ayrılıp yollara düşmek zorunda kaldı. Savaş ya da iç savaş dönemlerinin getirdiği yıkım ve şiddet ortamıyla birlikte Çingenelerin sosyal güvenceden

barınmaya, beslenmeden sağlığa yaşamsal sorunları daha da ağırlaşmış görünüyor.

Kökleri Hindistan'a dayanan bu halk; yüzlerce yıldır göçebelikle yarı-göçebelik arasında, bir denge tutturarak yaşamaktaydı. Bu gün, yaşadıkları tüm ülkelerdeki sosyal tabakada en alta yer almaktalar. Ülkelerin uyguladığı azınlık politikaları gereğince, Çingenelerin yaşadığı sorunlar, salt kültürel ve tarihi taleplerin ötesinde; yoksulluk, önyargı, ayrımcılık ve şiddet gibi gayri insani öğeleri içinde barındırmakta.

Tarihsel veriler, Çingenelerin, anavatanları Hindistan'dan da savaşlar yüzünden dünyaya dağıldıklarını gösteriyor. Son yüz yıla bakıldığında, Balkan Savaşı'ndan, I. ve II. Dünya Savaşı'na ve sonrası dönemlerde milyonlarca Çingene göç yollarını değiştirip, farklı coğrafyalara yönelmek zorunda kaldı. II. Dünya Savaşı yıllarında yüz binlerce Çingene faşizm tarafından katledildi; kurtulanlar Avrupa'nın dört bir yanına dağıldı. '90'lı yılların başından itibaren dağılan Doğu Bloku ülkelerinde ilk başta, Çingeneler de özgürlüklerine kavuştuklarını sandılar. Ancak çok kısa bir süre içinde bu parçalanmalar sonucu yeni oluşan ülkelerde aşırı milliyetçiliğin giderek yaygınlaşması sonucunda, ilk olarak, Çingeneler ırkçı saldırıların ve yabancı düşmanlığının baş hedefi oldular. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki iç savaş-

1 Gadjo (Gaco); Çingene olmayan; yabancı; el anlamında; Çingeneler tarafından kendilerinden olmayanlar için kullanılır.

larda, yine tarafsız kalmalarına karşın Çingene-ler katliamlara maruz kaldı. İç savaş boyunca Bos-na ve Kosova gibi ülkelerde yaşayan yüz binlerce Çingene evlerini ve yurtlarını terk etmek zorunda bırakıldı. Savaş süresince binlercesi öldürüldü, on binlercesi yaralanıp sakat kaldı, evleri yıkılıp ara-zilerine el konuldu. Örneğin, iç savaştan önce yüz binlerce Çingenenin yaşadığı Kosova'da savaştan sonra yalnızca 8 bin Çingene ailesi kaldı.

IRAK İŞGALİNDEN “ARAP BAHARI”NA ORTADOĞU’DA ÇİNGENELER

Ortadoğu’nun; Mısır, İran, Irak, Suriye, Türki-ye, Lübnan başta olmak üzere, neredeyse her ül-kesinde yaşayan, sayıları 5 milyon üzerindeki bu kadim halk, son yıllarda yaşanan iç savaşlar ve çatışmalar nedeniyle yine çok zor zamanlar ya-şıyor. Ortadoğu’nun genelinde, Çingenelerin üç ana grubundan biri olan *Domlar* yaşamakta. Or-tadoğu dillerinde, diğer pek çok dilde olduğu gibi “Çingene” anlamına gelen tüm sözcükler (*Dom, Dummi, Nawar, Kurbet, Barake, Abdal, Helebi, Ko-li, Ghorbatı, Jat/Zott ve Zargar*) “hakaret” anlamı taşır ve bu anlamda kullanılır.

2003’te Amerika’nın Irak’ı işgalinden sonra, Bağdat’ta yaşayan Çingene kökenli “Gajar” top-luluğunun başına gelenler bu toplulukların yaşa-dıklarının küçük bir örneği ve bu günlere ışık tu-tacak nitelikteydi. Irak’ta yaşayan bu topluluğun üyeleri Saddam döneminde, yaklaşık 50 bin nü-fusuyla ve Arapça dışında kendi dilleri ile düğün ve eğlencelerde müzik ve dans hizmeti sunarak yaşamaya çalışıyorlardı.² Amerikan işgali ve rej-imin yıkılmasıyla birlikte kamu ve özel kurumlar isyancılar tarafından talan edildi. Rejim yandaş-larının, etnik ve inanç azınlıklarının evleri ve iş-yerleri, dinî mekânları tahrip edildi. Bu talandan Gajarlar da nasiplerini aldı. Gajarların yaşadıkları mahalleler tamamen talan edilip, evleri yakıl-dı. Kadın çocuk demeden şiddete maruz kaldılar. Kadınlara cinsel şiddet de dahil olmak üzere her türlü şiddet uygulandı. İşgal sonrası Amerikalıla-rın işkencehaneleriyle ünlü Ebu Gureyb Mahalle-

si yakınlarında çok ünlü bir Gajar mahallesi vardı. Burası da, diğer kentlerdeki Çingene mahalleri gi-bi, tamamen tahrip edildi, evler buldozerlerle yı-kıldı, insanlar göç etmek zorunda kaldılar. Çinge-neler, işgalden sonra Irak genelindeki şehirlerde, Şii militanlar ve El-Kaide gibi radikal grupların vahşi saldırılarına maruz kaldı. Bu saldırılar so-nucunda binlerce kadın, çocuk ve erkek hayatını kaybetti. merkezî Irak yönetimi bu saldırılara ses-siz kaldı.³ Bu katliamlara merkezî Irak hüküme-tinin göz yumması sonucu, binlerce Çingene ai-le yaşadıkları köyleri ve kentleri terk edip büyük şehir kalabalıkları arasına sığındı. Dilencilik, hır-sızlık, fuhuş gibi işlere bulaştılar. Büyük bir bö-lümü de, gittikleri her yerde bu topluluklara uy-gulanan ayrımcılık yüzünden, yeniden göçebe ha-yata geçmek zorunda kaldı. Pek çok grup da ül-ke dışına, Suriye, Ürdün ve Lübnan gibi ülkelere sığındı. Yeni rejimin muktedirleri “bir İslâm ül-kesinde, alkol satıcılarına ve fahişelere yer yok-tur” diyordu. Bir çingene görüştüğü bir gazeteciye “İşgalden sonra, Iraklılar Müslüman oldu, benim burada yaşamam zor hale geldi,”⁴ diyordu. Bugün radikal Şii grupların liderleri sık sık Çingeneleri ahlaka uygun davranmaları ve İslâmî yaşam ko-şullarını yerine getirmeleri için uyarıyor. ‘Kadınl-arının çıplak dolaştığını, dans ettiklerini, alkol ve uyuşturucu satıp kullandıklarını’ söyleyerek top-lumu Çingenelere karşı kışkırtıyor. Irak’ta bugün Çingene toplulukları, en temel hizmetler olan iç-me suyu, elektrik, sağlık gibi yaşamsal gerekler-den yoksun olarak yaşamaya çalışıyorlar.⁵

Radikal grupların bu sistematik saldırıları so-nucunda, on binlerce Iraklı Çingene, Kürdistan’a göç etmek zorunda kaldı. Dohuk gibi kentlerde nüfuslarının yoğunlaşması sonucu, Çingeneler de

2 “The Iraqi Gypsies After the Collapse of Hussein’s Regime”, Yasunori Kawakami, <http://www.domresearchcenter.com/journal/22/index.html> (Erişim tarihi: 18 Ocak 2015).

3 Bu tür saldırılar o denli vahşileşiyordu ki, Arap geleneklerine göre kılıç kullanılarak bir insanı ensesinden kesip öldürmek, kurbanın değersiz ve aşağı sosyal gruplarda olduğu anlamına geliyordu, nefret ve vahşice ölümü ima eden bu yöntemle pek çok Çingene katledildi.

4 The Gypsies of Iraq – meetings with a people in isolation http://www.yourmiddleeast.com/features/the-gypsies-of-iraq-meetings-with-a-people-in-isolation_12455 (Erişim tarihi: 18 Ocak 2015).

5 “Gypsies and Society in Iraq: Between Marginality, Folklore and Romanticism”, Ronen Zeidel. <http://www.tandfonline.com/.../10.1080/00263206.2013.849696> (Erişim tarihi: 18 Ocak 2015).

KEMAL VURAL TARLAN

artık Irak Kürdistan yönetiminden siyasi olarak temsil edilmeyi talep ediyorlar.⁶

Aralık 2010'daki Tunus olaylarından sonra *Arap sokağı*nda yükselen homurtular tüm Ortadoğu'ya yayıldı ve her biri neredeyse yarım asırdır iktidarda olan diktatör rejimler bir bir devrildi. Bu ayaklanmalar dinsel ve etnik olarak pek çok topluluğu barındıran Ortadoğu'da dengelerin değişmesine, ekonomik ve siyasal çıkar temelin-

deki müdahaleler ile yeni bir Ortadoğu kurulması senaryolarının iç içe geçtiği bir kaos durumuna neden oldu. Bugün bir yandan, *Arap sokağı*nın devingen hali, diğer yandan uluslararası dengeler ve çıkarlar bu kaos halinin sürmesine sebep olmaktadır. Süregelen durum; Ortadoğu'da azınlık etnik ve dinsel grupların tedirgin olmalarına, özellikle Selefiler gibi radikal İslâmî grupların etkinlik kazanmaları sonucunda Ortadoğu'nun bu kadim topluluklarının mülteci ve sığınmacı olarak Avrupa ve diğer ülkelere gitme yollarını denemeye başlamalarına neden oldu.

6 "No More Singing and Dancing: Iraq's Gypsies Want to Vote", A.-K. Dosky, <http://www.niqash.org/articles/?id=3062> (Erişim tarihi: 18 Ocak 2015).

DEVİRİM OLDU PEKİ YA SONRA?

Nil kıyısında, çadırının önünde çay içen yaşlı Çingene kadına “Devrim oldu, peki ya sonra?” diye soran muhabire Çingene kadın “Belki de on yıldan fazla süredir umut etmiyordum ama artık en azından umudum var. Zaten ne gelirse gelsin son yıllarda yaşadıklarımızdan daha kötü olamaz” diyordu.⁷ Bugün Mısır’da yaklaşık iki buçuk milyon Çingenenin yaşadığı tahmin ediliyor.⁸ Büyük çoğunluğu kimliksiz olan bu topluluk, devlet tarafından, özellikle, kayıt edilmiyor. Doğum kayıtları ve kimlik kartları bulunmuyor. Sosyal olarak izole edilen Çingene grupları Mısır’ın yoksul bölgelerinde yaşamak zorunda bırakılıyor. Nil vadisinde, kirli su kanallarının çevresinde son derece kötü evlerde yaşıyorlar. Daha çok metal işçiliği, dansçılık, falcılık gibi gündelik işlerde çalış-

yorlar.⁹ 2011 yılında Mübarek’in devrilmesinden sonra, Nil kıyısındaki birçok Çingene, bu yaşlı kadın gibi, devrime büyük umutlar bağlamıştı ama kısa zamanda “gelenin gidene arattığı”, güçlenen İslâmcıların etnik ve dinsel azınlıkları kendilerine eşit görmeyecekleri ortaya çıktı. Yaşanan son darbeyle de geleceğe dair belirsizlik iyice arttı. Son günlerde, özellikle, Sina ve İskenderiye’de *Dom* gruplarına saldırı haberleri gelmektedir. Mısırlıların, «serseri» anlamına gelen *ghagar* sözcüğüyle adlandırdıkları Çingeneler Mısır’ın görünmezleri olmaya devam ediyor.¹⁰

SURİYE’NİN ÖTEKİ SİĞİNMACILARI: ÇİNGENELER

Ortadoğu’da halk ayaklanmaları süreci, Mart 2011’de Suriye’ye ulaştığında Baas iktidarının da kısa sürede yıkılacağı düşünülüyordu. Suriye’nin

7 “Devrimin ardından Mısır”, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25226886/> (Erişim tarihi: 18 Ocak 2015).

8 M. Paul Lewis, haz., *Domari in Ethnologue: Languages of the World* (Dallas, TX: SIL International, 2009): http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=rmt (Erişim tarihi: 18 Ocak 2015).

9 “Gypsies inside the Egyptian circle”, <http://www.domresearchcenter.com/news/egypt/egyptcircle.html> (Erişim tarihi: 18 Ocak 2015).

10 “Egypt’s Invisible Gypsies”, Alexandra Parrs (<http://isa-global-dialogue.net/egypts-invisible-gypsies/>). (Erişim tarihi: 18 Ocak 2015).

etnik ve dinsel yapısı, coğrafi konumu ve Baas rejiminin tüm bu farklılıklar üzerinden oluşturduğu iktidar ilişkileri ve uluslararası dengelerden dolayı beklenen olmadı ve rejim öngörülerin aksine ayakta kalmayı sürdürüyor. Dördüncü yılına giren savaş sonucunda her etnik gruptan milyonlarca insan yaşadıkları yerlerden ayrılmak zorunda kaldı. Bir kısmı çatışmaların daha az olduğu, nispeten güvenli kentlere göç etti; altı milyona yakın Suriyeli de ülkelerini terk edip, komşu ülkelere sığındı.¹¹

Suriye gibi, çok kültürlü, pek çok etnik ve dinsel grubun yaşadığı coğrafyadan Türkiye'ye sığınan insanların da etnik ve dinsel azınlıklara mensup oldukları gerçeğinden yola çıkarsak, sığınmacılar içerisinde bu grupların neler yaşadıklarına dair fazla bilgiye sahip değiliz, doğrusu. Ulusal ve uluslararası medya ve yetkililerin açıklamalarında yer alan bilgiler ışığında Hristiyan toplulukların ve Ermenilerin tedirginliklerinin günbe-

gün arttığını, Avrupa'ya ve Ermenistan'a göçlerin başladığını, ülke içerisinde kalanların da çatışmaların az olduğu kentlere sığındıklarına dair bilgiler geliyor. Kürtlerin, ayaklanmanın başladığı günden bu yana, (İŞİD'in en son Kobane saldırısına kadar) kendi güvenli bölgelerini oluşturup, güvenliklerini sağladıklarını, hatta Süryani, Ermeni ve Ezidiler gibi farklı inanç ve etnik unsurların da bu bölgelerde nispeten daha güvenli yaşadıklarını biliyoruz.

2011 yılından önce, Suriye'nin neredeyse her yerine dağılan, *Dom*, *Dummi*, *Nawar*, *Kurbet*, *Abdal*, *Helebi*, *Zott* gibi adlarla anılan, yerleşik ve yarı göçebe beş yüz binin üzerinde Çingene yaşıyordu. Aslen zanaatkar olan, demircilik, kalaycılık, kalburculuk, dişçilik, sünnetçilik, müzisyenlik gibi meslekleri yapan bu topluluklar, son yıllarda gerek sanayileşme ve üretimin modernleşmesi, gerekse yasalardan kaynaklı yasaklardan dolayı zanaatlarını icra edemez duruma geldiler. Yalnızca müzisyen gruplar, düğünlerde ve eğlencelerde müzik yaparak geçimlerini sürdürebiliyorlardı. Bu topluluklar, son yıllarda, hurda ve kâğıt toplayıcılığı gibi geçici işlerde ve tarımda mevsimlik işçi olarak, çok dü-

11 <http://www.cnnturk.com/haber/turkiye/turkiyede-suriyeli-multeci-sayisi-1-9-milyon> (Erişim tarihi: 18 Ocak 2015). Ayrıca bkz. "Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri Raporu"; <http://www.tesev.org.tr/suriyeli-siginmacilarin-turkiye'ye-etkileri/icerik/1757.html> (Erişim tarihi: 18 Ocak 2015).

şük ücretlerle, çalışıyorlardı. Gelişen çatışmalı ortamla birlikte Suriye’de üretimin çökmesi, bu kısıtli iş imkânlarını da ortadan kaldırdı.

Bugün Suriye’den Türkiye’ye sığınan Çingenerlerin verdikleri bilgilere göre; dört yıldır süren savaş ve çatışmalı durum nedeniyle, Çingenerler rejim ve muhalifler arasındaki çatışmalarda tarafsız kalmalarına rağmen, hem rejim hem de muhalifler tarafından göçe zorlanmakta, evleri ve malları yıkılıp yağmalanmaktadır. Halep’e yapılan hava saldırıları sonucu Çingenerlerin yoğun olarak yaşadığı Haydariye gibi mahallelerde ölümlere varan pek çok saldırı olmuş, bugün bu mahalleler tamamen boşalmış durumda. Özellikle son dönemde güçlenen Radikal İslâmcı grupların denetimlerindeki bölgelerde, Çingenerlere karşı da şiddet kullanmaya başladıkları belirtiliyor. Yine bu gruplar, “yeterince Müslüman” olmadıkları gerekçesiyle evlerine el koydukları Çingenerlere ölümlere varan düzeyde şiddet uygulamaktalar. Çatışmalarımız mezhepsel ve dinsel saikler üzerinden yürüten bu gruplar farklı inançlardaki topluluklara şiddet uygulamayı gün geçtikçe arttırıyorlar. Özellikle Alevi-Bektaşî inanca sahip *Abdallar* gibi, Çingene toplulukları da radikal İslâmcıların baskılarından dolayı Halep, İdlip, Hama, Mumbuç gibi kentlerde yaşadıkları evleri bırakıp ya rejim denetimindeki bölgelere ya da çevre ülkelere sığınıp, göçebe olarak yaşamak zorunda bırakıldılar. Bu saldırılar sonucunda ölümler ve ağır yaralanmalar olduğu, bazı çocukların, hırsızlık yaptıkları gerekçesiyle ellerinin kesildiği, kadınların zorla alıkonduğu ve cinsel şiddete uğradıklarına dair pek çok tanıklık bulunuyor.

Türkiye’ye sığınan Suriyeli Çingenerler; Suriye içerisinde kalan Çingenerlerin; çatışmaların ve hava saldırılarının daha az olduğu Lazkiye, Şam gibi Batı ve Güney illerine ya da Kürtlerin denetimindeki Afrin, Kobane, Kamışlı gibi kantonlara göç etmek zorunda kaldıklarını söylüyorlar. Kentlerdeki şiddetli çatışmalar, sağlık ve besin yetersizliği nedeniyle bu topluluklar, çevre ülkelere hızla göç etmeye başladılar.

Bugün Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Irak’ta on binlerce Çingene, sığınmacı olarak açlık ve yoksulluk içerisinde yaşamaya çalışıyor.

TÜRKİYE’NİN GÖRÜNMEZ SİĞINMACILARI

Ortadoğu’daki tüm halklar gibi, Çingenerler de yapa-sınrlarla bölünmüşlerdi. Farklı ülkelerde yaşasalar da akrabalarıyla, bir şekilde, diyalog içerisindediler. Klişe deyimle ‘kız alıp, kız veriyorlardı’. Göç dalgasının başlamasıyla birlikte, diğer halklar tarafından ayrımcılığa maruz bırakılan bu gruplar, kendi akrabalarının yaşadıkları kentlere ulaşmaya çalıştılar. Farklı ülkelerde yaşasalar da, aslında, tüm Çingenerler aynı kaderi paylaşıyorlardı. Bir zamanlar kentlerin varoşları olarak tabir edilen, asırlardır yaşadıkları mahalleler, “kentsel dönüşüm” adı altında yıkılıp birilerine rant sağlanıyor. Bu durum ekonomik olarak zor durumda kalan bu insanları evsiz bırakıyor ve göçebelige zorluyor. Bu baskılara direnenler, ırkçı ve milliyetçi gruplar tarafından saldırıya uğruyor, evleri yakılıyor.

Sulh zamanlarında dahi her türlü ayrımcılığa uğrayan, toplumdan dışlanan bu halk, bugün yaşadıkları her yerde çok ağır koşullarda bulunuyor. Bir şekilde çevre ülkelerdeki kamplara sığınabilenler, kendilerini, bildikleri dillere göre Kürt, Türkmen, Arap olarak gizlemeye çalışsalar da, mülteci kamplarının sakinleri olan Araplar, Kürtler ve Türkmenler tarafından dışlanıyorlar; her zamanki önyargılı yaklaşımlar burada da devam ediyor. Kamp yönetimlerinin aynı önyargılı tutumlarına maruz kaldılar, kısa sürede tanınıp dışlandılar ve kamplarda barınamaz duruma geldiler. Pek çoğu da, tel örgüler içine hapsedilmek, *Gadjoların* aşağılanmalarına maruz kalmamak için kamplardan uzak durdu, yeniden göçebe hayata döndü.

Bugün Suriye’den Türkiye’ye sığınan Çingenerler, Antakya, Kilis, Osmaniye, Adana, Mersin, Gaziantep, Kahramanmaraş, Urfa, Adıyaman, Mar-din, Batman, Diyarbakır, İzmir, gibi şehirlerde yaşıyor. Neredeyse hepsi, bu kentlerin yoksul semtlerinde derme çatma evlerde, barakalarda yaşamaya çalışıyor. Burada akrabaları, paylaşacak ekmekleri olmasa da, evlerinin duvar diplerinde onlara çadırlar kurdular; hurda, kâğıt ve bir parça ekmek toplamaya birlikte çıktılar. Yaz aylarında mevsimlik işçi olarak Akdeniz ve Orta Anadolu bölgelerine ucuz işgücü olarak gittiler. Kalabalıklar arasında kaybolup iş bulmak umuduyla, İstan-

bul'da Fikirtepe'ye, Ankara'da Dikmen Deresi'ne, İzmir'de Kadifekale'ye kentsel dönüşüm sonucu yıkılan harabelere sığındılar. Ama hâlâ çoğu, Mardin'den Antakya'ya sınır boyunca, kentlerin, kasabaların ve köylerin çevresinde derme çatma çadırlarda yaşamaya çalışıyor. Bir gün savaşın biteceğini, geri döneceklerini umuyorlar... Özellikle, yerel yönetimlerin "görüntü kirliliği", yerel halkın önyargılardan kaynaklı şikâyetleri nedeniyle çadırlarda barınmalarına da izin verilmiyor. Çadırları "halkın artan şikâyeti üzerine..." sökülerek yakılıyor.¹² Yine İçişleri Bakanlığı'nca yakın dönemde, "Sokaklarda dilencilik yaparak yaşamaya çalışan Suriyeli mültecilerin toplanması" için bir genelge yayımlandı¹³ ve kolluk güçleri, sokaklarda veya yıkıntıların kenarına ilişerek kendi kurdukları çadırlarda yaşayan, tüm Suriyeli sığınmacılara iki seçenek sundular; ya boş olan kamplara yerleşmeye ya da ev kiralamaya zorlandılar. Üçüncü bir seçenek olarak da 'eğer ilk ikisinden birini yapmazlarsa, Suriye'ye dönmeleri' şifâhen söylendi. Aslında bu genelgeyle doğrudan Çingene topluluğu hedef alınıyordu. Pek çok kentin valisi, bu genelgeyi sıkı bir şekilde uygulama yoluna gitti, kolluk kuvvetlerini görevlendirdi. Bazı illerde ve ilçelerde neredeyse bir süre avı başlatıldı. Sokakta yardım toplayan çocuklar, ailelerinden habersiz alınıp kamplara gönderildi. AFAD denetimindeki kamplara gitmek istemeyen kişi ve gruplar yerlerinden edildiler, bazı topluluklar Suriye'ye savaşın göbeğine dönmek zorunda kaldılar. Gaziantep gibi yerlerde harabelerde kalanlar, kolluk tarafından bizzat götürülüp sınır dışı edildiler. Bu konuda, özellikle hükümet yanlısı basın, o günlerde Türkiye toplumunda yükselen Suriyeli karşıtı tepkileri, Çingene ve dilencilere yöneltmek istedi. Suriye muhalefetinden yöneticilerin görüşleri alındı ve "bunlar Çingene, bunlar Suriye'de de dileniyorlardı, bunları biz de istemiyoruz, bunlar Arap değil" gibi demeçlerle toplum ve kolluk bu topluluğa karşı yönlendirildi.

Suriye'den Türkiye'ye sığınan (tahmini) 30-40

12 http://www.radikal.com.tr/turkiye/suriyelilerin_cadirlari_sokulup_yakildi-1125685 (Erişim tarihi: 18 Ocak 2015).

13 <http://t24.com.tr/haber/81-ilin-valiliklerine-suriyeli-dilencileri-kamplara-toplayin-talimati,266309> (Erişim tarihi: 18 Ocak 2015).

bin arasındaki Çingene zorluklar içinde yaşamaya devam ediyor. Sayıları iki milyona yaklaşan Suriyeli sığınmacılar arasında çok küçük bir oranı temsil ediyorlar. Bu topluluk kamplarda yaşamayı çeşitli nedenlerle istemiyor. Çünkü kamplarda yaşayan, Arap, Kürt ve Türkmenler bu insanları dışlıyor. Kamp yönetimleri de bu insanları istemiyor. Diğer yandan Çingeneler de, dört tarafı kapalı, tel örgüler ve jandarma tarafından kapısı tutulan kamplarda yaşamak istemiyorlar. Diğer bir etken, Alevi inancına mensup Abdalların, kamplarda Sünnilerle birlikte yaşamaktan korkması. Bu toplulukların Türkiyeli akrabalarıyla bağlarını (hâlâ) koparmamış olmaları ve onlarla aynı mahallerde ve kentlerde yaşama istekleri de bir başka etken.

Son günlerde, "kamplara zorla konma korkusu" Suriyeli Çingene sığınmacıları huzursuz ediyor ve yerlerini değiştirmeye başlıyorlar. Polis, jandarma ve zabıta baskısıyla yaşanan "kaç-göç" hali, özellikle kadın ve çocukların sağlıkları ve yaşamları açısından büyük bir risk taşıyor.

Sonuç olarak; Çingeneler yüzyıllardır birlikte yaşadıkları halkların, devletlerin, dinlerin, mezheplerin çıkarttığı savaşların kurbanları oldular. Dördüncü yılını dolduran Ortadoğu'daki halk ayaklanmaları süresince, geçmişte olduğu gibi, bir kez daha Ortadoğu'daki Çingene grupları çatışan tarafların arasında kaldı. Yüzyıllar boyunca bu kadim halk, dünyadaki savaş ve iç savaşlarda yaşadıkları katliam ve acıları toplumsal hafızalarında taşıyarak, o "zor zamanları" sözün büyüyle gelecek kuşaklara ulaştırdı. Bu acılı günler, yeniden, "dünyanın özgür ruhlarının" yüreğine nakşediliyor. Yüzyıllardır yaşadıkları Ortadoğu'daki "ötekileri" (de) zor günler bekliyor. Ayaklanmalar sonucu yeniden şekillenen ülkelerdeki (yeni) yönetimlerin Çingeneler dahil olmak üzere, dinsel ve etnik azınlıkların geleceğiyle ilgili ne düşündükleri net değil. Yarım ağızla verilen politik sözler dışında henüz somut bir adım atılmış değil. Eşitlik nutukları yasalarda karşılık bulmadığı sürece, bu insanların "barış ve eşitlik" içinde insanca yaşama hakkı teminat altına alınmadığı sürece Ortadoğu'nun çok kültürlü yapısı hızla (daha da) bozulmaya devam edecek gibi.

Ben Arus'tan Kobane'ye:

Suriye'de bir savaşın anatomisi ve Türkiye

MUHSİN SOYUDOĞAN

Üniversite mezunu yoksul bir gencin Tunus'ta yaktığı kıvılcım suyun ortasına atılmış bir taş gibi, dalgalar halinde tüm Ortadoğu'da laiklik-din ve özgürlükçülük-otoriterlik karşıtlıkları üzerinden kökleşmiş sosyo-politik fay hatlarını tetikledi. Ortaya çıkan şiddet dalgaları gittikçe artan bir gerilimle İran gibi bir duvara çarpıp gerisin geri bozucu bir etkiyle tam bir düzensizlik yaratırken, süreci daha da çetrefilli hale getiren faktör ise iç çıkar gruplarına dış çıkar gruplarının gitgide daha fazla eklemelenmesiyle olay mekânının bir askeri-politik aktör çöplüğüne dönüşmesi oldu. Başta dünyanın en büyük askeri güçleri olmak üzere, Araplara komşu ülkelerin dolaylı (aslında doğrudan)¹ tarafları olmasıyla tam bir vekâlet savaşına dönüştü.² Daha da vahimi, müdahil olan her aktörün, karşılaştıkları değişen durumlar sonucunda alışlageldik/kestirilebilir politikalarına ters düşecek manevraların içine sapmış olmalarıyla, herkesin aynı tarafta olduğu ama aynı zamanda zıt kutuplarda yer aldığı zihin bulandırıcı bir durum ortaya

çıktı. Bunun en net hali de Suriye'de karşımızda: Savaşın tarafları olarak Suriye Rejimi, Rusya, İran ve Çin'in olduğu taraf ve buna karşılık, Muhaliflerin (kabaca Özgür Suriye Ordusu), ABD (Batı Koalisyonu), İsrail, Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan'ın olduğu karşıt cephe gibi bir ayrım analitik değerini çoktan yitirmiş durumda. Kürt sorunu, Filistin sorunu, Şii-Sünni sorunu gibi kronik sorunlar; alternatif bloklar oluşturan YPG, IŞİD gibi aktörlerin oyun bozucu etkisi; sahadaki stratejik sorunlar; çatışmaların birden fazla ülkede olmasına bağlı olarak aynı anda birbirine karşıt grupların desteklenmesi zorunluluğu gibi daha durumsal sorunlar bu cepheleleri parçalayan, en azından daha bir gevşek olmasını sağlayan, faktörlerin başında gelir. Bunun neticesinde herkesin hemfikir olduğu nokta, uzayan bu savaşın hiç kimsenin çıkarına olmadığı ve de Suriye'de bir sistem değişikliğinin artık kaçınılmaz olduğu gerçeğidir, ancak herkesi farklı yönlerde savuran nokta bunun nasıl olacağı ve bunun sonucunda oluşacak durumla ilgili belirsizliktir.

Çatışmaların Suriye'ye sıçradığı 2011'de tablo daha netti ve hangi tarafın ne istediği daha açık okunabiliyordu. Öncelikle, Suriye'deki savaş süregiden bir enerji savaşından bağımsız değildi. Bu anlamda, bu enerji yolları üzerine süregiden çatışmanın esas aktörlerinin yani Rusya ve Ameri-

1 Devletler çoğunlukla doğrudan askeri anlamda savaşa katılmasalar da gerek teçhizat gerekse insan desteği vermekten geri durmadılar. Irak'ta öldürülen İran askerî personelini ya da Suriye'de öldürülen Türk askerî personeli ilgili haberler sıklıkla gündeme getiriliyor.

2 Bu savaşın bir özeti ve analizi için Fehim Taştekin'in "Suriye'de Vekalet savaşı veriliyor" adlı röportajına bakılabilir. <http://www.bolsevnik.org/suriyede-vekalet-savasi-veriliyor>. (erişim: 10.01.2015)

ka'nın (Batı) çatışmanın doğal tarafları olması kaçınılmazdı. Rusya hâlihazırda kuzey (Asya) hattı üzerinde büyük bir denetim gücüne zaten sahipti. Buna karşılık, güney (Ortadoğu) hattının kontrolü çok da sağlanmış değildi, çünkü bölgede nerdeyse hiç bitmeyen savaşlar bu enerji hattının efektif kullanımını zorlaştırıyordu.

Geriye doğru bakıldığında, neredeyse bütün Asya'yı arka bahçesine dönüştürmüş Sovyetler Birliği Ortadoğu'da sekülerizm üzerinden Baas, etnik kimliklerin özgürlüğü konusunda da FKÖ ve PKK gibi örgütlerle ortak bir payda yakalamıştı. Ancak 1980'lerde patlak veren Irak-İran Savaşı'nda, zayıflayan Sovyetlerin müttefiki Irak, Batı'ya gitgide yakınlaşmaya başlamıştı. Ne var ki, Saddam Hüseyin'in Ortadoğu'da oluşan boşluğu daha fazla doldurmak istemesi ya da ekonomik darboğazdan kurtulma hamlesi neticesinde patlak veren Kuveyt işgali ve akabinde Amerika'nın aktif olarak katıldığı Körfez Savaşı, bütün dengeleri alt üst etmenin başlangıcı oldu. 2006'da Saddam Hüseyin'in idamıyla sonlanan olaylar süresince, Sovyetler Birliği dağılmış, birliğin baş varisi Rusya elindeki ekonomik çıkarları Batı'ya karşı korumak için Çin ve önemli eski Sovyet cumhuriyetleriyle Şangay İşbirliği Örgütü'nü kurarak, Batı karşıtlığı üzerinden yakınlaşan İran'ı da kapsayan daha kapsamlı bir ittifak yapmıştı. Bu örgüt kuzey enerji hattının neredeyse tamamını kontrol ederken, güney hattını kontrol etmeye çalışan Batı, hem blokun buradaki ittifakını kırmak hem de hâlihazırda kuzey üzerindeki nüfuzunu sınırlandırmamanın yollarını aramaya başladı. Bu vesileyle Ukrayna ve Gürcistan gibi ülkelerde patlak veren çatışmalar körüklenirken, Ortadoğu'da blokun en önemli bileşeni, Irak savaşının esas kazananı durumuna geçen İran bypass edilmek istendi. Bunun anahtarının ise Suriye, Libya ve Lübnan Hizbullahı'nın oluşturduğu bariyerin çökertilmesinden geçtiği görülen bir şeydi.

Burada 'her şeye muktedir' ya da 'her şeyi tezgâhlayan bir Batı' profili çizmek yanlış olacaktır ancak Batı kamuoyunun sempatisine mazhar olmuş Tunus'taki tabii durum bu bloka karşı gerçekleştirilmek istenen teşebbüsün tam da aranan zeminine dönüştürüldü: "Arap Baharı" ya da

"Arap halkının özgürleşme mücadelesi." Aslında bu söylemi politikacılardan ziyade özgürlüğe inanan sol ve liberal entelektüeller daha çok dillendirmişti. Ancak onların özgürlük ve devrimle özdeşleştirip altını çizdiği 'bahar' yerine İslâmî cennah bu dönüşümü İslâm ve öze dönüşle özdeşleştirdikleri 'Arap' kısmının altını çizerek sahiplendiler. Batılı hükümetler ise kısa bir şaşkınlığın ardından bu ayaklanmaları savunmaya girişirken, Türkiye'nin içine girdiği ikircikli durum biraz daha uzun sürdü. Bu noktada Türkiye'nin şaşkınlığı biraz daha uzun sürdü. Olaylar Libya'ya sıçradığında ciddi ortaklık anlaşmalarına imza atmış hükümetin mi, yoksa hükümeti devirmeye çalışan grupların mı desteklenmesi gerektiği tereddüdü özellikle Fransa'nın mücadelenin belirgin bir parçası olmaya başlamasının hemen ardından isyancılar lehine şekillenmeye başladı. Öyle ya, 'Kaddafi'nin devrilmesi kaçınılmaz olmuşken en azından süregiden çıkarların bir kısmının korunması gerekirdi.' Şöyle ki, Libya'lı muhaliflerin eğitilme işi üstlenilirken maddi ve manevi destek her fırsatta sunulmaya çalışıldı.

Çok kısa bir süreliğine AKP hükümeti bunun politik faydalarını gördü de. İsyanların gerçekleştiği ülkelerde Müslüman Kardeşler Hareketi AKP'nin yükselişini bir model olarak almakta, işbirliği için en iddialı partner olarak görmekteydi, bu nedenle Başbakan Erdoğan'a, 2011'de gerçekleşen üç günlük Arap Baharı Turu sırasında ciddi bir teveccüh gösterilmişti.³ Bu durumda Türkiye, belki de en az çabayla en çok çıkar sağlamaya en yakın konumdaki ülkeydi. Ne var ki bu rüzgâr kısa sürede tersine döndü. Libya'da Fransa'nın BM kararını beklemeden öncü müdahil güç olarak öne atılması Erdoğan'ı rahatsız ederken, Erdoğan'ın bu yerlerdeki popülaritesi ve bu popülaritenin de Yeni Osmanlıcılık üzerinden Ortadoğu liderliğine doğru dönüştürülmeye çalışılması da koalisyondaki partnerleri rahatsız etmiş olma-

3 David Gardner bu popülariteden şöyle bahsetmişti: "Erdoğan, 1187'de Kudüs'ü Haçlılardan geri alan Mezopotamyalı bir Kürt olan Selahattin [Eyyûbi]'den sonra Arapların en fazla hayranlık duyduğu Arap olmayan lider." David Gardner. "Erdogan's Brand Benefits Arabs and the West" *Financial Times*. 15 Eylül, 2011.

lı.⁴ Oslo görüşmelerinin tam da Erdoğan'ın gezi sırasında basına sızdırılması bu rahatsızlığın bir dışavurumuydu aslında. Nihayetinde Türkiye'nin Suriye sorununda izlediği politika en büyük darbe oldu.

Suriye'de kıpırdanmalar başladığında Tunus, Mısır ve Libya'da yönetimler değişmiş ve devrimler başarıya ulaşmıştı bile. En azından o yıl Türkiye'nin gördüğü buydu. Bu yüzden bir süre önce Beşar Esad'la olan yakınlaşma bir tarafa bırakılıp, Suriye'deki savaşa müdahil olmanın "ülke menfaatleri gereği" olduğu konusunda tereddüt bile edilmedi. 'Savaş birkaç ayda nihayete erecek, yeni oluşacak hükümet de Türkiye müttefiki olacağı için Suriye'den iktisadi ve siyasi işbirliği anlamında hiç olmadığı kadar fayda sağlanacaktı.'

Seymour Hersh'un ses getiren yazısından⁵ da anlaşıldığına göre Amerika, Birleşik Krallık ve Fransa gibi devletler alelacele parlamento onayı dahi beklemeden Libya'da Kaddafi'nin devrilmesine girişmiş, Kaddafi'nin hallinden sonra da Libya ordusundan geri kalan silahları Türkiye üzerinden Suriye'deki muhalif savaşçılara göndermeye başlamışlardı. Obama yönetimi daha da ileri giderek, Esad'ın 'herhangi bir kimyasal saldırı teşebbüsünde bulunması halinde bu desteğin aktif bir müdahaleyle sonuçlanacağını' da altını çizmeyi ihmal etmemişti. Bu kırmızı çizgi Suriye'ye müdahalenin en ateşli savunucularından Türkiye'yi ziyadesiyle memnun etmişti.⁶

2012 Mart ayından başlayarak bir dizi kimyasal saldırı haberleri gelirken, Haziran ayında da bir Türk savaş uçağı Suriye tarafından düşürüldü.⁷

4 Özellikle bu liderliğin, Erdoğan'ın Davos'ta ortaya çıkan Filistin konusunda İsrail'le ters düşmesi meselesi düşünüldüğünde, İsrail'i ablukaya almak anlamına geldiği görülebilir. Bunun da Batı'yı rahatsız eden faktörlerden olduğu bellidir.

5 Seymour M. Hersh, "The Red Line and the Rat Line." *London Review of Books*. 17 Nisan 2014. <http://www.lrb.co.uk/v36/n08/seymour-m-hersh/the-red-line-and-the-rat-line>.

6 Başbakan Erdoğan, Suriye yönetimine karşı Suriye halkının yanında olacaklarını açıkça ifade etmiş, Şubat ayındaki bir konuşmasında Esad'a şöyle seslenmişti: "Gittigin yol, yol değildir. Bu yol çıkmaz sokaktır. Esad'a kendi anlayacağı şekilde sesleniyorum; "ya Beşar, men dakika dukka. Ey Beşar, eden bulur."

7 Türkiye uçağın uluslararası sular üzerinde uçarken düştüğünü iddia etmişti. Bunu temellendirmek için de bir füze tarafından düşürüldüğü, hatta üstü kapalı bir şekilde bunun Rusya'nın işi olduğu iddia edilmişti. Oysa Suriye uçağı, uçak-

Bu olaylar Türkiye'nin Suriye'ye saldırı çağrısı için önemli birer gerekçe oldu: 'Kimyasal saldırıda bulunan Suriye yönetimi aynı zamanda NATO üyesi bir ülkenin savaş uçağını sebepsiz yere düşürmüştü.' Lakin, ABD ve diğer NATO ülkelerinden beklenen müdahale bir türlü gelmedi. Onun yerine Türkiye'yi saldırılara karşı koruyacak patriot füzelerinin Maraş'a konuşlandırılması yeterli bulundu. Daha doğrusu ABD yönetimi bir ara müdahale kararı almadı değil, ancak bu karar uygulamaya geçmeden, Libya'da yaptığının tam tersi bir tutumla kongre kararının bekleneceği bahanesiyle müdahale rafa kaldırıldı. ABD'nin kendine göre bazı haklı gerekçeleri vardı elbet: İstihbarat raporları kimyasal silahların hükümet tarafından kullanıldığına dair kanıt olmadığını, bilakis Suriye'deki muhalifler tarafından gerçekleştirilmiş olabileceğini belirtiyordu. İnternette de yayımlanan bazı görüntülerde muhalif olduğu iddia edilen bir grup tarafından tavşanlar üzerinde kimyasal silah denemeleri yapılıyordu. Zaten 2012'de Esad karşıtlarının bel bağladığı muhalif örgütlerin başarılı olmadıklarını gösteren bazı emareler de ortaya çıkmıştı. Devrimi yapması planlanan gruplar giderek sönmümlenirken kendisini iyice hissettiren radikal İslâmcı grupların savaşa dahil Batı'da bir rahatsızlık yaratmıştı. Özellikle de İslâmcı militanların Suriye'deki devlet memurlarını bir devlet dairesinin çatısından aşağı atarak öldürmesi Batı kamuoyunda çok ciddi rahatsızlık yaratmış, Batı hükümetlerinin Suriye'de takınılan tavrın doğruluğu konusunda bir daha düşünmelerine neden olmuştu. Üstüne üstlük radikal İslâmcılarla 11 Eylül saldırılarından beri derinleşen husumet Eylül 2012'de ABD'nin Bingazi başkonsolosu J. Christopher Stevens'in öldürülmesiyle sonuçlanan saldırının arkasından radikal bir İslâmcı örgüt olan Ensar El-Şeria'nın çıkması ile yeni bir boyut kazanmıştı. Türkiye ile esas ters düşülen nokta da bu oldu. ABD'nin büyük bedeller ödeyerek mücadele ettiği Selefi unsurların bir araç olarak kullanılması fikrine Türkiye hâlâ bel bağlıyordu. Daha da önemlisi, ABD'nin Suriyeli muhaliflere verilmek üzere Lib-

savarlarla düşürdüğünü iddia etmişti. Gerek uçak enkazının Suriye karasularında bulunması gerekse füze darbesine dair bir iz bulunamaması Türkiye'nin tezlerini olumsuz etkiledi.

KEMAL VURAL TARLAN

ya'dan sevkiyatına göz yumduğu silahlar ya doğrudan ya da sahada savaşanların radikal gruplara meyletmesiyle radikal İslâmcıların eline geçmişti bir bir. Bundan da öte, Selefilerin kullandığı kimyasal silahların Türkiye tarafından tedarik edildiği de söylenmişti.⁸ Bu, aslında Türkiye'yi sırf savaş başlatmak için kimyasal silah kullanımına göz yuman, hatta tedarik eden, kendi uçağını bu uğurda feda eden komplocu bir ülke olarak suçlamanın diğer adıydı.⁹ Üstüne üstlük BM'nin Suriye müdahalesini veto eden Rusya ve Çin gibi büyük askeri güçlerin kararlarına rağmen, yani Suriye'nin dışına taşması çok kuvvetle muhtemel olan bir savaşı göze alarak yapmıştı bunu.

İşe değişimin en büyük destekçilerinden biri olarak başlayan Türkiye, konjonktürü doğ-

ru okuyamamanın cezası olarak, Arap Baharı'nın ilk filizlerinden Mursi'nin devrilmesini neredeyse tek protesto eden ülke olarak ne değişimi savunanların ne de değişime karşı olanların dinlediği bir ülke olarak uluslararası camiada yalnızlığa sürüklendi.¹⁰ Bu sürüklenişin altındaki en önemli neden Türkiye'nin kendi hassasiyetlerini diğer müttefiklerin hassasiyetlerinin önüne koyması, daha açık bir ifadeyle, sanki savaşın esas hedefini bilmiyormuş gibi, uygulanan ambargolara rağmen İran'la el altından ticari ilişkilerin içine girmesidir. Suriye'deki değişim konusunda bu kadar heveskâr olan Türkiye'nin bu adımı, yukarıda değindiğimiz çelişkili politikaların başında gelir. Batı'nın bu işten ne kadar rahatsız olduğu AKP milletvekillerinin İran'la ilişkilerini özellikle ifşa eden ses kayıtlarının basına yansıtılmasından anlaşılabilir. Türkiye'deki muhalefet bunu yolsuz-

8 Türkiye kamuoyunda da çok uzun bir süre Adana'dan Suriye'ye gitmekte olan MIT TIR'larındaki yükün ne olduğu tartışıldı. Yakın bir zamanda CHP Afyon Milletvekili Ahmet Toptaş 2012'de Afyon'da meydana gelen cephanelik patlamasının Türkiye'den Suriye'ye gönderilen askeri mühimmeta misilleme amacıyla yapılmış bir sabotaj olduğunu iddia ederek konuyu tekrar gündeme taşıdı.

9 MGK toplantısındaki ses kayıtlarının basına servis edilmesi, bu suçlamanın dolaylı olarak dillendirilmesiydi.

10 Başbakan Erdoğan'ın dış politika başdanışmanı Dr. İbrahim Kalın bu yalnızlığı kabul etmemekle beraber eğer bir yalnızlık varsa da bunun "değerli bir yalnızlık" olduğunu belirtmişti. Değerliydi çünkü Türkiye Mısır, Myanmar, Somali gibi ülkelerde Müslümanlara reva görülen haksızlığa karşı çıkıyordu böylece ve bir yandan da bu haksızlıklara ses çıkarmayan ülkelere karşı çıkmış olunuyordu.

luk belgeleri olarak kabul etse de aslında bu, Türkiye'nin İran ile ilişkilerini ifşa eden belgelerdi ve uluslararası ilişkiler bağlamında ele alındığında bu yönü daha önemliydi.

İtiraf etmek gerekir ki, Rusya, İran ve Suriye'nin izlediği politikalar Türkiye politikalarını iflas ettiren diğer bir faktördü. Kimyasal silah kullanımında Suriye hükümeti tam köşeye sıkışmışken, Rusya'nın da tavsiyesiyle, ani bir manevrayla bütün silah tesislerini BM denetimine sunması deyim yerindeyse topu çizgiden çevirmekti. Ayrıca Esad hükümeti Kürtleri doğrudan hedeflemeyerek de Suriye'deki muhalefetin önemli bir kesimini karşısına almamış oldu. Son olarak, radikal İslâmcıların sahnede daha fazla görünmesiyle savaşın seyri bir mezhep savaşı görünümüne dönüştü. Irak'tan gelen binlerce Şii ve Sünni militan kozlarını Suriye'de paylaşıyorlardı. Bu, esas olarak Irak'ta bir örgütlülüğe sahip olan IŞİD'in bir güç patlaması yaşamasına neden oldu. Buna mukabil Lübnan Şiilerinin oluşturduğu Hizbullah da Suriye'ye atıldı. Bu manevra tam anlamıyla suda debelenen Esad'a atılmış bir can simidi oldu. Batılı güçler tam da bu durumda "Radikal İslâm mı, Esad mı?" ikilemi yaşarken Türkiye radikal İslâmcılarla iş tutan, bu yüzden de çok sevimsiz bir durumda buldu kendisini.

Peki, Türkiye'yi Suriye'de bu kadar derin çıkmazlara sokan faktörler neydi? Neden Türkiye de diğer devletler gibi işin sarpa saracağını gördüğü anda kendini geri çekmedi?

Bu nedenlerin başında Suriye'deki savaşın başlamasıyla Türkiye'ye yoğun bir mülteci akınının olmasıydı. Türkiye ilk etapta savaşın kısa süreceğini düşündüğü için mültecilerin durumunu çok ciddiye almadı. Ancak savaşın uzamasıyla hem mülteci sayısı arttı hem de Türkiye'nin önerdiği çözüm, yani Esad'ın indirilmesi, tatbik edilmediği takdirde bu mültecilerin ileride çok büyük sorun yaratacağı görünür olmaya başladı.¹¹ Bu da hükümet için gayet tabii üstünde ciddi bir şekilde endişelenmeyi gerektirecek bir durumdu.

Türkiye'nin Suriye politikasında atacağı bir ge-

ri adım Ortadoğu'da lider olmaya istekli bir devletin eski durumuna razı gelmesi anlamına gelecekti. Oysa her gün başkanlık sistemine daha da yaklaşan, köprüleriyle, saraylarıyla görsel anlamda alt yapısı hazırlanan, hükümetin 2023'de gerçekleştirmeye çalışacağı 'yeniden doğuş', daha muhafazakâr bakışla 'öze dönüş' projesi her ne olursa olsun başarılmalıydı. Bunun tersi gerçekleşmesi durumunda sadece Türkiye'nin değil, hükümetin temsil ettiği muhafazakâr sağıın Kemalizm üzerindeki zaferinin de buharlaşmasıyla pekâlâ bir ölüm kalım mücadelesine dönüşebilirdi.

Türkiye'nin ısrarcılığının başka bir nedeni ise nerede olursa olsun Kürtlerin herhangi bir politik statü elde etmenin engellenmesi şeklinde özetlenebilecek, ülkenin kronik politikasından ileri gelir. Kim ne derse desin, bütün diğer faktörler bir tarafa Türkiye'yi Suriye politikasında bu kadar saplantılı davranmasının veya bu kadar bariz hatalar yapmasının en büyük nedeni Türkiye'nin kendi Kürt sorunudur.

ROJAVA

Soğuk Savaş dönemi boyunca Suriye ile PKK arasında bir yakınlaşma söz konusu oldu. Soğuk Savaş bitip de dengeler değişince, Türkiye sırf bu yüzden Suriye'yle bir savaşı bile göze almıştı. Bu baskı sonucunda Abdullah Öcalan Suriye'den ayrılmak zorunda kalarak, İmralı'da sonuçlanacak bir yer değiştirme macerasına girmişti. Türkiye Öcalan'ı yakalamakla bir zafer elde ettiğini düşünedursun, Suriye içinse Öcalan, zaten bir tehlike bile değildi.

Savaşın başladığı dönemde Suriye'deki diğer muhalif unsurlar gibi Kürtler de bir bölünmüşlük içindeydi. Buna rağmen Suriye'deki Öcalan çizgisi Kandil'in de desteğiyle çok hızlı bir şekilde Demokratik Birlik Partisi (PYD) etrafında örgütlenirken, diğer bazı irili ufaklı örgütün de aynı çatı altına birleşmesiyle Batı Kürdistan Halk Meclisi (MGRK) kuruldu. Bu oluşumun savunma gücü olarak da Halk/Kadın Savunma Birlikleri (YPG-YPJ) oluşturuldu. Bu oluşumun dışında kalan başta Suriye Kürdistan Demokratik Partisi (KDP-S) olmak üzere diğer örgütler ise Suriye Kürdistanı Ulusal Konseyi'ni (ENKS) kurdular.

11 Zaman zaman Suriyelilerin hedef alındığı saldırıların yaşanması, toplumsal boyuttaki kırılmaların, herhangi bir toplumsal ya da ekonomik kötü gidişatın, nelere gebe olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Her şeyden önce ihtilaf bu iki oluşum arasında gelişti. ENKS, PYD'yi 'bütün gücü ele geçirmeye çalışan anti demokratik bir örgüt' olmakla itham ederken, kendilerinin ayrı bir askeri güç olma isteklerini engellemekle suçluyordu. Buna karşılık PYD ordunun tek olmasını savunmakla beraber, herkese açık seçimlerin olmasıyla, politik anlamda güç paylaşımının adilane bir şekilde yapıldığını vurguluyordu. Onlara göre ENKS, Irak Kürtleri gibi parti milislerinin baskın olduğu bir yapı dayatıyordu. Karşılıklı suçlamalara son vermek ve Kürtlerin aynı çatı altında birleşmelerini sağlamak amacıyla iki grubun temsilcileri Mesud Barzani öncülüğünde Erbil'de bir araya gelerek, Kürt Yüksek Konseyi çatısı altında birleşme kararı alsalar da bu anlaşma (Hewler Anlaşması) çok kısa sürede hükmünü yitirdi.

Kürtler arasındaki sürtüşmenin esas nedeni aslında Suriye iç savaşında nasıl bir politika izlenmesi gerektiği konusunda farklılaşıyordu. ENKS, 'Kürtlerin topyekûn hükümete karşı Batı koalisyonunun desteklediği Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) tarafında olması gerektiğini'; buna karşın YPG ise, 'bu iki taraftan birini seçmek zorunda olmadıklarını', bunun yerine "Rojava"da bulunan halkı savaşın dışında tutmanın, ya da bu halka yönelecek tehditlere karşı koymanın esas hedef olduğu' fikrine dayalı üçüncü bir yolu savunmuştu.

Aslında bu farklılaşmanın esas sebebi başta Türkiye olmak üzere koalisyon güçlerinin savaşın kısa sürede ÖSO güçlerinin zaferiyle sonuçlanacağı yanılgısı oldu. Böyle bir beklenti durumunda PYD ile daha sonra oluşması muhtemel (Kuzey) Irak'takine benzer istenmeyen bir oluşumu kabul etmeye varacak bir anlaşmaya girmenin pek de anlamı yoktu. Üstelik KDP'ye yakın Kürtler Türkiye'ye gayet yaklaşmıştı. Anlaşılan, daha sonra tersine dönecek Türkiye'nin Irak Kürdistan yönetimine dair baştaki kaygısının daha fazlasını PYD için hissediyordu bu Kürtler. Burada PYD'nin Öcalan çizgisini vurgulamasının etkisi büyüktür elbet. Ama son kertede, kendi Apocularıyla müzakerelere başlayan Türkiye'nin Suriye'dekilerle en ufak bir müzakereye yanaşmamasını açıklamaz. Esas neden diğer Arap ülkelerinde gelişen hızlı değişimin yaratmış olduğu yanılsama

ve Suriye'deki dengelerin iyi okunamamasının getirdiği körlüktür.

Yıllardır birçok Kürt'ün vatandaşlık haklarını dahi tanımayan Suriye hükümeti, hakkını vermek gerekirse, Türk hükümetinden daha mantıklı bir manevra yaptı. Rojava'daki askeri birliklerin büyük bir kısmını çekti. Bu, Esad için yeni bir cephenin açılmaması anlamına geliyordu. Türkiye bu durumda devreye girip PYD'yi kendi tarafına çekeceğine "Katil Esad"la iş tutan bir örgüt olarak ilan etmeyi daha uygun buldu. Bu, ENKS'nin de temel mottosuna dönüştü. Savaşın uzaması, aslında, dış müdahale olmaksızın gerçekleşebilecek bir askeri başarının PYD'siz olmayacağını ortaya çıkarıyordu. Ama buna rağmen ÖSO 'savaş sonrasında Kürtlere herhangi bir hakkın tanınmasının söz konusunu olamayacağını' her fırsatta yineleyerek Türkiye'nin desteğini güvence altına alırken PYD'yi kazanma gibi bir gayrete girmede bile! Bundan da vahimi, ÖSO'ya bağlı bazı gruplar 2012 yılının son aylarından itibaren PYD'nin örgütlenmeye çalıştığı Raselayn'a (Serekaniye) saldırıya giriştiler. İlk saldırıları, Suriye'de hızla yükselişe geçen El-Kaide bağlantılı Nusra Cephesi'nin saldırıları izledi. Türkiye'nin gerek Kürtlerin denetiminde olan bölgelerin sınırları boyunca hendekler kazması, gerek medyaya yansıyan PYD karşıtı söylemi, gerekse de ÖSO ve Nusra'ya yakınlığı PYD ve PKK'ya yakın kaynakların bu saldırıların arkasında Türkiye'yi aramaya itti.

PYD'nin Rojava'da kökleşmesine paralel olarak Türkiye'nin bu gruba uyguladığı ambargo da derinleşti. PYD-ENKS ihtilafının bir türlü bitmemesi Irak KDP'sinin de Rojava sınırı boyunca hendek kazmasıyla neticelendi. Bu hamleler, ekonomik ve politik olarak PYD'yi zor durumda bıraksa da Serekaniye saldırıları ve bu saldırıları bertaraf etme konusunda YPG'nin başarılı olması, halıkın PYD'ye daha fazla meyletmesine neden olarak toplumsal bir kazanım ortaya çıkardı. Nusra'nın saldırılarının kırılması, Nusra için hem güç hem de prestij kaybı anlamına gelirken, YPG de yavaş yavaş sahneye giriyordu. Barzani-Türkiye ambargolarına karşılık YPG'nin hızlı bir manevrayla Irak hükümetiyle bağlantıyı sağlayan Tıl Koçer'i alması hem dış dünya ile bir bağlantı noktası kur-

masını hem de bölgedeki petrol yataklarını ele geçirmesini sağladı. Bu hamle PYD'yi dünya kamuoyunda da tanınır hale getirdi.

PYD, 2014 başında iktidarını sağlamlaştırdığı Kuzey Suriye'nin doğusu, orta kısmı ve batısında coğrafi olarak birbirinden kopuk üç alanda kanton sistemi ilan etti. Her bir kantonun kendi meclisi olmakla birlikte her bir meclisin temsil edileceği bir üst yönetim üzerinden ortaklaşacakları federatif bir yapı oluşturdular. Bu yapılanma Ortadoğu'nun koyu merkezîyetçi devlet geleneğine alternatif adem-i merkezîyetçi bir yönetim modeliydi. PYD, bu fikrin esas dayanak noktasının Öcalan'ın "demokratik konfederalizm" dediği ve Türkiye için de önerdiği bir model olduğunu savundu. KDP çizgisi, bu sistemin 'Kürdistan'ı parçaladığını', en azından Rojava'yı Irak'takine benzer tek bir yapı olarak örgütlediği için eleştirirken, PYD çizgisi 'millî devletin bir gereklilik olmadığını' onun yerine 'Kürtlerin haklarının tanıdığı, içinde değişik etnik grupların da söz sahibi olduğu bir yönetimin Ortadoğu'daki esas ihtiyaç olduğunu' savundu. İşin aslı bu oluşumun esas nedeni daha farklı bir zorunlulukla ilgilidir. PYD, Suriye'de yaşanacak herhangi bir çatışmanın Arap-Kürt savaşı şeklini almasını göze alamazdı. Bu nedenle kendisini kimi Arapları yanına çekmek zorunda hissediyordu. Bunun yanında Arap kemeri projeleriyle zaten birçok Kürt yerleşim yeri Araplaşmıştı, kaldı ki buralarda kadim Arap yerleşimleri ve Kürtlerin Araplarla birlikte yaşadığı kentler de vardı. Bu model esas olarak bu tarihsel koşulların bir sonucuydu. PYD bu tarihsel koşulları göz ardı ederek kalkışılacak her türlü girişimin felakete davetiye çıkarmak olduğunu iyi görmüştü. Bir PYD'li savaşçı bu farkındalığı şöyle dile getirmişti: "Birlikte yaşamak o kadar da kolay bir şey değil. Kürtlerin de kendi ulusal fikirleri var. Herkes kendi istan (vatan)ını ister. Bunun için biz ülkemize Kürdistan değil, Rojava diyoruz. Kürtçe, Arapça ve Süryanice bizim üç resmî dilimiz."¹²

12 Danimarkalı Hjalte Tin, Rojava'ya yaptığı gezi sonrasında kalem alıp 2 Ocak 2015 tarihinde Danimarka'nın ünlü gazetesi *Weekendavisen*'de yayımladığı yazıdan naklen bkz. Demet Arpacık, "İskandinav gözüyle Rojava" <http://rojevakurdistan.org/duenya/16840-iskandinav-goezueyle-rojava-demet-arpacik-k-> (erişim: 21.01.2015)

Bundan sonra ittifaklar daha da çetrefilli hale gelmeye başladı. Batı koalisyonu Irak'ta Sünni bir diktayı yıkmış, yerine Şiiilerin ağırlıklı olduğu, karma bir model getirmişti. Fakat bu model, Maliki hükümetinin Sünnileri dışlayıp ekonomik kaynakların paylaşılması konusunda da Kürt yönetimiyle ihtilafı olması neticesinde çatırdamaya başlamıştı. Kürt hükümeti gitgide Türkiye'yle yakınlaşırken Irak hükümeti neredeyse Türkiye'yle ilişkileri sıfırlayıp İran'a yanaşmıştı. İlişkilerdeki bu tablo Suriye savaşıyla birlikte iyice derinleşti. Şiiiler Esad hükümetini desteklerken Türkiye ve Iraklı Kürtler bunun karşı cephesinde isyancıları desteklediler. Irak hükümeti bu nedenle KDP ile çelişkiler yaşayan PYD'yi desteklerken, KDP, PYD ile sorunları olan Türkiye ile petrol anlaşmaları imzaladı. Nasıl ki Irak hükümeti PYD'ye bir nefes borusu sağladıysa Türkiye de aslında KDP'ye bir nefes borusu sağlamıştı.

Tabii bir de işin Amerika boyutuna bakmak lazım. Zira Amerika büyük bir savaş sonucunda oluşturduğu sistemin sefasını sürme işini neredeyse İran'a kaptırmak üzereydi. Bu yüzden İran'la yakınlaşan, ki hâlihazırda Ortadoğu'daki çatışmalar mezhepsel anlamlara büründükçe aksi düşünülemezdi, Maliki'den ciddi anlamda rahatsızlık duyuluyordu. Amerika'nın en büyük çelişkisi ise bu hissiyattan bağımsız olarak Irak'ta Sünni iktidar yerine Şii bir iktidar getirmişken Suriye'de bunun tam tersi bir şekilde Şii (Alevi) iktidar yerine bir Sünni iktidar tezgâhlamaya çalışıyordu. Bu noktada ne Maliki hükümetinden ne de bir türlü laf dinlemeyip ÖSO'ya katılmayı reddeden YPG'den çok hazzediliyordu. IŞİD'i palazlandıran esas neden ilişkinin bu yönü oldu.

Maliki yönetimiyle çatışma halindeki El-Kaide yanlısı IŞİD Suriye'de Nusra'nın başarısızlıklarından sonra isyancıların tamamının üzerine giderek bir anda parladı. IŞİD ÖSO'nun parçalanmışlığından faydalanarak bu örgüt içindeki birçok grubu ya savaşarak ya da sindirerek kendine biat ettirdi. IŞİD'in en büyük rakibi Nusra'yla çatışmalar başlayınca El-Kaide önce bir ara yol bulmaya çalıştıysa da daha sonra IŞİD'in halifelik kurarak bir nevi El-Kaide'yi de aşması iki grup arasında kopuşun derinleşmesine neden oldu. Bununla bir-

likte, birçok El-Nusra militanı şeriat idealini kurmaya daha yakın gördükleri IŞİD'e katıldı. Böylece IŞİD'in kefesi daha ağır basmaya başladı. Doğrusu, Suriye hükümeti de bu aşırı Sünni grubun üzerine çok gitmedi. Bu da IŞİD'i güçlendiren başka bir faktör oldu.

Burada oldukça güç kazanan IŞİD, bu sefer Irak'a yönelerek Maliki hükümetiyle çatışmaya başladı. Buradaki Sünni Aşiretlerin de desteğiyle Musul'u çok süratli bir şekilde ele geçirdi. Sağlanan araçlarla da Suriye'deki PYD'ye saldırdı. IŞİD'in o ana kadarki durumundan ne KDP, ne Türkiye ne Suriye hükümeti ne de Amerika ciddi anlamda rahatsızdı. Maliki'ye saldıran IŞİD bir nevi Türkiye-Amerika ve KDP'nin yapmak istediği ama yapamadığı Maliki'nin devrilmesinin önünü açtı. Ancak ve ancak Maliki devrildikten sonra tepkiler artmaya başladı. Suriye belki durumdan rahatsızdı ama can derdine düştüğü için kendisine doğrudan yönelinmediği sürece de sorun yoktu. Hatta IŞİD'in muhalefetle herhangi bir uzlaşmaya girmeden Esad yerine muhalefeti hedef alması bu radikal grubun çelişkili gibi görünse de Esad tarafından desteklendiği izlenimini uyandırmıştı. Esad bunu yapmakla kendisinin savaştığı kişilerin derdinin demokrasi değil teokratik bir yönetim olduğu tezini Batı'ya kabul ettirebilirdi.

İlişkilerin bu kadar çetrefilli olduğu bu coğrafyada herhangi bir güce açık seçik bir taraf olarak bakmak da sorunlu görünüyor. IŞİD'in Maliki'ye (Irak'a) saldırmasında Türkiye ile işbirliği içine girmesi ne kadar doğruysa, bu işbirliğinin ruhuna ters bir şekilde Esad'la anlaşarak ÖSO'ya saldırdığı da aynı derecede doğrudur; ya da her iki önerme de aynı derecede yanlıştır. Aynı şey, PYD'nin Suriye hükümetiyle işbirliği için de söylenebilir, ÖSO ile işbirliği için de... Türkiye'nin IŞİD'le petrol alışverişine girdiği, PYD'nin gündelik ihtiyaçlarını ÖSO denetimindeki bölgelerden sağladığı; her iki grubun kimi zaman Suriye hükümetiyle alışverişe girdiği, buna rağmen yapılan karşılıklı mukateleler durumu iyi özetler.

IŞİD'in Musul'u ele geçirmesi önemli bir dönemeç olsa da, Şengal işgali gibi politik ittifaklar, dolayısıyla da savaşın genel gidişatı üzerinde dönüştürücü bir etkisi olmadı. Şengal'in düşmesi

her şeyden önce Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin (KBY, aslında KDP'nin) izlediği politikanın zafiyetini gösterdi. KBY, Maliki'nin cezalandırıldığını düşünüyor olmasından herhalde, yanı başındaki Musul'un işgalini resmen sessiz sedasız izledi.¹³ Irak ordusu darmadağın olurken KBY, hak iddia ettiği ancak statüsü bir türlü açıklığa kavuşturulamayan Kerkük'le birlikte birkaç yerin hiç kurşun sıkılmadan Kürdistan toprakları olduğunu ilan etti. KYB Musul sınırına binlerce peşmergeyi yığarken IŞİD'e karşı hiçbir adım da atmadı. *De facto* bir Kerkük başkentli Kürdistan, Bağdad başkentli Şiiistan ve Musul başkentli Sünni İslâm Devleti sessizce onaylanmış gibi duruyordu. Ancak her partnerin bu paylaşımına razı geleceği beklentisi tam bir yanılgı oldu, nitekim Araplar birbirleriyle uğraşırken KYB'nin kazançlı duruma geçmesi gerek Şii gerekse Sünni Arapları rahatsız etmişti. Bu yüzden IŞİD tereddüt etmeden Ezidi kenti Şengal'e saldırdı. Peşmergeler, Irak ordusunun Musul'da yaptığı gibi, herhangi ciddi bir çatışmaya girmeden şehri terk ettiler. Bu olay, Maliki'ye daha birkaç gün evvel bağımsızlık restini çeken KBY'nin aslında ne kadar aciz bir durumda olduğunu gösterdi. Irak hükümeti aylardır Kürdistan'a para göndermiyordu. Kayırmacılığın kol gezdiği bölgede herkes kolay para kazanma yolu olarak peşmergelige yönelmiş, paralar da düzenli ödenmeyince görevlerini ifa etmek için bir neden de bulamamışlardı. Daha birkaç ay önce yönetim bunun farkına varmış olacak ki uluslararası tepkilere rağmen birkaç gemi dolusu yakıt satmıştı. Ancak tek neden bu değildi, Sünni İslâm geleceğinin dominant olduğu Kürdistan bölgesi Ezidiler ve Şengal'e sığınan Şii Türkmenlere özel bir şey yapmak da istememiş gibiydi.

Tıl Koçer bölgesinde bulunan YPG birlikleri çok hızlı bir şekilde Şengal dağına bir insan koridoru açarak sivillerin tahliyesine yardımcı olurken, PKK birlikleri de yardım için Kandil'den yola çık-

13 Musul işgali her yönüyle karanlık bir olaydır. Şehrin direnmemesi, var olan silahların imhası yerine bırakılıp kaçılması, KDP'nin işgal öncesi kadrolarını geri çekerken, Türkiye'nin haberdar olmasına rağmen konsolosluk çalışanlarının rehlin alınması olayın aydınlatılmaya muhtaç olduğunu göstermektedir. Ya IŞİD gerçekten oradaki yerel halkın beklentileri sonucunda ilerledi ya da olay, birilerinin Maliki'yi ters köşeye yatırmasıydı.

tılar. Bu olay birdenbire uluslararası kamuoyunda YPG ve PKK'yi daha bir görünür kıldı. YPG artık Suriye'de savaşan sıradan bir örgüt değil isminin de belirttiği gibi "halk savunma ordusu" olmuştu. Tabii kamuoyundaki bu yaygın düşüncenin ilk etapta politik alanda bir karşılık bulduğu şüphelidir. Nitekim IŞİD'in, Irak'tan sevk ettiği güçler ve ele geçirdiği ağır silahlarla bu kez Kobane'ye saldırmasına herkes kayıtsız kalmıştı. YPG kırsalda direnemeyeceğini görmüş, çok hızlı bir şekilde geri çekilmeye başlamıştı. Kobane'ye bağlı Kürt köylerini de boşaltıp sivil kayıplarını asgariye indirmeyi başarmıştı. Esas savaşı kent merkezinde sokak çatışmaları yaparak vereceklerini, Kobane'nin son ana kadar savunulacağını duyuruyorlardı.

Erdoğan'ın sorusunu tersten sorarsak eğer: IŞİD neden daha önemli yerler dururken Kobane'ye saldırmıştı?¹⁴ Kobane, bir görüşe göre, Arap topraklarına saplanmış bir Kürt bıçağı olarak görüldüğü gibi, Kobane'yi diğer kantonlarından ayıran IŞİD denetimindeki bölge Rojava'nın kalbine saplanmış bir bıçak gibi de görülebilir. IŞİD teritoryal bütünlük açısından bu çok da önemli olmayan kentin düşürülmesini önemsiyordu. Ama Kürtler işin sadece Kobane'yle bitmeyeceğini, ardından başta Afrin ve daha sonra Cezire kantonlarının da saldırıya uğrayacağını, bunun da "Türkiye'nin bir oyunu" olduğunu düşünüyorlardı.¹⁵ Aylardır IŞİD'in elinde tuttuğu konsolosluk çalışanlarının Kobane saldırısının arifesinde salıverilmesi; Erdoğan'ın Kobane'nin düşmek üzere olduğu, YPG'nin IŞİD'den farklı olmadığını vurgulayan konuşmaları; anaakım Türk medyasında şehrin ismi olarak Kürtlerin kullandığı Kobane değil, rejimin kullandığı Ayne'l-Arab'ın kullanılması; sınıra gönderilen güvenlik güçlerinin işgale seyirci kalmaları, buna karşın sınıra yığılan kitle ile gerilim yaşamaları; PKK'lıların Kobane'den kaçtık-

ları söylenirken yaralı bazı YPG'lilerin PKK'lı oldukları gerekçesiyle tutuklanmaları, YPG'nin yarım koridoru talebine karşılık verilmemesi¹⁶ Türkiye'nin IŞİD'le olan ilişkisinin emareleri olarak algılanmıştı.

Türkiye, süreci bir kez daha iyi okuyamamıştı. IŞİD'in Kobane'nin içine kadar girmesine kadarki süreçte hiçbir devletin bir şey yapmaması bundan sonra da yapmayacakları, yapsalar dahi işi geçiştireceği varsayılmıştı. Zira Musul'u birkaç saatte düşüren, hakeza Şengal'i çarçabuk ele geçiren bir örgüt için böyle küçük bir kenti ele geçirmek zor olmasa gerek. ABD'nin bu konuda gevşek davranması YPG'nin baştan beri söz dinlemeyip ÖSÖ'ya dâhil olmayı reddetmesinden kaynaklı bir burun sürtme cezası olarak yorumlanabilir. Ancak Suriye'de istediği dönüşümü mümkün kılabilecek potansiyele sahip en önemli örgütlerden biri olduğu için YPG'yi öyle kolay harcatmayacağı da bir gerçektir ABD'nin. O yüzden ki, Kobane'de IŞİD'e yönelik uçak saldırıları başlatıldı. İkincisi, Türkiye kendi vatandaşı Kürtlerin ya tepkisini ciddiye almamış ya da görmemiş olacak ki oradaki potansiyeli de hafife almıştı. Kadınların pazarlarda satıldığına dair haberler, IŞİD'in toplu infaz görüntüleri Kürtlerde ciddi bir tepki yaratmıştı. Daha çatışmaların ilk zamanlarında bile KCK'nın Kobane'nin savunulması gerektiği çağrısına birçok kişi uyarak sınıra akın etmiş, sınır tellerini parçalayarak savaşa koşmuştu. Bu olay Türkiye Kürtlerinin Kobane'ye olan ilgisini daha da arttırdı. Nihayet YPG'nin mühimmat sıkıntısı çektiğini bildirip dünya kamuoyunda farkındalık yaratmak için Türkiye'deki Kürt siyasetçilere çağrıda bulunulması, Ekim başında başlayan protestolar ve bu protestolar sonucunda 40 civarında kişinin hayatını kaybetmesi, olaylar çığırından çıkmak üzereyken apar topar Öcalan vasıtasıyla sükûnet çağrısı yapılması Türkiye'nin politik hesap yanlışlıklarını çok iyi göstermektedir.

14 Cumhurbaşkanı Erdoğan koalisyon güçlerine daha önemli kentler dururken neden Kobane'nin savunulduğunu sormuştu.

15 YPG sözcüleri her seferde öldürülenlerin üzerindeki Türk kimliklerini ve askeri künyeleri ya da ele geçirdikleri IŞİD militanlarının pasaportlarındaki Türkiye gümrüğü mühürlerini teşhir ederek bu iddiayı dile getiriyorlar. Örneğin, Demet Arpacık, "İskandinav gözüyle Rojava" <http://rojevakurdistan.org/duenya/16840-iskandinav-goezueyle-rojava-demet-arpacik-k-> (erişim: 21.01.2015)

16 Türkiye Peşmerge'nin geçişine izin vermişti. Ancak bu kadar öfke birikmesinden sonra bunun da gönülsüz yapıldığı düşüncesi hâsıl olmuştu. Nitekim bazı medya organlarınınca dilelendirilen Peşmergenin yediği yemegin parasını vermediği, bazı Peşmerge askerlerinin firar ettiğine dair haberler bu gönülsüzlüğe yoruldu.

KEMAL VURAL TARLAN

BİR SONUÇ MÜMKÜN MÜ?

Bu aralar Suriye’de yaklaşık dört yıldır süren savaşın tarafları Moskova’da müzakere masasına oturmuş durumda. Batılı güçlerin marifetiyle daha önce iki defa gerçekleşen Cenevre görüşmelerinden bir sonuç alınmamışken Moskova görüşmelerinden bir sonuç ummak ne kadar gerçekçi olabilir?

Moskova görüşmelerini diğer görüşmelerden ayıran en belirgin özellik, görüşmelerde ilk defa Kürtlerin muhatap alınırken, Türkiye’nin desteklediği Suriye Muhalif ve Devrimci Ulusal Koalisyonu’nun (SMDK) görüşmelere davet edilmemesidir.¹⁷ Görüşme çağrılarının yapıldığı aynı günlerde Amerika da yılda 5.000 muhalifin eğitileceği üç yıllık bir programın duyurusunu yaptı.¹⁸ Bu muhaliflerin ılımlı olacağı ve temel olarak IŞİD gibi radikal unsurlarla savaşmak için eğitileceği belirtilmişti. Yani koalisyon, temelde Esad’ın gitme-

sini istese de ani bir gidiş bütün dizginleri radikal-lerin eline geçireceği için, bu geçişi daha yavaş ve kontrollü yapmak istiyor. Bu yüzden de Moskova’daki görüşmeleri desteklediğini bildirdi.¹⁹

Görünen o ki, Moskova liderliğindeki görüşmeler çok da bir netice sağlamayacak. Görüşmeye çağrılmayan grupların beklentisi karşılanmamış olacak, Esad ciddi bir anlamda yenilmemişken gitmesini beklemek de anlamlı olmayacak. Sırf herkes yumuşak bir geçişe razı olsa bile, kontrol mekanizmalarının çürüdüğü bir ülkede herkesin haddini bilmesini beklemek de çok zor. Yazının esas fikrine dönersek; eğer Suriye daha büyük bir resmin, yani enerji hatları için verilen mücadelenin bir parçası ise savaşın iki blokunun bir ara yol bulması için kuzey enerji hattında da bazı müzakerelerin yapılması gerekecek. Öbür türlü bu savaşın galibi Rusya bloku olacağı için Batı açısından bu kabul edilemez olacaktır, işte sava-

17 <http://www.aa.com.tr/tr/haberler/445571--muhalif-gruplari-gundeminde-rejimle-diyalog-yok>

18 “U.S. troops for Syria training mission seen moving to region soon” <http://www.reuters.com/article/2015/01/17/us-mideast-crisis-training-idUSKBN0KP28K20150117> (erişim: 22.01.2015).

19 Anne Barnard and Somini Sengupta. “U.S. Support for Syria Peace Plans Demonstrates Shift in Priorities” <http://www.nytimes.com/2015/01/20/world/middleeast/us-support-for-syria-peace-plans-demonstrates-shift-in-priorities.html?ref=world> (erişim: 22.01.2015)

şı esas devam ettirecek neden budur. Bir ihtimal, Rusya, Ukrayna meselesinde bazı tavizler kopartıp Suriye’de daha geride durabilir. O zaman Esad kontrollü bir şekilde çok partili seçimlerin olacağı bir rejim lehine el çektirilecektir. Ancak bunun ön şartı her halükârda radikal unsurların tasfiyesi olacaktır, bu da nereden bakılırsa bakılsın savaşın bir süre daha devam edeceğini gösterir.

Şimdiye kadar savaş Türkiye’nin aleyhine işledi. Bunun en büyük nedeni Suriye savaşının esas itibariyle Türkiye’deki Kürt sorunu üzerinden okunmasıydı. Neredeyse bir saplantıya dönüşen Kürt sorunu Türkiye’nin politik elastikiyetini yok etmektedir. Amerika bile esas hedefi olan İran’la şu ya da bu şekilde görüşmeler yapmışken, devlet erkinin bugün kalkıp hâlâ “Kuzey Irak gibi bir yapıya asla müsaade etmeyiz” tarzı açıklamalar yapması sorunu bir kazançla taçlandırmayacağı gibi daha derin bir çıkmaza sokacaktır. Elbette, bu politik söylem, yaklaşan seçim öncesi milliyetçi-muhafazakâr kesime bir yatırım olarak da değerlendirilebilir. Ancak bu yatırımın kendisi bile, işin rengini değiştirmeyecektir. Charlie Hebdo saldırıları sonrasındaki anma törenlerinde Türkiye’nin varlığına yönelik homurdanmalar, Türkiye’nin buna karşılık katliamı kutlayan gösterilere izin vermesi işin vahametini tam olarak anlamadığını ya da dış politikanın iç politikaya kurban edildiğini göstermektedir. Türkiye’nin komşuları arasında tek müttefiki olarak kalan Barzani için de bir hoşnutsuzluğun başladığını görmek mümkün.²⁰ AKP hükümeti bu süreçle birlikte iç politikada daha muhafazakâr söylemler geliştirerek

milliyetçi muhafazakâr kesimin oyunu kaybetmek için her şeyi yapmaya çalışacaktır. Öte yandan Amerika’nın YPG ile kaçınılmaz hale gelen anti-İŞİD ittifakına Türkiye’nin katılması daha bir elzem olacaktır. Bu, şüphesiz iç siyasette bir gerilim yaratacaktır. AKP kitlesi baştan beri YPG’nin İŞİD karşısındaki yaşayacağı bir hezimete o kadar şartlandı ki bundan sonra hiçbir şey olmamış gibi davranmak da mümkün olmayacak. AKP’nin yatırım yaptığı milliyetçi-muhafazakârlığın başta MHP olmak üzere diğer partilerin silahına dönüşmesi çok kuvvetli bir ihtimal. O zaman AKP, Türkiye siyasetinin geleneksel kabuğunu (kırmızı çizgiler) kıramadığı için dış siyasette başarısız olmuş olacak, dış siyasette başarısız olması da iç siyasetteki başarısını azaltacaktır.

Öte yandan Kürtlerin penceresinden bakılırsa Moskova, baştan beri Kürtlerin de söz sahibi olması gerektiğini vurgulamıştı. Gerek Türkiye’nin dayatmaları, gerekse Batı çevrelerinin PKK çizgisini ideolojik olarak benimsemekten uzak durmaları bunun gerçekleşmesini engellemişti. YPG’nin olumlu imajına rağmen silahlandırılmada tereddüt edilmesi, PKK’nın terör listesinden çıkartılmaması, Batı ittifakının fikirlerinde hâlâ radikal bir değişikliği olmadığını göstermektedir. Bu anlamda Öcalan çizgisinin herhangi bir beklenti içine girmesi açısından henüz erken. Hatta bu günlerde SYRIZA ile birlikte Avrupa’da tekrar dolaşan komünist hayaletin büyük güçleri ne kadar rahatsız ettiği düşünülürse PYD’nin komünizme göz kırpan açıklamaları bu rahatsızlığı daha da arttırabilir. Yine de, toplamda bakıldığında Kürtlerin geleneksel siyasetlerini daha çabuk revize edebildiklerini görüyoruz. Bu, dış siyasette Öcalan çizgisine yol açacaktır, tabii, Batı-Moskova hattındaki gerilimin neresinde duracağına bağlı olarak.

20 Michael Rubin. “Is Masud Barzani really a nationalist?” <http://kurdistantribune.com/2012/masud-barzani-really-nationalist/>. Ayrıca Barzani geçen haftalarda düzenlenen İŞİD’le mücadele toplantısına çağrılmamış, bu yüzden hayal kırıklığına uğradığını itiraf etmişti. Bu türden mesajlar KDP’yi, AKP ile ilişkilerini revize etmeye zorlayabilir.

Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar ve göçün görünmeyen yüzü kadınlar

EBRU EREN

Yaklaşık dört senedir yaşanan süreçte terk edilen evler, akrabalar, arkadaşlar tanıdıklar, şehirler ardında çözülmesi güç sorunlar bıraktı. Bu süreçte Suriyelilerin güvenli bölgelere sığınma ihtiyacı zorunlu göç olgusunu ortaya çıkardı. Büyük çoğunluğu, Lübnan, Ürdün, Irak ve Türkiye'ye göç etmiş olan Suriye halkı başta barınma olmak üzere, sağlık, eğitim, iş sorunlarıyla gündeme gelirken, kurulan çadır kent ve kamplar çözüme katkısı yadsınamaz olsa da yetersiz kaldılar; çünkü kayıtlı olanlar ve olmayanlarla birlikte şu an Türkiye'de yaşayan Suriyeli sayısının iki milyona yaklaştığı söylenmekte ve her geçen gün artan doğumlara ve vatansız statüdeki çocuklara bakılırsa gelecekteki durumları belirsizliğini koruyor. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin haftalık yayımladığı güncellemelere göre 11 Aralık 2014 tarihi itibarıyla Türkiye'de yaşayan 1.665.992 kayıtlı ya da halen kayıt sürecinde olan Suriyeli var.¹ AFAD'ın kayıtlarına göre Türkiye'deki Suriyeli nüfusunun büyük çoğunluğu çocuk ve gençlerden oluşuyor, bu da demektir ki ilerleyen yıllarda aktif ve çalışan yaş grubu bazında nüfusta bir patlama yaşanacak. Halihazırda yaşanan bu süreç Türkiye'deki Suriyeli va-

tandaşlar için durumun daha da kötüye gideceğini gösteriyor.

MÜLTECİ Mİ SİĞİNMACI MI?

Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi ve onun 1967 tarihli protokolüne taraf bir ülke. Mülteciliğin uluslararası anayasası sayılabilecek bu sözleşmeye göre mülteci, "1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönmeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen şahıs"² şeklinde tanımlanmıştır. 1967 protokolünde sözleşmede yer alan tanımdan "1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda" ifadesi çıkarılmıştır ve Türkiye, Bakanlar Kurulu'nun 1 Temmuz 1968 tarihli kararı ile bu protokole katılmıştır. 1951 Sözleşmesi'ne göre mültecinin ayrıma tabi tutulmaksızın vatan-

1 Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, http://www.unhcr.org.tr/uploads/root/unhcr_turkey_external_weekly_update_12_december_2014.pdf, Erişim Tarihi: 07 Ocak 2015.

2 Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme, <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/179-199.pdf>, Erişim Tarihi: 25 Aralık 2014.

daşı olduğu ÷lkeye uygulanan istisnai tedbirlerden muaf olarak řu hakları vardır: Din özgürlüğü (madde 4), medeni haklardan yararlanma özgürlüğü (madde 12), menkul ve gayrimenkul edinme hakkı (madde 13), fikri ve sınai mülkiyet hakkı (madde 14), dernek hakları (madde 15), mahkemelerde taraf olma hakkı (madde 16), çalışma hakkı (madde 17), tarım, sanayi, sanat ve ticaret sahalarında işyeri açmak ve şirket kurma hakkı (madde 18), ihtisas mesleğini icra etmek hakkı (madde 19), vesika (karne) hakkı (madde 20), mesken edinme hakkı (madde 21), eğitim hakkı (madde 22), sosyal yardım hakkı (madde 23), sosyal sigorta ve çalışma mevzuatından yararlanma hakkı (madde 24).

Türkiye Cenevre Sözleşmesi'ni imzalarken coğrafi sınırlama getirmiştir. Avrupa ÷lkelerinden iltica talebiyle gelen yabancılar Cenevre Sözleşmesi kriterlerine uyduğu müddetçe Türkiye'de mülteci statüsü verilerek daimi ikamete izin verilirken, Avrupa dışındaki ÷lkelerden iltica talebinde bulunanlar kendilerini kabul edecek üçüncü bir ÷lkeye yerleştirilene kadar "sığınmacı" statüsüne sahip olmaktadır. Bu kişiler kendilerini kabul edecek ÷lkelere yerleşmek üzere UNHCR'ye (Türkiye'deki Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği) başvuruda bulunurlar. Türkiye, coğrafi kısıtlama seçeneğini uygulasa da, Avrupa dışındaki dünyanın diğer bölgelerinden gelmekte olan ve 1967 Protokolü'ndeki mültecilik tanımına uyan sığınmacılara da 1994 İltica Yönetmeliği ile üçüncü bir ÷lke tarafından mülteci olarak kabul edinceye kadar makul bir süre Türkiye'de ikamet etmelerine izin vererek geçici sığınma hakkı tanımaktadır.

Cenevre Sözleşmesi'nin en önemli maddelerinden biri şüphesiz ki "Geri Göndermeme İlkesi" dir. 33. maddede bu durum açıkça ifade edilmekte, bu kuralın istisnası ilgili maddenin devamında açıklanmaktadır.

Hiçbir taraf devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ÷lkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek ve iade etmeyecektir. Bununla beraber, bulunduğu ÷lkenin güvenliği için tehlikeli sayılması yolunda ciddi se-

bepler bulunan veya özellikle ciddi bir adi suçtan dolayı kesinleşmiş bir hükümle mahkûm olduğu için söz konusu ÷lkenin halkı açısından bir tehlike oluşturmaya devam eden bir mülteci, işbu hükümden yararlanmayı talep edemez.³

Şu an Suriyeliler için geniş kapsamlı bir yerleştirme programı bulunmuyor. 2011 Nisan ayından itibaren Türkiye'ye gelen Suriyeliler önce *misafir* olarak karşılanmış ardından bu kelimenin hukuki bir karşılığı olmadığından 2011 Ekim ayından itibaren İçişleri Bakanlığı'nın 1994 yönetmeliğinin 10. maddesi gereğince "geçici koruma statüsü" ne sahip olmuşlardır.⁴ 30 Mart 2012'deki yönergeye göre de Suriyelilerin geçici koruma altında oldukları kabul edilmiş ve açık kapı politikası ve geri dönmeye zorlamama ilkeleri benimsenmiştir.⁵ Geçici koruma rejimi, kimlik belgeleri olmayanlar da dahil, tüm Suriyeli sığınmacıları kapsamaktadır. Türkiye'de ikamet izni olan kamp dışındaki Suriyeliler resmi devlet okullarına kayıt yaptırabilir, izni olmayan misafir statüsünde okula devam edebilirler. Kamp içinde Suriye'deki eğitim müfredatını uygulayan ve Arapça eğitim veren kamp içi okullara gidebilirler ve ücretsiz sağlık hizmetlerinden faydalanabilir.

DEMOGRAFİK BULGULAR

Türkiye'deki Suriyelilerin ihtiyaçlarına ilişkin yetkili temel kurum AFAD'ın (Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı) 2013 Haziran-Temmuz raporuna göre Suriyelilerin % 80'i güvenlik nedeniyle, geri kalanlar ise ekonomik ve politik nedenlerle Türkiye'ye göç ettiğini söylemiştir. Türkiye'ye en çok sığınmacı yollayan kent, sınıra yakın oluşu ve yoğun çatışma yaşanmasından dolayı Halep'tir. Suriyeliler, Hatay, Kilis, Şanlıurfa, Gaziantep, Kahramanmaraş, Osmaniye, Adıyaman, Adana, Mardin ve Malatya'da çadır

3 "Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme", <http://www.tbmm.gov.tr/komisyonsan/haklari/pdf01/179-199.pdf>, Erişim Tarihi: 25 Aralık 2014.

4 "Mülteciler Mevzuatı", T.C İçişleri Bakanlığı 1994 Yönetmeliği, <http://www.hyd.org.tr/?pid=296>, Erişim Tarihi: 24 Aralık 2014.

5 "T.C İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Geçici Korumanın Unsurları", http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-korumanin-unsurlari_409_558_1095, Erişim Tarihi: 25 Aralık 2014.

KEMAL VURAL TARLAN

kent ve konteyner evlerde ve kamp dışında çeşitli şehirlerde yaşamaktadırlar. En çok kamp sayısı Hatay'da bulunmakta; kamp dışı en çok Suriyeli barındıran kentler Gaziantep, Hatay ve Şanlıurfa'dır. Kamp içi ve kamp dışı sığınmacıların %51'i erkek %49'u kadındır. En yoğun yaş grubu 0-18 olup, çocukların oranı oldukça yüksektir. 55 yaş üstü yalnızca %5 oran olduğu gerçeği göz önüne alındığında Suriyelilerin çoğunluğunun çalışma yaşında olduğu görülür. Kamp içi ve dışındaki Suriyelilerin %67'si evlidir ve "hane halkı reisi" oranına baktığımız zaman kamp içinde %83 erkek, %17 kadın, kamp dışı %78 erkek, %22 kadın olduğu görülür.

Kamp içi ve dışındaki kadınların %16'sı hamilelidir. 2011 yılından bu yana doğan bebeklerin kaydı AFAD tarafından yapılırsa da statüleri "vatan-sız" kabul edilmektedir. Çocukların okula gitme oranlarına baktığımızda kamp içi %84, kamp dışı oran %14'tür. Kamp içinde Suriye müfredatlarına göre Arapça eğitim veren okullar bulunmakta, kamp dışı kayıtlı olanlar ise devletin resmi okullarında eğitim alabilmektedir. Kamp içinde en çok

talep edilen kurslar Kuran-ı Kerim, ikinci olarak Türkçe okuma-yazma eğitimi ve ardından meslek edindirme kursları iken eğitim talebi oranı erkeklerde %45 iken kadınlarda %55'dir.⁶

Kısaca verdiğim bu bilgiler, Suriyeli sığınmacıların Türkiye'de istatistiksel oranları hakkında geleceğe dönük neler yapılabilir konusunda adımlar atmak için genel bir çerçeve çizebilir. Örneğin, büyük oranda evli olan Suriyelileri düşündüğümüzde doğacak olan çocukların durumu ilerleyen senelerde nasıl olacak, 0-18 yaş aralığında olanlar çalışma çağına geldiklerinde iş bulabilecekler mi, sektöre nasıl bir katkıları ya da eksileri olacak, ücretsiz üniversite eğitimi, burs ve yurt olanaklarından faydalanabilecekler mi, meslek edindirme kurslarına giden yetişkin erkek ve kadınları nasıl bir iş sahası beklemekte, ana dilleri ileride sorun teşkil edecek midir, eşler arasında boşanmalar hangi yasalar çerçevesinde olacak, şiddete uğrayan kadın ve erkekler, devletten koru-

6 "Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar Saha Araştırması Sonuçları", https://www.afad.gov.tr/Dokuman/TR/60-2013123015491-syrian-refugees-in-turkey-2013_baski_30.12.2013_tr.pdf, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2014.

ma alabilecekler mi, yasal yollarla hakkını arayabilecekler midir? Sorulacak çok soru var. Hepsine cevap vermek şu an Türkiye'deki konumu net olmayan Suriyeli sığınmacılar için çok güçtür. Tamamen yerleşme ve oturma izni almak şu durumda mümkün görünmediği gibi ülkelerine dönmek de halihazırda imkân dahilinde değildir. Bir ömrün çadırda ya da konteyner evlerde geçmeyeceği bir gerçek, kentlere yerleşmiş Suriyelilere baktığımızda bir kısmının işyerleri açtığını gazetelerden okuyoruz fakat büyük çoğunluğunu (özellikle kadınlar) sokaklarda çocuklarıyla para dilenirken görüyoruz. Peki Suriyeli kadınların yaşamakta olduğu diğer sorunlar neler?

SURİYELİ KADINLARIN KARŞILAŞTIĞI PROBLEMLER

Türkiye'de yaşayan Suriyeli kadın sığınmacıların yaş oranlarına baktığımızda, en yoğun olan yaş grubunun, çalışma çağı nüfusu olarak da tanımlanan 19-54 yaş aralığında olduğu raporlanmıştır. Bu da demek oluyor ki kadın nüfusunun büyük çoğunluğu işgücüne katkı yapabilecek yaştadır, buna rağmen %87'sinin gelir getirecek bir mesleği yoktur. Rapora göre, kamp içi ve kamp dışı toplam %56.7 oranında kadın ev hanımı olduğu belirtilmiştir. İlginç olan bir nokta raporda kadınların yaklaşık yarısına yakını imkân sağlansa dahi üretime katılmak istemediklerini belirtmişlerdir. Kadınların okuryazarlık durumuna bakıldığında, okur yazar olmayanların oranı %21, ilkökul mezunu %35, ortaokul mezunu %20, lise mezunu %10 ve üniversite mezunu %6'dır.⁷ Bu durum göz önünde bulundurularak okuryazarlık kurslarının açılması, ve meslek edindirme kurslarıyla kadınların çalışma yaşamına girmelerini teşvik etmeye yönelik birtakım adımlar atılmaktadır.

Rapora göre iç karışıkların başladığı 2011 yılından 19 Nisan 2014 tarihine kadar toplam 11.249 doğum gerçekleşmiştir. Anne olanların yaş ortalamasının çok düşük olduğu gözlenmiş, 13-14 yaşında hamileliklere rastlanmıştır. Hamilelik ve evlilik yaşının bu kadar düşük olması, neredeyse ço-

cuk denilecek yaşta anne olmaları ciddi birer sorundur. Diğer pek çok raporda da belirtildiği gibi bu raporda da aile içi şiddet, erken yaşta evlilikler, zorla evlilikler ve çok eşlilikler kamplarda ve kamp dışında yaşayan Suriyeli kadınlar arasında sıklıkla görülmektedir.

AFAD'ın kamplarda yaptığı görüşmelerde, kadınların en büyük sorununun ataerkil kültür yapısı olduğu belirtilmektedir. Mahremiyet kadının hayatını kısıtlayıcı noktadadır. Rapora göre özellikle barınma merkezlerinde eşleri tarafından çadırların dışına çıkılmasına izin verilmeyen kadınlar için kapatılmışlık hissi ve özgürlüklerinin kısıtlanması hâd safhadadır. Bu açıdan bakıldığında fiziki şartların kadın ve erkeği farklı koşullarda etkilediği gözlenebilir. Bir diğer benzer sorun barınma merkezlerinde spor yapmak için uygun alanlar olmasına rağmen erkeklerin engellemesi sonucu bu alanlar kadınlar tarafından kullanılamamaktadır. Ayrıca raporda belirtildiği üzere aile içi şiddet konusunda kadınlar ciddi sıkıntılar yaşamakta fakat özel hayatın mahremiyeti gereği sorunlar daha çok kapalı kapılar ardında kalmaktadır. Aile içi şiddete yönelik uygulanan tek bir prosedür yoktur.

Bu konuda BM'nin fonuyla yürütülen "Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadele ve Müdahale İnsani Yardım Programı" adı altında yürütülen bir proje bulunuyor. Pilot kent Gaziantep Nizip çadır kenti olmuş ve bu proje kapsamında kadınlar arasında dayanışma inşa etmek ve cinsiyete dayalı şiddet konusunda farkındalığı artırmak amacıyla toplantılar düzenlenmiş, kadınlara, resmi nikâh, evlilik yaşı, kadın hakları ve kadına yönelik şiddet hakkında bilgiler içeren Arapça broşürler dağıtılmıştır.⁸

Ayrıca, uluslararası insan hakları mevzuatında sığınmacı kadınlara ilişkin özel hak tanımlamaları yapılmıştır. Özellikle CEDAW (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge) ve DEVAW (Kadınlara Karşı Şiddetin Tasfiye Edilmesine Dair Bildirge) gibi kadın hakları konusunu gündeme getiren ve mev-

7 "Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar 2014", <https://www.afad.gov.tr/Dokuman/TR/80-20140529154110-turkiye%27deki-suriyeli-kadınlar,-2014.pdf>, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2014.

8 "Suriyeli Kadınlar Erken Yaşta ve Zorla Evliliğe Karşı Bilgilendiriliyor", T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, <http://www.aile.gov.tr/haberler/bakan-islam-suriyeli-kadınlar-erken-yasta-evlilik-ve-zorla-evlilik-egitim-karsi-bilgilendiriliyor>

zuata alan belgeler, cinsel şiddet, evlilik ticareti, çocuk satışı, kadına yönelik şiddet gibi sorunlardan kaynaklanan eylemlere karşı uluslararası standartları belirle-mekte ve Suriyeli kadınlara ilişkin koruma ve yardım açısından bir çerçeve sağlamaktadır.

Suriye İç Savaşı'nda kadınların ve çocukların yaşadığı fiziksel ve psikolojik şiddet, kadınlar hakkında yüzlerce tecavüz vakaları, kadınların esir değiş tokuşu, canlı kalkan olarak kullanılmaları, para karşılığında alınıp satılmaları, kaçırılmalar, zorla evlendirmeler, kadın kaçakçılığı hemen hepsi Suriye hakkında çoğumuzun gazetelerden okuduğu, haberlerden dinlediği, sınıra yakın kentlerde yaşayan insanlardan duyduğu haberler arasındadır. Gazetelere yansıyanlar buzdağının görünen yüzü yalnızca. Suriye'de olup bitenler haricinde, Suriyeli kadın sığınmacıların göç ettikleri Irak, Ürdün, Lübnan ve Türkiye gibi sınır kentlerinde yaşadıkları eziyet, saldırı ve cinsel ayrımcılık bazen yalnızca kapalı kapılar ardında kalıyor ve toplum önünde damga yememek için medyaya yansıtılmıyor. Zaten savaştan canını kurtarmak için kaçan kadınlar "sığınmacı" olmanın getirdiği birtakım travmalarla karşılaşmak durumunda kalıyorlar.

Özellikle zorla evlilik konusunda medyada yer alan haberler kadınların ne kadar zor durumda seçimler (!) yapmaya zorlandıklarını göstermesi açısından oldukça üzücü gerçekler. Kira karşılığında Suriyelilerden kızını isteyen erkeklerden tutun da başlık parası daha ucuz diye Suriyeli gelin almak isteyenler ve hatta ikinci, üçüncü eş almak için Suriyeli kadınlara göz dikenler, Türkiye'nin bir ucundan diğer ucuna kadın ticaretine girişenler.

KEMAL VURAL TARLAN

Bu konuda birkaç gazete haberini olduğu gibi paylaşmak istiyorum;

Suriyeli çocuklar için eğitim veren bir kurumun müdürü S. Bey'in ilk karısı Hatay'dan, ikincisi Suriye'den. S. Bey, eşinin bu duruma ne dediğini sorduğumuzda konuyu "Batılıların ahlaksızlığına" getiriyor: İkinci hanımımı 5 yıl önce Suriye'de aldım. Şimdi 43 yaşında. Üniversitede ilahiyat hocasıydı. Batı, kadına saygılı olduğunu iddia ediyor. Peki, kadını, eşyanın reklamında kullanan kim? Bir de İslâm'ı eleştiriyorlar; birden fazla evliliğe müsaade ediyor diye.⁹

9 "Suriyelilerle Evlilik Ticarete Dönüştü", Milliyet, 27 Ocak

Suriyeli gelinler, savaştan önce de talep görüyordu. Ancak savaştan bu yana ikinci, üçüncü eş olarak Suriyeli kadınlarla imam nikâhı yapanlar arttı. Herkesin bildiği bir sır bu. Özellikle Hatay, Urfa ve Kilis, "Suriyeli kuma"da başı çekiyor. Görüş-tüğüm bir "aracı", Bayburt'tan Afyon'a Suriyeli gelinlere talep olduğunu anlatıyor.¹⁰

KA-MER Mardin şube başkanı Tülay Elçioğlu Suriye savaşıdan bu yana, bölgede çok eşlilik oranında gözle görülür bir artış olduğunu aktardı. Elçioğlu 2013 yılında iki bin civarında haneyi ziyaret ettiklerini ve özellikle Mardin'in Kızıltepe ilçesinde Suriyeli kumalara sıklıkla rastladıklarını anlattı.¹¹

Suriye'deki iç savaşla birlikte aileleriyle Türkiye'ye sığınan Suriyeli kızlar, hayatlarında bir kere bile görmediği yaşlı ve zengin erkeklere "süt parası" adı altında veriliyor. Bu pazarlık, en fazla Suriyeli mültecilerin bulunduğu Gaziantep ve Kilis'te ön plana çıkıyor. İki kentte bu işin piyasası oluşmuş durumda. Daha çok maddi durumu yerinde olmayan ve kamplarda kalmayan aileler bu düzenin hedefinde. Taraflar arasındaki iletişim ve her türlü para trafiği aracı ya da komisyoncular tarafından sağlanıyor.¹²

2014, <http://www.milliyet.com.tr/suriyelilerle-evlilik-ticarete/gundem/detay/1827612/default.htm>.

10 "Suriyeli Kadın Ticareti: Kira Vermiyorsan Kızını Ver", *Radikal*, 27 Ocak 2014, http://www.radikal.com.tr/turkiye/suriyeli_kuma_ticareti_kira_veremiyorsan_kizini_ver-1172732.

11 "Türkiye'deki Suriyeli Kumalar", *BBC Türkçe*, 8 Şubat 2014, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/02/140208_suriyeli_kuma.shtml.

12 "Suriyeli Kızlar Yaşamak İçin Evlendiriliyor", *Al Jazeera*, 27 Ocak 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-kizlar-yasamak-icin-evlendiriliyor>.

Suriyeli sığınmacıların üçte biri, sınıra yakın kurulan 22 ayrı kampta yaşıyor. Kamp yetkilileri tarafından kadınların cinsel istismara uğradıkları kulaktan kulağa yayılıyor. Mağdur olanların başında yetim kız çocukları ile eşlerini kaybetmiş dul kadınlar geliyor.¹³

Medyada yer alan haberler, yaşanan trajediyi ortaya dökmesi açısından önemli olmakla birlikte Suriyeli kadınlar hakkında Türkiye'de birtakım kötü algılar oluşmasına da neden oluyor ve sığınmacı kadınlar Türk aile yapısına birer tehdit olarak düşünülüyorlar. Bu durum ise toplumda kültür farkından doğan ayrılığı daha da körüklüyor.

Her şeyden önce Türkiye'deki Suriyelilerin uzun vadeyle ülkede yaşama oranlarına dair gerçekçi tespitler yapılması, kendi ülkelerinde şartlar düzelse dahi Türkiye'de kalmak istemeleri ihtimali değerlendirilerek toplumda var olan algının (Suriyeli algısının) düzeltilmesi gerekmektedir. Suriyeli kadınların, özellikle ekonomik olarak erkeklere bağımlılıklarının azaltılması kapsamında iş yaşamına ve topluma katılımı teşvik edilmelidir. Türkiye'de devlet tarafından koruma sağlanan kadınların dahi taciz, tecavüz, saldırı ve cinayetlerle karşılaşması önlenemezken Suriyeli kadınların kırılgan noktasında oldukları unutulmamalıdır.

13 "Syrian Woman in Turkey at Risk", *The Economist*, 14 Haziran 2014, <http://www.economist.com/news/europe/21604213-sexual-exploitation-syrian-women-and-children-increasing-risk?fsrc=scn/fb/wl/pe/atrisk>.

Sınır siyasetinin sıfır noktası: Sağlık hakkı İnsanlık “sınır” da

YEŞİM YASİN* - OSMAN ELBEK

İnsan uygarlığı devleti var ettiği günden bu yana “sınır”ın derdine düşmüş durumda: devletlerin sınırlarının derdine. Bu makalenin derdi de sadece politik nedenlerle “vatansız”, “mülteci”, “şartlı mülteci”, “sığınmacı” gibi isimlerle etiketlenen ve ne ayırdıkları, ne de bulundukları yere tam bir aidiyet geliştiremedikleri için bir bakıma “sınırdaki yaşayan” insanların “sağlık hakkı”nı savunmaktır. Kısaca makale, AB ve Türkiye’deki hukuki çerçeveyi, uygulamadaki sorunlarla birlikte inceleyerek, bu grupların sağlık hizmetlerine erişimi önündeki engelleri sorunsallaştırmayı hedeflemektedir.¹

NEO-LİBERAL SINIR

Dünya nüfusunun yaklaşık %3’ünün (214 milyondan fazla kişi) göçmen olduğu dikkate alınır- sa günümüzün ekonomi politliğini belirleyen neo-liberal küreselleşmenin, sağlık bağlamında “sınır tanımayan patojenlere” indirgenemeyecek kadar karmaşık olduğu söylenebilir. Patojenlere ev sahipliği ve “sağlık bakımı rejimlerinin” öznel- ri, hasta bedenlerin sınırlardaki hareket alanla-

rını “makbullük hiyerarşisi”² içerisindeki yerleri belirlemektedir. Makbul olan bazıları için sınırlar fazlasıyla geçirgen hatta şeffaf hale gelmişken, ulus-devletin tekinsiz bulduğu yabancılar için sınırlar “uzun, yüksek ve kalın duvarlar”, aşılması gereken nehir ya da denizler, “kilometrelerce uzayan tel örgüler” ve son model teknolojik sistem- lerle donatılmış sınır kontrolü anlamına gelebil- mektedir. Trajik ve kitlesel ölümlerinin üçüncü sayfa haberleri arasına serpiştirildiği ve ancak bu sayede birkaç dakikalığına görünür olabilen “bu- günün proleterleri göçmenler”i³ için Ege, Akde- niz ve Meriç Nehri adeta bir nekropol/toplu me- zar haline gelmiştir. Bu bağlamda Avrupa’da uy- gulan göç (ya da anti-göç) rejimi, iradi ve/veya zorunlu göç örüntülerinden üretilmiş kategoriler- le –Balibar’ın ifadesiyle– “yeni bir Apartheid siste- mi” yaratmıştır.⁴ Bu yeni sistemin gözetim, dene- tim ve güvenlik teknolojisine uygun bir yapı ola-

(*) Acıbadem Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı AD, öğre- tim üyesi.

1 TC çeşitli gerekçelerle Avrupa ülkelerinden gelen yabancıla- rı mülteci olarak tanımlarken, aynı gerekçelerle Avrupa dışın- dan gelenleri şartlı mülteci, ülkesinden zorla ayrılıp kitlesel biçimde gelenleri ise geçici koruma statüsünde tanımlamakta- dır. Kuşkusuz mülteciden geçici koruma statüsüne doğru gi- dildikçe kişilerin hakları devlet tarafından gasp edilmektedir.

2 Bu kavram göçle ilgili devlet politikalarının hangi yabancıları kucakladığı, hangilerini dışladığını anlatmak için Didem Da- nış ve Ayşe Parla tarafından geliştirilmiştir. Detaylar için bkz. Danış D. ve Parla A. (2009). “Nafile Soydaşlık: Irak ve Bulga- ristan Türkleri Örneğinde Göçmen, Dernek, Devlet”, *Toplum ve Bilim*, 114: 131-58.

3 Balibar E. (2004). *We, the People of Europe? Reflections on Transnational Citizenship*. Princeton: Princeton University Press, s: 50.

4 Balibar E. (2003: 93)’den alıntılan Heck G. (2014). “Tran- sit göçten ticarete: Türkiye’deki Kongolu göçmenlerin yaşam koşulları ve gündelik stratejileri”, *Toplum ve Bilim*, 131: 79.

rak 2005'ten beri yükselen *Frontex*,⁵ göçü engelleyebilmek için "doğrudan ateş etmek" de dahil olmak üzere orantısız güç ve zalimane yöntemler kullanabilmektedir.⁶ Üstelik bu kaba zalimane yöntemler, "uygar" dünyanın incelikli zalimane yöntemlerinden birisi olan Geri Kabul Anlaşmalarıyla ayrıca desteklenmektedir – ne de olsa önemli olan AB'nin sınırlarını düzensiz göçten korumaktır.⁷

AB'DE SAĞLIK HAKKI

Avrupa Birliği ülkeleri içinde göçmen, mülteci ve sığınmacıların sağlık hakkını teminat altına alan yekpare bir mevzuat bulunmamaktadır; uygulama değişken, dağınık ve parçalıdır. Ülkeler arasında bu grupların sağlığa erişimlerini karşılaştıran araştırmalar, uygulamada farklılıklara ve pek çok ülkede yasal ya da pratik kısıtların olduğuna işaret etmektedir.⁸ Bununla birlikte AB içinde yasal olarak mülteci statüsünde olanlar, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde belirtilmiş, tıbbi bakım da dahil, kamu yardımları ve sosyal hizmetlerden bir ülke vatandaşıyla eşit şekilde yararlanırlar. Fakat bu haklar "düzensiz göçmenler" için geçerli değildir. Öte yandan, sığınma başvurusu yapanlar "en azından hastalıkların acil bakım ve temel tedavilerini kapsayan" gerekli sağlık bakımı hakkına sahiptirler.⁹

Kuşkusuz tanımlanan hakların yasal mevzuatta var olması uygulamada belli bir standardın olması anlamına gelmemektedir. Aksine genel çerçeve daha çok "acil" sağlık sorunlarını kapsayan sınırlı hizmetlere indirgenmiştir ve ne yazık ki bu grupların sağlık hizmetlerine erişimini kısıtlama eğili-

mi giderek yaygınlaşmaktadır.¹⁰ Öte yandan "belli hassas gruplara" yönelik hizmet sunumu garanti altındadır: gebe kadınlar, çocuklar, engelliler, insan ticareti ya da işkence mağdurları vb. gibi. Zaten bu grupların hakları uluslararası özel sözleşmelerle ayrıca ele alınmıştır.

Evrensel insan hakları hukuku çerçevesinde herkesin "erişilebilir en yüksek sağlık standartlarına" ulaşma hakkı ırk, din, politik inanç, ekonomik veya sosyal durum ve göç statüsünden bağımsız olarak tanınmıştır. Ayrıca insan (dolayısıyla sağlık) hakları ihlallerinden taraf devletler sorumlu tutulmaktaysa da; devlet aygıtı, "sınır"daki insanların başta sağlık olmak üzere pek çok hak talebine yanıt vermede etkisiz ve geç kalmaktadır.

TÜRKİYE'DEKİ MEVZUAT

Türkiye'nin yerel mevzuatını uluslararası iltica hukuku ile uyumlaştırma çabaları 2001 yılında Avrupa Birliği üyelik müzakereleri kapsamında Katılım Ortaklığı Belgesi'nin imzalanması ile birlikte başlamıştır. Bu bağlamda 2009 yılında İçişleri Bakanlığı İltica ve Göç İdari Kapasitesini Geliştirme Mevzuatı Uygulama Bürosu bir yasa tasarısı üzerinde çalışmış ve 1994'ten beri uygulanan 6169 sayılı yönetmeliğin¹¹ yerini, 11 Nisan 2013 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 6458 sayılı "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)" almıştır. Yayımlanma tarihinden bir yıl sonra yürürlüğe giren YUKK'da "coğrafi çekince" korunuyor olsa da, sivil bir otorite olan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (GİGM) kurulması ve sağlık hizmetlerine erişimin "uluslararası koruma başvuru sahiplerine" de tanınması olumlu gelişmeler olarak kaydedilmelidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kabul ettiği yeni ya-

5 Sözcük Fransızca "dış sınırlar"ın (Frontieres Exterieurs) kısaltmasıdır. Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Dış Sınırlarının Yönetimi İçin Operasyonel İşbirliği Ajansı ya da Avrupa Birliği Sınır Güvenliği anlamına gelmektedir.

6 TOHAV (2014). *Göç Analiz Raporu*. İstanbul: Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı Yayını, s. 38.

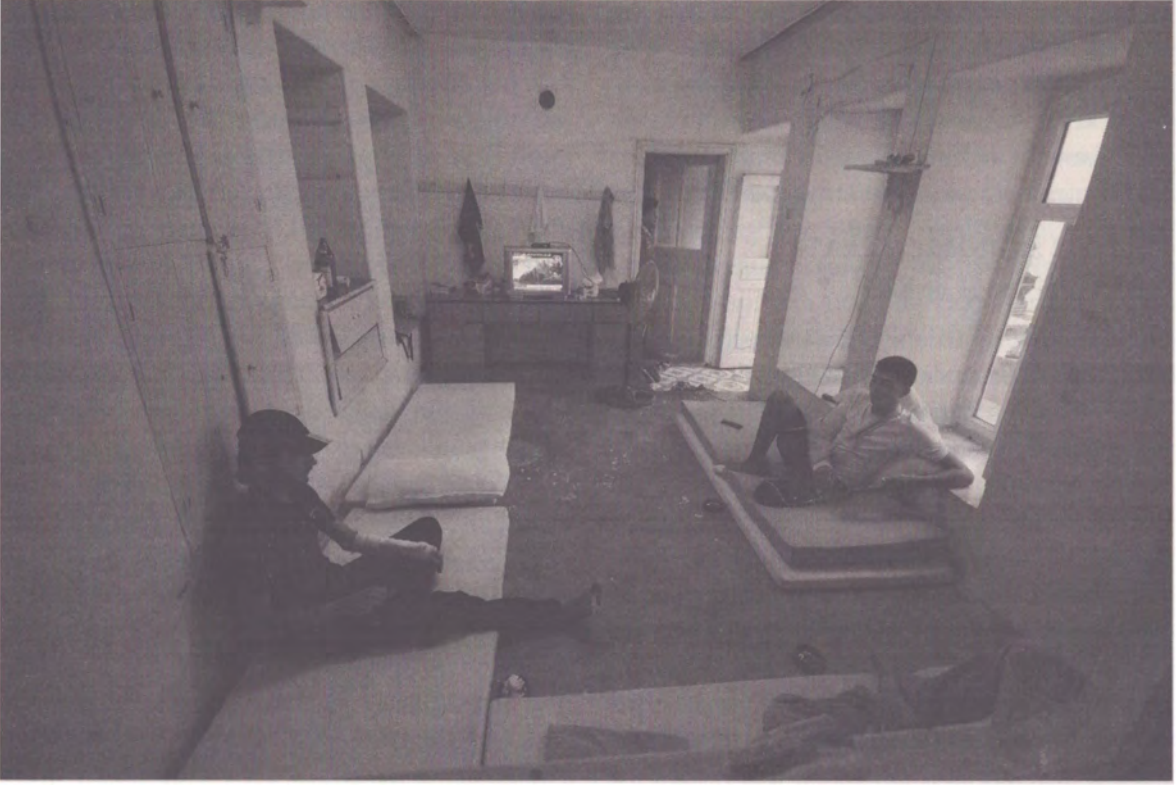
7 AB'nin Türkiye ile "Geri Kabul Anlaşması", "Vize Serbestisi Diyalogu Mutabakat Metni" ile birlikte 16 Aralık 2013'te Ankara'da imzalanmıştır. Anlaşma üç yıl sonra yürürlüğe girecektir.

8 Norredam M, Mygin A, Krasnik A. (2005). "Acces to health care for asylum seekers in the European Union - a comparative study of country policies", *European Journal of Public Health*, DOI: 10.1093/eurpub/cki 191, s: 285-289.

9 Birlik Yönerge 2002/9 EC.

10 Wilman S. (2013). "Do migrants have an enforceable right to healthcare in international human rights law?", *Migration, Health and Inequality*, London: ZedBooks, s: 44-62.

11 "Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" Bu yönetmelikteki bazı değişikliklerin giderilmesi ve gereken değişikliklerin yapılabilmesi için 16.01.2006'da 9938 no'lu Bakanlar Kurulu Kararı ile bir başka yönetmelik kabul edilmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz. Ergüven NS. ve Özturanlı B. (2013). "Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye", AÜHFD, 62 (4): s. 1007-61.

KEMAL VURAL TARLAN

saya göre, iltica veya sığınma talebinde bulunmuş ya da mülteci veya şartlı mülteci statüsü verilmiş yabancı ve vatansızların, “gerekli koşulları” sağlamaları durumunda 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası (SSGSS) kapsamında sigortalı sayılacağı belirtilmiştir. Gerekli koşullar arasında kayıtlı oldukları “uydu kentte”¹² ikamet etme yükümlülüğü bulunmaktadır. Aynı yasada sağlık hizmetlerinden doğrudan yararlanacak özel gruplar da tanımlanmıştır.¹³ SSGSS kapsamında değerlendirilenlerin primleri, ödeme güçlerine göre ya GİGM tarafından karşılanacak ya da sigortalıların belli oranda katkı payı ödemeleri söz konusu olacaktır. Yeni düzenleme kâğıt üzerinde son derece kapsamlı olsa da, altyapının

henüz tamamlanmamış olması, başvuru sahiplerinin hakları olan hizmetler hakkında bilgi sahibi olmamaları, dil sorunları ve kamu görevlilerinin bilgi eksiklikleri uygulamadaki önemli sorunlardır.¹⁴

Öte yandan son derece olumsuz bir vurgu olarak; söz konusu yasada düzensiz göçmenlerin sağlığı ile ilgili sadece geri gönderme merkezlerinde bulundukları süre için bir not düşülmüş ve bu merkezlerdeyken sağlıkla ilgili bir masraf kalemi oluşursa merkezin talebi üzerine İçişleri Bakanlığı tarafından bütçe ayrılması karara bağlanmıştır. Sadece “acil sağlık hizmetleri”¹⁵ ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) kanalıyla ulaşılan münferit yardımlar dışında “sınır”da

12 Bireysel başvuru sahipleri, yasal statü belirleme süreci boyunca “kabul merkezlerinde” tutulmak yerine, ikamet etmeleri için değişik illere yönlendirilmektedir. Özel koşullarda izin almadan bu kentlerden ayrılmaları yasaktır. 2013 itibarıyla Türkiye genelinde toplam 63 uydu kent bulunmaktadır. Ankara, İstanbul ve İzmir gibi üç metropol bu uydu kentler arasında değildir.

13 Yasaya göre özel ihtiyaç sahipleri: refakatsiz çocuk, özür, yaşlı, hamile, beraberinde çocuğu olan yalnız anne ya da baba veya işkence, cinsel saldırı ya da diğer ciddi psikolojik, bedensel ya da cinsel şiddete maruz kalmış kişilerdir.

14 Yıldız K, Ünlü Ü, Sezer M. (2014). “Mülteci-Sığınmacı Cinnetleri ve Toplum ‘Her İnsanın Huzur İçinde, Kendi Evinde, Sevdiği İnsanların İçinde ve Vatanında Ölme Hakkı Vardır’”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16: s. 42-50.

15 Acil sağlık hizmetlerine ulaşırken kimlik belgesi ibraz zorunluluğu yoktur. Ayrıca Haziran 2008/13 sayılı genelgeye göre sağlık güvencesi bulunmayan ya da ödeme gücü olmayanlar da hizmete ulaşabilmelidir. Ancak bu durum pratikte “hastanelerin inisiyatifinde”dir. Ayrıca bazı hastanelerin acile gelen “şüpheli” hastaları polise ihbar ettikleri bildirilmiştir.

yaşayan insanların sağlık hizmetine erişimi bugün itibarıyla çok ciddi bir sorun alanıdır. Türkiye pratiği bu gruptaki insanların sağlık ihtiyaçlarının, kısıtlı kaynaklar ve sürdürülebilirlik sorunu¹⁶ olan sivil toplum kurumları tarafından karşılanmaya çalışıldığına işaret etmektedir.

SURİYELİ SİĞINMACILAR VE “DEVLETİN ŞAŞI BAKIŞI”

Sorunun boyutu nedeniyle Suriyeli sığınmacıları ayrı bir başlık altında değerlendirmek daha doğrudur. Bilindiği üzere Türkiye, Nisan 2011’den beri Suriye’den gelen sığınmacılar için “açık kapı” politikası uygulamaktadır. Başlangıçta “geçici” oldukları varsayımıyla kendilerine uluslararası hukukta yeri olmayan “misafir” statüsü¹⁷ verilerek kabul edilen Suriyeli sığınmacıların, giderek “kalıcı” oldukları anlaşılmış ve toplam sayıları resmî rakamlara göre 1.645.000, gayri resmî rakamlara göre ise 2 milyona ulaşmıştır.¹⁸ Kasım 2014 itibarıyla Suriyeliler, Türkiye’deki toplam nüfusun resmî rakamlara göre %2.2’sini, gayri resmî rakamlara göre %2.5’ini oluşturmaktadır.¹⁹ Öyle ki, bugün Suriye dışında en büyük Suriyeli nüfusuna sahip ülke Türkiye’dir.

Suriyeli sığınmacılar, sağlık hizmetlerine erişim açısından Türkiye’deki diğer gruplardan da-

ha “ayrıcılık” bir konumdadırlar. Bu bağlamda 11 ilde Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı (AFAD) koordinasyonu ile açılan 22 kampta kayıtlı olanların, sağlık hizmetleri de dahil olmak üzere yiyecek, giyecek, eğitim, barınma gibi tüm temel ihtiyaçları ücretsiz karşılanmaktadır. 18 Ocak 2013 tarih ve 2013/1 sayılı “Suriyeli Misafirlerin Sağlık Hizmetleri” konulu genelge ile sınır ya da sınıra yakın 11 ildeki kamplara kayıtlı Suriyeli sığınmacıların tedavi, ilaç ve protez giderlerinin Sağlık Uygulama Tebliğine (SUT) göre kayıtlı oldukları ilin valiliklerine fatura edileceği karara bağlanmıştır. Ancak bu genelge sadece 11 ildeki kamplarda yaşayanları kapsamıştır. Oysa zaman içinde kamplarda yaşayan nüfus ile kamp dışındaki nüfus arasında büyük bir asimetri bulunduğu anlaşılmıştır. Kasım 2014’te yayımlanan bir rapora göre kamplarda yaşayanların oranı %13 iken, kalan nüfus neredeyse Türkiye’nin tüm şehirlerine dağılmıştır.²⁰ Kuşkusuz bu durum, çok büyük bir nüfusun, sağlık hizmetleri kapsamı dışında kalmasına yol açmıştır. Bunun üzerine 9 Eylül 2013’te “Suriyeli Misafirlerin Sağlık ve Diğer Hizmetleri Hakkında”ki genelgeyle²¹ bu sorun da giderilmiş; kamplar ve 11 şehrin dışında yaşayanlar da hizmet kapsamına alınmıştır. Veriler, bugüne dek yaklaşık 500.000 Suriyeli hastanın kamplardan hastanelere gönderildiğine ve sınır şehirlerinde hizmet veren hastanelerin kapasitelerinin %30-40’ını Suriyeli sığınmacılara ayırmak durumunda kaldığına işaret etmektedir.²²

Suriyeli sığınmacılar için hal böyleyken “neo-Osmanlı” dış politikanın bir komplikasyonu olarak devletin “şaşı bakışı” nedeniyle Irak’tan gelen sığınmacılara aynı “ayrıcılıklar” sağlanmamıştır. Mezhepsel ve etnik köken gözetilerek uygulanan ayrımcı dış politika nedeniyle Mayıs 2014 tarihinden sonra bireysel veya toplu olarak Irak’tan Türkiye’ye gelen sığınmacılara ne bireysel uluslararası koruma başvurusu hakkı ne de geçici koruma verilmiştir. Benzer biçimde Irak’tan gelen bu sığınmacılar, ne bireysel uluslararası koruma baş-

16 Bu konuda iyi bir örnek için bkz. Yasin Y, Biehl K, Erol M. (2014). “Infection of the Invisible: Impressions of a Tuberculosis Intervention Program for Migrants in Istanbul”, *J Immigr Minor Health*. Ekim 5. [Epub basım aşamasında].

17 Türkiye Cumhuriyeti hükümeti 2011 Nisan’ında Suriye’den ilk geçişlere izin verdiğinde Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin konuya müdahil olmasını istemiştir. Hatta bununla paralel olarak “Suriye Bölgesel Müdahale Planı’na (SRRP)”a dahil olmamıştır. Çünkü “onurlu yalnızlık” hezeyanı ve kibiri çerçevesinde krizi kendi başına yönetebileceğini hatta yönlendirebileceği düşünüyordu. Sorunun kısa vadede çözülemeyeceğinin anlaşılmasıyla, Nisan 2012’de kamuoyuyla paylaşılmayan bir Başbakanlık Genelgesi yayımlandı ve Suriyeli sığınmacılar “geçici koruma” kapsamına alındı. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Gültekin MN. (2014). “Kardeş’ten ‘istenmeyen misafire’: Suriye’li sığınmacılar meselesi ‘hassas vatandaşlara’ mı havale ediliyor?”, *Birikim*, 305: 24-35; Kirişçi K. (2014). “Misafirliğin Ötesine Geçerken Türkiye’nin ‘Suriye’li Mülteciler’ Sınırı”, *Brookings Enstitüsü & Uluslararası Stratejik Araştırmalar Klübü (USAK)*. Ankara; MazlumDer (2013). *Türkiye’de Suriye’li Mülteciler: İstanbul Örneği*. İstanbul.

18 ORSAM (2015). *Effects of Syrian Refugees on Turkey*. Orsam Report no: 195. Ankara.

19 ORSAM (2015), a.g.e.

20 Erdoğan M. (2014). *Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması*. HÜGO, Ankara.

21 Bu bölümde bahsedilen genelgeler kamunun erişimine açılmamıştır.

22 ORSAM (2015), a.g.e.

vuru sahipleri gibi 5510 sayılı SSGSS kapsamında genel sağlık sigortalısı sayılmışlar, ne de geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacılar gibi hastane giderleri AFAD tarafından karşılanmıştır. Bu kişilere TC'nin lütfettiği tek sağlık hizmeti; "acil servislerden sunulan acil sağlık hizmetleri" olmuştur.²³

SAĞLIKTA "SINIR"

Savaş ve/veya olağandışı çatışma durumlarının insan sağlığı açısından yıkım anlamına geldiği açıktır. Daha önemlisi bu yıkım sadece sağlık hizmetlerine ulaşamamaktan da kaynaklanmıyor: Sağlıklı barınma koşullarının ortadan kalkması, gıdaya erişimin aksaması, eğitim hizmetlerine erişimin sonlanması, işsizlik ve/veya ucuz işgücünün yaygınlaşması, sosyalleşme olanaklarının yitimi, dışlanma ve yabancı düşmanlığı savaş ve/veya olağandışı çatışma ortamlarının sağlıklı yaşamı tahrip eden, çok bilinen sonuçlarıdır. Bununla birlikte bulaşıcı özelliği bulunan enfeksiyon hastalıklarının göç veren ülkelere göç alan ülkelere kıyasla yüksek olması sorunu daha da ağırlaştırmaktadır. Zaten bu durumun bir yansıması olarak tüm ölümlerin %20'si savaş ya da çatışma ortamlarına bağlı şiddete, %80'i ise yaşam koşulları ve hastalıklara bağlı gelişmektedir.²⁴ Öte yandan toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği açısından dezavantajlı durumda olan kadın ve LGBTİ bireylerin, çocukların, yaşlıların, engellilerin ve işkence/kötü muameleye uğramış kişilerin bu olumsuz koşullardan çok daha derinden etkilendikleri bilinmektedir. Bu nedenle devletlerin "sınır"larını aşmış kişilere yönelecek sağlık hizmetlerinin planlanmasında bu hassas grupların ayrıca ele alınması ve bu gruplara yönelik özgül stratejilerin geliştirilmesi gereklidir.

Bütüncül bir sağlık hizmeti planlanmasında "sınır"ı geçen kişilere "güvenlik" tehdidi ola-

rak bakmak yerine "hak" temelli yaklaşılması zorunludur. Çünkü sağlık hakkı, hiçbir ayırım gözetmeksizin insan olan herkesin hakkıdır. Ancak gündelik yaşamın gerçeği, söz ve söylemlerin ötesinde bambaşka gerçeklerin yaşandığına işaret etmektedir. Örneğin Halklararası Dayanışma Köprüsü Derneği'nin 3 Şubat 2015 tarihli raporunda Türkiye'nin çağdaş ve modern illerinden birisi olan İzmir'in Torbalı ilçesinde yer alan Taşkesik Mevki Çadır Kampı'nda 800 Suriyeli sığınmacının bulunduğu mevkide banyo ve tuvaleti ihtiva eden konteynırların olmadığı, AFAD'dan gelen karar doğrultusunda söz konusu kampın belirlenen iller dışında bulunması nedeniyle kaymakamlığın yardım yapmadığı, kampta yaşayan ve geçici işlerde çalışmış kişilerin "dayıbaşı" sistemi nedeniyle alacaklarını tahsil edemediği ve işsiz oldukları, 17 gündür elektriksiz-susuz bir ortamda yaşadıkları ve son bir haftadır yiyecek erzaklarının da tükendiği saptanmıştır. Söz konusu rapor, kampta yaşayan kişilerin bu olumsuz koşullara rağmen Suruç kampına dönmeyi istemediklerini ve kimseye yük olmadan çalışarak geçimlerini kazanmayı hedeflediklerini ifade etmektedir.²⁵ Ancak bu noktada TC'nin, mülteci sayılması gereken bu kişilere verdiği tezkerelerin üzerine çalışma hakkının olmadığına dair özel bir not düşmesi irdelenmelidir. Çünkü bu kişiler, çalışarak geçinmek ve kimseye yük olmamayı isteseler de devletin düştüğü bu not sayesinde kayıtdışı biçimde esnek istihdamın en dibinde konumlanmaktadırlar. Bu çerçevede Halepli bir babanın "Suriye'de iken iki kızım üniversiteye gidiyordu, burada yaklaşık iki aydır tekstil atölyesinde 11-12 saat ayakta çalışıyorlar. (...) Biri aylık 500 TL alıyor, diğeri 400 TL alıyor" cümlesi, "geçici koruma" lütfedilen bu insanların can ve kanlarıyla söz konusu lütfun bedelini ödediklerini göstermektedir.²⁶ Kuşkusuz bu ortamda "görünmeden çalışmak" zorunda kalan insanların pazarlık etme şansları yoktur – ki bu esnek istihdam modeli "yerli" çalışanların ücretlerini de düşürdüğü için yabancı düşmanlığını da arttırmaktadır.

23 Bu durum 11.12.2014 tarih ve 59259163-951.04.05/27114 sayılı AFAD yazısında da ifade edilmiştir. Uluslararası Af Örgütü. Irak'tan gelen mülteciler sağlık hizmetlerine erişemiyor, 8 Ocak 2015. <http://www.amnesty.org.tr/icerik/2/1479/irak> (Erişim tarihi: 8 Şubat 2015).

24 Türk Tabipleri Birliği (2014). *Suriyeli Sığınmacıları ve Sağlık Hizmetleri Raporu*, Ankara.

25 "Halklararası Dayanışma Köprüsü Derneği. Torbalı Taşkesik Mevki Çadır Kampı Ziyareti", <http://www.halklarinkoprusu.org/2015/02/torbalı-tasikesik-mevki-cadir-kampi-ziyareti-03022015/> (Erişim tarihi: 8 Şubat 2015).

26 MazlumDer (2013), a.g.e.

“Misafir”likten geçici koruma statüsüne geçme ne yazık ki bu kişilerin kampta yaşamamaları halinde barınma koşulları üzerine olumlu bir etkiye yol açmamaktadır. Çoğu “geçici koruma” statülü insan, en fazla F tipi hücre benzeri 8-9 metre-kare yerlerde, sıklıkla bodrum katlarında, penceresi ve havalandırması olmayan mekânlarda, “bir şilte, katlanmış yatak ve ufak tefek eşyalar bulunan bir odaya 350 TL” kira vermek zorundadırlar. İstanbul’da yapılan bir araştırma sıklıkla bu kişilere kiralanın yerlerin eski işyeri ya da han benzeri mekânların odalar haline –elbette kaçak biçimde– dönüştürülmesi ile oluşturulduğuna işaret etmektedir: paran varsa “bir katta 10-12 oda, odaların çoğunda ağır rutubet, bodrum katlarda lağım kokusu ve tek bir tuvalet”, yoksa park ve bahçeler...²⁷

Barınma, gıda, altyapı, hijyen, işsizlik gibi açılardan kölelik koşullarında yaşamak zorunda kalan bu insanların hasta olmaları halinde sağlık hizmetlerine erişimde de ciddi sorunlar bulunmaktadır: kronik hastalıklar, devamlı kullanılması gereken ilaçlar, hastalık tanısı için gerekli tetkikler, gebe ve bebek/çocuk takipleri hemen tümüyle aksamaktadır. Öte yandan, işsiz biçimde yaşamını sürdürmeye çalışan bu kişilerden Sağlıkta Dönüşüm Programı uyarınca “özerk işletmeler” haline dönüşmüş ve para kazanmaktan başka bir şey düşünmeyen, her türlü insani değerden azade kılınmış hastanelerin ücret talep etmesi var olan sorunları daha da ağırlaştırmaktadır. Tanıklıklar, hastaların kamu hastaneleri arasında “top misali” dolaştırıldığına, “işletme”leşen hastanelerin hastaları “yük” olarak gördükleri için kabul etmediklerine, bu hastanelerin talep ettiği ücretlerin el yaktığına, 10 yaşındaki çocuğunu apandisit ameliyatı ettirmek zorunda kalan bir babanın bir kamu hastanesine 4.000 TL borçlandığına ve aylık taksitide bağlayarak çocuğunu ancak rehinlikten kurtardığına işaret etmektedir.²⁸

Sağlık hizmetlerine erişim konusunda yaşanan başka bir sorun da çatışma ve/veya olağandışı durumlarda dahi ertelenemeyecek temel sağlık hizmetlerinin ivedi ve yeterli biçimde organize edi-

lememesidir. Bu konuda en yakın deneyim Suruç bölgesinde yaşanmıştır: Kobanê savunmasının yoğunlaştığı ve yaralı insanların Suruç’a ulaştırılmaya çalışıldığı günlerde, Suruç’taki sağlık biriminin altyapı ve insan gücü açısından yetersizliği tüm çıplaklığıyla görünmüştür. İnsani duyarlılık yerine “dış politika”nın önceliklerine göre biçimlendirilen yaklaşım nedeniyle 18 yaşındaki gencecik çocukların bir ayak kırığının yol açtığı kanama nedeniyle bile ölebildiği rapor edilmiştir.²⁹

NE YAPMALI?

Hiç kuşkusuz, her şeyden önce, güçle, istekle, kararlılıkla ve umutla neo-liberal çağın var ettiği “eşya ilişkileri”nin savaş/çatışmaya dönüşmemesini sağlamaya, sivilleri özenle korumaya ve savaş öncesi dönemde halk sağlığı politikalarını yerinden yönetimle ve tıp iktidarının hegemonyasını azaltacak biçimde,³⁰ yurttaş temelli olarak uygulamaya geçirmeye ihtiyaç vardır. Kuşkusuz kapitalist sistem var olduğu sürece kriz ve savaşlar yaşanacaktır. Bu nedenle savaş/çatışma döneminde acil sağlık hizmetlerini ayrımsız biçimde “insan” temelli olarak sunmak ve sağlık çalışanlarının bilgi, tutum ve becerisini olağanüstü durumları göz önüne alarak yetkinleştirmek gereklidir. Ve dahası savaş/çatışma dönemi sonrası esenlendirici faaliyetlerin bir parçası olarak sosyoekonomik koşulların hızla düzeltilmesine ve insanı bütüncül biçimde ele alacak biçimde sağlık hizmetlerinin ivedilikle yeniden yapılandırılmasına gayret gösterilmelidir.

Bununla birlikte Türkiye’nin dört bir yanına dağılmış bulunan ve “mülteci” statüsüne ulaşmamış insanların sağlık hizmetlerine ulaşmak için tek başlarına kaldıkları düşünüldüğünde sorunun “geçici” politikalarla çözülemeyeceği artık kabul edilmelidir. Bu kapsamda atılacak ilk adım; coğrafi yer tanımlanmaksızın “sınır”ı aşan

29 Dr. Cem Terzi tarafından hazırlanan raporun tamamına <http://www.itb.org.tr/index.php/Haberler/cemterzi-4819.html> adresinden ulaşılabilir (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2015).

30 Bu konuda Kürt Siyasi Hareketi’nin son dönemde (özellikle kamplarda) “pilot” proje olarak uygulamaya çalıştığı toplum sağlığı politikaları, sağlık hizmetinin demokratikleştirilmesi ve toplumsallaştırılması açısından öğretici bir deneyim olarak dikkate alınmalıdır.

her insanın ihtiyacı olduğunda, nitelikli sağlık hizmetine ücretsiz olarak, yani kamusal güvence altında ulaşmasının hukuki altyapısının sağlanmasıdır. Benzer biçimde sağlık primi ödentisi, katkı payı ve ilaç ya da ortez/protez gibi ihtiyaçlar için yapılan cepten harcamaların sağlık hizmetine ulaşmak konusunda en büyük engel olduğu dikkate alınarak bu kişilerin söz konusu ödentilerden muafiyeti sağlanmalıdır. Öte yandan, yönergede aksi belirtilmiş olmasına rağmen uygulamada hâlâ görüldüğü gibi bu kişilerin “sağlık turizmi” kapsamında değerlendirilmesi ve bu çerçevede sunulan sağlık hizmetleri için “fahiş ücretler” talep edilmesi derhal sonlandırılmalıdır.

Kuşkusuz “hak” temelli tanımlanan çerçeve, sınır kapılarından başlayarak hayata geçirilmelidir. Ancak bu yaklaşım sadece önceden tanımlanmış kamplar ya da illerde kalan mülteciler için geçerli olmamalıdır. Ayrıca “geri gönderme merkezleri” olarak tanımlanan yerlerde sunulacak sağlık hizmetlerinin kapsamı ve işleyişi, kamuoyunun bilgisi dahilinde, önceden tanımlanmış ve standardize edilmiş hale getirilmelidir. Bununla birlikte “geri gönderme” sürecini bir biçimiyle aşarak insanlığın vicdan “sınır”ına ulaşmış herkes, bölgeye göre tariflenmiş basamak temelli sağlık sisteminin bir parçası haline getirilmeli, kayıtları kişisel mahremiyetler gözetilerek³¹

31 Özellikle HIV/AIDS gibi etiketleme ve dışlamanın belirgin olduğu durumlarda kişisel mahremiyet çok daha önem kazanmaktadır. Gündelik yaşam deneyimleri, “sınır”ları aşan bu kişilerin ülkelerine gönderilmemek için yaşamlarını riske etme pahasına kayıt altına alınmaktan imtina ettiklerine işaret etmektedir. Benzer biçimde halen yürürlükte olan uygulama-

KEMAL VURAL TARLAN

birinci basamak temelli olacak biçimde sağlanmalı ve bu kişilere hem koruyucu hem tedavi edici hem de esenlendirici sağlık hizmetleri kişisel risk faktörleri ve hassasiyetleri dikkate alınarak sunulmalıdır.

Dil ve kültürel farklılıklar, gerek sağlıklı yaşam için gerekli sosyokültürel koşullar açısından gerekse de sağlık hizmetlerinin sunulması açısından kritik önemi haizdir. Bu bağlamda hem has-

nın aksine sağlık çalışanlarının (en azından tedavisi tamamlanana kadar) kayıt dışı kişileri polise bildirme sorumluluğundan da muaf tutulması gereklidir.

ta-hekim güveninin layığıyla sağlanması hem de ayrımcılığın önlenmesi için sağlık hizmeti ana dilde sunulmalıdır. Kamu otoritesi (özellikle Sağlık Bakanlığı), sağlık çalışanlarını ana diller açısından zenginleştirmeli ve gündelik pratikte yaşanan aksamalarda ivedilikle tercüman desteğinde bulunmalıdır. Benzer biçimde sosyoekonomik koşulların sağlığın temel belirleyicileri olduğu dikkate alınarak istihdam olanakları yaratılması ve istihdam sağlanana kadar da bu kişilere ayrımsız gelir hakkı sunulmalıdır. Bu çerçevede kadın ve LGBTİ bireylere, çocuklara, yaşlılara, engellilere ve işkence/kötü muameleye uğramış kişilere özgülleştirilmiş sosyokültürel ve sosyoekonomik pozitif ayrımcılıklar sağlanmalıdır. Olağandışı koşulların kolaylaştırdığı kadın ve çocuk sömürsünün önlenmesi için çalışan mültecilerin hak ve sorumlulukları açısından işyerleri yakından denetlenmelidir. Tüm çocuklar kamusal güvence altında çok dilli eğitime yönlendirilmeli ve çatışma ile göçün yaratacağı ruhsal ve bedensel travmaların azaltılabilmesi için sosyal hizmet ve çocuk-ergen psikiyatri hizmetleri yaygınlaştırılmalıdır.

Son olarak ulus-devlet “sınır”larını aşarak yasa tutunmaya çalışan kişilere bakım, destek ve sağlık hizmeti sunan kişilerin de çalışan sağlığı açısından düzenli takip edilmesi, çalışan sağ-

lığı kapsamında periyodik muayenelerinin yapılması ve bu kişilere işyeri hekimliği hizmetinin sunulması gereklidir. Bu noktada çatışma/siddet ve göç hikâyelerinin sadece mültecilerde değil onlara hizmet sunan çalışanlarda da travmaya yol açacağı bilinmeli ve çalışanlara düzenli psikososyal destek verilmelidir.

Mültecilere sunulan sağlık hizmetlerinin “yerli” halkta öfkeye yol açmaması ve bu öfkenin mültecilere düşmanlık biçimine dönüşmemesi için mültecilerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde sunulan sağlık hizmetinin altyapısı ve insan gücü artırılmalıdır. Daha önemlisi hiçbir biçimde günümüz Türkiye’sinde gözlemediği gibi “sınır”ı aşan insanlar arasında ya da “yerli” halkla “sınır”ı aşanlar arasında ayrımcılık yapılmamalıdır. Bu bağlamda “Reyhanlı’da 53 Sünni vatandaşımız şehit edildi”³² ya da “Kobane de düştü düşüyor”³³ gibi ayrımcılık yaratan ifadelerin, içeride ve dışarıda yeni toplumsal kamplaşmalara, yeni çatışmalara ve yeni “sınır” aşımalarına davet çıkardığı hep hatırlanmalıdır.

32 Radikal gazetesi. “Erdoğan: Reyhanlı’da 53 sünni vatandaşımız şehit edildi”, http://www.radikal.com.tr/politika/erdogan_reyhanlida_53_sunni_vatandasimiz_sehit_edildi-1137612 (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2015).

33 İhlas Haber Ajansı. “Erdoğan: Kobani düştü düşüyor”, <http://www.ihb.com.tr/haber-erdogan-kobani-dustu-dusu-yor-397899/> (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2015).

Göçmenin makbulü

MERİN SEVER

Savaşı ve ölümü arkasında bırakabilmek umu-
duyla Türkiye'ye "sığınmacı" statüsüyle gelen Su-
riyelilerin kalıcı göçmenlere dönüşerek yerleşme-
si, Türkiyeliler arasında yer yer yabancı/Arap düş-
manlığının son raddelerine varan bir göçmen tar-
tışmasını tetikledi. Suriyeli göçünden önce ya-
şanan en büyük kitlesel göçler, Halepçe Katlia-
mı'ndan sonraki Kürt göçü ve Bulgaristan'dan
Türkiye'ye gerçekleşen 1989 göçüydü. Jivkov ön-
derliğinde yürütülen sert asimilasyon projele-
rinin doruğa tırmandığı Bulgaristan'da yaşayan
Türkler, özellikle MHP'nin ve Turgut Özal'ın ba-
şını çektiği göç izni meselesinde, açılan yolu ka-
bul ederek Türkiye'ye gelmişlerdi. Yarısına yakını
sonradan geri dönmüş olsa da, bu ilk dalgada ge-
len 360.000 göçmen, II. Dünya Savaşı'ndan beri
Avrupa'da görülen en büyük kitlesel yer değiştiri-
me dalgasıydı aslında.¹ Bu iki göçün birbiriyle ça-
kışması sonucu, Balkanlar'dan gelenlerle Irak'tan
gelenler birbirleriyle kıyaslanmıştı. Şimdi ise bu
kıyasın bir benzeri, Irak'tan gelenlerin yerine Su-
riyeliler konarak yapılıyor. Bu kez, artık 25 yıldır
Türkiye'de yaşayan Bulgaristan göçmenleri de tar-
tışmaya müdahil.

Gelen tepkileri kabaca dörde ayırmak müm-
kün, göçmenler arasındaki olumlu yaklaşım ile
dışlayıcı yaklaşım ve Bulgaristan göçmeni olma-

yanlar arasındaki olumlu ve dışlayıcı yaklaşım.²
Sokakta, basında, sosyal medyada her gün şa-
hit olduğumuz üzere, Türkiye'de milyonlarca in-
sanın Suriyelilere karşı son derece ayrımcı, ırk-
çı, zenofobik yaklaştığını görebiliyoruz. İşin il-
ginç tarafı, bir zamanlar Suriyelilerle benzer so-
runları yaşadığı için çok daha kolay empati ya-
pabileceğini düşündüğümüz göçmenler de ben-
zer tepkiler verebiliyorlar. Suriyeli göçmenlere
"göçmen" demekten imtina ederek onların "geçi-
ci sığınmacılar"/"misafirler" olduğu vurgulanıyor,
"nasıl olup da" çalışma ve oturma izni ya da va-
tandaşlık alabildikleri sorgulanıyor, sosyal hayat-
ta karşılaşılan sorunlar için bile Suriyeliler mesul
tutuluyor.³ Her ülkede göçmenler işsizliğin, hır-
sızlıkların, bozulan ahlâkın, kötü giden ekonomi-
nin birincil sorumlusu olarak gösterilmeye aday
olduklarından Türkiye de bunun bir istisnası de-
ğil. Ancak bu iki göçmen grup hakkında öne sü-

2 Birebir inceleme fırsatı olmayanlar için, bu tepkilerin bir yan-
sımalarının Ekşi Sözlük üzerinden de biraz görülebileceğini
belirtelim. "suriyelilerle balkan muhacirlerinin aynı olması",
"suriyelilere laf eden balkan göçmeni" gibi başlıklar "iki gru-
bun neden aynı sayılamayacağını" ispatlamaya çalışan görüş-
lerle dolu.

3 Kelimelere yüklenen bu anlamların değerlendirmesi için
Nurcan Baysal'ın Bogaziçi Üniversitesi'nde gerçekleşen
"Türkiye Artık Göçmenler Ülkesi" panelinden izlenimleri-
ni aktardığı yazısına bakılabilir. <http://t24.com.tr/yazarlar/nurcan-baysal/misafir-soylemini-birak-multeci-haklarina-bak,10717>

rülen argümanlar farklılaşabiliyor.

Birinci grup “soyucu” argümanının temelinde Bulgaristan’dan gelenlerin Türk, oysa Suriyelilerin Arap olduğu “gerçeğinden” doğan milliyetçi bir tepki var. (Benzer argüman, Kürt göçmenler aleyhine de kullanılmıştı.) Bu tepkiyi, yerleşik Türklerle Bulgaristan göçmenleri sık sık paylaşıyorlar. Suriyeliler “Osmanlı’yı sırtından bıçaklayan Araplar” olarak tarif ediliyor. Oysa Bulgaristan göçmenleri ile yaptığım görüşmelerde, bilhassa ilk geldikleri yıllarda toplumun bir bölümü tarafından “gâvur”, “dinsiz”, “soyu/kanı bozuk” olmakla itham edildiklerini ve bu şekilde tanınmaktan dolayı üzüntü duyduklarını dile getirmişlerdi. Bugün, göçmen olmayanlar tarafından “onlar aslında göç etmedi, anayurtlarına döndüler!” dense ve birçok göçmen de Türkiye’yi anayurt olarak gördüğünü söylese de; en azından ilk yıllarda Bulgaristan göçmenleri de pek kabul görmemiş, ancak diğer göçmen gruplarla kıyaslanarak ehveni şer kabul edilmişler.⁴ Kıyas, burada çok önemli bir meşrulaştırıcı/kabullenici kolaylaştırıcı mekanizma işlevi görmüş.

Şüphesiz 1989 Göçü’nde gelenlerin kendilerini Türk olarak tanımlamaları ve toplumun tamamı olmasa da ciddi bir kesimi tarafından da öyle görülmeleri (meşhur “*Karaman’dan gitmişiz*” söylemi) kabullenilmeyi kolaylaştıran etmenlerdi. Dahası, Osmanlı’dan beri var olan tarihî bir Balkan göçü çizgisi ve 1989’dan önceki göçlerin hatırası, burada yerleşik olanlar açısından 1989 Göçü’nü “normalleştiren” unsurlar olarak görülebilir.⁵ Bunun diğer tarafında ise, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan beri devletçe yürütülen Millî Nüfus yaratma politikaları duruyor. Devletin kuruluşunun daha ilk yıllarında yapılan anlaşmalara bakıldığında, 31 Ocak 1923 tarihinde Yunanistan’la imzalanan ve Lozan sonrası onaylanan Mübadele

Anlaşması’yla 500.000 kişilik ve 1925’te Bulgaristan’la yapılan ikamet sözleşmesi sonrası 200.000 kişilik “soydaş”ın Türkiye’ye gelişi, bu politikaların ilk göstergelerinden.⁶ Tabii bu ilk göçler, hukukî, sosyal ve ekonomik açılardan 1989 Göçü’nden farklıydı; bilhassa Yunanistan’la olan sadece bir göç değil, bir karşılıklı millî nüfus oluşturma aracı olarak “mübadele” şeklindeydi. Ayrıca o dönemde gelen “soydaş”lara, gidenlerin bıraktıkları mülklerin bir kısmının verilmesi, durumu ciddi şekilde değiştiriyordu. Bunun bir yansımasını edebî eserlerde de görmek mümkün, Orhan Kemal’in bugün bir tipteme haline gelmiş olan Bekçi Murtaza karakteri, bir Yunan mübadiliydi. Kitapta, Yunanistan’daki mal varlığını abartarak Türkiye’de daha fazla mal mülk edinmeye çalışan mübadillerin aksine, orada da yoksul olduğunu söylediği için “enayi” damgası yiyen bir karakterdi üstelik.

Edebî eserlere de yansımış ve bireylerin zihnine yerleş(tiril)miş bulunan tarihî Millî Nüfus yaratma projeleri, açıkça Kürt ve Suriyeli göçmenlerin Türkiye’ye gelişiyle uyumlu gözüküyor. Balkan göçmenleri bugün bile sosyal anlamda ayrımcılıkla karşılaşsalar da, diğer iki grup karşısında “makbul” konumda olabiliyorlar. 1989 sonrasındaki Türk ve Kürt karşılaştırmasının bir örneğini Aziz Nesin’in *Bulgaristan’da Türkler Türkiye’de Kürtler* adlı eserinde de görmek mümkün. Nesin, Kürtlerin o dönemki siyasal bağımsızlık/özerklik taleplerine atıfta bulunarak siyasi bağımsızlıktan yana olmadığını belirtiyordu (*İkibine Doğru* dergisine verdiği bu röportajda Kürt sorununu dillendirdiği için 1988’in Ocak ayında Nesin aleyhine dava açıldığını da belirtelim). Bugün ulusalcı kesim hâlâ Bulgaristan göçmenleri ile Kürtleri “bir tutmamak” için “terör” kavramına sık sık gönderme yapıyor. Türk-Kürt karşılaştırmasında ulusalcı kanattan gelen “Türkler Bulgaristan’da Kürtler gibi terör faaliyetleri yürütmediler, göçmen Kürtler buradaki Kürtlerle bir olup ülkeyi bölmeye çalıştılar” söylemi, bugün Suriyeliler karşısında “onlar kendi ülkelerini terk edip savaştan kaçtılar, onurlarıyla savaşmadılar” söylemine dönüş-

4 Yazıda bahsi geçen görüşmeler saha araştırması olarak gerçekleştirilmiş olup, görüşmelerin bir kısmı da belirtilen makede kullanılmıştır. Bkz. Merin Sever, “Ülkelerin Sahipleri ve Misafirleri: Azınlık ve Göçmen Kadınların ‘Misafirperverlik’le İmtihanı”, *Kadın Hayatlarını Yazmak Sempozyum Bildirileri*, Yeditepe Üniversitesi Yayınları.

5 Ali Dayıoğlu, İletişim Yayınları’ndan çıkan *Toplama Kampından Meclise: Bulgaristan’da Türk ve Müslüman Azınlığı* adlı çalışmasında bu göç dalgaları ve yarattığı etkileri oldukça iyi açıklıyor.

6 Rakamlar için bkz. Raif Kaplanoglu, Ozan Kaplanoglu, *Bursa’nın Göç Tarihi*, Nilüfer Belediyesi Kültür Yayını.

KEMAL VURAL TARLAN

müş durumda. Bulgaristan'daki Türklerin mezalimden kaçan mağdurlar oldukları hakkaniyetle teslim edilirken, aynı paye Suriye'den kaçanlara verilmiyor. Bu da, soy dışında, kullanılan bir başka argümana işaret ediyor: Balkanlar'ın bir zamanlar Osmanlı toprağı olması ve Balkanlar'daki Türklerin Kurtuluş Savaşı'nda savaşıarak bu ülkede yaşamayı "hak etmiş" olması. Bir ülkede yaşam ve çalışma hakkını o ülkenin *kurucu savaşı*na katılıp katılmamış olmayla ilişkilendiren bu anlayış da, günümüz çalışma izni ve vatandaşlık anlayışının çok gerisine düşen bir noktada kalıyor.

Bu kıyaslamada soy dışında yöneltilen ikinci bir başka argümana, Bulgaristan göçmenlerinin eğitim ve kültür düzeyinin yüksek olduğu, Suriyelilerin ise yalnızca dilencilik yaptığı, olur da onları işe alan olursa onları öldürebilecek kadar onursuz oldukları (basında sık sık faillerin Suriyeli olduğunu vurgulayan haberler de buna zemin hazırlıyor), zaten "daha ucuza gelsin" diye onları işe alanların da bu sonu hak ettikleri noktasına varan bir söylem silsilesi.. Burada hep unutulansa, Bulgaristan göçmenlerinin yalnızca başka bir ülkeden

değil, başka bir sistemden geldiği. Eğitimin ücretsiz olduğu ve gerçekten yaygınlaştırılabildiği bir sosyalist modelden gelen 1989 göçmenleri, eğitim yönünden Bulgaristan'dan gelen önceki göç dalgalarından bile farklılaşırken Suriyelilerden neden farklılaşmasın? "Balkan göçmenleri çok çalışkan oluyor" gibi klişeleşmiş bir söylem varken, bireyleri bu şekilde yönlendiren sistemin ne kadar belirleyici olduğu unutuluyor. Bulgaristan'dan, Suriye'den ya da başka ülkeden gelen bir göçmenin, geldiği yerde tutunma amacı varsa çalışkan olma "lüksü" var mı ki? "Çalışkanlık" yalnızca bir kişilik özelliği değil, aynı zamanda koşulların da dayatabildiği bir özelliktir. Nitekim İkitelli ayak-kabı imalathaneleri bölgesinden görüştüğüm bir atölye sahibi, Suriyeli ustalardan çok memnun olduğunu, işlerini çok titiz yaptıklarını, asla işe geç kalmadıklarını, Türk ustaya ödeyeceği maaşın aynısını Suriyelilere vermeyi tercih ettiğini söyledikten sonra kendisi eklemişti: "Zaten bu işleri ellerinde tutabilmek için öyle olmaya mecburlar. Yoksa kim niye dilini bile bilmeyen adamı işe alsın?"

İki grup karşılaştırılırken, mevcut koşulların

farklılığını görmezden gelen, yüzeysel argümanlar üretiliyor. Her şeyden önce, Suriyeli göçmenlerin dörtte üçü savaştan kaçan kadın ve çocuklardan oluşuyor,⁷ bugün Türkiyeli ya da Suriyeli, çocuğu olan ve çocuğuna paralı bakıcı-kreş imkânı sağlayamayacak hangi kadın, nasıl bir iş bulabilir? 1989 Göçü'nde gelenlerde aktif savaş durumu olmadığı gibi, göçmenler aileleriyle gelmişlerdi. Bahsi geçen eğitim olanaklarına erişmiş ve meslek edinmiş olma durumu da, kısa vadede olmasa da uzun vadede Bulgaristanlı göçmenlerin sosyal statüsünün yükselmesini sağlayan temel faktördü. Balkan göçmenlerinin de ciddi bir dil sorunu vardı, ancak bu asla Arapça ile Türkçe arasındaki farkla kıyaslanabilir düzeyde değildi. Eğitimli olursa dahi, dil sorununu ve Suriyeli çalışan önyargısını yıkıp iş bulabilmek kolay değil. '90'larda köyleri yakılan Kürtler büyük şehirlere aktığında nasıl aynı dilencilik argümanı ile eleştiriliyorsa, bugün Suriyelilere karşı da aynı yöneltiliyor. İki grubun birbiriyle yarıştırlacak şekilde kı-

7 Rakamlar ORSAM'ın Nisan 2014 tarihli, 189 no.lu raporundan alınmıştır. Online olarak incelemek için http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2014424_orsam%20rapor%20189tur.pdf

yaslanması, ne yazık ki bazı ortaklıkları unutturuyor. Oysa 1989 Göçü'nde gelenler de dışlanmaktan, –bilhassa okula giden çocuklar arasında– konuşmasıyla dalga geçilmesinden, “Aman şimdi bunlar evime yirmi kişi doluşurlar!” diye kendilerine ev verilmemesinden yahut fahiş fiyata kiralanmasından, bu kazanç için evlerinden çıkarılan kiracıların kendilerine düşman olmasından, iş bulamamaktan, iş bulduklarında yerli halk tarafından işlerini çalmakla suçlanmaktan mustarıptılar. Tüm bunların aynısı, şimdi de Suriyeli göçmenler için söylenmiyor mu? Yazıda fazlaca anmasam da, göçmen olan ve olmayanlar arasında elbette bunları gözden kaçırmayanlar da var. En nihayetinde tüm İnsanların en temel ihtiyacının barınak, aş, iş olduğunu unutmayan bu kesim, tüm göçmenlerin benzer ithamlarla yaşadığına ancak hepsinin benzer ihtiyaçları paylaştığına dikkat çekerek; göçmenleri geldikleri ülke ya da milletlerine göre ayırmaya, hele hele de yarıştırmırcasına kıyaslamaya karşı çıkıyorlar. Henüz iki taraftan da fazlaca destek göremeseler de, bir gün esas bu ortak paydalara dikkat çeken tarafın galip geleceğini umalım.

IŞİD kurgu değil, uzağımızda da değil

METE ÇUBUKÇU

IŞİD (Irak Şam İslam Devleti) ya da İD (İslam Devleti) adlı örgütün gücünün ötesinde bir şiddet haresi yayarak etkisini arttırdığı biliniyor. Örgüt şiddeti bir sindirme, korkutma, ikna, biat ettirme ve propaganda yöntemi olarak kullanırken üzerine oturduğu tüm zeminlerde aşağı yukarı aynı manzara ile karşılaşmaktayız.

Birincisi, örgütün gücünün nesnel koşullara dayanması, yani var olduğu bölgelerde hiçbir otoritenin bulunmaması ya da orada bulunan grupların dışlandığını hissetmesi sonucu örgütün o bölgede bu kırılğan yapı üzerine kendi yönetimini oluşturması. Irak, Suriye, Libya gibi ülkelerde özellikle Sünniler arasında hayat bulan (her ülkede gerekçeler farklı olsa bile) hatta Sünnilerin kendi aralarındaki sorunlardan yararlanan bir anlayış IŞİD.

Suriye ve Libya gibi ülkelerde meydana gelen ayaklanmaların 'kırletilmesi'; Suriye'de artık Suriye'nin olmayan bir iç savaşın yaşanması, Libya'da NATO müdahalesiyle Kaddafi'nin devrilmesi sonrasında hesaplanamaması, her iki ülkede de önce IŞİD dışı radikal İslamî eğimli örgütlerin, ardından da IŞİD'in güçlenmesi ile sonuçlandı. Irak'ta Amerikan işgalinin sonuçları geç de olsa 'meyvelerini' veriyor; Sünniler işgal sonrası yaşadıklarının rövanşını IŞİD'e verdikleri destek ile almaya çalışıyorlar.

IŞİD savaşçı bir yapı. Ancak, şartların eşit olduğu ve rakibinin direnç gösterdiği noktalarda gücü kırılabiliyor. Irak ve Suriye'de koalisyon uçaklarının alanda askerî durumu eşitlemesi sonrasında Kobane ve Irak Kürdistan'ında YPG, PKK ve peşmergenin (sonradan) direnişi ve IŞİD'e darbe vurması bunun en somut örneği.¹

IŞİD'in bir kurgu olduğu, gerçeklikten uzak birçok istihbarat örgütünün güdümünde bir örgüt olarak ele alınması, kimlik sorunu yaşayan insanları cezbetmesi, her ülkenin kendi çıkarı yönünde kullanıldığı, örgütün gücünden çok yaydığı korku ile büyüüp geliştiği ve özellikle denetimin kaybolduğu alanlarda hakimiyet kurduğu, silahlı bir örgüt olduğu kadar bir propaganda makinesi gibi çalışarak korku yarattığı, Batı'nın yarattığı bir örgüt olduğu vb. tezler belli oranlarda doğruluk payı taşısa bile tüm bunlar IŞİD'i açıklayamıyor.

Çünkü IŞİD bahane aranmayacak bir realite. Irak, Suriye, Libya, Nijerya ve daha sayacağımız başka ülkelerde hangi koşullarda güçlendiği biliniyor. Bu açıdan, IŞİD'i yaratan politikaların sorumluluğu göz ardı edilemez ancak IŞİD sadece Batı'yı suçlayan, istihbarat, strateji temelli komplo

1 Bu darbenin örgüt içinde ciddi tartışmalara ve infazlara neden olduğu biliniyor ve yine bu darbe sonrası IŞİD deyim yerindeyse bunun acısını Ürdünlü pilotu farklı bir biçimde infaz ederek çıkarmaya çalıştı.

teorileriyle açıklanmayacak kadar gerçek bir örgüt. Zaten komplo yaklaşımı da IŞİD'i anlamaktan çok, IŞİD'e göz yuman, üstü örtük bir sempati ile yaklaşan, sorunları görmezden gelen ya da IŞİD karşısında sessiz kalmayı tercih eden ülkeler ve politikaların tercih ettiği bir durum. Sorulara yanıt bulamayınca komploya yaslanmak tipik bir bölge 'gelenegi'. IŞİD göz ardı edilmemesi, küçümsenmemesi gereken bir örgüt. Çünkü IŞİD şiddeti bir 'ikna' aracı gibi kullanmasına rağmen, bu anlayışın normal karşılandığı bir zemin ya da bu zeminin üzerine oturduğu zihniyet üzerinden daha çabuk yayılabilir. Bu tehlikeye ileriye yönelik olarak Türkiye için de geçerli. Bu açıdan IŞİD'le sadece askeri yöntemle mücadele yeterli olmaz derken, IŞİD karşısında sessiz kalmak da örgütün zihni anlamda taban bulmasına zemin hazırlayacak bir yaklaşım. Tabii ki IŞİD ittifak yapan, göz yuman her ülkenin bumerang gibi kendisini vurduğu da bir yapı. Suriye ve Irak'ta hangi örgüt IŞİD'le ittifak yaptıysa ya da IŞİD'le birlikte savaşıysa ardından örgüte biat etmek zorunda kaldı. Şimdi bu durum Libya için geçerli, şeriatı savunan Ensar-el-İslam örgütünün yanında IŞİD'e teslim olmak zorunda kalması kuvvetle muhtemel.

IŞİD'i Ortadoğu'nun koşullarının yarattığı klasik bir sorun olarak gören oryantalist yaklaşımın doğruluk payı var ama eksik. Çünkü IŞİD artık Mağrip'de, Sahraaltı Afrika'da ya da dünyanın farklı bölgelerinde de var olabiliyor.

Bu nedenle klasik ve geleneksel El Kaide yapısından farklılık gösteriyor IŞİD'in yapısı. El Kaide stratejik olarak sarsıcı, ses getiren, korku salan, belli bir bölgede egemenlik kurarak değil dünyanın farklı bölgelerinde şaşırtıcı eylemler yaparak kendini var ediyor. Tek bir merkeze bağlı olmakla birlikte çok gevşek bir örgütlenme halinde ve daha az iletişim içindeler. Emirleri merkezi yapılanmadan aldıkları gibi, yerel unsurlar inisiyatif de kullanabiliyor. Bu açıdan uluslararası dolaşım ağına daha fazla dahiller.

El Kaide bir kök. 35 yıldır üzerinde büyüyen dallar ise aynı anlayışın stratejik ve taktiksel olarak farklı kolları. Yani El Kaide artık hem Usame Bin Ladin'in kurduğu örgüt hem de değil. El Ka-

ide anlayışını savunan akımlar artık merkezî bir yapılanmadan bağımsız olarak hareket edebiliyor. Afrika'da Boko Haram gibi toplu katliamlar yapan savaş baronlarını görebiliyoruz, ya da Mağrip El Kaidesi gibi daha çok adam kaçırma, fidye isteme gibi mafyavari çetecilik faaliyeti gösteren yapılar mevcut. Hepsi El Kaide anlayışına bağlı ama kendi bölgelerindeki yapılara uyarlıyorlar örgütlerini. Merkezî değil daha esnek hareket tarzına sahipler.

IŞİD iş merkezî yapıyla ters düşen, kendi başına farklı bir yöne evrilen bir yapı. Geleneksel El Kaide bir bölgeye yerleşmek ve yerleştiği alanda bir yönetim oluşturmak, devletleşmeye çalışmak değil dünyanın farklı yerlerinde 'düşmanlarına' darbe vurmaya amaçlar.

Irak Şam İslam Devleti ya da İslam Devleti ise bir alanda var olmak, o alanı yönetmek, kural koymak, vergi toplamak, yerleştiği alanı savaşarak büyütüp devletleşme amacı güden bir yapı. Geleneksel El Kaide'nin lideri Ayman El Zevahiri, IŞİD'in giderek kendilerinden koparak yeni bir yapıya doğru yönelmesine tepkili. Suriye'de El Kaide'nin kolu olarak El Nusra'yı kabul ediyor. IŞİD ise kendisi geleneksel yapıdan koparak yeni bir liderlik oluşturdu. El Kaide'ye, Zevahiri'ye bağlı değil, Bağdadi'ye biat eden bir yapı. Sadece yabancı savaşçılar değil bulundukları bölgelerden de savaşçı devşiren, yerli katılımlar sağlayan ve son dönemde vahşi metotlarıyla kendinden çok söz ettiren bir yapı. Irak'ın işgaliyle tırmanan süreçte El Kaide'den başlayan serüvenin IŞİD olarak devam etmesi cihatçı örgütler arasında liderlik mücadelesini ve rekabeti de beraberinde getirdi.

Örgütü dört katmanda incelemek mümkün. Birinci katmanı Irak ve Suriye'deki gibi cihatçı/Selefi anlayışa sahip Sünni militan grup ki örgütün 2003'ten bu yana varlığını üzerine bina ettiği taban bu. Bu tabanı yok etmek pek kolay değil. Yani koalisyon ülkelerinin bombardımanı IŞİD'e ciddi hasar verse ya da varsayalım ki örgüt bugün yara alıp geri çekilse bile koşullar bu şekilde devam ettikçe örgüt varlığını genişleterek sürdürecektir. Bu grup kimilerince 'öfkeli Sünni hareketi' olarak nitelendirilip hafife alınmayacak kadar önemli.

İkinci katmanı, örgütün en vahşi kanadı olan yabancı savaşçılar yani Türkiye dahil olmak üzere dünyanın dört bir yanında gelenler oluşturuyor. Örgütü 'sahiplerinden' daha fazla sahiplenen bu uluslararası unsurlar aynı zamanda en vahşi yöntemleri kullanan propaganda unsurları. Yani IŞİD içindeki Ortadoğulu, Afrikalı ya da Asya kökenlilerin yaratmayacağı paniği Avrupalılar nezdinde bu militanlar yaratıyor.

Üçüncü katman IŞİD'in yönetim kurduğu Rakka, Musul gibi bölgelerde isteyerek ya da zorla örgüte uymak zorunda kalan büyük bir kitle. Burada aşiret bağları ve iktisadi bağlar önemli bir yer tutuyor.

Dördüncü ve asıl önemli katman ise propaganda katmanı. Çünkü IŞİD'in propaganda makinesi bu üç unsurdan kimi zaman daha fazla işlev görüyor. Yaratıkları korku ortamı, alandaki askerî güç ve kabiliyetlerini katlayarak aşıyor. Karşısındaki güçlere silah kullanmadan korku salarak bir tür Moğol savaşçılarını andıran taktikle ilerliyorlar.

Yani ele geçen/geçirilen yerlerde kendilerini uyumayanları ya da kendilerinden olmayan kimsele-re, ki kendileri dışında kimse onlardan değil, neler yapabileceklerini göstermek istiyorlar ve bunda da maalesef başarılı oluyorlar.

IŞİD'in sıkıştığı oranda daha saldırganlaşabileceğini, yakın coğrafyadaki insan ve ülkelere daha fazla zarar verebileceğini tahmin etmek güç olmaz. Japon gazeteci ve Ürdünlü pilotun infazı buna bir örnekti. Bu iki infaz, örgütün sıkıştığı noktada hâlâ ayakta olduğunu "göstermek" amacıyla yaptığı propaganda faaliyetinden başka bir şey değil.

Aynı zamanda bu infazlar IŞİD'in Kobane'de aldığı ağır yenilgi, Irak Kürdistan'ında peşmerge karşısında geri çekilmesi, koalisyon uçaklarının verdiği ağır zarar karşısında kendisini yeniden konsolide etme çabasıydı. Bu nedenle Kobane'de gösterilen direniş, Irak Kürdistan'ında örgütün geriletilmesi, IŞİD'in geleceği açısından dönüm noktaları. IŞİD güç kaybetmeye bu iki nok-

tadan itibaren başlamış durumda. Tabii ki tüm bu darbeler örgütün sonlanması anlamına gelmiyor.

Örgüt yeniden kendisinden konuşulmasına ihtiyaç duyuyor; korku yayma üzerine kurulan iktidarını ve imajı tazelemeye, kaybettiği alan ve moral hakimiyetini hem örgüt içinde hem de dünyaya karşı yeniden ele geçirmeye çalışıyor. Aynı zamanda örgüt, alan kaybettiği oranda daha tehlikeli hale gelecek gibi görünüyor.

IŞİD'e komşu ülkelerden söz ederken Türkiye'yi unutmamak gerek. IŞİD'in Kobane'ye yüklenmesi nedensiz değildi. Kobane'yi ele geçirip Türkiye sınırındaki doğu-batı hattını tamamlayacak, Suriye'de orta bölgeden kuzeye, Türkiye sınırına kadar uzanacaktı. Yani Türkiye sınırında elinde bulunan kapılara Kobane'yi de ekleyecekti. Olmadı.

Son dönemde Türkiye'nin sınırlarını daha sıkı kontrol etmesi, bazı yabancı ve Türkiye'den IŞİD'e katılan birkaç kişinin gözetimine alınması gibi, IŞİD'e yönelik politikanın değiştiğine yönelik mesajlar var tabii ki. Ama genel algı Türkiye'nin IŞİD karşısında suskun kaldığı, Kobane'den IŞİD'in Türkiye'nin inisiyatifi dışında uzaklaştırıldığı yönünde.

Kobane'de tutunamayan IŞİD hâlâ Türkiye sınırında. Diğer yanda, Libya, Lübnan, Ürdün ve Mısır'ın Sina bölgesinde gücünü göstermeye ve buralara yüklenmeye çalışıyor.

Ürdünlü pilotun öldürülmesi de Ürdün içinde gövde gösterisinin başlangıcı. Çünkü Ürdün, Selefî örgütler için uygun hedeflerden birisi; kolayca istikrarsızlaşabilir. Mısır'ın Sina bölgesindeki örgütün IŞİD'e biat etmesi sonrası saldırılar artmış durumda.

Ancak şunu unutmayalım ki IŞİD sadece kendisini sıkıştıran değil sıkıştığı oranda kaçtığı ülkelere sorun çıkaracak bir yapı. Üstelik o ülkeler içinde irili ufaklı şekilde varlık gösterip zihniyet olarak var olabiliyorsa ve belli bir dönem de ses çıkarılmamışsa. Önceleri desteklenen sonra kaale alınmayan sanki yokmuş gibi davranılan benzer bir yapının Pakistan serüveni ortada.

İslâm ve şiddet

SAİME TUĞRUL

İŞİD, İslâmi devlet, şeriat, cihad tanımları şiddet sözcüğü ile birlikte kulaklarımızın ardında tınlamaya devam ederken, çok temel soruları da beraberinde getirir. İslâmofobi'nin düz klişe, ürkütücü ilkelliğine düşmeden, barış içinde yaşamaktan başka kaygısı olmayan milyonlarca Müslüman'ı unutmadan sorulara cevap aramak ise hassasiyet gerektiriyor.

Bunlara rağmen, Tanıl Bora ve Kerem Ünüvar'ın da altını çizdikleri gibi,* geçmişteki El Kaide'yi ve eylemlerini ılımlı statütüsünde bırakan İŞİD'in kısımları, Boko Haram'ın şiddet gösterileri, Libya, Suriye, Irak, Afganistan, Mali, Nijerya vb. ülkelerde devam eden savaşların dinle alakalarını da sorgulamamak mümkün değil.

Kuşkusuz bu sorgulamanın hemen ardından başka, daha genel sorular gelir:

Bütün dinlerde var olan, öldürmeyeceksin yasası cihad adına nasıl kırılır? Bir insan başka bir insanı, hatta dindaşını, çılgınlıklarına, bakışlarına rağmen, nasıl işkence ederek öldürebilir? Benjamin'in tanımıyla, "saf şiddet", kuralların yokluğu, her şeyin yıkılması, beklenmeyen ortaya çıkması ise, bunu akıl ve mantık yoluyla nasıl anlayabiliriz? (2007: 230) Bireyler, bu yok etme mantığının içine nasıl girerler? Siyasi iktidarlar, öldürme

yaşamının garantisi değilse, din, şiddete karşı ruhani bir engel olamıyorsa kim engelleyebilir? Radikal İslâmcılığa atfettiğimiz şiddetin arkasında, daha derinlerde başka etkenler var mı ya da İslâm ile şiddet arasında bir bağ olabilir mi?

Bu soruları yanıtlamak hiç kolay olmasa da, ilk aşamada, çok derinlerde, insan-şiddet-kültür ilişkileri içinde ve bu üçlünün gelişim süreçlerinde aranabilir ve radikal İslâmiyet'in bazı özgün niteliklerini biraz anlamamıza yardımcı olabilir:¹

I. Şiddet ile insan arasında kopmaz bir suç ortaklığı bulunur. En arkaik kültürel olgudur şiddet. Bu bağlamda, bütün kültürlerde, şiddete ve kontrol altına alınmasına ilişkin yaşalar vardır. Tek Tanrı'lı kültürün içinde de "Öldürmeyeceksin" yasası mutlak bir emirdir; Benjamin'e göre, hukukun ve yargının da ötesindedir, çünkü hiçbir yargılama kriteri getirmez (2007: 239). Bilincin, dolayısıyla ahlak yasalarının ilki bu "öldürmeyeceksin" buyruğudur.

Freud'a göre, bu yasağın çıkması bile hepimizin çok eskiden beri bir katiller türünden geldiğimizin yeterli ispatıdır. Böyle bir güçlü yasanın ortaya çıkmasının nedeni, o denli güçlü bir itkiye karşı direnmek içindir. Hatta, nefretin en belirle-

(*) Tanıl Bora, Kerem Ünüvar, "Sunuş: İslâmcılık ve AKP: Maze-ret ve kibir", *Birikim*, sayı 303-304.

1 Bu yazıda, sorulara cevaplar bulma arzumuz olmadığı gibi buna hiçbir yetkinliğimiz olmadığını da başından kabul ediyoruz. Amacımız, sadece bu soruları biraz daha derinleştirmek ve sorgulamak.

yici duygumuz olduğunu, çocukluğa dek uzandığını ve insanı saldırıya, yıkıma ve zalimliğe götürdüğünü ekler.² Şiddet bir gerçekliktir ancak bu gerçeğin içinde “bizim” fantazmalarımızın payı nedir?

Bu gerçekliği, yukarda belirttiğimiz gibi, kontrol altına almak bütün toplumların temel ilkesidir. İlk kurucu yasa ile şiddet, toplumu ve bireyle ri koruma amaçlı meşru şiddete dönüşür.

Şiddeti tamamen yok etmek mümkün olmadığı için şiddet ve düzeni birlikte tutabilmek hiç kolay değildir. Özellikle, demokrasiler, düzeni tehdit edebilecek şiddet unsurlarını, içinde taşımak durumundadırlar. Karşıtlığı içine almak ve kolonize edebilmek, demokrasilerin gücünü gösterir ama paradoksal bir biçimde, şiddet ve anarşi fantazmalarını da güçlendirir. Bu kez bastırılmış, kontrollü şiddet *süblime* edilerek, romanlar, filmler, oyunlar, vs yollar ile fantazmalarımız düzeyine taşınır.

Çünkü şiddet, bizi terörize ettiği kadar da büyüler; ölüm korkusunun kristalleşmiş şeklidir. Karanlık ve pornografik bir çekici gücü vardır, şiddetin her seferinde beklenmeyen, şaşırtıcı bir tarafı da olduğundan, çekici gücü ile iticiliği bir aradadır. İnsaniyetsizlik de insanlığın parçasıdır.³

Aynı zamanda, evcilleşmiş, uygarlaşmış kabuklarımızı kırıp vahşete, Hobbes’un “doğal durumu na” dönme arzumuzdur.

Öte yandan, şiddet, kültürümüzün temelinde yer aldığından, kutsallık ile de doğrudan bağlantılıdır. “Şiddet kutsalın gerçek kalbi ve gizli ruhunu oluşturur” (Girard, 1972: 52). Kutsallık attettiğimiz her şey bir kurbanlık yani öldürme eylemi içerebilir.⁴ Kutsala ulaşmanın yolu kurbanlık mekanizmalarını harekete geçirir ama her dinin içinde kurbanlık eylemi katı kurallara bağlı

dır. Bu kurbanlar ve bazen de günah keçileri sayesinde yeni grup, kurucu temellerini atar. Homojen bir topluluk oluşması için şiddet ve hatta öldürme yoluyla kurbanlar verilerek “organik safiyet” (Mann, 2005) gerçekleşir.

Her halk, kendini başka bir halka göre, saf-temiz olarak tanımlayabilir. Eğer bir toprak sınırları içindeki bir nüfus, kendini kolektif bir egemenliğe ait kabul ediyorsa, aynı zamanda bu organik bir bütünlük” demektir ve tüm ötekiler bu bütünlüğü tehlikeye düşüren “yabancı organik” maddelerdir. Bütün insanlar aslında birbirine benzese de, küçük farklılıkları değerlendirip öne çıkarırlar. Ötekine bakış, kendisini ötekiden ayırmak ve kendi narsisizmini güçlendirmek içindir. İnsan grupları da aynı şekilde, yakın oldukları ölçüde, birbirlerinden haz etmezler. (Freud, 2010)

Ötekini dışarıya atmak, aslında kendi içine kapanarak, narsisistik, ahenkli bir ünite, monadik bir ilişki oluşturmaktır. Eriyik bir bağ yaratmak, çelişki unsuru olabilecek farklılığı dışarı atmak, tek bir bütün olma fantazmasının ifadesidir.

II. İslâmiyet’in ve özellikle radikal İslâmcılığın kendi içindeki niteliksel özelliklere bağlı olarak kullandığı şiddet ve uygulama biçimlerinin bir yönü de, doğrudan bizim şiddete bakışımız ile ilgilidir.

Şiddetin temsiliyeti, her kültür içinde farklılıklar göstermesine rağmen hep problematiktir, çünkü şiddet eylemlerinin sonuçları; korkunç cesetler, parçalanmış bedenler, kan vb. görüntüler insanlık tarihi kadar eskiyse de, şiddetin temsiliyeti hiçbir zaman kolay olmamıştır.

Savaş, en eski ve en iyi bildiğimiz şiddet eylemidir. Hatta, Kilani’ye göre, savaş arkaik toplumlarda bir değiş-tokuş biçimidir. Diğer tür karşılık vermelerden farklı olarak “negatif bir değiş-tokuş”tur. Bu anlamda, sosyal ilişkilerin alanındadır. (Kilani, 2006: 44) Levi-Strauss ise, karşılıklı alışverişi, pasifist yollardan çözümlenmiş savaşları da değiş-tokuşların talihsizliğe uğramış biçimleri olarak tanımlar. (1967: 78). Her iki durumda da, arkaik toplumlarda savaş, akrabalık ya da ittifak ilişkisinin olduğu gruplar arasında gerçekleşir. (Kilani, 2006: 54) Savaşlar, modern zamanlara dek, bu ilişkisel niteliğini ve dolayısı-

2 1932’de Einstein Freud’a yazdığı bir mektupta insanları savaşın yazgısından kurtarabilecek bir yol var mıdır? sorusuna cevap olarak, “Neden savaş?” adlı yazısında bu noktaya değinir.

3 Hatırlanacağı gibi, *Mekanik Portakal* romanından uyarlanmış filmin kahramanı Alex Delarge, aşırı şiddet düşkünü bir psikopattır ve çetesiyle rastgele seçilmiş insanlara şiddet uygularlar. Ancak, yakalandıktan sonra rehabilitasyon yoluyla “topluma kazandırılmak” amacıyla bütün şiddet pulsionlarından arındığında, geriye kalan sadece mekanik bir robottur.

4 Kutsal ve kurban Latince’de aynı kökenden gelir (*sacré – sacré-facéré*), Kutsal ve kurbanlık mekanizmaları için, bkz. Saim Tugrul (2010).

la dönüştürülebilir özelliklerini korurlar. Sonuçta, barış yapmak için önce savaşmak gereklidir, ya da tam tersi.

Modern dünyada ise, kitle savaşları ve sonuçları, savaşa ve şiddete bakışımızı da değiştirir. Bu nedenle, şiddetin görünme biçimleri çağdaş dünyada farklılaştığı gibi temsiliyet biçim ve perspektiflerimiz de son 50 yılda çok değişmiştir. I. ve II. Dünya Savaşları'ndan sonra, Batı Avrupa'da şiddet bir 'tabu' özelliği kazanır; hiç umulmadık şekillerde ortaya çıkabilecek şiddeti kontrol altına almanın ve önleyici tedbirler ile şiddetin yolları kapatılmaya çalışılır. Ya da, her türlü şiddet olayı bir 'sosyal olgu' olarak incelenmeye başlanır. Özellikle, II. Dünya Savaşı ile, Avrupa "barbarlığa geri dönmeyen" mümkünüğünü bizzat yaşar: Bu korkuyla ve kolektif canavarlığın geri gelmesini engellemek üzere, şiddeti düzen içinde kontrollü bir şekilde tutmaya hatta uzaklaştırmaya çalışır, barış içinde yaşamak arzusu bir çeşit gevşemeye dönüşür.

TERÖR İLE GELEN ŞİDDET

Kuşkusuz, demokratik Batı toplumlarında şiddet bitmemiştir ama açık ve arınmış değildir. Giddens'in deyimiyle, şiddetin kendisi "sosyal düşüncenin" parçası olmuştur. (1987: 108) Uzun bir tarihsel süreç içinde, bu "sosyal düşünce", bir kolektif bilinç edimine, olayların algısını ve onlara karşı davranışları belirleyerek değişimlerine yol açar. (Giddens, 1987: 111) Bu nedenlerle, Batılı toplumlarda şiddetin kontrol ve yönetiminin sınırlarını tanımlanır ve şiddetin kendi toplumlarının da kurucu unsuru olduğu gerçekliği kolektif bilincin derinliklerine itilir.

Oysa, Batı toplumlarında da sivil hayatın kurulması ve meşruiyeti savaşların kazanılması yoluyla gerçekleşir. Gerekğinde vatandaşlar vatanları için canlarını feda ederler; bu fedakarlık kurucudur ve toplumun yapısını oluşturur. Ancak, çağdaş dünyada artık bu kazanılmıştır ve vatani, sivil hayatı koruma görevi profesyonellere, kontrat ile bunu kabul edenlere devredilmiştir. (Michaud, 2002: 162). Siyasi otorite, "yasal-rasyonel" ilkeler etrafında meşruiyetini sağlamlaştırmıştır.

Sloterdijk'in deyişiyle "Hobbes kastrasyonundan" geçmemiş başka toplumlarda, (2005) şiddet

daha açık yaşandığı gibi, temsiliyeti de farklıdır. Şiddet bizzat hâlâ hayatın içindedir, kolektif bilincin algısı farklı olabildiği gibi, kontrol ve yönetimi de daha zordur.

Terörizm ile birlikte şiddet beklenmedik bir biçimde, pasifikleşmiş Batı'nın dünyasına da geri gelir.⁵ Terörizmin tanımı zordur ama en genel şekliyle; herhangi bir yerde, herhangi bir zamanda öldürmeyi amaçlayan şiddet eylemidir. Terör eylemlerinden doğan hasar ve yaralar savaşlardan daha az olsa bile daha korkutucudur. Terörizmin amacı, sadece düşmanı değil, yakınlardakini de sindirmektir.

Derrida'nın vurguladığı gibi, asıl travma saldırının bitmeyeceği korkusu ve gelecekte daha kötünün olabileceğidir. Üstelik, tehlike bir devletten değil, ne olduğu bilinmeyen anonim bir güçten gelir. Teröristlere karşı eylem, baskı, kontraterörizme yol açar ve bir kısır döngüye dönüşerek, giderek artan bir şiddet sürecini de başlatır. Aynı zamanda ve aynı nedenlerden ötürü, (nereden, ne zaman, kimden geleceği belli değil) bir terörist olay, Batılı'nın bilinçaltı düzeyinde, belirsiz, geçici, reddedilebilecek bir olay olarak da değerlendirilir. (2004: 145)

Bin Ladin'in söyleminde, Tanrı'nın eliyle, 11 Eylül gerçekleşmiş ve Amerikalılar cezalandırılmışlardır. Bu 'dini terörizm' retoriği arkaik kutsal şiddet ilişkisini, modernite içine "kutsal terör" olarak sokmayı başarır. Pasifikleşmiş, risk ve ekonomik hesapların belirlediği Batı dünyasını ve değerlerini temelden sarsar. Çünkü, bazı insanlar (teröristler) aynı hesabı, rasyonaliteyi ve üretimi, ticaretin yumuşak-pasifik etkisini reddederler (Michaud, 2002: 249). İslami terörizmi, Baudrillard, arkaik elemanları modernite içine şıngalayarak, sembolik bir kafa tutma olarak tanımlar. Batı toplumlarının değerler sisteminde, bu terör eylemleriyle, çatlaklar oluşturur. Bunlar, iman ile bilgiyi kompartımanlara ayırıp tek-

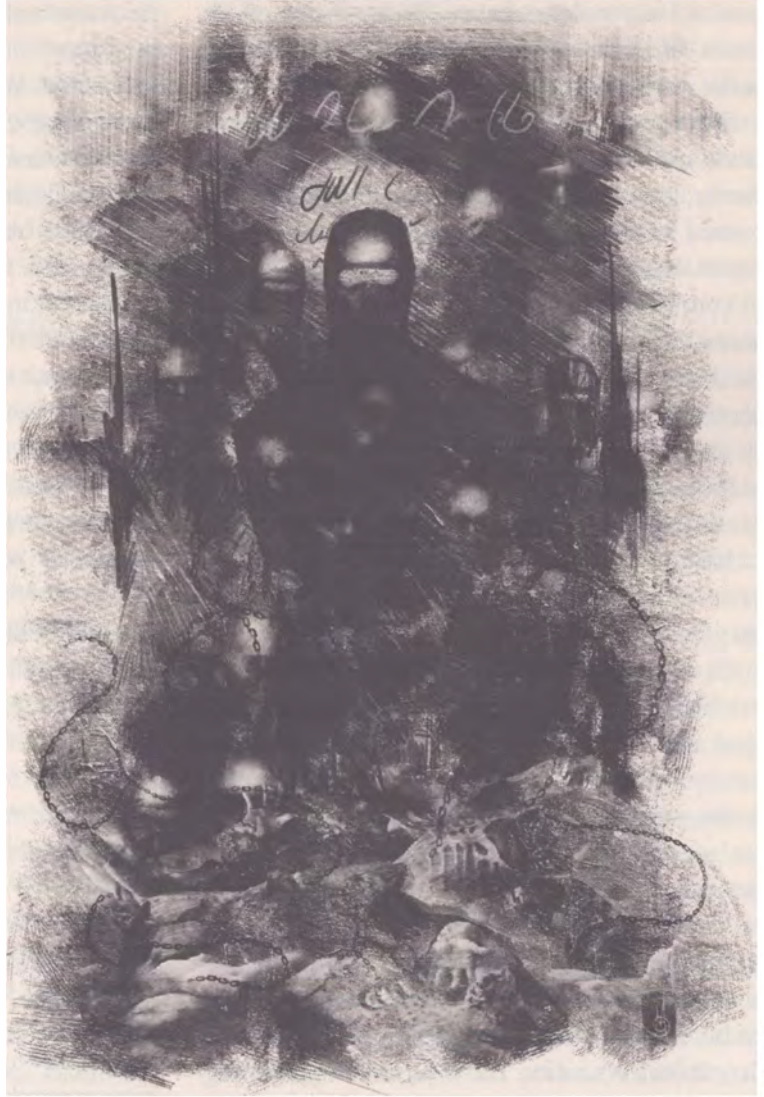
5 Terörizm, ilk önce bir hükümet politikası, devlet terörizmidir en başında. 1793'te, Fransız Devrimi'nin ardından Vendée bölgesindeki halk ayaklanmasını bastırmak için, devrim orduları (*colonnes infernal*) gönderilir bu bölgeye ve Eylül 1793'te çıkan bir yasa çerçevesinde 500.000 kişi hapse atılır. Bu döneme adını veren devlet politikasına da terör ve terörizm denir.

nolojiye sahip çıkarak kullanırlar (2002).⁶

Şiddeti pasifize eden Batılı için şiddete karşı koymanın yolu, yukarda değindiğimiz gibi, “kontrat”tan geçer. Modern Batılı risk alma koşulunu da kendi belirler, –yani nereye kadar ve hangi koşullarda risk alabilir– korunma haklarının bilincindedir. Bu nedenle, risk alma işi de bir kontrattır. Batılı, prensipleri doğrultusunda, insan haklarını ve hayatını olduğu kadar konforunu da koruyarak, “asgari risk” koşullarında yaşama kaygısındadır (Michaud, 2002: 158-160). Terör eylemlerinin yarattığı çatlaklar içinde ikircikli bir tavır sergiler: Bir yandan şiddetle gelen ölüm korkusu, ve şiddetin doğal yıkıcı sonuçlarına karşı hassasiyet, tahammülsüzlük de doğurur. Öte yandan, yeni insaniyet etiği, insan hakları, moral sorumluluk çerçevesinde doğrudan şiddet uygulayanları da anlamaya yönelik bir çaba oluşur (Michaud, 2002: 148).

Bu çabalara rağmen, Batılı için, din uğruna ölümü göze alanlar, –hele bunlar kitleler olduğunda– bir bulmacadır. Batı’nın kontratlı korunma sistemi içinde siyasi iktidarın, düşmanını veya baskı altında tuttuklarını korkutmanın yolları, baskı kurmak, cezalandırmak ve en son aşamada ölümle tehdit etmektir. Ancak, kendini kurban etmeye hazır birisi için, ölümle tehdidin anlamı nedir? Şiddet ile insan arasındaki bağın çok arkaik bir özü olsa da, din ve “saf şiddet” ilişkisini anlamak kolay değildir.

Her yeni düzenin kurucu unsurunun şiddet, sonuçta terörün de bir kurucu şiddet olduğunu

MURAT GÜL

kabul etsek bile, radikal İslâmcıların talep ettiği gibi, dinin ana eksen olduğu yeni siyasi düzen de hangi yollarla meşruiyetini kurar? Şiddeti nasıl meşrulaştırır?

En totaliter iktidarlar bile otoritelerini meşrulaştırmak zorundadırlar. Bu kritik aşamada, sembolik sistem ve onların retorik ifadeleri ideoloji sayesinde meşrulaşma sürecine eklemlenirler. Ideoloji, bu “nexus” içinde yer alır; siyasi otoritenin meşruiyet talebi arayışı ile yönetilenlerin “inanç” yanıtı arasındaki çatlağa yerleşir⁷ ve inan-

6 ‘Batı’nın teknolojisini almak ve kullanmak ama değerlerini kabul etmemek’ sadece radikal İslâmcılığın değil, birçok Müslüman’ın da paylaştığı ortak, yaygın bir görüştür.

7 Buradaki “çatlak”, meşruiyet sürecinin ilk aşamasında, meşruiyet talebi ile gelen siyasi otorite ile toplum arasındaki düzey farklılığı, küçük boşluklardır; ideoloji sayesinde bu boş-

cımıza bir artı-değer katar. “Böylece ideoloji eklenen bir artı-değerden, iktidarın meşruluğuna inanç statüsüne yükselir” (Ricoeur, 2000: 103)

Diğer bir deyişle, siyasi otorite, inançlar sayesinde meşrulaşır. Otorite itaat edilen meşru iktidardır, hiyerarşik bir emir-itaat ilişkisidir. Ideolojinin fonksiyonu da düzenin otoritesini ve yöneten ile yönetilenler arasındaki hiyerarşik yapıyı korumaya yarar. Bu inanç çatlağına yerleştikten sonra, ideoloji ve terör birlikte işlevsel olabilirler. Bu diyalektik mantık, ideolojiyi terör yoluyla yerleştirilirken, ideoloji adına işlenen suçları ve terörü de haklı çıkarır.

Bu bağlamda, dinsel temeller üzerine kurulmuş bir iktidarın (bu bir devlet olabildiği gibi, IŞİD gibi İslâmi devlet kurma projesi de olabilir) meşruiyetini gerçekleştirmesi hiç zor olmayacaktır, çünkü gücünü doğrudan inanç sisteminden alır.

Özellikle İslâmiyet gibi, din ve siyaset ilkelerinin birbirine geçtiği bir düşünce yapısı içinde, İslâmi ideoloji, otorite ile yönetilenlerin inançları arasında bir “çatlağı” bile yerleşmek zorunda değildir, çünkü bir çatlak, yarık yoktur. İnananların gözünde dini otorite zaten meşru bir iktidardır. Hatta, bu iktidarın meşruiyetini tanımayanlara, terör yoluyla kabul ettirmek de meşrudur.

Yanı sıra, Derrida’nın belirttiği gibi, ilk kurucu yasa yapmak, bir güç uygulaması, performatif bir şiddet olduğundan, ne haklı ne de haksızdır çünkü kurucudur. Daha önceki bir ölçüte bağlı değildir. Bu nedenle, mistik bir kökeni bulunur. (2005: 32) Allah’ın ve şeriat yasalarının tek meşru kurucu sistem olduğunu savunan İslâmiyet, böylele mistik bir kökenden alır gücünü.

KUL ÖZNE

İslâmiyet’te özne, her şeyden önce Tanrı’dır ve kimse ile karşılaştırılmaz, her şeyin üstündedir. (Chebel, 2002: 60) Bu tek özne hiçbir karşı koyma, sorgulama kabul etmediği gibi, dünyada kendini ve gücünü temsil edecek başka bir varlığa da izin vermez. Çünkü, Tanrı ne denli büyükse, kul-insan da o denli küçüktür. (Chebel, 2002: 60) Bu bağlamda, Müslüman’ın bireysel bir bilince ve öz-

nel yargılama gücüne sahip olması gerekmediği gibi, özne olamayan bu varlıktan rasyonel aklını kullanarak kararlar vermesi de beklenemez. Herhangi bir güçlü otorite altında, çözülüp parçalanır ve itaat eden, suskun ve ondan istenileni yapan birine kolaylıkla dönüşebilir. Çünkü, öznenin öznelliğinde bir tekillik, karşı koyma, direnme olmadığı gibi, ümmet bilinci ile özdeşleşmiştir.

Şiilerdekinin tersine,⁸ Sünni İslâmiyet’te ara dini kurumların ya da otoritelerin olmayışı, şiddet kullanımını da kolaylaştırır, çünkü, dini bir kurum temsilcisi olmayan herhangi birisi bile kendisine dini otorite atfederek, kitleleri şiddet eylemlerine yönlendirebilir. (Chebel, 2002: 207)

Bu mezhâp özelliği, aynı zamanda bir kimlik sorunu da yaratır. İnsan öznenin, tek özne olan Allah referansı ile bir bağımsız kimlik oluşturmaya zaten mümkün olmadığı gibi, Sünnilik içinde, bireyin, ümmetin yani kendi gibilerin kolektif kimliği içinde erimesi beklenir. (Chebel, 2002: 269) Müslüman kişi, Allah, Muhammet ve Ümmet ile birlikte var olabilir. (Chebel, 2002: 86) Allah’ın buyruklarına itaatkar ve saygılı bir varlık olarak sadece ümmetin monolitik bilincinin parçasıdır. (Chebel, 2002: 103)

Genel anlamda, zaten eriyik bir ilişki içinde olan bireyin gerçekleştirdiği en korkunç eylemlerin ve vahşetin bile yoldaşlarının gözlerinde onaylandığını görmesi devam etmesi için kafi. Çünkü, bir grubun içinde olmak (bu tüm benzer gruplar, örgütlenmeler için geçerlidir) bireyin kendi imajından tecrit olabilmesi sonucunu da getirir. İmajından kopartılan bireyin kendisine ait yeni bir imaj yaratacak alanı da yoktur. (Terestchenko, 2005: 142) Nitekim, IŞİD gruplarının bedensel bir bütünlük sergileyen (üniforma, maskeler, aynı askeri yürüyüş vs.), ellerinde fallik silahlarla donanmış kara-magma ordusunun imajları bu eriyik kimliksiz bedenlerin iyi örneklerini oluştururlar. Öznesizler ordusunu yönlendirenler böylece en radikal söylemleri bile kolayca eyleme dönüştürebilirler ve katliamları gerçekleştirebilirler.

8 Bu, Şiilerde şiddet yok anlamına gelmiyor, sadece şiddetin meşrulaştırma yollarını farklılaştırıyor; en yüksek dini mertebeye sorumlu İmam, doğrudan şiddet yollarını önerebilir. Yani tek bir kurumsal otoritenin egemenliği söz konusudur.

Bu bağlamda, Kuran'da aktarıldığı biçimde Allah kelamı dışında savunulan her düşünce ve bunları savunanlar, her şey yok olmalıdır. Kuran olarak ifadesini bulan, Allah kelamı yoluyla, insan kurtuluşunu ve yeniden doğuşunu kutlayacaktır. Allah'ın hükümlerinin gerekli kıldığı kulluğa döndükten sonra tüm diğer dünyevi köleliklerden azade olacaktır. (Meddeb, 2005:108)

SAFİYET İDEALİ VE KÖKENE DÖNÜŞ

Radikal İslâmcılık için, bugünkü yozlaşmış siyasetten arınmanın yolu, kökene, dinin en saf haline geri dönülerek gerçekleşebilir. Bu kökene geri dönüş, siyasetin en saf formu olduğuna inanılan, Muhammed ve Halifelik dönemini geri getirmek fantazması ile ifadesini bulur. (Benslama, 2004: 21)

Kitleleri, kökene döndürme fantazmasının temeli ise, hafızayı çocukluğun saflığına geri götürmeye izin vererek anakronik bir ideali yeniden gündeme getirmektir. (Benslama, 2004: 29) Kökene geri dönme ideali bugünü reddederek bugünden intikam almayı da beraberinde getirir, çünkü geçmişin saflığı bugünün yozluğu içinde kaybolmuştur.

Ancak, bu ilke dönme arzusuna eşlik eden terör ne demektir? İslâmiyet'in geleceğe yönelik her umudu kapatmak ve "köken saflığı" takıntısı nereden gelir? Benslama, bir Freud okuması ile bunun öteki ve yabancı ile karşılaşma korkusundan kaynaklandığına dikkat çeker. Öteki ile karşılaşmak ise, "kökensel bir karışma ve saf olma" durumudur. (Benslama, 2004: 31) (El Bağdadî'nin Kureysi Kabilesi'nden, Muhammed'in sülalesinden geldiği ve Hilafet iddiası gibi)

Freud, Musa'nın hikâyesinde, Musa'nın önce kendi halkına "yabancı" olduğunu ve sonra halkını bir yabancı olarak keşfettiğini anlatır. Yani, kendisinin ve halkının özne olabilmesi için kökensel saflığından kurtulmuş olarak geri döner. (Freud, 1939)

Bütün dinlerin, kültürlerin, dillerin ve kolektif hafızanın temelinde "kendin olmak için" kendinden, kendin gibi olanlardan uzaklaşmak gerekir. Nitekim, Kuran'da da, Muhammed dinin başlangıç aşamasında, kendinden geri çekilme, inzi-

va ve kendininkilerden uzaklaşma süreci yaşar. Bu nedenle, Müslüman'ın kökensel saflık ideali, bugünün gerçeğinde bulamadığı dinselliği bulma yanılısamasıdır (Benslama, 2004: 48). Bu amaçla, radikal İslâmcılar, saflığını kaybetmiş, ötekileşmiş Müslümanları, kökene döndürerek gerçek Müslüman'a dönüştürecekleri söylemi ile hareket ederler ve bu amaçla öldürmek, ötekileri de günahlarından temizlemektir. Bu "kökene dönüş delirium" u aynı zamanda her türlü yorumu da imha etmek ve öldürmektir (Benslama, 2004: 52-53).

Sembolik yorumdan yoksun kitleler, bu söylemin içinde ilksel-cemaatsal bir bedenleşme ile diğer bedenleri parçalayıp yok edebilirler. (Benslama, 2004: 53) Diğer bir deyişle, ötekinin ölümü ve kanı ile cemaatsal bütünlük ve saflık yeniden oluşturulur.

Normal barış zamanlarında, küçük farklılıklar, daha önce belirttiğimiz gibi, önemli değildir. Ancak, kriz zamanlarında, bu ufak farklılıklar içimizdeki düşmanı yaratmaya ve oluşturmaya yarar. Kurumların "hayali temelleri bir topluluk içinde krize girdiğinde, "biz"i oluşturan unsurlar, kolektif imgelem işlevselliğini ve istikrarını kaybederler. "Biz bir şikayet, yırtıklık ve acıya dönüşür" (Semelin, 2005: 92).

Bu paranoya belirli bir rasyonaliteye oturtulduğunda, toplumsal düzeyde işlevsel olabilir. Semelin, bunu "çılgın rasyonalite" olarak tanımlanır (2005: 68). Paranoyak bir söylem, kolektif duygusallığı kolayca harekete geçirir; bu duyguları bir düşmana yönlendirmek ve grubu eyleme geçirmek artık zor değildir.

PARANOYADAN KOLEKTİF EYLEME GEÇİŞ

Nefret, şiddet mantığı ve söylemi kıyıma götürürken, belirli mekanizmaları harekete geçirir; günah keçileri bulunur, dost-düşman ayırımı giderek radikalleşir ve daha sonra "öldürme" eylemi bir "arındırıcı" olarak kendini gösterir. Bu dışlama eylemi aynı zamanda temizlemektir. Toplu kıyım-yok etme-parçalama eylemlerinin altında yatan, söylem ve amaç ise, imgelem düzeyinde, özünü kutsaldan alır.

Temiz-murdar ikilemi ve ayrımı da kutsala ya-
pılan bir göndermedir.

Her iktidarın kendi aşkınlığını ispatlamak için kullandığı en çarpıcı yol, düşman olarak tanımladıklarının bedenlerini parçalamak, hatta işkence etmektir (Semelin, 2005: 92). Vahşi uygulamalar, ötekinin insanlığını bedeninde kırmaya yarayan, öncelikle “mental” bir operasyondur. Kurbanlarla, araya radikal ve psişik bir mesafe koyma ihtiyacından doğar. Bu yolla, toplum temizlenerek kutsala yaklaşır. Bu paranoyak söylemi rasyonalize etmenin bir yolu da, kendisini korumak için saldırmaktır. Düşman, tamamen bir ötekiye dönüşür, hatta ortak insan özelliğini kaybeder. Weil’in belirttiği gibi, şiddet herhangi birini bir şey haline getirmektedir. Sonuna kadar uygulandığında, kelimenin gerçek anlamında insanı şeyleştirir, çünkü kadavraya dönüştürür (Weil, 1953: 12).

Ölümle temizlenmek ve hayatın hazlarına karşı nefret, radikal İslâmi kültür içinde öylesine yüceltilir ki, kendi canını bu yolda feda etmek en kutsal eylem olarak tanımlanır. İntiharın günah olduğu bu kültür içinde fedayin ve şehit geleneğinin bu denli yüceltilmesi Khosrokhavar’a göre bir kimlik sorunudur: Ölümüne gönüllü gidenler, Allah yolunda ölmekten çok, parçalanmış kimliği ile baş edemezler ve ancak mutluluk ve huzuru ölüm sonrasında bulabilecekleri inancıyla şehit olmak isterler (2000: 165).

Bu yeni bir şehit, bir “fedayin” figürüdür. El-Kaide örgüt üyelerinin eylemlerinde aynı motivasyon bulunur; hem herkese hem de kendine karşı duyulan bu nefret, özünde hayata karşıdır. Aslında yok edilmek istenen, kutsal olana ihanet edenlerdir. Bu yeni şehit türü, kutsal ideale ihanet edenlere karşı genel bir nefretle donanmıştır. Bu genel nefret içinde, kutsal ideali de giderek belirsizleşir ve geriye sadece kutsallık olarak “ölüm” kalır.

YENİ ŞEHİT TÜRÜ: FEDAYİN

Fedai, “f d y”, birinin hayatını kurtarmak için fideye ödemek, dava için kendini feda etmeye hazır kişi anlamına gelir. Meddeb ve Lewis, İslâmi yasa, gelenek içinde insanın kendini feda etmesi, ya da ayinsel cinayetin olmadığını belirtirler. İslâmi gelenek içinde varolan şehadettir; Allah yolunda düşen kişidir. Tanrı’nın davasında öldüğünde,

bu hakikatın Tanrı nezdinde tanıklığına gönderme yapar, çünkü aslında her şeyi bilen yani Şahit Tanrı’dır ve Kuran’da sadece Tanrı’ya tahsis edilmiştir. (2005:159, 1985:172)

Bu anlamın ötesinde kullanılan tek bir ayette, şehitlerin ölmediği, Allah’ın katında onların diri oldukları anlatılır (3. sure, ayet 169) Allah yolunda savaşırken ölenler şehitlik mertebesinde en yüksek yeri alacaklardır. Cennetteki iktidar adına, dünya iktidarından vazgeçmek en büyük mükâfata gidilen yoldur:

Öyleyse, bu dünya hayatını ahiret ile takas etmek isteyenler Allah yolunda savaşsınlar. Allah yolunda savaşan herkese, ister öldürülmüş olsun, ister zafere kazansın, zamanı geldiğinde büyük bir mükâfat ıhsan edeceğiz (Esed, 2002: Nisa sure-i, 4-74).

Teröristler, Allah katında diri olduklarına inanırlar ve öldükten sonra, semavi bir düğüne hazırlanırlar. Bunun ise ne kurbanlık ne de şehitlik ile ilgisi bulunur.

Özellikle Sünnilik geleneği içinde, feda kültürü yüceltilir. Oysa gene İslâmiyet içinde çok önemli bir gelenek kendini kollama, hayatı koruma geleneği olan “Takiye”dir. Hatta, hayatı korumak için, baskı altında olduklarında, müminlere inançlarını gizlemesi bile tavsiye edilir. Ancak, Sünniler, cihadı ve şahadeti zayıflatmış olduğunu düşünerek bu kültüre karşı çıkarlar ve takiyeye başvurmak yerine çile çekerek ölmeyi ve şehitliği tercih ederler. (Meddeb, 2005: 167)

SONUÇ

Bu yazıda İslâm, radikal İslâm hareketleri ve şiddet arasındaki bağlara ilişkin sorulara yanıt vermekten çok bu soruların nedenlerini insan-şiddet-kültür ilişkileri içinde anlamaya çalıştık.

Şiddet, hiçbir toplumda, –Batı toplumlarında da– bitmemiştir ama açık ve arınmış değildir: Kontrol altında ve “kontrat” içinde tutulmaya çalışılan bir sosyal fenomendir. Özellikle, II. Dünya Savaşı travmasından sonra, Batı Avrupa’da tabuya dönüşen şiddet ve şiddete bakış artık çok değiştiğinden, doğrudan temsiliyet biçimleri de uzaklarda kalmıştır. Şiddetin en çıplak şekilde temsiliyeti şaşırtıcı ve korkutucudur. Bu nedenle, din adına

şiddet ve terör eylemlerini, artık uzak olduğumuz ama hep kolektif bilinçaltımızda varolan “barbarlığa dönüşün” arkaik bir tehdidi olarak algılarız.

Öte yandan, din adı altında şiddet uygulamanın yolları İslâmiyet’in ve özellikle radikal İslâmıcılığın kendi içindeki niteliksel özelliklere bağlıdır ama gücünü şiddet ile insan arasında kopmaz bir ilişkinin varlığından alır. “Öldürmeyeceksin” yasası kültürümüzün temelinde olsa bile, her yasal sınırlamada olduğu gibi bu temel yasa da sürekliliği kırılır, çünkü hep bir “kutsal amaç” içindir ve kutsallık atfettiğimiz her şey bir kurbanlık eylemi içerebilir.

Özellikle İslâmiyet’te siyasi amaçlar da kutsallığın parçasıdır, çünkü İslâmiyet içinde din ve siyaset sınırları hiç olmadığından, din adına yapılan her eylem aynı zamanda siyasidir; tek egemen Tanrı’nın ilkeleri belirleyicidir ve tüm yaşama alanlarını (siyasi, sosyal, ekonomik, hukuk, vb) kapsayıcıdır.

Tanrı’nın hükümlerliğini kulları sorgulaya-

maz. Allah tek gerçek öznedir ve karşı konulamaz. Kullar ancak, Allah’ın buyruklarına itaat ettikleri ve ümmetin monolitik bilincinin parçası oldukları ölçüde var olabilirler. Bu ümmet bilinci ise “organik safiyet” takıntısı ile kökene, dinin en saf haline geri dönme fantazmı etrafında birlik oluşturur. Kökene geri dönme ideali bugünü reddederek bugünden intikam almayı da beraberinde getirir. Müslüman’ın kökensel saflık ideali, bugünün gerçeğinde bulamadığı dinseliliği bulma illüzyonudur. Sembolden yoksun kitleler, bu söylemin içinde ilksel-cemaatsal bir bedenleşme ile diğer bedenleri parçalayıp yok edebilirler. Bu fantazm etrafında nefret ve nefret nesneleri oluşturulur (Batılılar, seküler kültür ve Batılılaşmış Müslümanlar, vs olabilir) ve yok etme arzusunu da beraberinde getirir. Kolektif paranoya en yüksek düzeye çıktığında ise, bir süre sonra, “nefret nesnesi” unutulur ve sadece nefretin kendisi kalır. Geriye kalan, ölüm, şiddet ve hınçla beslenen bir kudret fantazmasıdır.

KAYNAKÇA

- Baudrillard Jean (2002), *L’Esprit du terrorisme*, Galilée.
- Benjamin Walter (2000), “Critique de la violence”, *Oeuvres I*, Folio-Gallimard, Paris.
- Benslama Fethi (2004), *La psychanalyse à l’épreuve de l’Islam*, Flammarion, Paris.
- Chebel Malek (2002), *Le sujet en Islam*, Seuil, Paris.
- Derrida Jacques (2005), *Force de loi*, Galilée, Paris.
- Derrida Jacques, Habermas Jürgen (2004), *Le concept du 11 septembre, Dialogues a New York avec Giovanni Borradori*, Galilée, Paris.
- Freud Sigmund (2010), *Pulsions et destin de pulsions*, Payot.
- Freud Sigmund (1933), “Actuelles sur la guerre et la mort”, Paris.
- Giddens Antony (1987), *The nation-state and violence*, University of California Press.
- Lewis Bernard (1985), *Le retour de l’Islam*, Gallimard.
- Girard René (1972) *Violence et Sacré*, Grasset.
- Kilani Mondher (2006), *Guerre et sacrifice*, PUF.
- Khosrokhavar Farhad (2000), “La haine et le sacré”, in E. Benbasa et J.-C. Attias (haz.) *La haine de soi. Difficile identités*, Paris.
- Mann Michael (2005), *The dark side of democracy, explaining eth-*

- nic cleansing*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Meddeb Abdelwahab (2005) *İslâmın Hastalığı*, Metis.
- Michaud Yves (2002), *Changement dans la violence*, Odile Jacob, Paris.
- Mann Michael (2005), *The dark side of democracy, explaining ethnic cleansing*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Ricoeur Paul (2000), *L’histoire, la mémoire et l’oubli*, Seuil, Paris.
- Semelin Jacques (2005), *Purifier et détruire. Usages politiques des massacres et génocides*, Seuil, Paris.
- Sloterdijk Peter – Finkelkraut Alain (2005), *Les battements du monde*, Pluriel-Fayard, Paris.
- Strauss Claude-Levi (1967) *Les structures élémentaires de la parenté*, Mouton et Cie, La Haye-Paris.
- Terestchenko Michel (2005), *Un si fragile vernis d’humanité, banalité du mal, banalité du bien*, La Découverte, Paris.
- Tuğrul Saime (2010), *Ebedi Kutsal Ezeli Kurban, Çok Tanrılıktan Tek Tanrılığa Kutsal ve Kurbanlık Mekanizmaları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Weil Simone (1953), *L’Illiade en poème de la force dans la source grecque*, Gallimard, Paris.

Türkiye’de solun temsil krizi ve tebliğ siyaseti

AKSU AKÇAOĞLU

Toplumsal uzamda çeşitli sermaye türlerinin eşitsiz dağılımından kaynaklanan hâkim olanlar ve tâbi olanlar konumları ve bu konumlar arasında tahakküm ilişkileri mevcuttur. Siyaset alanına kabaca sağ ve sol¹ arasındaki ayrım olarak yansıyan bu bölünme kendiliğinden siyasi grup üretmez. Toplumsal uzamda birbirinden habersiz halde bulunan bireylerden siyasi bir grup üreten toplumsal sihir, temsil ilişkilerinde gizlidir. Vekilin² sözcülüğüne soyunmasıyla ortaya çıkan grup, vekile kendisini temsil etme yetkisi verdiğinde siyasi varlığını lağvedip, kolektif bir varlığa bürünür. İster sağda ister solda olsun, vekilin önce sembolik eylemle kurduğu, daha sonra da temsil etme yetkisi aldığı grupla özdeşleşmesi, siyaset alanına özgü çıkarın ortak çıkar gibi görünmesine yol açarak hâkim olanlar ve tabi olanlar arasındaki

ilişkiye, temsil edenler ve temsil edilenler ilişkisini de ekler. Böylelikle, tahakküm ilişkileri daha da katmerlenir. İşin kötüsü, temsil ilişkilerinin kaçınılmaz bir parçası olan bu siyasi yabancılaşmayla mücadelenin en yaygın yolunun, başka temsil ilişkileri (örneğin yeni partiler, hareketler) kurmaktan geçmesidir.³

‘Türkiye’de toplum muhafazakârdır’ yargısının, nesnel gerçekliğin ifadesi olduğunu ileri süren *muhafazakârlar*, icat edilmiş siyasi grupların en güncel örneklerindendir. Şüphesiz vekilin temsil sihrinin sonuç üretebilmesi, grubun sembolik kimliğiyle, temsil edilenlerin grup kurulmadan önceki algı şemaları arasında bir eş-mantıklılık bulunmasını gerektirir. Birbirinden habersiz dahi olsalar toplumsal güzergâhları benzeyen bireyleri muhafazakâr olarak çağırarak için yeterli ortak nesnel koşullar bulunur: Sermaye karmaları ve algı şemaları arasında asgari bir uyum mevcuttur. Tüm bu ortaklıklar ancak vekil tarafından adlan-

1 Siyaset alanındaki sağ ve sol ayrımı evrensel değil, tarihseldir. Bu ayrımın oluşumundaki temel etmenler toplumsal uzamdaki tahakküm ilişkilerinin genel yapısı, siyaset alanındaki girilen rekabetin biçimi ve yine siyaset alanındaki faillerin bu ayrımı dayatma gücüdür (başka bir deyişle sembolik iktidardır). Örneğin Türkiye’nin siyaset alanını kuran laik-muhafazakâr (ya da Batıcı modernler ve gelenekçi modernler) ayrımı tarihsel süreç içinde sol ve sağ ayrımına dönüşmüş, bunlara en son etnik ayrımlar eklenmiştir. Bugün Türkiye’nin siyaset alanında birbirleriyle kesişerek aynı anda bir arada bulunan bu üç ayrım temel siyasi konumları oluşturur.

2 Burada vekil, parti liderinden ilçedeki en küçük temsilciye kadar siyasi temsile talip olan bütün siyasi girişimcileri ifade ediyor.

3 Bourdieu’nün bu paragrafta kısaca özetlemeye çalıştığım argümanının ayrıntıları için bkz. Bourdieu P (2013) *Vekâlet ve Siyasal Fetişizm. Seçilmiş Metinler* içinde. Ankara: Heretik Yayıncılık, s. 231-252. Çev. Levent Ünsaldı. Grupların oluşumuna dair önemli bir diğer metni için bkz.: Bourdieu P (1985) *The Social Space and the Genesis of Groups. Theory and Society* 14(6): 723-744. Bourdieu’nün eylem teorisi ve siyaset ilişkisi üzerine daha genel bir tartışma için bkz. Wacquant L [ed.] (2005) *Pierre Bourdieu and Democratic Politics: The Mystery of Ministry*. Cambridge: Polity Press.

dırıldıktan sonra siyasi bir grubu ifade eder. Fakat, grubu ifade edecek sembolik repertuvar oldukça geniştir: Muhafazakâr, dindar, gelenekçi, Müslüman, mütebedeyyin, İslâmcı gibi adların her biri grubu farklı düzeylerde ifade etme kapasitesi barındırır. Bunlar arasından tercihi, çoğu zaman siyaset alanında oynanan oyunun gerekliliklerine göre, vekil yaparak gruba kendi varlığını bildirir. Fakat vekil, her fırsatta grupla özdeşleşerek, kurduğu temsil ilişkisinin kendinde nedeni olduğunu gizler: "Yaptığımız yurt gezilerinde halk bize daha ne duruyorsunuz diyerek parti kurma görevi verdi."⁴ Böylece vekil, kendi ürünü olan siyasi grup adına kendisini yetkilendirmiş olur.

Yukarıda siyaseti kurucu niteliğini vurgulamaya çalıştığım temsil ilişkilerinin özellikle 1980 darbesi sonrasında Türkiye'de sol siyaset için çifte krize⁵ dönüştüğünü düşünüyorum. Darbenin sol açısından zayıflatıcı etkisi, vekil ve grup arasındaki özdeşlik bağlarını koparması oldu. Yani, vekil yurt gezilerinde halktan yetki aldığını dile getirse de, bu söylem hiçbir zaman gerçeğe dönüşmedi. Fakat darbenin asıl yıkıcı hamlesi, uyguladığı fiziksel şiddetten ziyade, bu şiddetin gerekli ve faydalı, solun ise bu şiddetten daha tehlikeli olduğu inancını üretmek uyguladığı sembolik şiddettir. Darbeyi takip eden sağ iktidarların tüm imkânları seferber ederek güçlendirdiği bu inanç, vekil ve grup arasına aşılması güç sembolik bir duvar ördü. Anonim kalabalıkları temsil edeceği siyasi gruba dönüştürme sihri her defasında bu sembolik duvardan geri dönen vekil, zamanla siyasi girişimcilik vasfını kaybetti. Önceleri sloganlaşan sözleri sihrinden arındırılınca, hayalpe-

TURGUT DEMİR

restliği ifade eder oldu.

Yalnızlaşan vekil, oyunda kalabilmek için kimileyin darbenin kutsadığı milliyetçi ve liberal konumlara göç etti. Solda kalmayı sürdürenlerse, geri tepen her temsil hamlesinin sonunda biraz daha püritenleşti: Temsil edilmeyi reddeden dünyayı reddederek toplumsal sorunları düşünsel sorunlar olarak tercüme etti. Kimi zaman entelektüalizme bulanık bu siyasal tutum, akıl terazisinde tarttığı çözüm önerilerini parti programına aktardığında işini tamamlanmış saydı. Akılcılaştırılmış bu temsil ilişkisi bir sonuç üretmese de, sol içindeki birbirine rakip vekiller (ya da vekil adayları) arasında siyasi yeterlilik ölçütüne dönüştü. Başarısız olan her temsil girişiminin nedenleri, solu gerektiği gibi temsil etmediği düşünülen parti programında arandı. Sonuç olarak, anonim bireylerden siyasi grup üreten temsil ilişkisi, toplumsal sorunların düşünsel inşasına dönüştü. Buna göre,

4 Tayyip Erdoğan'ın AKP'nin kuruluşunda yaptığı konuşmadan alıntı. bkz.: <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/08/14/15523.asp>

5 Temsil krizine feminist perspektiften ışık tutan, kısa süre önce yayımlanmış bir değerlendirme için bkz.: Bora A. (2015) Anlatılan Senin Hikayendir! Birikim-Haftalık Yazılar, <http://www.birikimdergisi.com/haftalik/anlatilan-senin-hikayendir>

mevcut dünyanın olanca açıklığıyla gözler önünde duran ‘tahakküm ilişkileri altında ezilen tâbi olanlar başkaldırmaya hazırdır.’⁶ Tâbi olanlar eğer vekilin yanında yer almıyorsa, sebebi sorunların siyasi olarak doğru ifade edilememesidir. Vekilliği, sorunları doğru şekilde ifade edip akılcı çözüm önerileri tebliğ etmekle eşitleyen bu tutum, böylelikle yoksulları değil yoksulluğa çözüm önerisini, kadınları değil kadına yönelik şiddete karşı çözüm önerisini temsil etmiş olur. Hâlbuki tebliğ edilen çözümler sonuçsuz kalıyorsa sorun her zaman siyasi söylemin doğruluğunda ya da insanların bilincinde değildir. Daha ziyade, söylemin düşünsel ve iletişimsel sınırlarını aşan, inanç üretme kapasitesindedir. Solla doğrudan âlâkalı değil ama yukarıda savunduğum fikri çok iyi örneklenirdiği için yolsuzluk skandalına değinmeden geçemeyeceğim. İnsanlara ‘yolsuzluk var; işte bunlar da kanıtları’ dediginizde beklediğiniz karşılığı alamıyorsanız, nedeni kanıtların güçsüzlüğü ya da insanların yolsuzluğa aşinalığı olmayabilir. ‘Yolsuzluk yok; tüm bunlar milli iradeye darbe girişimi’ söyleminin inanç üretme kapasitesi daha yüksek olabilir. Eğer söylenen söz kendinde bir hakikat taşıyıcı ya da değiştirilmesi mümkün olmayan evrensel bir anlamla yüklü olsaydı, o zaman tebliğ siyaseti karşılık üretebilirdi.

Merkez soldan, solun soluna kadar yaygın olan bu tutum, bakış açısının toplumsal ilişkiler içinde inşa edildiğini görmezden gelerek (ya da göremeyerek) siyasetin öznesi olarak gördüğü bilinçli bireylerin, adeta market alışverişindeki tüketici gibi, düşünsel olarak en mantıklı çözüm önerisinin yanında yer alacağını varsayar. Bu, kendi konumuna özgü bakış açısını, konumundan bağımsız ortak akıl olarak gören, her seçim ertesinde seçmenleri hatalı bulan ya da sınıf bilinci eksikliğinden şikâyet eden vekilin varsayımıdır. Ancak toplumsal ilişkiler dolayımını yok saydığımızda geçerli olabilecek bu varsayım, insan edimini yavan bir akla mahkûm eder. Buradaki yavanlık, vekilin tasavvur ettiği ideal seçmen aklının saf eko-

nomik çıkara kilitlenmiş olmasındandır. Örneğin bu akla göre, mevcut iktidar döneminin kaybedenlerini oluşturan esnaf, çiftçi, atanamayan öğretmenler ve işsizler gibi çeşitli kesimleri temsil edebilmek için daha müreffeh ekonomik koşullar sunmak yeterlidir. Oysa, burada sözünü ettiğimiz tüm toplumsal sorunların var oluş nedeni ekonomik olsa da, belirli bir zamana yayılıp tarihselleştikten sonra artık sadece bir bütçe sorunu olmaktan çıkarak çeşitlenmiş ve çoğalmışlardır. Bu da demek oluyor ki, işsizlik sadece düzenli gelirden mahrum kalmak değil, aynı zamanda bu mahrumiyetin ürettiği değersizleşme ve yalnızlaşma gibi acılar ve ruhun diğer ızdıraplarıdır. Tüm bu acılar hiç yaşanmamış, insan ruhunda ve bedeninde iz bırakmamış gibi, saf akılcılaştırılmış çözümlere dayanan tebliğ siyaseti, vekile temsil ilişkilerinden grup üretme sihrini bahşeden inancı üretmekte zorlanacaktır.

İnsan şüphesiz akıl yürütebilen ve bu doğrultuda hareket edebilen bir varlık. Fakat bu akıl yürütme, evrensel kurallara göre işleyen, aşkın bir aklın ürününden ziyade, eylemden doğan, bir akıl yürütmedir. Geçmiş zamanda edinilip bedenselleşmiş eğilimlerin gelecek zaman sezgisine dayanan stratejik eyleme özgü bir akıl yürütme.⁷ Böyle bir yaklaşım bize toplumsal sorunların nedenlerine dair akılcı bir anlatı sunmak yerine, eylemden doğan ve bu eylemi (bazen yeni biçimlerde) yeniden üreten mantığını sunacaktır. Bu da, yoksulluğu yapısal nedenleri kadar yoksulların deneyimleri etrafında anlamayı kolaylaştıracaktır. Eylemden doğan mantığa yönelik siyasi bir merak, vekilin temsiline talip olduğu toplumsal sorunların faillerinin sadece sorunlardan ibaret olmayan toplumsal gerçekliğiyle temas etmesini sağlayarak, solun temsil krizi için bir çıkış yolu sunabilir. Yoksulların yoksullukla sınırlı olmayan toplumsal gerçekliğini anlamak, kendiliğinden temsil ilişkisi kurmaz. Fakat, faillerin toplumsal hayatına yakınlaştırarak temsil sihrini mümkün kılan nesnel toplumsal koşullarla teması kolaylaştırır.

6 Bourdieu'nün entelektüeller arasında yaygın olan bu popülist mitolojiye karşı tutumu için bkz.: Wacquant L. (2014) Yönetici Sınıftan İktidar Alanına: 'Devlet Soyluları' Üzerine Pierre Bourdieu ile Söyleşi. *Birikim* (307): 73-86 [özellikle s. 82]. çev. Aksu Akçaoglu.

7 Bourdieu'nün eylem teorisinin merkezinde yer alan 'eylemden doğan mantık' üzerine ayrıntılı bir tartışma için bkz. Bourdieu P (1990) *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press.

Fakat temsil krizi vekilin bakış açısını onarmakla çözülmeyebilir. Çünkü, tâbi olanların mevcut temsil ilişkilerinden kaynaklanan bakış açıları sofulaşmıştır. Dolayısıyla, toplumsal olanı temas ederek anlamının önünde, temsil krizinin ikinci kaynağını oluşturan sofulaşma engeli bulunur. Bugün Türkiye’de tâbi olanları temsil etmeye talip olan vekiller, solla farklı biçimlerde eş-mantıklılık ilişkisi bulunan ana akım iki siyasi grup üretiyorlar: CHP’nin temsil ettiği (kısmi ve gıyabi olarak Alevileri de içeren) ‘laikler’ ve HDP’nin temsil ettiği ‘Kürtler’ Kendi içinde (farklı sermaye karmaşı ve niceliği gibi) farklılıklar barındıran bu iki siyasi grubun vekilleri, farklı tarihsel dönemlerde iktidar alanıyla zıt ilişkiler kurdukları için siyaset alanındaki çıkarları çatışır ve nesnel olarak birbirlerine yaklaştıkları mevcut tâbi olanlar konumunda, sembolik olarak birbirini iterler.⁸ Yukarıda sözünü ettiğim zıt ilişkiler içinde edinilmiş algı şemaları kabaca ötekinin potansiyel tehlikesini vurguladığından, bir taraftan ortak temsili imkânsızlaştırırken diğer taraftan her iki grubu siyasi sofulaşmaya mahkûm eder. Toplumsal grupların kendinde neden olarak doğrudan siyasi temsiline dayanan sofulaşma.⁹ Heterodoks siyasi tutumun ön koşulu olan sembolik girişimciliği engelleyerek her iki grupta da milliyetçi damarı güçlendirir ve sembolik sınırları perçinler. Daha da önemlisi, vekilin siyasi grupla özdeşleşmesiyle doğallık kisvesi kazanan temsil ilişkilerinin görünmezleşmesiyle, siyaset alanına özgü vekiller arasındaki çatışma, temsil edilen gruplar arasındaki çatışmaya dönüşme potansiyeli barındırır. Dolayısıy-

la, solun temsil krizinin, bir taraftan vekilin tebliğ siyasetine diğer taraftan tâbi olanlar arasındaki sembolik çatışmaya dayanan iki kaynağı bulunur. Türkiye’de hem vekilin hem de tâbi olanların bakış açısını değiştirerek heteredoks bir siyasi grup üretecek sembolik devrim henüz yaşanmadı. Fakat meydana siyasi flamları ve liderlerin konuşma yapmasını istemeyen, mevcut temsil ilişkilerine küskün muhalif toplumsal grupların ya da mutsuz seçmenlerin sembolik devrim arzusu, Gezi’ye damgasını vurdu. Gezi hiçbir siyasi temsil ilişkisi üretmeden sönümlenmiş olsa da, temsil ilişkilerinin yeniden tesis edilmesine yönelik arayışın miladı oldu.

Temsil ilişkilerini, grubun siyasi niteliğinin gaspı olarak tanımlamanın ve hemen arkasından yeniden tesis edilmesini önermenin birbiriyle çeliştiğinin farkındayım. Fakat muhafazakâr otoriterliğin önce gasp ettiği, ardından da mutlaklaştırmak için tüm gücünü seferber ettiği temsil ilişkilerinden, siyasi yabancılaşmaya yol açtığı için uzak durmak, yukarıda eleştirdiğim naif entelektüalist tutumun kusursuz bir örneği olmaz mı? Bunun yerine, yüzleşmeci bir siyasi tutumla, siyasi yabancılaşmayla mücadele etmeyi de mümkün kılan temsil ilişkilerini icat etmeye çabalamanın önemli bir imkân oluşturabileceğini düşünüyorum. Sosyal demokrasiyi de kapsayan solun tüm yorumlarının yaşadığı temsil krizinin aşılması güç başka yapısal nedenleri de var elbette. Fakat solla ilgili her değerlendirmenin bu zorlu engellerin analiziyle başlayıp bitmesi, genel bir demokratik talebe dönüşmediği sürece, maruz kalınan sembolik şiddetin bir de kurban tarafından yeniden üretilip daha da ağırlaşmasına sebep olmuyor mu? Entelektüel faaliyeti sol açısından değerli kılan potansiyelin, mevcut toplumsal ilişkilerin doğallık kisvesi altında gizlediği keyfiyeti gün yüzüne çıkarabilmesinde yattığını düşünüyorum. Solun mevcut temsil ilişkilerinin ve onu doğallastıran düşünce biçiminin altında yatan keyfiyeti sorgulamakta yarar var. Başka türlü bir dünya hayalinin, dünyanın farklı bir bilgi kümesiyle yeniden inşa edilmesinden geçtiğinin farkındayım; bu yeni dünyanın köklerinin mevcut dünyanın ilişkilerinden kaynaklandığının da.

8 Türkiye’nin siyaset alanındaki konumların toplumsal kaynaklarına dair sembolik formların ekonomi-politiğine dayanan bu sınıflandırma, tarihsel olandan toplumsal kader üreten merkez-çevre yaklaşımından ve toplumsal olanı ancak evrensel aklın filtresinden geçirdikten sonra sözde nesnel sınıflara ayıran çeşitli Marksist yaklaşımlardan ayrılır. Her iki yaklaşımdan farklı olarak tarihsel olanda mevcut toplumsal ilişkilerin keyfiğinin kaynağını, toplumsal olanda ise sembolik iktidarın etkilerini arayan bu yaklaşımla ilgili daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. Bourdieu P (1984) *Classes and Classifications. Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste* içinde. Cambridge: Harvard University Press, s. 466-484.

9 Türkiye’nin siyaset alanında sofulaşmaya yönelik bir değerlendirme için bkz. Akçaoglu A. (2014) Türkiye’nin Siyaset Alanında Sofu Kaleler. *Birikim-Güncel*, <http://www.birikimdergisi.com/guncel/turkiyenin-siyaset-alaninda-sofu-kaleler>

Cahil Hoca'nın "imkânsız" eğitimi

SAVAŞ KILIÇ

Bilindiği üzere Türkiye Cumhuriyeti bir eğitim devletidir; kurucusunun vasıflarından biri "başöğretmen"dir. Tabii bununla kastımız eğitimi her şeyin üstünde tutan yüce gönüllü bir devlet olduğu değil; daha ziyade, modernleşme projesini eğitimin sırtına yüklemiş bir devlet olduğu. Kurucu kadronun "geri kalmış" halkın "muasır medeniyetler seviyesi"ne ancak eğitimle geleceğine kana olduğu bellidir. Eğitimin birinci araç olarak seçilmesinde, ekonomik girişimler için para birikiminin bulunmaması, yoksul bir devlet olması da önemli bir faktördü ama, zengin bir devlet olsa bile, kurucular belki önceliği yine eğitime verecek bir zihniyetin, eğitimi toplumsal dönüşümün aracı olarak görme zihniyetinin aktörleriydi.

Devlet için eğitim öncelikle milliyet bilincini kazandıracak, imparatorluk bakiyesini ulus-devlete dönüştürecek araçtı. Onun için de eğitim mil-

liyetçi içeriğini, militer ritüellerini hâlâ tam anlamıyla terk edememiştir.

Eğitim "alan" (!), "eğitilmesi gereken", eğitimin muhatabı olanlar içinse kurumsal, yani örgün öğrenim, "tahsil", bir sınıf atlama aracı, statü hiyerarşisinde dikey hareketliliğin otobanı olmanın ötesine geçmemiştir kolay kolay.

Buna karşılık –belki daha doğrusu, tam da bu nedenle– bir eğitim düşüncesi, onun kapsamlı ve yaygın bir eleştirisi de gelişmemiştir. Devletin ideolojik eğitiminin dışında kurumsal veya bireysel eğitimin nasıl olabileceği üzerine yeterince kafa yorulmuş değildir.

Bu noktada Jacques Rancière'in *Cahil Hoca'sı* bizim için bir başka ihtimale, bir potansiyele dikkat çekmesiyle önemli bir kitap: özgürleşme aracı olarak eğitim.

I. BİRAZ ARKAPLAN

20. yüzyılda pedagoji yaygın, saygın ve battal bir akademik disiplin haline geldiyse de siyasal ve sosyal olan üzerine kafa yoran filozoflar eğitime –bilebildiğim kadarıyla– pek eğilmediler. Bunun nedeninden söz açılınca diyelim ki Foucault için eğitimin ve okulun, bir delilik ve klinik, bir göze-

JACQUES RANCIÈRE

Cahil Hoca
Zihinsel Özgürleşme
Üstüne Beş Ders
Metis Yayınları, 2014

tim ve hapisane kadar “renkli” bir konu olmadı¹ söylenir. Üzerinde düşünölmeye değer bir nokta bu. Düşündükçe başka nedenler bulmamız da muhtemel.

Öte yandan Fransa’da Pierre Bourdieu gibi bir sosyoloğun eğitimi konu alan önemli, döneminde etkili olmuş çalışmaları vardır.² Bourdieu’nün temel tezi eğitim sisteminin yoksulların çocuklarını eliyormuş gibi görünmeden elediğidir. Sınavlarda, giriş ve yerleştirme sınavlarında, başarısız oluyorlarsa, tabii ki yoksul oldukları için değil, gerekli donanıma, “yeteneğe” sahip olmadıkları, derslerine çok çalışmadıkları içindir, der eğitim sistemi. 1980’de François Mitterrand’ın başkanlığında “sol”un iktidara gelmesiyle birlikte, Bourdieu sosyolojisinin önerileri üzerine eğitim sisteminde alt sınıfların “ezilmemesi” için reform girişimi gündeme gelecekti. Alt sınıfların (ve özellikle göçmenlerin) çocukları aslında klasik eğitime ulaşmalarını sağlayacak kültüre sahip olmadıkları için (oysa burjuva çocukları ailelerinden miras alıyorlardı bu birikimi), eğitim hayatında başarılı olamıyor, üniversite eğitimine ulaşamıyorlardı. Öyleyse onların önünü açmak için, eğitimin içeriğini değiştirmek, konuları basitleştirmek lazımdı. Bu anlayışa göre cumhuriyetçi eğitim, farklı toplumsal katmanlardan gelen öğrencileri eşitleştirecekti.³ Dolayısıyla

la eşitlik, eğitim sisteminin çıktısı olan bir hedeftir bir bakıma.

Sözünü ettiğimiz “sol” reforma yine soldan eleştiriler gelmiştir; tartışmaya katılan filozoflardan özellikle ikisi önemli kitaplara imza atacaktı: Biri, reformu yetersiz eğitim almış öğretmenler, basiretsiz idareciler ve indirgemeci pedagogların komplosu olarak gören, cumhuriyetçi eğitimin amacını

entelektüel seçkinler yetiştirmek olarak tanımlayan, öğrenciyle öğretmen arasındaki ilişkinin bilgi aktarımından ibaret olması gerektiğini, dolayısıyla hocanın merkezi ve üstün konumda olduğu klasik eğitimi savunan Lacancı-dilbilimci Jean-Claude Milner’in kitabı *De l’école*.⁴ Öbürüyse, eşitliği varılacak bir hedef değil çıkış noktası (aksiyom) olarak alan, 19. yüzyılın aykırı (ve meçhul) adamı Joseph Jacotot’nun hikâyesini ve felsefesini anlatarak konuya müdahil olan Ja-

cques Rancière’in *Cahil Hoca*’sı.⁵ İki kitabın ortak noktası Bourdieu sosyolojisinin *olan*’ı (gerçekliği) mutlaklaştırmaya meyilli olmasını eleştirip, *olmayan*’ı yani *mümkün ama (belki) gerçekleşmemiş*i ve hatta *imkânsız*’ı sahneye çıkarma arzusudur.

Tartışmanın Türkiye’ye büsbütün yabancı olduğunu düşünemeyiz. Nitekim Türkiye’de devasa bir merkezi sınavlar mekanizması var ki haliyle en çok merkezi sınavlara hazırlanmak için gerekli maddi ve gayri maddi (zaman gibi) imkân-lara sahip olmayanları eliyor. Ara sıra bilmem nerede bir çocuğun hem çobanlık yapıp hem de sınavda üstün bir başarı gösterdiğine dair bir haber okur, biz de cumhuriyetimizin eşitlikçi olduğunu

1 Denis Kambouchner, “Foucault ve Okul: Stéphane Thibierge ve Anne Videau ile Söyleşi”, çev. Suat Başar Çağlan, *Duvar dergisi*, sayı 9 (*La Célibataire: Revue de psychanalyse*’in “Foucault ve Lacan’da İktidar” başlıklı özel sayısından [no. 9, Sonbahar 2004, s. 85-98] kısaltılmış çeviri). E-metin için bkz: <http://duvardergisi.tumblr.com/>

2 Örneğin Jean-Claude Passeron’la birlikte kaleme aldığı *Varisler: Öğrenciler ve Kültür*, çev. Aslı Sümer ve Levent Ünsaldı, İstanbul: Heretik, 2014 (ilk yayın tarihi: 1964). Yine Passeron’la birlikte: *La reproduction: Éléments pour une théorie du système d’enseignement*, Paris: Minuit, 1970; Türkçesi: *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*, çev. Aslı Sümer, Levent Ünsaldı, Özlem Akkaya, İstanbul: 2015 (çıkacak).

3 Bu anlayışın bizdeki versiyonunda “bir potada eriterek” eşit-

leme (!) niyeti öne çıkar. Okulda önlüğün, üniformanın klasik savunusu tektip kıyafetin sınıf farklarını ortadan kaldırdığı iddiasına dayanır (oysa aslında en iyi ihtimalle sadece gizler).

4 Paris: Seuil, 1984; yeni baskısı: Paris: Verdier, 2009. Göndermeler ikinci baskıya.

5 *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, çev. Savaş Kılıç, İstanbul: Metis, 2014 (ilk yayın tarihi: 1987).

hatırlayıp rahatlarız. Farklı yansa, Türkiye’de alt sınıf çocuklarının eğitim sisteminin dışında kal-maması için bulunan çözümün mesleki eğitime yönlendirme olmasında yatar: Zorunlu eğitimin kâğıt üstünde 12 yıla çıkmasıyla birlikte yoksul ailelerin çocukları için çizilmiş yol endüstri-mes-lek liseleri, vb’dir; “Bir mesleği olsun yeter,” denir – hem ailesi tarafından hem de aslında bütün bir sistem tarafından. Son zamanlarda durumun bir nebze değiştiği doğrudur: “Düz” liseler lağvedilip bütün liseler ya “Anadolu” ya da “İmam-Hatip” li-sesi olduğundan beridir, yoksul çocuklarının se-çenekleri arasına herhalde İmam-Hatip okulları daha güçlü bir şekilde eklenmiştir. (Ama seçkin-lerin okulları değişmemiştir, orası kesin.) Eğitim konusunda da tartışma (daha doğrusu, “kavga”) yaşam tarzı ekseninin dışına çıkamıyor. Oysa eği-timin temellerini tartışmayı başarsak, tepedekiler belki değişse de yöntemi değişmeyen eğitim siste-minde gerçek anlamda bir değişiklik yapma ihti-malini düşünmeye başlayabiliriz.

MILNER VE RANCIERE

Tartışmayı daha iyi anlayabilmek için Milner ve Rancière’in eleştirilerine bir göz atalım. Önce Mil-ner’in kitabında bizi en çok ilgilendiren kısma yö-nelelim doğrudan: kimin ne öğreneceğine karar verilmesi meselesi. Seçkinlerin özellikle yoksulla-rın ne öğreneceğine karar verme konusunda ser-giledikleri yüce gönüllülük dikkat çekicidir. İkide bir birileri çıkıp “Falanca teoremi, yazarı, filozofu veya bilgi dalını öğrenip de ne yapacaklar?” diye celallendirir (s. 140). Bu sözde sorunun amacı bel-li bilgi türlerinin belli kesimlerden bireylerin işi-ne yaramayacağını bildirmek ve –aslında onların bu tür bilgileri zaten hep öğrenmekte zorlandık-larından yola çıktığı için– bir bakıma öğreneme-yeceklerini de kesinlemektir. Bu tezin bir de yu-muşatılmış versiyonu vardır: Halktan insanlar sa-dece belli bilgi türleriyle ilgilenir, geriye kalanlar onlar için ya yararsızdır ya da düşman (s. 142). Bu noktada Milner ilk olarak, yoksul çocuklarının da dille, dolayısıyla bilgiyle bir ilişkileri olduğunu, bu ilişkinin inkâr edilemeyeceğini ve bu konuda “tek dürüst tavrın” kimin ne öğreneceğine karış-mamak olduğunu ortaya koyar:

Halktan insanların her türlü bilgiye, üretken ol-mayan soyut bilgiler de dahil, erişmeye hakkı var-dır; bu bilgilerin hiçbirisi onlara ne doğal olarak ya-bancıdır, ne de yararsız veya düşman. Her koşul-da bu ilkesel hakkın –maddi olarak mümkün ol-duğu ölçüde– gerçekleşmesini sağlayacak biçim-de hareket etmek gerekir. Halktan insanların artık gidebildiği varsayılan okul, bilgi konusunda da, bilgilerin soyutluk, karmaşıklık veya seçkin-likleri konusunda da taviz vermemelidir. (s. 142)

Bu noktadan sonra ise Bourdieu ve Passeron’un eğitim sistemiyle ilgili tezlerini özetleyip eleştirir. Sosyologların zikredilen kavramlaştırmasına gö-re, eğitim sınıfı temelli ilkelere dayanır ve bu ilke-lerin başlıca iki özelliği vardır: Birincisi, bu ilke-ler örtük niteliktedir, dolayısıyla eğitim almaktan ziyade, ancak belli ortamlarda bulunmakla aktarı-lır; ikincisi, belli bir sınıfın tekelindedirler. Bir tür miras gibi, adeta aile içinde, kuşaktan kuşağa ak-tarılırlar. Bu nitelikleri dolayısıyla eğitim sistemi-nin kapıları “doğru” sınıftan olmayanlara kapalıdır. Milner’e göre bu eleştiriler üzerine Aydınlan-ma’da olduğu gibi kamusal ile özel olan arasında-ki sınırı ortadan kaldırmayı amaçlayan bir eleş-tirinin dile getirilmesi beklenebilirdi: “Zikredilen gözlemlerle uyumlu bir program olabilirdi: Büt-ün ölçütleri ilan edilmiş, belirtik bilgilere bağlı kalan ve belli bir grubun gizli ve itiraf edilemeye-cek tercihlerini safdışı bırakan bir eğitim sistemi kurmak.” (s. 143) Ama bu gözlemler, dilbilimci-ye göre, reformda tam tersinin hayata geçirilmesi-ni meşrulaştırmıştır. Yani, Milner’e göre sosyolo-jinin gözlemleri kadar bu gözlemlerin kullanımı da sorunludur. Ve çare, bilgi aktarımının ideal bir şekilde gerçekleşmesi için, istatistik eşitlik üstüne kafa patlatmak yerine, hakların tanımlanması ve hak eşitliğinin hayata geçirilmesidir.

Rancière, Bourdieu’den de Milner’den de fark-lı bir konuma yerleşir. Bourdieu ile temel ayrı-lığı ezilenlerin, plebin anlama kapasitesi konu-sundadır. Bu ayrılığı özellikle *Filozof ve Yoksulla-rı*’nda ortaya koyar. Bourdieu sosyolojisinin kapi-talizmin mekanizmalarını tam da çarklar arasın-da ezilenlerin anlayabilmesi için eleştirme, mas-kesini düşürme iddiasını (ezilenlerin kendi baş-larına anlayamayacaklarını varsaydığı için), Pla-toncu hiyerarşik toplum tasavvurunun bir parça-

sı, bir devamı olarak kıyasıya eleştirir.⁶ Cahil Hoca'da adı hiç geçmez, ama "cahiller"in anlama kapasitesini ortaya koyan kitap başkalarının yanı sıra Bourdieu'ye de verilmiş örtük bir cevaptır.⁷ Nedenini, nasılinı anlamak için önce Rancière'in ilk kitabı olan *Leçon d'Althusser / Althusser'in Dersi*'nin 2011'de yapılan yeni baskısına yazdığı ön-söze uzanalım:

Kitabım [*Althusser'in Dersi*], tahakkümü hedef alan sözde eleştirinin canevinde duran "zekâların eşitsizliği" teorisine savaş ilan ediyordu. Her türlü devrimci düşüncenin bunun tam tersi var sayım üstüne, yani *tahakküme uğrayanların anlama kapasitesine sahip olduğu varsayımı* üstüne kurulması gerektiğini ilan ediyordu. O günden beri bu kapasitenin koşullarını ve büründüğü biçimleri analiz etmeye verdim kendimi; işçi özgürleşmesinin tarihi gömülmüş biçimlerini ve Joseph Jacotot'un zihinsel özgürleşmeyi herkese duyurduğu unutulmuş metinleri gün ışığına çıkarmak için uğraştım.⁸

6 *Filozof ve Yoksulları*, çev. Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul: Metis: 2009, ikinci basım 2013, s. 205-39.

7 Cahil Hoca resmi makamlara akıl vermek, resmi politikaları değiştirmek için kaleme alınmış bir metin değil; bu bakımdan da Bourdieu'nün *Sanat Sevdası* gibi çalışmalarıyla köklü bir karşıtlık içindedir. Böyle bir hedef "evrensel eğitim"in doğasına aykırıdır: "Evrensel eğitim" kurumlaşamaz. Kitabın muhatapları bireylerdir: okurlar, öğretmenler, öğrenciler...

8 *La Leçon d'Althusser*, Paris: La Fabrique, 2011, s. 13; vurgu benim. Cahil Hoca'nın bütün bir kitap olarak temsil ettiği örtük eleştiri, Brezilya'da yapılan Portekizce baskıya filozofun yazdığı önsözde açıkça ifade edilir: 1980'lerin Fransası'nda bu sesi yankılandırmanın doğru olduğuna hükmettiysem, bunun nedeni, Okul üzerine düşünme çabasını "eşitsizlikleri azaltma"ya yönelik iki büyük strateji arasındaki bitmek bilmeyen tartışmadan kurtarmaya uygun tek düşünürün o [Jacotot] olduğuna kanaat getirmiş olmamdı. Sosyalist Parti'nin iktidara gelmiş olması, özellikle Pierre Bourdieu'nün eserinin ete kemiğe büründürdüğü ilerlemeci sosyolojinin önerilerine güncellik kazandırmıştı. Bourdieu, okuldaki eşitsizliğin canevine simgesel şiddeti yerleştirir ki bu şiddet "varisler"in yeniden üretilmesini ve halk sınıflarından gelen çocukların kendiliğinden elenmesini sağlayan kültürel oyunun yazıya geçirilmemiş kurallarıyla uygulanır. Yine ilerlemeciliğin mantığı dolayısıyla bu düşünceden iki sonuç çıkar. Birincisi, oyunun kurallarını belirginleştirerek ve öğrenme biçimlerini rasyonelleştirerek eşitsizliği azaltmayı önerir. İkincisiyse, sözü edilen simgesel şiddeti olanaklılık koşullarını sonsuza dek yeniden üreten bir süreç dönüştürür ve böylece her türlü reformun boşuna olduğunu iddia eder örtük olarak. Hükümetteki reformcular ilerlemeci her pedagojiye özgü olan bu iki yönünlüğü görmeye çalışmazlar. Dolayısıyla Bourdieu'nün sosyolojisinden Okul'un eşitsizliklerini azaltmayı hedefleyen bir program çıkarılır. Yöntemleri de meşru olan yüksek kültürün Okul'daki payını azaltmak ve ora-

Milner karşısındaki tutumuna gelince, *De l'école* ile ilgili kitabiyat yazısında⁹ belirttiği ve 8. dipnotundaki alıntıda görüldüğü üzere, Rancière dilbilimcinin gerek reforma gerekse sosyolojiye getirdiği eleştirileri benimser, ama ondan da iki noktada ayrılır: Birincisi, Lacancı hoca yüceltmesinin reddi; ikincisi, nötr bilginin, nötr bilgi üretim ve aktarımı varsayımının eleştirisi. İlki gayet açık; ikinci noktayı daha iyi anlamak içinse Rancière'in serüveninde biraz geriye gitmemiz gerekiyor.

RANCIERE: BİLİMİN ELEŞTİRİSİNDEN EĞİTİM ELEŞTİRİSİNE

Çağdaş Fransız felsefesi üstüne verdiği bir konferansta, Alain Badiou, bu felsefede ayırım çizgilerinden birinin Descartes'a yönelme ve Descartes'tan kaçış olduğunu söyler.¹⁰ Tabii genel olarak Descartes'ın metafiziği ve fiziginden ziyade epistemolojisi ya da bilim felsefesi söz konusudur. Bu ayırımda Rancière, Descartes'tan kaçanlar arasındadır – yani, epistemolojiden kaçanlar.

Fransızlar *epistemoloji* kelimesini kendilerine özgü bir tarzda "bilim felsefesi" anlamında kullanıyorlar ve genellikle Descartes'tan başlayıp Condorcet ve Comte'a, oradan da Bergson, Koyré ve Bachelard'a, Bachelard üzerinden de Althusser ve Foucault gibi siyaset felsefesiyle de yakından ilgili düşünürlere uzanan bir çizgi çekerek "Fransız usulü" bir epistemolojinin olduğunu kabul ediyorlar. Rancière'in bu çizgiyle biyografik bir ilişkisi vardır: Althusser Bachelard'ın öğrencisiydi; Rancière, Badiou ve Jean-Claude Milner gibi '68 kuşağından olduğunu söyleyebileceğimiz nice filozofsa Althusser'in.

yi, dezavantajlı toplumsal katmanların çocuklarının (...) sosyalleşmesine daha uygun, daha şenlikli bir yer haline getirmektir. Gelgelelim bu indirgenmiş sosyolojizm, ilerlemeciliğin –bilenden eşitsizlerin "erişebileceği yerde" olmasını isteyen ve böylece müstakbel eşitlik adına mevcut eşitsizliği perçinleyen– temel varsayımını daha iyi olumlamaktan başka bir işe yaramaz. (<http://strassdelaphilosophie.blogspot.com.tr/2013/05/le-maitre-ignorant-jacques-ranciere.html>)

9 Aktaran Kristin Ross, "Translator's Introduction", Jacques Rancière, *The Ignorant Schoolmaster* içinde, çev. Kristin Ross, Stanford: Stanford University Press, 1991, s. xiv-xv.

10 Bu metnin hem Fransızcasına hem de İngilizcesine internete ulaşılabilir: <http://www.lacan.com/badfrench.htm> ve <http://www.lacan.com/badenglish.htm>.

Biyografik ilişkinin ötesine geçtiğimiz anday-
sa aradaki yakınlık yerini bir karşıtlığa bırakır.
“Genç” Rancière’in epistemolojiyle ilgili iki metni
var: *Kapital’i Okumak* (1965) içinde “1844 Elyaz-
maları’ndan *Kapital’e* Eleştiri Kavramı ve Politik
İktisadın Eleştirisi”, ve *Althusser’in Dersi* (1974).
Rancière’in öncelikle Louis Althusser’in, dolay-
ısıyla da modernliğin bilim tasavvuruna karşı çık-
masının ilk nedeni, Althusser’in farz ettiğinin ak-
sine, bilim ve ideoloji diye iki ayrı şeyin bulunma-
ması, bilimin “ideoloji”nin ötekisi, bir başka de-
yişle bilimin ideolojiden arınmış bir şey olmama-
sıdır:

İdeolojinin Ötekisi olan bir bilim yoktur. Üniver-
site “bilimi” o sözümona saf özülle öğretmez, *bil-
me nesneleri* olarak eklenmiş bilimsel bilgilerin
bir kesit belletir. Bilimsel bilgilerin aktarımın-
da kaynak, bilim kavramı değildir. Aktarım olgu-
su bilimsel bilgiyi *temellük biçimlerinin* bir parçası-
dır; temellük biçimleri de *sınıfsaldır*. Bilimsel
bilgiler, burjuva ideolojisinin varoluşuna tekabül
eden bir söylemler, gelenekler, kuramlar sistemi
aracılığıyla aktarılır. Bir başka deyişle, bilimin ide-
olojiyle arasındaki ilişki, bir kopuş değil, eklen-
me ilişkisidir. Egemen ideoloji, bilimin saf ışık-
nın zifiri karanlık Ötekisi değildir; aksine bilimsel
bilgilerin kaydedildiği, belli bir toplumsal oluş-
uma ait bilgi unsurlarının eklenildiği yerdir.
Bilimsel bilgi ancak egemen ideolojiye ait biçimler
içinde bilme nesnesi haline gelebilir.¹¹

İkinci nedeni ise bilim/ideoloji ayrımının me-
tafizik klasik dikotomisini devam ettirmesidir.
Peki nedir bu klasik dikotomi? Kabaca, idealar
ile gölgeler arasındaki indirgenemez karşıtlık. İlk
çift ile ikincisi arasında kurulan ilişkiyi anlamak
için Althusser’in derslerinde dilinden düşürmediği
Bachelard’a ait “Yalnızca gizli saklı olanın bili-
mi olur” düsturuna şöyle bir göz atmamız lazım.

Bachelard’ın ayan beyan bir şeyi veciz bir üs-
lupta söyleyen formülü, bilimin “olanaklılık
koşulu”nu ifade eder. Ancak bir bilinmeyenin,
meçhulün, *incognito*’nun olduğu yerde bilim ola-
bilir. Bilim bilinmeyi araştırma usullerinden bi-
ri, modernliğe göreyse yegâne makbul olanıdır.
Dolayısıyla bilim (hele ki Descartesçi bilim) du-
yulardan, dolaysız gözlemden saklanan, gizli bir

bilinmeyen olduğunu varsayarak yola çıkar; gö-
rünün (kaos) ardındaki görünmez (kozmos),
duyumsanabilirin ardındaki kavranabilirin peşine
düşüğünü ilan eder.

Rancière bu “gizli saklı meçhul” varsayımın-
da felsefe geleneğinin eski çiftlerinin, karşıtlıkla-
rının izini bulur: Hep “yüzeysel olanı” paysızlara,
nasipsizlere, kısmetsizlere; “derin olanı” ise Pla-
ton’un üç maden teorisinde olduğu gibi cevheri
–güya– altından olanlara pay eden idealar âlemi
/ gölgeler âlemi, öz / görünüş, içerik / biçim, dü-
şünce / duyu, kavranabilir / duyumsanabilir gibi
–üstü örtülü biçimde hiyerarşik olan– kavramlaş-
tırmaların izini.

İdeolojiden arınmış bir bilim olmadığı gibi ide-
olojiden arınmış bir eğitim de yoktur.

Bütün ömrünü sözünü ettiğimiz hiyerarşi me-
taforlarını redde, paysızların payına düşenin hak-
kını vermeye adanmış ve bilim-ideoloji (karşıtlı-
ğını değil) kardeşliğini varsayan Rancière’e, nötr
bilgi aktarımı iddiasında olmayan bir eğitim mo-
deli lazımdı, onu da Jacotot’da bulacaktı. Farklı
gerekçelerle de olsa, Jacotot için eğitimin konusu
bilgi değil, beceriydi.

II. “İMKANSIZ”IN SAHNEYE ÇIKARILMASI ÜSTÜNE NOTLAR

‘68’den sonraki düşüncede “imkânsız” kavramı-
nın önemli bir yer tuttuğu bilinir.¹² Mevcut sis-
temlerin “imkânsız”ları düşünülmüştür hep –
tabii gerçekçi olunup istenmek için. Peki eği-
tim sistemlerinin “imkânsız”ı nedir? Öğretmen-
siz eğitim değil, çünkü o epey zamandır bizzat
eğitim sistemlerince tasavvur ediliyor. Eğitim
düşüncesinin, pedagojinin “imkânsız”ı “cahil
hoca”dır; bilmediğini öğretmektir. Yani aslında
öğretmemektir, *öğretme*’nin ve *öğretmen*’in büs-
bütün değişmesi.

Hikâyeyi yeniden anlatmaya gerek var mı?
Fransa’da Restorasyon dönemiyle birlikte kendi-
ni sürgünde bulmuş hukuk mezunu bir retorik
uzmanı, tek kelime Fransızca *bilmeyen* Flamanla-
ra, kendisi de tek kelime Flamanca *bilmediği halde*

12 Bu kavramla ilgili Türkçede güzel bir kitap var: Jean-Michel
Besnier, *İmkânsızın Politikası*, çev. Işın Gürbüz, İstanbul: Ay-
rıntı, 1996.

felsefe öğretmek zorundadır – ikidilli bir Fénelon baskısı koşar imdadına; “öğrencileri”nin (!) kendi kendilerine Fransızca ve *Telemak*’ı öğrenmelerine kılavuzluk eder. Bu tuhaf deneyin sezdirdiği kaçınılmaz sonucu anlamakta hiç gecikmez Jacotot: Bilen ile bilmeyenin, öğreten ile öğrenenin, kısacası zekâların eşitliği.

Jacotot ve Rancière bu ilk sonuç üstünde uzun uzun ve çok güzel duruyor. Ekleyebileceğim bir şey yok. Ama çıkardığım bir sonuç daha var: Eğitimin konusu bilgi değil, beceridir. “Evrensel eğitim”in¹³ amacı “eski yöntem” dediği yaklaşımın âciz gördüğü insanın kudretini, potansiyelini ortaya çıkarmak; âciz olduğunu kabullenmiş insanı kudretlendirmektir. Zorunlu, klasik, örgün eğitimin amacı ise bunun tam tersidir: çocuk bırakmak, âcizleştirmek.

“EVRENSEL EĞİTİM”İN METAFİZİĞİ VE AHLAKI

Evrensel eğitim bir hakikat telkin etmez (“Hakikat söylenmez, sezilir”, s. 133), herhangi bir ahlak tebliğ etmez (s. 134). Ama buradan “evrensel eğitim”in bir prosedür, bir usul meselesinden ibaret olduğu sonucunu çıkarmak doğru olmaz. “Evrensel eğitim”in de her “usul” gibi “esas” hakkın da bir tasavvuru, bir metafiziği (hakikat tasavvuru) ve bir ahlakı vardır (zekâların eşitliğine dayalı bir iletişim ve ilişki kuralları manzumesi). Bu ikisinin kesiştiği bir yer var ki yukarıdaki ilkesel önermelerin anlamı orada yatar: Öğrencileri hakikat ve ahlak tebliğ edilecek birer nesne olarak görmez, çünkü cahil hocanın amacı zihinsel özgürleşmedir... ve nesneler özgürleşemez. Özgürleşme bir özne ister. Özgürleşen birey de dışarıdan telkinle hakikate mazhar olacak biri değildir, onun için hakikat başlı başına bir serüvendir.

Dolayısıyla cahil hocanın özgürleşme tasavvuru, zekâların eşitliği temelinde karşısındakinin

zekâsına saygı duymayı gerektiren bir ahlak olduğu gibi, hakikat üstüne söz almaktan imtina etmesiyle de aynı saygının gereğini yerine getiren bir metafiziktir.

Hal böyle olunca “evrensel eğitim” geleneksel eğitimin nesnelerinden ikisini kendiliğinden elemiş veya dışlamış oluyor: değer ve bilgi. Bu tür bir eğitimin, sözgelimi, “muasır medeniyetler seviyesi”ne çıkarmakla da “dindar nesil” yetiştirmekle de bir ilgisi olamaz. Bireylerin yaşam tarzını, inançlarını, vb. dert etmez. Onun derdi, insanın kudretinin bilincine varması ve kadir olmasıdır, o kadar.

EŞİTSİZLİĞİN YENİDEN ÜRETİMİ

Devletin her bireye eğitim verme, bu eğitimi mecbur tutma hakkının temeli nedir? Modern eğitimi meşrulaştıran ne? Hangi hakla bir devlet vatandaşlarına merkezi bir otoritenin uygun bulduğu, hatta şart koştuğu bilgileri, becerileri ve değerleri öğretiyor? “Eğitim şart” da, neden? “Cehalet kötü şey” diye mi okullar kurar, üniversiteler açar, öğretmenler tayin eder devletler? Bunca zahmete ve masrafa girmesinin nedeni gerçekten vatandaşlarını bilgilendirmek gibi ulvi bir amaç olabilir mi? Eğitimle modern iktidar arasındaki ilişki nedir? Eğitim bir hizmet mi? Öyleyse... devletin vatandaşına verdiği bir hizmet mi, yoksa vatandaşın –tıpkı askerlik gibi– devlete hizmeti mi? Peki neden zorunlu – yine askerlik gibi?

Bu soruları ilk sorduğumda (sanayi toplumlarının örgütlenmek için okuma-yazma bilen bireylere, teknolojik araçları kullanabilecek “nitelikli” elemanlara ihtiyaç duyması dışında) verecek bir cevabım yoktu. Ama *Cahil Hoca*’dan sonra kafamda şekillenmeye başlayan birbiriyle bağlantılı iki cevap taslağı var. Birincisi: Modern eğitim, toplumun eğitim alan kısmı çocuk kalsın diye var. İkincisiyse: Eğitimin işlevlerinden biri eşitsizliğin yeniden üretimi.

İlkini açmak için, hayatını toplumları gözlemleyerek geçirmiş birinin, Claude Lévi-Strauss’un kişisel bir gözlemine yer verdiği bir metne uzanalım:

Bilindiği gibi, eğitim sistemimiz 17. yüzyılda şekillenmiştir, geçmişi Cizvitlere kadar gider. O

13 Bu tamlamada “evrensel” kelimesinin anlamına dair bir not: Kelime modernliğin sonraki aşamalarında olduğu gibi “kültürleri aşan” anlamından ziyade “kimseyi dışlamayan” anlamını taşır – tıpkı dilimize “genel oy hakkı” (önceleri “toplumsal sınıf” ayrımı yapmayan, sonraları ise ayrıca “cinsiyet” ayrımı yapmayan anlamlarında) diye çevrilen *suffrage universel* teriminde olduğu gibi. Dolayısıyla Jacotot’un döneminde “evrensel eğitim” toplumsal sınıf ayrımı yapmaksızın herkes için eğitim demekti.

yüzyılda bile yaratıcı insanlar eksik değildi; çok erken bir yaşta kendini gösterebilmiş olanların oranı günümüzdekinden çok daha yüksekti. Ortaöğretimin doruğuna çıktığı 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başında lisede aldığı eğitimden yakınan öğrencilerin tanıklıkları nadirdir. Buna karşılık günümüzün lise öğrencilerinde pek göremediğimiz bir *olgunluk* ve yaratıcılık yeteneği sergilemiş olanlar çoktu. Jaurès, Bergson, Proust gibi insanlar, bildiğimiz kadarıyla, lisede çok rahat etmişlerdi. Felsefe şubesinin birinci sınıfında dahi daha o zamandan *olgun* zihinler, kullanacakları araçlara tam hâkim olan kişilerdi bunlar. Örneğin, şu sıralar sahnelenen *Sürgün* oyununu Montherlant on sekizinde yazmıştı.¹⁴

Bugün eğitim süresi uzadıkça, öğrencilerin çocuk kaldıklarını bizler de gözlemleyebiliyoruz.¹⁵ Sınıf çocuğa göre bir yerdir, sınıfa giren de yaşı kaç olursa olsun çocuklaşmaya başlar. “Eğitim görmekte olan her insan yarım insandır,” diyordu Jacotot ve ekliyordu Rancière: “Bilgi konusunda akla dayalı ilerleyiş sürekli tekrarlanan bir sakatlamadır” (s. 28). Neden sakatlama? Çünkü:

Aydın pedagogun kaygısı şudur: Çocuk anladımı? (...) Ama *açıklamalara muhatap olan* ufaklık zekâsını “anlamak” denen yas çalışması için kullanacaktır – yani, kendisine açıklama yapılmazsa konuyu anlayamayacağını anlama çalışması için. Şimdi boyun eğdiği şey korku değil, zekâ dünyasının hiyerarşisidir. (s. 15)

“Yas çalışması”, yani yitirdiğini kabullenme çalışması. Öyleyse, eşitlikçi olmayan eğitim, “çocuğun” veya çocuk sayılanın kendi başına anlama yetisini yitirmeye razı edilme çalışması, görece âcizleştirilmesidir. “Bütün toplumun peda-

gojikleştirilmesi,” diyor Rancière, “yani toplumu meydana getiren bireylerin çocuklaştırılması” (s. 131). Peki çocuk bırakmaktan ne gibi bir çıkarı var devletlerin? Çocuk, yani yetişkinle eşit olmayan. Reşit olmayan. Vesayet edilen.

Çocuk olmanın eşitsizliği ile bilgi ve zekâca eşitsizlik iç içe geçer. “Sen çocuksun, bunları bilmiyorsun ve kendi başına anlayacak düzeyde değilsin,” denir. Çocuk için büyüme ve öğrenme süreci eşitlik hakkını talep etme mücadelesidir. Kitabı bilgilere sahip olmayan yetişkine de, çocuk gibi, bilenle bir olmadığı telkin edilir. Bu siyasetin en belirgin örneği, yakın zamana kadar “ilkel” denen, insanlığın çocukluğunda kaldığı varsayılan toplumlar karşısında takınılan tavırda gizliydi; nasıl ki “modern” ile “ilkel” arasındaki hiyerarşinin lağvedilmesi için *Yaban Düşünce* “ilkel”in sistematik olmayan bilimsel bilgisini öne çıkararak önemli bir adım atarsa, *Cahil Hoca* da zihin emeği ile kol emeği arasındaki hiyerarşiyi, zekâ hiyerarşisini lağvetmek için önemli bir adım atar: İşçiler, köylüler, eğitimsizler kitabı bilgiye sahip olmasalar da anadillerini (dilbilimcilerin daha doğru adlandırmasıyla “birinci dilleri”ni), keza toprağın veya maddenin dilini pekâlâ bilirler, hem de iyi bilirler.¹⁶

Zekâ eşitsizliği metafiziğinin gerisinde de, geçmişte frenoloji (herhalde bu görev bugün nörolojiye yüklenir) gibi sahte-bilimsel bir yaklaşımla başvuru doğallaştırmanın yanı sıra, kitabı bilgi alanındaki olgusal eşitsizlik yatar. “Ben bunları biliyorum, sen bilmiyorsun. Ben öğrenebilmişim, sen öğrenmekte zorlanıyorsun. Öyleyse, ben senden üstünüm, sen de bana tâbi olmak zorundasın.”

Okul bu eşitsizliğin yeniden üretim mekânlarından biridir: “Zorunlu eğitim” de denen yas çalışmasının siyasi amacı, bilenler ile bilmeyenler, başkası adına konuşabilenler ile kendi adına konuşamayanlar, yönetenler ile yönetilenler arasındaki eşitsizliğin, “temsili demokrasi” denen çözümün kabullenilmesidir.

14 Claude Lévi-Strauss, “Propos retardataires sur l'enfant créateur”, *La Nouvelle revue des deux mondes*, 1975, s. 10-19; ayrıca bkz. *Le regard éloigné*, Plon, 1983, s. 357-370; İngilizce için bkz. “A Belated Word about the Creative Child”, *The View from Afar*, Peregrine, s. 268-69; vurgu benim. Fransızca metnin bir kısmına şu adresten ulaşılabilir: <http://www.r-lecole.fr/gene/levistr.html>. Hannah Arendt de “yeni” eğitim yöntemlerinin öğrenciyi çocuklaştırma özelliği olduğuna dikkat çekiyor: <http://skhole.fr/hannah-arendt-extraite-1-les-trois-id%C3%A9es-de-base-expliquant-des-mesures-catastrophiques>

15 Çocuğun ve çocuksu davranışın teorik tanımından ve amprik teşhisinden başlamak üzere bir dizi soruna hiç girmeden sağduyuya yaslanıyorum. Bu yaklaşımın sorunlu olduğunu kabul etmemek mümkün değil, ancak şu anda ayrıntıya girmek imkânından mahrumum.

16 Bu paralelliğin güzel bir açıklaması için bkz. Demet Şahende Dinler, “Jacques Rancière’in Cahil Hoca’sıyla Bir Diyalog”, *Ayrıntı Dergi*, Ocak-Şubat 2015, no. 8, s. 42-52, özellikle s. 46-48.

BİRİKİM GÜNCEL'DE BU AY

EVAN BARTLETT ■ Uruguay'ın Başına Buyruk Devlet Başkanı Jose Mujica'yı Niçin Özleyeceğimize Dair 8 Neden

Geçtiğimiz günlerde devlet başkanlığı görevini devreden Mujica'nın renkli kişiliğini ele alan sekiz madde.

ELÇİN ARABACI ■ Çocukluğunun Masallarına Karışasın

28 Şubat günü kaybettiğimiz Yaşar Kemal'in ardından...

ÇİĞDEM AKGÜL ■ Bir Asimetri ki...

Akgül, kadına yönelik şiddete karşı mücadelede benimsenecek ve uygulanacak tedbirlerin neler ve nasıl olabileceği konusunda kadın hakları savunucularının,

kadın sivil toplum kuruluşlarının ürettiği sözlere, önerilerine ve verilere kulak vermenin önemine dikkat çekiyor.

INGOLFUR BLÜHDORN ■ Demokrasinin Erozyonu mu Tükenişi mi? Sosyal Avrupa'nın İtirazı

"...Zaman ve mekân kazanmak için bir alternatif yaratmaksa amacımız, demokrasiye yeniden güven kazandırmak akıllı ve gerçekçi bir politikadır..."

FÂRÈS GILLON ■ Gayrimedeniler Çatışması

"... Medeniyetler çatışması yoktur, zira birbiriyle çatışabilecek medeniyetler kalmamıştır; bütün medeniyetler, küreselleşmiş ve tekbiçimlileşmiş bir 'kültür'ün lehine biçimde ortadan kaybolmuşlardır..."

DERVİŞ AYDIN AKKOÇ ■ Skandal, Kitle, İdam

Özgecan Aslan'ın öldürülmesiyle tekrar gündeme gelen idam cezası konusunu ele alan Akkoç, idam cezasının "bir canavarlığı bir başka canavarlıkla telafi etmekten başka bir şey" olmadığına değiniyor.

KIVANÇ KOÇAK ■ "Nefret Toplumu" Türkiye

Türkiye'nin bir "nefret toplumu" haline dönüştüğüne dikkat çeken Koçak, bunun onyıllardır, adeta sistematik biçimde körüklenen bir olgu olduğundan söz ediyor.

SÜREYYA EVREN ■ Aşağıdan Yas ve İsyan: Suudi Kralı mı Özgecan mı?

"... 12 yaşında çocuklar okul üniformalarının altına, sağına soluna giydikleri siyahlarla okula gittiler. Birbirlerini örgütleyerek. İşe siyahlarını kuşanıp gitmiş kadınların toplu fotoğraflarına baktığımda Suudi Kralı için indirilen bayrağın geri göndere çekildiğini ve bu kez Özgecan için indirildiğini görüyorum."